

Viola Vyholená-Šipivá sa dostala všade, v Mŕtvom mori sa s ňou kúpala aj generálny riaditeľ Metrostav, a. s. Ing. Jiří Bělohlav
(Viola Vyholená-Šipivá: Krivoláká prť je ku šťastiu..., Slovenský literárny klub v ČR, Praha 2007)

ZRKADLENIE - ZRCADLENÍ 3/2008

ROČNÍK 5.
3. ČÍSLO

SLOVENSKÝ LITERÁRNY KLUB
V ČESKEJ REPUBLIKE

CENA 40 Kč/sk

OBSAH

4

Slovo úvodom

(Dušan Malota)

6

PUBLICISTIKA

7

K smutnému výročiu Mníchova

(Egon T. Lánský a respondenti)

33

Slovensko mimo Slovenska

(Ivo Pospíšil, Krisztián Benyovszky, Josef Blüml, Dagmar Blümllová, Sergio Bonazza, Andrej Červeňák, Edmund Hleba, Zbyněk Holub, Bohumil Jiroušek, Peter Káša, Marta Keruřlová, Petr Kučera, Květuše Lepilová, Natálie Muránska, Jana Nemcová, Angela Škovierová, František Všečtička, Anna Zelenková, Viera Žemberová)

120

Sládkovič protištátny

(Zdenka Sojková)

125

TVORBA

126

Antológia slovenskej poézie v zahraničí

(Vladimír Skalský, Ľubomír Feldek, Taťjana Lehenová, Andrej Stankovič, Nataša Tanská)

165

Anton Baláž – konečne prvotina

(Anton Baláž)

201

Z bestselleru Lucie Siposovej

(Lucia Siposová)

214

KRITIKA

215

Teoretik Dominik Tatarka

(Ján Višňovský)

222

Poznámka k osobnosti Ľudovíta Štúra

(Josef Lebeda)

223

AUTORI-AUTOŘI

224

O výtvarnom sprievode

(Vladimír Skalský)

225

Who is who

226

Nada Vokušová ako Post Scriptum

(Nada Vokušová)

ZRKADLENIE-ZRCADLENÍ

česko-slovenská revue

štvrtročník-čtvrťletník

číslo 3/2008

deň vydania 30. 9. 2008, miesto: Praha

cena 40 Kč v ČR, 40 Sk v SR

rediguje Redakčný kruh,

predsedníčka: Oľga Feldeková,

výkonný podpredseda: Vladimír Skalský

ilustrácie: Vladimír Yurkovič

grafická úprava: Jozef Illiaš

vydáva Slovenský literárny klub v ČR,

Salmovská 11, 120 00 Praha 2,

IČO: 26603292,

tel.: +420 224 918 483,

tel./fax: +420 224 919 525,

e-mail: zrkadlenie@czsk.net

v spolupráci so Slovensko-českým klubom,

Českým PEN klubom

a Slovenským centrom PEN klubu

Tlač: Sdružení MAC, s. r. o.

Reg. MK ČR E 15388

Vychádza s podporou Ministerstva kultúry ČR

a Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí

REDAKČNÝ KRUH

Anton Baláž	Alex Koenigsmark
Ireney Baláž	Imrich Kružliak
Ladislav Ballek	Juraj Kuniak
Zuzana Cigánová	Jan Lukeš
Vojtech Čelko	Ľubomír Machala
Ľubomír Feldek	Dušan Malota
Oľga Feldeková	Gustáv Murín
Daniela Fischerová	Mira Nábělková
Michal Giboda	Vladimír Petřík
Alexander Halvoník	Ján Rakytko
Helena Haškovcová	Vladimír Skalský
Karol Horák	Zdenka Sojková
Viktoria Hradská	Jiří Stránský
Miroslav Huptych	Eduard Světlík
Anton Hykisch	Ivan O. Štampach
Emil Charous	Nataša Tanská
Rudolf Chmel	Miloš Tomčík
Jozef Junas	Ondřej Vaculík
Peter Juščák	Marián Vanek
Vladimír Karfík	Pavel Verner
Vladimír Kavčiak	Nada Vokušová
Peter Kerlik	Jiří Žáček
Ivan Klíma	

Lala, pluhy v plušti pohulali, šušťí...

Jeseň. Čas dumný, zamýšľavý, pluštivý. Čas oberačiek a obzeračiek. Aj slovenské literárne kluby sa teraz začínajú obzerať za posledným plodným rokom, i za tým predposledným, a neveriacky krúčia hlavami. Ešte nedávno si žili pokojným životom - členovia sa sem-tam zišli, pochválili sa navzájom, zasúťažili si v príslušných okresných súťažiach, pozvali na besedu slávneho spisovateľa s legitimáciou, podali správu vo svojich brožovaných bulletinoch... Jankovi Cígerovi z martinského klubu Mädokýš sa to však mánilo. Jednej magickej noci vyšiel na priedomie svojej literárnej chalúčky v Kláštore pod Znievom, zaklonil hlavu a zadíval sa na klenbu všehomíra. Nevie sa, čo mu vtedy hviezdy pošepli, ale ráno ho spolučlenovia našli v údolí špinavého, so šťastným úsmevom a krompáčom na pleci. „Urobil som diery do sveta,“ povedal im, ohromeným. A začali sa diať veci. Na Jankovej literárnej chalúčke, okolo jeho diery do sveta, mimochodom jedinej oficiálne registrovanej literárnej na Slovensku, sa začali schádzať klubisti z celého Slovenska. Stretnutia to boli búrlivé. Čo schôdzka, to veľký brejnštorming. Otrasy sme zaznamenávali až tu, v Prahe, v Salmovskej č. 11. Veľmi nás potriaslo napríklad vlni na jeseň - v Dolnom Kubíne, tom Hviezdoslavovom, práve založili Združenie literárnych klubov Slovenska. Jeho čerstvo zvoleného prezidenta Mateja Thomku, žijúceho inak v Prahe, sme si preto ihneď zavolali na koberec do Salmovskej č. 11 a naskutku ho donútili podať o všetkom tom literárnoklubovom trasení podrobné, až vyčerpávajúce vysvetlenie. Sedemdesiatstránkový výsledok ste si mohli prečítať v tohtoročnom prvom čísle Zrkadlenia. Zdalo sa, že tým by sa všetko mohlo šťastne skončiť. Nie nadarmo však máme rok osmičiek. Živá spomienka na meruôsmu a všetko okolo nich vyhodila v júli na nohy aj zástupcov literárnych klubov z celého Slovenska. Tak ako kedysi buditelia smerom do Čachtíc, aj oni teraz naskákali na plte a - aj proti prúdu, aj po suchu, s primontovanými na plte kolieskami, cestou-necestou skrátka - vyrazili, áno, uhádli ste, k diere pred Jankovou chalúpkou v Kláštore pod Znievom. A to už len bol brejnštorming! Miestni obyvatelia sa zhodujú, že takú búrku tam ešte nezažili, že nad Znievom sa normálne zjavil - po prvý raz v dejinách obce! - aj Eliášov oheň! A nás, v Prahe, v Salmovskej č. 11, nie že zatriaslo, nás to vtedy doslova

nadhodilo. Čítať uznesenie z tejto pamätnej schôdzky okolo Jankovej diery, na ktorú sa okrem klubistov dostavili aj zástupcovia všakovakých kultúrnych inštitúcií, to je ako prezerat si záznam zo seizmografickej stanice po zemetrasení: založenie bienále Hviezdoslavov klubín, založenie občianskeho združenia... nie, všetko tu vyratúvať nebudem, tolko miesta nemám.

Už vlni nám tu, v Prahe, v Salmovskej č. 11, bolo jasné, že fenomén literárnych klubov na Slovensku začína nenápadne, ale účinne prerastať rámec, ktorý mu rôzni kultúrni profesionáli s legitimáciou vo svojich predstavách, neraz dosť prezieravých, vymedzili. I preto sa náš Slovenský literárny klub v ČR rozhodol nadviazať s kolegami za riekou Moravou spoluprácu, až - prečo to nepovedať naplno - družbu. Na júlovej Literárnej Vysočine v Chotěboři sme s prezidentom Združenia literárnych klubov Slovenska Matejom Thomkom dola-dili posledné detaily a od októbra rozbehli v Prahe cyklus literárno-hudobných večerov v spriaznenom Blues sklepe, kde dramaturgom je mladý slovenský hudobník a básnik Martin Kráľovský. Prvým zo slovenských literárnych klubov, ktorý sa v Čechách predstavil v impozantnom obsadení, bol, ako inak, martinský Mädokýš. Inšpiratívne stretnutie! Fotografický záznam z neho ste si mohli pozrieť v novembrových Dotykoch. Prišiel aj Janko Cíger. A hneď, že po čom sú v Prahe krompáče...?

V novembri, šestnásteho, sa prídu do Blues sklepa predstaviť kolegovia z Trnavského literárneho klubu. Po nich, v decembri, kolegovia zo Spišskej Novej Vsi, po nich, v januári, februári, marci ďalší... Praha bude jedna veľká diera vedľa druhej.

publicistika

K OKRÚHLEMU VÝROČIU MNÍCHOVSKEJ DOHODY

EGON T. LÁNSKÝ

Pred dvadsiatimi rokmi, k päťdesiatemu výročiu dohody európskych mocností, Francúzska, Veľkej Británie a Talianska s Nemeckom Adolfa Hitlera, som Rade slobodného Československa a Čs. spoločnosti pre vedy a umenie, ktorých členom som bol, navrhol, že v ich mene medzi osobnosťami medzinárodnej politiky, vedy, umenia a verejného života, pôvodom nielen z Československa, usporiadam anketu o dejinnom význame tejto udalosti, ktorá sa odohrala v noci z 29. na 30. septembra 1938 v Mníchove.

Tam som vtedy pracoval pre rozhlasovú stanicu Slobodná Európa. Obe zmienené organizácie ponuku prijali, spoločne sme sformulovali dve stručné otázky a dohodli sa na okruhu predpokladaných respondentov. Cieľom bolo získať odpovede rešpektovaných osobností zverejniť v deň okrúhleho výročia a práve na mieste, kde k podpisu došlo. Všetko vyzeralo nádejne, ale ako sa neraz stáva, vynorili sa prekážky:

Vrátilo sa 62 odpovedí, z toho 18, z vtedy ešte spojencami okupovaného Československa, medzi nimi dve zo Slovenska – Milana Šimečku a Jána Čarnogurského. Medzi respondentmi boli súčasní i bývalí politici, diplomati, univerzitní profesori, osobnosti pôvodu českého, slovenského i zahraničného.

Niektoré oslovené osobnosti, ešte stále – alebo donedávna – činné v politike, napríklad bývalý západonemecký kancelár Helmut Schmidt, bývalý predseda vlády Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska (UK) Edward Heath, či donedávna minister zahraničných vecí Spojených štátov, pôvodom z Nemecka, Henry Kissinger a ďalší, sa ospravedlnili a odpovedi sa tak vyhli. Budova na Meiserstrase 10, postavená pre Hitlera v tridsiatych rokoch minulého storočia ako „Dom vodcu“, v ktorej bola Mníchovská dohoda uzatvorená a podpísaná, v tom čase slúžila (a pokiaľ viem dodnes slúži) ako vysoká hudobná škola. Požiadal som o možnosť pozrieť si historickú sálu. Bez problémov mi vyhovelí. Nijako mi nepripomínala fotografie z podpisu, ktoré som kdesi videl, ale aj tak som sa s rektorom školy písomne

dohodol, že mi sálu vo výročný večer prenajmú. Mal som v úmysle práve tam usporiadať tlačovú konferenciu, na ktorej by som výsledky ankety zverejnil. Lenže krátko pred výročným dňom som obdržal list, ktorým mi pracovník školy s ospravedlnením, ale bez odôvodnenia oznamuje, že prenájom žiaľ nebude možné uskutočniť. Bol som veľmi sklamaný, hoci by som asi nebol býval mal byť. Vysvetlenie je možno jednoduché:

V Mníchove si veľa ľudí len nerado pripomína, že mesto bolo kedysi Hitlerom mimoriadne obľúbené, bývalo jeho sídlom a bolo aj miestom jeho vstupu do oficiálnej politiky. Veľmi ho tam obdivovali. Hovorí sa dokonca, že ešte v päťdesiatych rokoch minulého storočia ktosi platil nájomné za Hitlerov tamojší luxusný byt na Prinzregentenplatz 16. Mne sa našťastie včas podarilo zistiť, že v čase mníchovského podpisu, ktorým mocnosti rozhodli, že Československo má odstúpiť časť svojho pohraničia (i s obrannými opevneniami) Nemeckej ríši (ďalšie časti o čosi neskôr muselo odovzdať Poľsku a Maďarsku na základe aj iných dohovorov), fungovalo tlačové centrum v hoteli Bayerischer Hof. Tú miestnosť som ešte včas bez problémov pre našu tlačovku prenajal.

V tom čase bol Mníchov (a možno podnes je) aj plný utečencov z rôznych krajín. Mnohí pochádzali zo štátov pod kontrolou Sovietskeho zväzu. Príčiny ich úteku z bývalej vlasti boli však rozličné, hoci väčšinou predstierali, že sú utečenci pred komunizmom. Keď som sa, koncom roku 1984, ja presťahoval do Mníchova, boli medzi Čechoslovákmi (to slovo sa vtedy bežne používalo a takmer nikomu neprekážalo) skupiny, ktoré prišli v rôznych vlnách – po vojne najmä z rokov po komunistickom prevrate 1948 a po Pražskej jari 1968. Medzi utečencami, hlavne zo Slovenska, boli i bývalí kolaboranti „Slovenského štátu“. Niektorí z vyšších, ba i z veľmi vysokých úrovní politiky a verejnej správy sa útekom často snažili vyhnúť prípadnému trestu, ktorý im mohol hroziť za činnosť počas vojny. Medzi slovenskými nacionalistami boli ale aj v podstate nevinní ľudia – jeden z nich dokonca môj vzdialený príbuzný židovského pôvodu z Ružomberka s rodinou.¹

Nezaškodí azda pár slov pre lepšie porozumenie situácie: Československá sekcia bola prvou vysielacou stanicou Slobodnej Európy. V čase pred vznikom samotnej rozhlasovej redakcie, v prvej polovici päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, bolo treba z emigrantského a exilového prostredia obstaráť personál redakcie. Skúsenosti amerických zriaďovateľov, rovnako ako ich potenciálnych zamestnancov, či už šlo o kvalifikáciu, o minulosť budúcich zamestnancov redakcie, alebo o znalosť emigrantského prostredia a o orien-

¹O Mníchove v čase pred Hitlerom, za Hitlera a po druhej svetovej vojne sa čitateľ dozvie viac napríklad z autorovej knihy „Incident s politikou“ (Epocha, Praha 2007).

táciu v ňom, boli obmedzené. To sa muselo odzrkadliť aj v personálnej politike.

Nasleduje text oboch anketových otázok:

1. Aké sú, podľa vášho názoru, historický význam a poučenie z Mníchovskej dohody zo septembra 1938 z hľadiska súčasnosti a budúcnosti?

2. Vedeli by ste si predstaviť, že by za súčasnej medzinárodnej situácie, alebo niekedy v budúcnosti, mohli vzniknúť okolnosti, za ktorých by demokratické krajiny boli ochotné – pod nátlakom alebo vydieraním – k podobnému kompromisu a prípadne i obetovať spojenca v nádeji, že tým zachránia mier?

Z odpovedí oslovených osobností som vybral niekoľko ukážok. Niektoré sú kratšie, iné dlhšie; z veľmi dlhých, napríklad Ladislava Mňačka, som vyňal obsiahlejšiu časť, dobre charakterizujúcu jeho názory. Meno a stručná charakteristika autora vrátane popisu jeho profesionálnej činnosti každú z odpovedí uvádza. S niektorými odpoveďami sa čitateľ mohol stretnúť v iných publikáciách, ktoré som nedávno zverejnil. To preto, lebo sa domnievam, že buď majú osobitný význam, či zmysel, alebo sú samotné osobnosti autorov zaujímavé pre čitateľa „Zrkadlenia/Zrcadlení“. Niektoré odpovede exilových Čechov a Slovákov napísané v angličtine, či nemčine som preložil do pôvodného jazyka autora. Do češtiny, či slovenčiny som, prirodzene preložil i texty cudzincov. Odpovede napísané po česky, či po slovensky som sa, pokiaľ nehrozilo, že by to skreslilo porozumenie čitateľa, v najväčšej miere snažil zachovať tak, ako boli napísané, bez ohľadu na to, že autori, v niektorých prípadoch viaceré desaťročia žijúci v cudzine, už svoj materinský jazyk, predovšetkým v jeho písomnej forme, čiastočne pozabúdali, alebo nie sú (ako ja sám) oboznámení s jazykovými zmenami, ku ktorým v ich pôvodnej domovine medzitým došlo.

Posledná pripomienka: Považujem tento text za historický dokument, preto odpovede nijako nekomentujem. Autori ovplyvnení novým vývojom a časom, plynúcim od „Mníchova“, možno svoje názory postupne pozmeňovali, možno ich pozmenili aj v priebehu rokov po napísaní odpovedí. Ja som sa pokúsil vybrať a v tejto ukážke proti sebe položiť aj pár kontroverzných názorov niektorých rešpektovaných osobností. Som presvedčený, že každý čitateľ ich pochopí po svojom.

*Začnem azda **Wesley Frankom Wolfom**, príslušníkom vojenského spravodajstva ČSR a blízkym spolupracovníkom jeho veliteľa*

plk. Františka Moravca. V exile pracoval W. F. Wolf naposledy ako plukovník vojenského spravodajstva USA. Skôr než na otázky ankety, odpovedá autor vlastnými spomienkami na strategickú situáciu Československa v rokoch po nástupe Hitlera k moci:

1. S pribývajúcim provokatívnym chovaním a zbrojením nacistů v Hitlerově Německu a s otevřenou protistátní politikou sudetoněmecké strany Konráda Henleina mezi německou menšinou v Československu, bylo vládě prezidenta Edvarda Beneše již v roce 1936 jasné, že Němci chystají ozbrojený konflikt.

Ale toto podezření měla Čs. vláda již dříve, takže začala s obrannými opatřeními již v roce 1935. Postupně byly zvyšovány mírové počty vojenských útvarů, zvyšovány počty vyšších vojenských jednotek (divizí a armád, sborů), které by v případě konfliktu mohly být doplněny povoláním záložníků. Do vyšších vojenských učilišť (Vysoké školy válečné a Vysoké intendantní školy) bylo povoláno daleko více posluchačů, aby mohly být doplněny štáby nových, vyšších jednotek. Vojenská akademie nestačila vychovat dostatek důstojníků všech druhů zbraní pro polní útvary a proto bylo přikročeno k aktivování důstojníků záložních.

České a slovenské obyvatelstvo bylo si plně vědomo nastalé situace a odhodlanost k obraně byla neobyčejně vysoká, v roce 1938 vojenští záložníci jen čekali na povolávací rozkaz. Takové spontánní jednoty a odhodlání k boji nebylo od té doby nikdy více dosaženo. To platilo už když Hitler obsadil Rakousko (13 března 1938).

Všichni, čs. vládou počínaje, spoléhali a věřili pevně na přátelskou a obrannou smlouvu s Francií, zavazující Francii a Československo oboustranně k plné vojenské pomoci v případě napadení jednoho z obou členů. Obdobnou smlouvu mělo Československo s Anglií – jejíž podrobnosti si již nepamatuji. Francie byla v roce 1938 největší evropskou vojenskou mocí (nečítaje ovšem USSR). Proti německému nebezpečí postavila Francie obrannou Maginotovu linii, budovanou po řadu let podle zkušeností z I. světové války.

V letech 1936-38 jsem navštěvoval konverzační hodiny francouzštiny v budově Ministerstva Národní Obrany, které vedl člen voj. Francouzské Misse v Československu, plukovník Bardonench. Tak jsme ovšem debatovali o situaci a plk. Bardonench a jiní členové Francouzské Misse (jichž jména si již nepamatuji), nás ujišťovali, že na Francii se můžeme úplně spolehnout. A mysleli to upřímně, když byla vyhlášená mnichovská dohoda, velitel Franc. Voj. Misse v Československu Generál Faucher opustil francouzskou armádu a dal se k dispozici Presidentu Benešovi a československé armádě, byl tak překvapen a roztrpčen.

Anglický tisk a rozhlas byly pro Československo a když Ministerský předseda Chamberlain mnichovskou dohodu podepsal, byl v Anglii proti tomu značný odpor.

Ruský, Sovětský rozhlas před vyhlášením Mnichovské dohody byl plně pro Československo, mluvil velmi bojovně - a my jsme ho poslouchali s určitou nadějí. Ale to ustalo rychle Sovětskou dohodou s Nacisty, která rozdělila mezi nimi Polsko. Polsko bylo zdrženlivé, nestránilo v rozhlase s nikým, ale po vyhlášení Mnichovské dohody se rychle vrhlo na Československo, aby urvalo polovinu Těšínska. Stáli jsme tam hotovi k boji. (Sám jsem viděl naše dělostřelectvo 16. divize – velitel gen. Marvan zamířené na polské posice u Těšína).

2. Zda za současného stavu věcí ve světě, anebo v budoucnosti by demokratické státy - vystavené nátlaku - byly ochotny přistoupit na podobný kompromis a případně obětovat spojence v naději, že by se tím zachránil světový mír?

Nevěřte plně a nespolehejte se na 100% nikdy a na nikoho. Udělejte si vždy zadní dvířka jako výchozí cestičku z každé situace, která se může vyvinout v nebezpečí. Jen v nedávné minulosti najdeme pro toto řešení celou řadu příkladů.

Nezapomínejte nikdy, že světovou politiku řídí politikové a diplomati. A dobrý politik a diplomat vůbec, i když ví, že rozhodnutí je „NE“, řekne jen „SNAD“ nebo „MOŽNÁ“. A řekne-li politik přímo „NE“, tak je to špatný politik. A řekne-li diplomat přímo „NE“, tak to není vůbec diplomat.

*Nasledující příspěvek napísal historik, **Dr. Jan Křen**. Žil v Československu ale svojím povoláním sa živiť nesmel. Autor mnohých textov o nedávnych historických udalostiach je dnes profesorom na Karlovej univerzite v Prahe. Svoj příspěvek z Prahy poslal spoločne s **Františkom Šamalíkom** a ďalšími priateľmi:*

1. Vítězství v I. světové válce vnutilo západním mocnostem roli tvůrce a garanta nového uspořádání středu Evropy, roli, na niž historicky nebyly připraveny, kterou přijímaly nerady a přejaly také vlastně jen polovičatě. Mnichovem na tuto svou roli rezignovaly, ne sice zcela, ale dost na to, aby se tu opět rozpoutaly běsy II. světové války. Západ byl do ní vkrátce stržen a vyšel z ní ne sice zničen, ale velmi oslaben.

Nedá se tedy říci, že by se mu tradiční politická distance od střeoevropských záležitostí vyplatila. V dnešní době, s jejími novými komunikacemi a novými globálními problémy se zdá taková orientace nemožná, ale obávám se, že je to jen zdání. Ale, abychom jen

nevyčítali: Že byl Mnichov překonán i u nás a v nás, nedá se též s dobrým svědomím říci. Padesát let se u nás sice už diskutuje o obraně či kapitulaci, ale výsledky v praxi zatím příliš k vidění nebyly. Se střeoevropským optimismem/pesimismem by se dalo říci: snad až příště.

2. Obávám se, že mnichovská situace nebyla a není tak ojedinělá a kromě působnosti tehdejších (a podobných) zkušeností nevidím zatím proti tomuto mezinárodnímu syndromu selhání imunity mnoho léků.

Medzi respondentmi mám Schwarzenbergov dvoch. Jeden je práve ministrom zahraničia v Česku, ten a jeho myšlienky nebudú asi pre čitateľa celkom neznáme. Vybral som preto do tejto ukážky toho druhého – JUDr. Františka Schwarzenberga, profesora práva a politických vied na Loyolovej univerzite v americkom Chicagu a bývalého československého diplomata:

1. Co a jak se stalo, to všichni dobře víme. Důležitější je pro nás čerpat ponaučení, která by mohla zabránit, aby se podobné nehody, jako byl Mnichov, v budoucnosti nemohly opakovat.

V první řadě je třeba si znovu uvědomit stálou platnost Palackého varování před nebezpečím rozpínavých sousedů. Pro přítomnost i budoucnost doporučoval Palacký jako nejlepší ochranu užší spolupráci početně slabších střeoevropských národů, či států mezi Německem a Ruskem. Toto psal Palacký v době, kdy ještě věřil v možnost přetvoření Rakouska v národnostně a sociálně spravedlivé soustátí a kdy ani Rusko, ani Německo ještě nebyly propadlé ideologiím, které v našem století umocnily jejich rozpínavost až daleko za každou krajnost. Bezmeznou rozpínavost Německa a Ruska jsme za svého života dostatečně a bolestně poznali.

Prvním ponaučením pro budoucnost by tedy mělo být poznání nutnosti těsnější spolupráce střeoevropských států a národů – doufejme, že v rámci dobrovolného sdružení všech, tou dobou již nekomunistických, svrchovaných států celé Evropy.

Další ponaučení – jen jedno z mnohých – vyplývá z poznání škod, způsobených v našem století přehnaným nacionalismem. Národovectví je zajisté přirozené a ušlechtilé, pokud je chápáno jako hrdost na vlastní národní původ, jako snaha sloužit ke prospěchu a ke cti vlastního národa, pokud vede k rozhodnutí vyrovnat se svým předkům zásluhami o vlastní národ a zachovat příštím pokolením dědictví otců. Pokud se však národovectví zvrhne ve fanatický šovinismus, opovrhující každým jinojazyčným sousedem, pak musí vést – a u nás

také vedl – k nesnášenlivosti, znemožňující jakoukoliv dělnou spolupráci a smírné soužití.

Při vzpomínce na své předky, zastánce českého státního práva a neporušitelnosti hranic zemí Koruny české, byl jsem ovšem i já vždy připraven hájit tuto neporušitelnost. Samozřejmě se mi vždy zdálo být nadřazenost udržení historického celku nad novým rozhraničením dle národnostních sídel, které je ostatně ve střední Evropě skoro neproveditelné bez porušení organicky rostlých národohospodářských, kulturních a dějinami posvěcených celků.

Pro udržení historického celku a pro vytvoření vědomí státního lidu, byť se skládajícího z různojazyčných skupin, je ovšem nutným předpokladem schopnost soužití v duchu křesťanské nauky o blíženecké lásce, v duchu snášenlivosti a vzájemné úcty. U nás bohužel došlo ke stavu, kdy nejdříve na jedné a později na druhé straně se takové soužití nezdálo být více možným. A to také značnou měrou přispělo ku zmaření naděje na udržení historických hranic a později k odsunu našich bývalých německých spoluobčanů.

Druhým z mnoha ponaučení pro nás je tedy poznání, že národovecťv nesmí být přeháněno až k opovrhování každým, kdo mluví jinou řečí, či dokonce k nenávisti proti každému, kdo není z vlastní krve.

Nikdy již nesmí křesťanské národy propadnout nebezpečí pojmů blízkých rasismu, či představě kolektivní viny. Doufám, že jsme Mnichovem a jeho následky byli všichni z obojího dostatečně vyléčeni.

2. Odpověď na druhou otázku je snadná: ANO, zajisté. Považuji za možné, že by v naději na zachování míru – či pod záminkou této naděje – i dnes demokratické státy byly ochotny obětovat spojení, jako se stalo za Mnichova. Zvláště za doby jaderných zbraní se mi to zdá být realistickou možností, neřknu-li pravděpodobností. „Společnost národů“ nebyla schopna zabránit mnichovské zradě a „Spojené národy“ ve svém dnešním složení by také nebyly schopny, či snad ani ochotny účinně zasáhnout ve prospěch obětí nedodržení mezinárodních smluv. Obávám se, že úcta k smlouvám, k mezinárodnímu právu, či prostá slušnost v mezistátních stycích dnes nejsou na vyšší úrovni než byly za časů Mnichova.

V uších mi ještě zní roztrpčenost, se kterou náš tehdejší berlínský vyslanec V. Mastný líčil onen osudný večer, kdy nebyl připuštěn do místnosti radících se předsedů dvou nedemokratických a dvou demokratických vlád. Když po skončení porady bylo vyslanci Mastnému sděleno, na čem se ti čtyři usnesli, řekl, že bude ihned informovat Prahu a že nazítří sdělí postoj své vlády. Na to mu bylo řečeno, že

není třeba sdělovat postoj pražské vlády, protože usnesení konference je definitivní a že postoj československé vlády na něm ničeho měnit nemůže.

Bohužel bych něco podobného ani dnes nevylučoval. Proto na druhou otázku odpovídám: ANO.

Lubomír Ďurovič viedol katedru slavistiky na mojej ‚alma mater‘ – Karlovej univerzite vo švédskom Lunde:

1. Poučení z Mníchova je vlastne jediné: každý štát koná výlučne a jedine podľa svojich vlastných záujmov – obrana mieru, slabšieho, spojenca, životného prostredia, tuleňov, čohokoľvek, hrajú rolu a budú hrať rolu len vtedy, keď to zodpovedá niečím vlastným záujmom. Potom, samozrejme, príde ešte druhá otázka, či totiž na takúto obranu niečoho, aj keď je to v rámci vlastných záujmov, má taký potenciálny obranca dost síly. A to všetko v rámci globálnej, atómovej stratégie.

2. Z toho vidím pre budúcnosť len jeden uzáver: Mníchov 1938 je pravidlo, nie výnimka. Nikto si nemôže myslieť, že si za nás, či za kohokoľvek iného, niekto pôjde páliť prsty – takisto ako si my, či ako by sme si my nešli páliť. Inými slovami: nikto si nemá myslieť, že našu suverenitu a demokraciu reštituuje Západ, alebo, že nám ich daruje Gorbačov. Ako vidno na príklade Fínska, alebo dnes Estónska, to, čo si kto sám vydobyje, to má; a to, čo si kto sám preštruje (Československo svoju suverenitu 1943-48), to mu nikto iný nevráti.

Profesor Josef Petr Stern, germanista a filozof na univerzite v Cambridge odpovedal takto:

1. Odpovídám na první otázku jako český vlastenec ročníku 1920 – události počínající v létě roku 1938 mě poučily, že v dané situaci národního ohrožení platilo moje vlastenectví méně než můj židovský původ (o kterém jsem před tím datem měl jen mlhavé představy).

Co se týče zrady ČSR Západem, zdá se mi, že alespoň Velká Británie psychologické trauma mnichovské smlouvy nese podnes – od Mníchova vede přímá linie přes vypovědění války Velkou Británií v září r. 1939, přes suezské fiasko r. 1956 k akci na Falklandských ostrovech r. 1983 (tu sa myslím prof. Stern mylí v letopočte, falklandská vojna sa začala i skončila v roku 1981, pozn. etl) - to všechno jsou (mimo jiné) pokusy odčinit ‚hanbu Mníchova‘. Zdá se mi, že tyto pokusy se zakládají na politickém pojmu národní cti – tedy na pojmu, který je ve Francii zastaralý.

Následky Mnichova pro nás jsou ovšem ještě vážnější.

Základem pojmu svrchovanosti evropských států mezi oběma světovými válkami byla pohotovost k vojenské obraně. Tuto nejstarší podmínku suverenity jsme nesplnili. Nejdůležitějším následkem tohoto nedostatku je český defaitismus (slovenská situace mně není dosti jasná). Nechci spekulovat o tom, co by snad Hitlerovo Německo a Rakousko, či západní spojenci byli dělali, či nedělali, kdybychom německé podmínky byli odmítli. Vědomí, že jsme prvnímú ohrožení národní samostatnosti neodolali, doprovází nás až dodnes a je hlavním důvodem, proč jsme se – od r. 1938 – vzdali naděje na samostatnou národní politiku. Za první republiky se nám skoro podařilo osvobodit se z mentality vazalů, která u nás vládla za starého Rakouska, po Mnichově ten pokus ztroskotal.

Náš suverénní stát byl spojen i demokratickou ideologií – říkali jsme, že prý neodlučně. Pravda je, že v okamžiku naší kapitulace byl porušen také demokratický základ našeho státu. Komunistický puč r. 1948 i neúspěch demokratizace r. 1968 vidím jako přímé následky demoralizace r. 1938; a této demoralizaci připisuji i nesmyslnou pomstu na sudetských Němcích v letech 1945-47. Proti tomu, pokud vím, tehdy žádný Čech neprotestoval. Vláda presidenta Beneše se dopustila tří kardinálních chyb:

- přijala rozhodnutí mnichovské konference – dokud jsme měli vojsko, není možné mluvit o diktátu,
- nedůvěřuje západním politikům, Dr. Beneš hledal už za války pomoc i garanci, pro stát u Stalina, jehož taktiky znal z třicátých let,
- Benešova vláda se rozhodla pro hromadný odsun sudetských Němců a přivolila k drancování pohraničního území, imitujíc tak rasistickou politiku německou. S následkem těchto chyb žijeme dodnes.

Proč jsme přijali mnichovskou smlouvu? Nevěřili jsme, že se uhájíme? Vždy jsme byli mistři propagandy (to jsme také zdědili po starém Rakousku). Kdo lpí na tom, že měl včera pravdu, ji dnes nemá – stává se obětí vlastního klamu. Věřili jste v jednotu národa a loajálnost jeho občanů ‚od Aše až do Jasiny‘. V daném jsme přestali věřit. Ukázalo se, že počet těch, kdo mají opravdu zájem na existenci státu je daleko menší, než jsme tvrdili a sami věřili. (Neznám jasnější příklad té průpovědi o myškách, které opouštějí loď, když se potápí.)

Základní myšlenkou T. G. Masaryka po jeho odchodu do ciziny po vypuknutí první světové války bylo, že národ je sto vytvořit a obhájit vlastní stát – a stát byl právě to, oč jsme se za Rakouska nestarali. My pak jsme věřili, že stát je na beton. Když se ukázalo, že není, nezbylo než utéci z politiky do soukromí - většinou čestného, někdy jen švejkovského.

Privatizace našeho života a odcizení slušných lidí od politiky začaly

v Mnichově. Vůči Hitlerovi a jeho Německu nemáme žádný důvod se kořit. Když se však Němcům - alespoň západním – podařilo vymknout se ze strašné kontinuity jejich nedávných dějin, snad se to podaří i nám. Prvním krůčkem k osvobození od tyranie minulosti je uvědomění si ne toho, jak nás zradili přátelé, nýbrž jak jsme zklamali sami sebe.

2. Vaší druhé otázce nerozumím; přesněji řečeno: za dnešních okolností si nedovedu představit obdobnou, Mnichovu se podobající situaci.

Profesor Dr. Kurt K. Neumann, slovenský publicista a novinář, ale aj historik a muzikológ na univerzite v Hamburgu píše:

1. Ide, myslím si, o zorný uhol pohľadu. Z hľadiska Čechov a Slovákov išlo akiste o tragický dejinný medzník. V európskom kontexte skôr o jednu z celého radu deprimujúcich udalostí a epizód, ktorými sa zapodieľajú v prevažnej miere už iba historicky zameraní odborníci. (Pred niekoľkými týždňami som v diskusii so študentmi hamburskej univerzity zistil, že ich informatívny stav o časovo aktuálnejšej Pražskej jari sa rovnal takmer nule.) Akokoľvek, Mníchovská konferencia je historická, faktografická skutočnosť. Ako taká poskytuje veľa možností príčinného bádania, jednak motívov, ktoré k nej viedli, jednak podmienok, za ktorých sa konala. V tomto ohľade sa veľa vykonalo. No podľa môjho názoru to zďaleka nie je všetko. Mníchov poskytuje ďalšie možnosti prehĺbenia poznatkov, napríklad socio-kultúrnych, mutatívne-dispozičných, mentalitných atmosfér súvislostí involvovaných názorov, ale aj protagonistov konferencie.

Som skeptický, pokiaľ ide o možnosť poučiť sa z podobných udalostí. Napriek hĺbkovým analýzám, poskytujúcim možnosti hlbšie vniknúť do problematiky zvažovaných okolností. Moje pochybnosti sa vzťahujú na poučenie s konečnou, pragmatickou platnosťou.

2. Nemyslím si, že by Mníchov bol presne opakovateľný, hoci do istej miery podobné situácie nemožno vylučovať. Dejiny nás poučujú, že nátlak, vydieranie, násilie ako politické a diplomatické inštrumenty si vynúťtia aj v budúcnosti kompromisy a kapitulácie – a to aj za cenu osobných a národných tragédií.

Milan Šimečka, Čech žijúci v Bratislave, bol vážený medzi kolegami, chartistami. Akademickým učiteľom sa po prevrate nakoniec nestal, nedožil sa toho. Svoje názory na Mníchovskú konferenciu ale ochotne poslal:

1. Nemám po ruce žádný osobní názor, který by se lišil od obecného poučení, kterým dějiny samy Mnichovskou dohodu vybavily sotva rok po jejím uzavření. Domnívám se však, že by se ve vědomí národů Evropy neměla cementovat mnichovská zkušenost jako hanebnost, které se musí vyhnout ve všech krizích, které ji aspoň trochu připomínají. Od dob Mnichova se neúměrně zvýšilo riziko mravní důslednosti v mezinárodních konfliktech.

Ještě v průběhu války a hlavně po válce se Mnichov opakoval mnohokrát. V zájmu míru a bezpečnějšího uspořádání světa byla obětována řada národů, přimhouřilo se oko dokonce nad malými genocidami. Za všechno připomínám jen osud pobaltských republik, který se podobá osudu Československa z roku 1938 jako vejce vejci. Hrůznost válečné zkušenosti a výbuchy atomových bomb nad Hirošimou a Nagasaki vyvolaly většinové mínění, že mír je lepší za každou cenu. I za cenu nového mnichovství. Cožpak nebyla genocida v Kampučii a dnešní hlad ve Vietnamu důsledkem amerického appeasementu? Každý důsledný zásah ze strany Západu ve prospěch demokracie, třeba ve východní Evropě (například v Maďarsku v roce 1956), by vedl k riziku, že budou ukončeny dějiny lidstva.

Více než čtyřicet let nemravného míru však vyřešilo ideologický svár, který byl jádrem konfrontace mezi Východem a Západem. Dokázal neobyčejně průkazně převahu otevřených a demokratických společností nad společnostmi totalitními. Umožnil setřást nadšení a slepou víru v prastarou ideu o možnosti naoktrojovat společnosti násilím teoretický projekt spravedlivé, šťastné a blahobytné společnosti. A to ještě tento projekt nevěděl nic o ekologii! Kdyby nějaké lidstvo přežilo evropskou válku v padesátých letech, jevila by se mu dnes stejně nesmyslná, jakou se nám jeví první světová. Mnichovský mír, který bere na vědomí, že šílení diktátoři nutně dospějí i k šíleným činům, poskytl čas k tomu, aby západní svět získal dvě zkušenosti, které pokládám za nejslibnější pro pokračování civilizace: překonání nacionalismu v západní Evropě a překonání rasové segregace ve Spojených státech. Tento nemravný mír sice uvrhl do neštěstí východoevropské národy, ale umožnil milionům mužů, žen a dětí neumřít za něco, co se dnes jeví jako pitomost, třeba za Stalina, pokud žil, nebo za Brežněva, což by bylo ještě absurdnější. Vzhledem k ideologické slepotě zde taková možnost ještě i v padesátých letech byla.

Vím, že se dnes mnohým jeví lepší stav světa být výsledkem právě něčeho opačného, totiž důsledného odhodlání Západu bránit vymezenou sféru vším, co existuje ve výzbroji armád. Tedy i jadernými zbraněmi. Nechci se o tom přít, příkláním se však spíše k ne dost přesně vyjadřitelnému pocitu, že v dané konfrontaci mezi Východem a Západem sehrálo větší úlohu odhodlání bránit se třeba klackem

a prezentace výsledků svobodného rozvoje, mezi nimiž měly sofistikované zbrojní systémy menší přesvědčivost, než produkce potravin, počítačů IBM a japonských televizorů.

Dnes je všechno jasné a proto se nám lépe soudí. Mír, vykoupenný desítkami malých Mnichovů umožnil aspoň Evropě, aby snad do konce století smetla na hromadu, k pozornému vědeckému prozkoumání, zbytky ideologického poblouznění, které má své kořeny ještě v devatenáctém století a rozumným managementem napravovala jeho důsledky. Západ na tom všem vydělal, Východ prodělal. Říkám bez cynismu, že nám nezbude, než postavit nesmírně tragickým obětem míru pomníky. Jak to dnes dělají Rusové. Co jiného jim zbývá?

*Z predlhej úvahy slovenského spisovateľa **Ladislava Mňačka** som vybral časť, ktorá čo najkonkrétnejšie odpovedá na definované otázky. Celá jeho odpoveď bude, dúfam, k dispozícii v kompletnom súbore ankety, ktorý, znova dúfam, vyjde v priebehu budúceho roka.*

1. Mníchovská dohoda a jej dôsledok, obsadenie Československa, bola pre Hitlera nielen ohromným prestížnym víťazstvom, bola aj vytvorením materiálnych predpokladov na vedenie vojny. Všetko, čo sa stalo potom, vrátane paktu Hitler-Stalin, malo svoj začiatok v Mníchove. Netreba vyratúvať, aké katastrofálne následky mala táto dohoda pre osudy našich národov.

Aby sme sami seba očistili od spoluviny na nich, utiekali sme sa k legende, že „v Mníchove sa rozhodovalo o nás bez nás“. To je len čiastočná pravda. Čiastočná preto, že vtedy nešlo priamo o kožu tých, čo o nás bez nás rozhodli, ale o našu vlastnú kožu. Ak Chamberlain vtedy hovoril o „krajine, o ktorej nikto nič nevie“, nie je to dôkaz o jeho neznalosti zemepisu. Chamberlain veľmi dobre vedel o Československu, veď k nám poslal svojho zvláštneho emisára Runcimana, aby na mieste preskúmal problematiku sporu medzi Berlínom a Prahou. Už tento fakt mal alarmovať vtedajšie vedúce osobnosti československej politiky. Anglicko si vyhradilo vyslaním Runcimana rolu „neustranného rozhodcu“, čiže opciu na možnosť vyjadriť sa v náš neprospech. Faktom je, že mníchovský diktát je jedným z najzahanbujúcejších diplomatických aktov tohto storočia. Ale faktom je aj to, že sme sa mu bez odporu, iba chabým pokusom o verbálny protest, podvolili. Nie iba „tí hore“, podvolil sa mu celý národ. Našou vlastnou vnútornou kapituláciou pred hrozbou násilia sme tak, nevdojak, prispeli k rozdúchaniu svetového vojnového požiaru.

Spojenci nás sklamali, zradili?

Nesklamali, nezradili sme aj sami seba?

Mali sme lepšie vyzbrojenú, lepšie vycvičenú armádu ako Poliaci

v čase, keď Hitler ešte nemal takú dobre vyzbrojenú a vycvičenú armádu ako o rok neskôršie pri prepade Poľska. Nemecká generalita nestála ešte tak servilne za Hitlerom, ako po dôkaze jeho geniality a štátnického šťastia, teda po Mníchove. Prv, než sa Hitler vôbec odvážil k bojovému vystúpeniu, považoval za potrebné nahradiť hlavné osobnosti nemeckého Wehrmachtu, na ktoré sa nemohol spoľahnúť, generálmi, ktorí otrocky plnili jeho vôľu a rozkazy. Mali sme sa brániť. Vojensky, nie ufňukanými legendami.

Chamberlain nemal v Anglicku takú pevnú pozíciu, aby mohol zotrvať v politike appeasementu. Jeho politika už vtedy narážala na prudký odpor veľmi vplyvných osobností v parlamente a vo vláde. Churchill prorocky varoval, kam taká politika, akú uskutočňoval Chamberlain, vedie.

Aj keď mali Stalinove ubezpečovanie o ochote Sovietskeho zväzu pomôcť ohrozenému Československu len hypotetický význam, vzhľadom na nemožnosť priamej vojenskej pomoci (Poľsko a Rumunsko odmietli možnosť povoliť Červenej armáde prechod cez ich zvrchované územie), už verbálne ubezpečenie tejto ochoty nemohol Hitler nebrať vážne.

Mali sme sa brániť. Národ to chcel.

„O nás bez nás“ nerozhodovali iba politici západných mocností, rozhodli tak s konečnou platnosťou naši vlastní politici, proti vôli národa, ktorý sa, žiaľ, s rozhodnutím vlády zmieril. Pravdepodobne by sme, napriek vôli brániť sa, neboli zabránili obsadeniu Československa hitlerovskou armádou, ale zabránili sme mu azda tým, že sme sa podvolili hrozbe násillia?

V prípade Hitlerovho víťazstva nad nami by sme boli museli oplakávať státisíce životov. Neoplakávali sme ich takisto z iných príčin?

Isteže, časť vedúcich politických osobností typu Zadina odmietala vojenskú pomoc Sovietskeho zväzu z obáv pred „bolševizáciou“ Československa, ako o dva roky neskôršie odmietali, z tých istých príčin, poľské vládnuce kruhy pomoc Sovietskeho zväzu ešte krátko pred osudovým paktom Hitler-Stalin. Zabránilo sa tým azda bolševizácii Československa a Poľska? Ba nebolo pasívne „čakanie na Stalina“ pre mnohých Čechov (a Slovákov) – a Poliakov poslednou nádejou prežiť?

„Rusi“ prišli. Tým, že vôbec prišli, vznikla nová, priaznivá situácia pre bolševizáciu ako Poľska, tak Československa. Lenže aj tu podliehame v hodnotení povojnovej histórie našej krajiny nebezpečnej, pretože nie celkom pravdivej, legende. Rusi nás nebolševizovali. Bolševizáciu Československa uskutočnili československí komunisti, (vtedy som k nim patril aj ja a aj ja som sa za takú bolševizáciu zasaďoval). Museli? Nemuseli. Rok 1948 – viď Juhosláviu – bol mimo-

riadne nepriaznivý pre vojenské dobrodružstvá zo strany Sovietov. O boľševizácii Československa – ako roky predtým o kapitulácii pred mníchovským diktátom sa rozhodlo s konečnou platnosťou v Prahe. A vinu na nej (boľševizácii) nenesú iba komunisti. Boli to opäť tradične demokratické politické osobnosti a strany, ktoré zase raz kapitulovali pred hrozbou násilia.

Toto ustupovanie násiliu, ako sa zdá, sa stalo našou trvalou traumou. Dva razy prelievala československá armáda slzy bezmocnej zlosti v kasárňach, keď išlo o bytie a nebytie samostatného štátu. Nášho štátu.

Dejiny nezostanú stáť a raz sa budú písať inak. Je prečo sa obávať, že dejiny Československa budú s despektom poukazovať nielen na notorické kapitulantsvo československej politiky, politikov, ale i národa, ktorý akokoľvek chcel, nevedel nájsť prostriedky zabráňujúce celonárodným katastrofám.

Poučenie z Mníchova? Z hľadiska dneška a budúcnosti? To už odznelo krátko po podpise Mníchovskej dohody z úst jedného z jej signatárov.

„Národ, ktorý nie je ochotný do posledka bojovať za svoju národnú nezávislosť, si nezaslúži slobodu.“

Aj keď tomuto výroku nechýba satirický náter vzhľadom na jeho autora – vyslovil ho Mussolini – neprestáva byť trpkou pravdou.

Mali sme sa brániť. Boli by sme sa tým zaslúžili o Európu. Aj o tú, ktorá „rozhodla o nás bez nás“.

2. Mníchovská dohoda nebola dôsledkom Hitlerovho nátlaku na demokratické krajiny, ktoré v snahe zachrániť svetový mier, pristúpili na kompromis a obetovali spojenca. Už Runcimanova misia v roku 1938 bola dôkazom nechuti Veľkej Británie plniť medzinárodné záväzky. „Mníchov“ sa uskutočnil z iniciatívy britského premiéra Chamberlaina, Hitler nechcel nijaký mierový kompromis, všetky jeho kroky po prevzatí moci smerovali k zmenám na mape Európy cestou agresívnej vojny. To muselo byť vtedy jasné všetkým zodpovedným štátnikom v Európe a na celom svete.

Obetovaním československého spojenca nezachránili západné veľmoci mier, ale urýchlili vojnu. Výsledok Mníchova bol pre Hitlera povzbudením eskalovať svoju agresívnu politiku s jej konečným, notoricky známym cieľom anexie európskeho východu až po Ural. Že mníchovská dohoda zaručuje „mier pre jednu generáciu“, tomu nemohol veriť ani autor tohoto výroku. Chamberlain nebol zďaleka taký obmedzený tupec, ako sa mu neskoršie pripisovalo. Ak bol – vzhľadom na nevyzpytateľnosť Hitlera, donútený pri vojenskom prepadnutí Poľska „stáť za daným slovom“ za cenu vojny s hitlerov-

ským Nemeckom, konal tak nielen pod tlakom vplyvných anglických odporcov appeasementu, ale aj vzhľadom na nové mocenské preskupenie síl v Európe, spôsobené paktom Hitler-Stalin.

Stávať otázku tak, ako by boli demokratické krajiny, najmä veľmoci, pasívne voči nátlaku a vydieraniu, je historicky nesprávne a povojnovým vývojom sveta vyvrátené. Demokratické veľmoci vedia zaujať nekompromisné stanoviská, keď ide o ochranu ich elementárnych záujmov často bez ohľadu na morálne a medzinárodne právne normy spolunažívania národov.

V povojnovom období sme boli svedkami viacerých „Mníchovov“, z ktorých za najneblahejší možno považovať Jaltskú dohodu. V Jalte rozhodli štyri víťazné mocnosti o osude viacerých malých európskych krajín bez toho, že by sa boli zaoberali otázkou, či si malé národy Európy podobné „riešenie“ želajú. Bola to repríza paktu „o nás bez nás“. Bol to kompromis uzavretý na podklade „záujmov“ veľmocí, uskutočnený bez nátlaku a vydierania.

Nielen Moskva, aj Washington priviedol svet v povojnovom období viac razy až na okraj svetového výbuchu. A obe veľmoci uzavreli viacej kompromisov na úkor malých národov. Pokiaľ išlo o jednostranné násilné akcie, vyčítali si obe veľmoci navzájom použitie násilia a bránili sa voči výčitke druhej strany frázou o nutnosti zachovania a posilnenia svetového mieru.

Moskva „trpela“ americkú intervenciu vo Vietname a Spojené štáty sa len verbálne rozhorčovali nad sovietskou intervenciou v Afganistane. Obe veľmoci „tolerovali“ vojenské „riešenia“ druhej strany v hraniciach protivníkových „záujmových sfér“. Tento „kompromis“ platí, zdá sa, dlhodobo a nemožno ho charakterizovať ako ustupovanie nátlaku a vydieraniu.

Tam, kde na pokusy Moskvy porušiť povojnový status quo odpovedali Spojené štáty hrozbou aktívnych protiopatrení, ako tomu bolo v prípade Kuby, ale nielen Kuby, došlo k mierovému urovnaniu konfliktu. Anglicko-francúzske vojenské akcie proti Egyptu v roku 1956 stroskotali po Chruščovovej hrozbe použiť atómovú zbraň. V tomto prípade nešlo o nijaké „vydieranie“. V tomto prípade boli západné, demokratické veľmoci – USA sa v suezskom konflikte držali bokom – agresormi.

V krajinách ležiacich na juh od obratníka raka, poväčšine bývalých kolóniách, vedú dnešné veľmoci nelútostný zápas o každú piad vplyvu všetkými dovoľenými i nedovoľenými prostriedkami, počnúc kupovaním vlád a končiac hrmením zbraní. Obe strany hlásajú do sveta, že im ide o slobodu národov, upevnenie mieru, pokrok a demokraciu. Pritom sú Američania ochotní – v mene slobody, demokracie, ľudských práv a mieru cynicky podporovať samozvané režimy bru-

tálnych plukovníkov a Sovieti v mene tých istých „ideálov“, fašistické, rasistické, nacionálne šovinistické hnutia a vlády. Tak je tomu v latin-skej Amerike, v Afrike, na Blízkom, Strednom a Ďalekom východe.

Nicaragujských antisandinistov vyhlasujú americkí štátnici za ušľachtilých bojovníkov za slobodu a demokraciu, sovietski komentátori za „banditov“. Len niekoľko desiatok kilometrov severnejšie, v El Salvadore, je to naopak. A aj v jednom aj v druhom prípade ide o nahradenie jednej diktatúry druhou. V podstate teda o petrifikáciu existujúceho stavu.

Globálnou politikou oboch veľmocí obšťastnené národy majú k tomu len máločo povedať. Kdesi v Moskve, lebo vo Washingtone, a často spoločne, sa rozhoduje o nich bez nich.

Že je tomu skutočne tak, dokazuje vývoj posledných dvoch rokov. „Odmäk“ vo vzťahu medzi oboma supervelmocami umožňuje zrazu po celé desaťročia „neriešiteľné“ urovnanie regionálnych politických a vojenských konfliktov. Či to možno považovať za prekonanie „ducha Mníchova“, teda za koniec pokru veľmocí na účet malých a slabých štátov sa dá ťažko predpovedať, možno v to len dúfať.

Mníchov nie je ešte zďaleka prekonanou minulosťou. Nie u nás, v Československu a nie v ostatnom svete, či na východ, alebo na západ od hranice Odra-Nisa. Ani v „slobodnej“, ani v „totalitnej“ časti zemegule nie je svet v poriadku.

A nebude do tých čias, kým si budú mocní tohoto sveta osobovať právo rozhodovať o osude ktoréhokoľvek národa v zmysle Mníchova, teda „o nás bez nás“.

*Ukážku zo sveta spisovateľov uzatvorí názor **Gabriela Lauba**, židovského publicistu a novinára, pôvodom postupne z Poľska, sovietskej strednej Ázie a Československa. V nemeckom exile, kde v deväťdesiatych rokoch minulého storočia zomrel, sa Laub v krátkom čase vypracoval na špičkového satirického autora, tvorcu a často i herca televíznych seriálov. Bol aj laureátom celého radu cien. Niektoré zlé jazyky tvrdili, že taký úspešný bol preto, lebo Nemci humor nemajú, ja si myslím, že sa tieto jazyky, aj ich hlavy, mýlili. „Gríša“ Laub, ktorý bol okrem iného aj predsedom exilového československého PEN-klubu, svoj názor vedel vyjadriť stručne výstižne a zrozumiteľne. Presvedčíte sa sami:*

1. a/ Mír za každou cenu je príliš drahý.
- b/ Předhodíme-li přítele k sežrání, nenasytíme tím útočníka, jen povzbudíme jeho chuť a posílíme jej k útoku na nás.
- c/ Nejdůležitější ponaučení z této a ze všech ostatních dějinných událostí: Všechna ponaučení jsou houby platná, protože na ně nikdo nedá.

2. Samozrejme. Kdyby záleželo jen na vůli jednotlivých států, prodají spojence za každé situace i bez nátlaku a vydírání. Pak jej budou částečně oplakávat a částečně obviňovat – jak se na demokracii sluší, mohou se občané, politikové, strany, nebo média svobodně rozhodnout pro jedno, druhé, nebo oboje.

Existence paktů, smluv a dohod věc poněkud komplikuje. Lze však potenciálním obětím doporučit, aby se na to moc nespolehaly.

*Medzi politikou a literatúrou sa celý svoj plodný život pohyboval **Viktor Fischl**, izraelským menom **Avigdor Dagan**. Ako pracovník československého ministerstva zahraničných vecí bol medzi iným cez vojnu a po vojne v Prahe spolupracovníkom a dôverníkom ministra Jana Masaryka. Keď po vzniku štátu Izrael opustil Československo, stal sa diplomatom v novej vlasti. Ako izraelský veľvyslanec pôsobil napríklad v Juhoslávii, Nórsku, Poľsku a v Rakúsku, z bohatej literatúry, ktorej bol autorom a ktorú písal po česky a zverejňoval pod svojím českým menom, zmienim aspoň jeho „Hovory s Janom Masarykom“.*

1. Mnichov je, anebo by aspoň měl být trvalou výstrahou pro všechny, kdo se snad ještě domnívají, že ústupky útočníkům na účet malých národů lze zabránit válkám.

2. Podle všech zákonů logiky by opakování toho, co se stalo v Mnichově, mělo být nemyslitelné. Ti, kdo odpovídají za dějiny lidstva však nemyslí vždy v kategoriích Kantovy logiky. Proto si nejsem jist, že lze možnost nového Mnichova vyloučit. Žiji, jak víte, v Izraeli a pociťuji to tím akutněji.

*Skôr než načisto prejdem k osobnostiam z politiky, dva názory úspešných československých podnikateľov z exilu. **Tomáša Baťu** sotva musím niekomu z čitateľov predstavovať. Pripomeniem len, že práve v lete tohto roku vo svojom kanadskom domove v Toronte zomrel, krátko po tom, čo jeho rodina bola v Českej republike rehabilitovaná. Hoci ho po páde komunistického režimu ktokoľvek mohol u nás počuť hovoriť dobrou „moravčinou“, svoju anketovú odpoveď napísal po anglicky:*

„Mier v našej dobe,“ povedal Nevill Chamberlain mávajúc kúskom papiera prineseným z Mníchova do Londýna v roku 1938. Ten papier dal ľudstvu dve trvalé lekcie, ktoré nikdy nebudú zabudnuté.

- Prvou lekciou sú dôsledky (Mníchova, *pozn. etl.*) vedúce k druhej svetovej vojne so zdevastovanými Anglickom, Európou a sovietskym Ruskom. Tá vojna za sebou zanechala milióny mŕtvych a zmražených

a zničila civilizovaný svetový poriadok a kultúrne návyky vznikajúce po stáročia.

- Druhým poučením sú podmienky, ktoré zabránili prepuknutiu tretej svetovej vojny medzi svetovými veľmocami. Po porážke Hitlerovho nacizmu, Mussoliniho fašizmu a japonského militarizmu pochopili vodcovia v západnej Európe a v USA, že skutočná bezpečnosť sa dá doceliť iba silou a rozhodnutím použiť ju v prípade útoku.

Koexistencia Východu a Západu od roku 1945 bola udržaná vďaka vedomiu istého vzájomného zničenia, keby ktorákoľvek strana začala útočiť jadrovými zbraňami. Táto istota zničenia vytvorila v mysliach miliónov ľudí na všetkých kontinentoch vôľu a rozhodnosť brániť sa.

Pokiaľ ide o súčasné Československo, jeho občanom budú samozrejme vládnuť civilizované vlády. Vládcovia, ktorí používajú policajné psy a vodné delá proti vlastným občanom, ktorí demonštrujú vo výročný deň vzniku ich nezávislého štátu, dlho neprežijú.

*A ešte predseda stavebného koncernu „The Sumichrast Group“ v americkom Marylande, **Dr. Michael Sumichrast**, tiež odpovedal po anglicky. Ale v ručne písanom postskripte odpovedal srdečne a po slovensky na otázku, ktorú som k dotazníku na jeho adresu pripísal. Pamätal som si totiž, ako malý chlapec, Miša Šumichrasta, najrýchlejšieho krauliara v plaveckom klube TTS Trenčín, za ktorým sa všetky dievčatá pozerali. Áno, potvrdil, že to bol on. No a čo si o Mníchovskej dohode myslel?*

1. Dôsledky Mníchovského diktátu považujem za jedno z najtragickejších a najpomýlenejších období v modernom čase. Dnes panuje vo svete všeobecný názor, že diktátora nemožno uzmierniť bez vážnych následkov. Prevedené do súčasnej politickej situácie, Západ nemôže soviетom dovoliť zaberať iné, menšie demokratické krajiny. Keď sa budeme pozeráť na druhú stranu, komunisti to jednoducho budú považovať za slabosť a využijú to.

2. Nemyslím si, že by k čomusi podobnému mohlo znova dôjsť. So zničujúcejšími zbraňami môžu aj menšie národy držať mierumilovné demokratické krajiny ako rukojemníkov. Ja osobne soviетom nedôverujem a nezdá sa mi, že by im mali veriť západné demokracie. So slobodou a demokraciou nemožno robiť kompromisy.

*Do sveta politiky, ale i akademických osobností nás zavedie právnik **Eduard Tábořský**, profesor politických vied na univerzite v texaskom Austine. Kedysi bol aj osobným tajomníkom prezidenta Beneša. Z jeho diela spomeniem „The President’s Secretary Testifies“ a „Soviet Foreign Policy“. Pre našu anketu napísal:*

1. Mnichov byl přímo klasickým dokladem toho, že ústupky režimům, jež sledují expansivní plány, nejenže jejich výbojnost nezastaví, ale jenom jejich útočnost posílí. Když západní velmoci nechaly nacistické Německo bezrestně porušit Versailleskou mírovou smlouvu remilitarisací Porýní a pohltit pak Rakousko, dospěl Hitler zcela logicky k názoru, že Francie a Velká Británie sotva budou ochotny pomoci Československu udržet v jeho hranicích sudetské Němce, jejichž naprostá většina projevila přání žít ve společné říši se svými soukmenovci.

2. Rád bych doufal v to, že se podobná věc nebude opakovat. Ale to, jak se západní velmoci zachovaly ke konci druhé světové války a v letech 1945-1948, když nechaly Sověty násilně skomunizovat státy střední a východní Evropy, vzbuzuje ve mně pochyby, zda si západní velmoci opravdu vzaly z mnichovského fiaska patřičné ponaučení.

Ota Hora bol poslancom Československej strany národne socialistickej v rokoch 1945-48. Založil a viedol mládežníckeho hnutia svojej strany (údajne vyše 200 000 členov). V exile bol členom a funkcionárom celého radu československých organizácií. V roku 1978 publikoval 600 stranové „Svědectví o puči“. Žil a zomrel v Kanade pred niekoľkými rokmi.

1. Nikdy se nesmí kapitulovat a žádný stát nesmí být ke kapitulaci donucen. Všechna jednání a rozhodnutí musí být vedena za spoluúčasti a souhlasu státu, o němž se ve sporu rozhoduje. Všechna jednání a rozhodnutí musí respektovat a nesmí porušovat sjednané smlouvy, platné mezinárodní úmluvy a to vše v duchu Charty Spojených národů.

2. Za současného duchovního a mravního stavu dnešního světa se obávám, že se situace, podobná mnichovské tragédii může opakovat a také proto, že se mnohé státy z nedávné historie nepoučily, že se násilí nevyplácí a že trvalá cesta k míru a ke svobodě vede jen vzájemným porozuměním, jednáním a spoluprací, čili cestou humanitní, láskou k bližnímu, k národu a mezi národy. V tomto novém duchu by měly všechny národy žít, vychovávat a spolupracovat a zejména tím posílit jednotu a svornost Spojených národů, které za pomoci všech (členů) musí získat takovou autoritu, že konečně Spojené národy budou mít rozhodující autoritu, která umožní, že všechny spory budou řešeny smírným jednáním, nikoliv násilím a válkou. Jedině takto budou odvráceny mnichovské tragédie a dospějeme k trvalému míru a svobodě všech národů v humanitní, bratrské spolupráci.

Jiří Pelikán bol po komunistickom puči 1948 popredným komunistickým mládežníckym funkcionárom na vysokých školách. V šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia sa stal šéfom Československej televízie a postupne aj komunistickým reformistom. Po Pražskej jari žil v exile v Taliansku. Vydával tam časopis pre spoločenské, politické a ekonomické otázky „Listy“, distribuované aj do Československa. Taliansku Socialistickú stranu reprezentoval v Európskom parlamente:

1. Mnichovský diktát (protože nešlo o dohodu, neboť se jednalo o Československu bez jeho účasti) byl výsledkem jednak agresivní politiky hitlerovského Německa a také kapitulační politiky Francie a Anglie, které chtěly uspokojit Hitlera obětováním čs. demokracie a obrátit jeho výboje na Východ, především proti Sovětskému svazu. Z tragédie, která pak následovala pro Evropu a pro celý svět vyplývá poučení, že agresora se nedá nikdy zastavit ústupky, ale že je nutno čelit mu silou.

Nezávislost a svoboda Československa může být v budoucnu zajištěna jen v demokratické Evropě bez bloků a bez totalitních režimů.

2. Myslím, že západní demokracie se poučily z dějin a že jsou dnes odhodlány hájit svou demokracii a nezávislost kolektivně proti jakékoliv vnější agresi. Ovšem jiná otázka je, zda jsou ochotny pomoci úsilí jiných národů zbavit se diktatury a dát se také cestou demokracie.

Lord Plumb, ktorý v roku 1988 predsedal Európskemu parlamentu (EP), sa vyhol odpovedi diplomaticky. Požiadal generálneho riaditeľa direktorátu pre výskum pri Európskej komisii **Michaela Palmera**, aby ho ospravedlnil, pretože vo svojej funkcii reprezentuje všetkých členov EP zo všetkých členských krajín a ich, iste rozdielne, stanoviská vyjadriť nemôže. Lord Plumb zveril Palmerovi aj prípadnú odpoveď. Ten sa, ako vysoký úradník mnohonárodnej politickej organizácie zachoval akosi ‚polodiplomaticky‘, keď napísal:

1. Zvlášť na vašu prvú otázku musí byť odpoveď určite subjektívna s ohľadom na to, že každý jednotlivý člen EP by pravdepodobne mal iný názor. Preto nie je možné poskytnúť vám na túto otázku zmysluplnú odpoveď.

2. Pokiaľ ide o druhú otázku, iste budete súhlasiť, že vytvorenie Európskeho spoločenstva (ES) a jeho predchodcu Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ, malo v prvom rade za cieľ zabrániť novej vojne medzi krajinami západnej Európy. Nedávne dejiny západnej Európy skutočne dokazujú, že vízia otcov-zakladateľov ES bola opráv-

nená a že je teraz nepredstaviteľné, že by medzi členskými krajinami ES vojna mohla prepuknúť.

Súčasne existencia Atlantickej aliancie úspešne zabránila agresii zvonku na územie západnej Európy. A taktiež solidarita, ktorá sa vytvorila medzi členskými štátmi ES a Severoatlantickej aliancie, vylučuje možnosť obetovať spojenca.

Dohromady tieto faktory do veľkej miery poskytujú odpoveď na vašu druhú otázku.

Tentoraz si výnimočne dovoľím skromný komentár: Akokoľvek opatrná, domnievam sa, že predchádzajúca odpoveď vyjadruje isté porozumenie situácie v čase „Mníchova 1938“ a súčasne aj politickej chúlостivosti postavenia, reprezentujúceho viaceré osobnosti, viacerých názorov a z viacerých krajín. Neraz sa mi zdá, že v dnešnej EÚ na tieto chúlостivosti akosi zabúdajú. Koniec koncov, niektorí politici v čase poriadania ankety, neraz ešte činní, ale aj „bývalí“, sa odpovedi celkom vyhli.

Nie však všetci.

*Napríklad **Robert Rhodes James**, profesor histórie, vydavateľ a publicista, v osemdesiatych rokoch poslanec britskej konzervatívnej strany. V minulosti bol aj osobným tajomníkom Kurta Waldheima, dva razy zvoleného za generálneho tajomníka OSN. Ako britský politik inicioval poslanec Rhodes James vyšetrowanie vojnovkej minulosti Kurta Waldheima, vtedy už rakúskeho prezidenta, britskou vládou:*

1. Mníchovskú dohodu považujem za jednu z najhanebnejších epizód v dejinách mojej krajiny a hoci som vtedy bol veľmi mladý, živo si spomínam na pocity hanby a poníženia, s ktorými slušní ľudia počúvali správy o tom, že sme zradili Československo.

2. Význam je celkom prostý – že sa totiž slobodné národy nikdy viac nesmú dostať do situácie, keď pre vlastnú slabosť nebudú schopné podporiť demokraciu.

*Kolegom Rhodesa Jamesa, poslancom Dolnej snemovne, bol vtedy aj Dr. (lekár) **David Owen**. V labouristickej vláde Harolda Wilsona, krátko pred nástupom Margarety Thatcherovej, bol Owen ministrom zahraničných vecí. Neskôr sa od labouristickej strany odtrhla skupina popredných politikov, vrátane Owena a založila stranu sociálno-demokratickú, ktorá sa čoskoro zlúčila s liberálnou na stranu liberálno-demokratickú. Tá existuje dodnes. David Owen si spomína trochu inak než Rhodes James hoci – aj trochu rovnako. Tak ako my medzi sebou:*

1. Roky appeasementu boli najhanebnejšie v britských dejinách. Bola to populárna politika; všetci (podtrhol D. O.), konzervatívci, labouristi i liberáli ju podporovali, celý britský establišment, iba veľmi málo poslancov jej odporovalo. Dnes existuje snaha všetko racionalizovať – vraj sme si kúpovali čas, aby sme prezbrojili. Neverím, že to bola naša motivácia. Myslím si, že sme mali stáť pevne už roky predtým a neurobili sme to, pretože sme v procese rozhodovania mali odpor k boji na hocijakej významnej úrovni.

2. Áno. To je jedna z príčin, prečo verím, že je dôležité, aby si Británia a Francúzsko ponechali jadrové zbrane, kým ich má Sovietsky zväz. (Prikladám výňatok z môjho prejavu na konferencii našej strany v roku 1988.)

Výňatok je síce v súlade s odpoveďou, ale dokazuje, že ide o stanovisko v rámci prebiehajúceho vnútropolitického súperenia.

Hons-Jochen Vogel bol v tom čase predsedom západonemeckej sociálnej demokracie. Jeho sekretárka mi poslala odpovede dve, ako sa na slušnú politickú stranu, v chúlостivom vnútropolitickom súperení – o ktoré aj v tomto prípade ide - patrí. Zmysel majú obe v podstate rovnaký, hoci jedna je dlhšia a akoby vznešenejšia (bola prednesená vodcom opozície v Bundestagu), druhá stručnejšia a hovorovejšia (poskytnutá ako oficiálne stanovisko tlačí). Vybral som to stručnejšie – menej sa dovoľáva parlamentných diskusií, ktoré dnes našincovi sotva čosi hovoria. Ale oficiálne stanovisko jednej z dvoch súčasných hlavných nemeckých strán má pre nás prvoradú dôležitosť, aj keby, azda, za uplynulých 20 rokov mohlo podľahnúť nejakým zmenám. Tak ako celý svet. Škoda len, že konzervatívne strany, CDU a CSU, neposlali odpoveď žiadnu. Stanovisko je jednoliate, ale na obe naše otázky poskytuje obsiahlu odpoveď. Predkladám preklad v pôvodnej forme:

Pod tlakom Hitlerových nedvojznačných hrozieb sa Československo vtedy cítilo byť nútené odstúpiť prevažne Nemcami obývané sudetské územia. Hitlerovi nikdy nešlo o sebaurčovacie právo. Jeho cieľom bolo rozkúskovať Československo a ten bol v marci 1939 dovŕšený vpádom do Prahy.

Pre nás je dnes Mníchovská dohoda šifrou pre politiku appeasementu – ústupu, tvárou v tvár ku všetkému rozhodnutej, totalitnej moci. Pre Hitlera šlo o zastávku na ceste k vojne, pre ktorú sa dávno rozhodol. Iba o rok neskôr rozpútal druhú svetovú vojnu, ktorá doviedla na okraj zničenia celú Európu. Táto vojna priniesla i nevyssloviteľné

utrpenie Čechom, Slovákom a Nemcom, ktorí boli dovtedy po stáročia zviazaní v tesnom susedstve, tu v lepšej, tu v horšej atmosfére a nakoniec viedla k tomu, že milióny ľudí stratili domov.

Mníchovská dohoda ostala ešte mnoho rokov po vojne neprekonateľnou prekážkou na ceste k normalizácii našich vzťahov s ČSSR. Nový začiatok je zásluhou sociálnymi demokratmi vedenej vlády Willyho Brandta. Tá pred takmer 15 rokmi uzatvorila dohodu o vzájomných vzťahoch medzi Spolkovou republikou Nemecko a Československou socialistickou republikou. V preambuli si táto dohoda kladie za cieľ položiť bodku za temnou kapitolou spoločných dejín ľudu oboch krajín. V texte potom obe strany uznávajú, že Mníchovská dohoda bola vo svojej dobe Československu vnútená násilím a preto má byť považovaná za neplatnú.

Na tomto základe bol odvtedy vybudovaný celý rad kontaktov a politických, hospodárskych či kultúrnych zväzkov a normalizácia vzťahov pokračovala. SPD sa hlási k svojej mimoriadnej zodpovednosti za pokračovanie tohoto procesu. Želáme si mier a dobré susedské vzťahy s ČSSR.

Čo sa stalo pred 50 rokmi zafažilo aj celú Európu. Vedie nás to k tomu, aby sme sa v záujme celej Európy pozerali dopredu. Želáme si priepustné hranice, ktoré ľudí neoddelujú, ale spájajú. A s vedomím, že oba naše štáty patria k rozličným spoločenským poriadkom a zväzkom, si želáme narastajúcu spoluprácu bez hrozby zbraní, mierové súťaženie systémov s pohľadom upretým na náš európsky dom.

V tomto duchu si pripomíname udalosti pred päťdesiatimi rokmi.

Za dvadsať rokov, ktoré odvtedy uplynuli, sa, pravda, svet riadne zmenil a s ním aj Nemecko, ba aj Európa.

Na záver som do tohoto výberu často pre súčasníka neznámych osobností rôznych názorov zaradil ženu, ktorá nebola političkou, podnikateľkou, spisovateľkou ani akademickou osobnosťou. Zdá sa mi ale, že v tejto našej dobe akýchsi prevrátených hodnôt je zdravé ukázať, že prosté vlastenectvo je opakom nielen nacionalizmu, ale aj opileckého fandenia.

Pani Marie Provazníková mohla väčšinu svojho života právom vykrikovať, že „... kto neskáče nie je Čech!“ Bola totiž dlhoročnou náčelníčkou československého Sokola a veruže skákavala – azda preto to nepotrebovala nacionalisticky demonštrovať. Keď dostala moju žiadosť o odpoveď do ankety mala deväťdesiatosem rokov a ležala viac menej na smrteľnej posteli. Napriek tomu svojej ošetrovatelke nadiktovala pár prostých, ale veľmi jasných myšlienok, ktoré vlastnoručne podpísala. Tu sú:

Jako motto své odpovědi uvádím Svatopluka Čecha: „Nevěřte nikomu na světě širém.“

1. Všechna poučení z mnichovské konference je možno shrnout v jedinou větu: Žádná smlouva, žádné závazky nezabrání tomu, aby silnější moci obětovaly menší svým vlastním zájmům, pokud se my, malí, nespojíme k obraně.

2. Nejen mohu si představit, ale jsem přesvědčena, že v situaci, o které píšete, bude každá země rozhodovat podle svých vlastních zájmů.

K hřstke vybraných názorov respondentov ankety pridám pár myšlienok a spomienok experta, ktorý síce neodpovedal do našej ankety, ale známemu britskému publicistovi Terryemu Colemanovi, čo ho krátko pred okrúhlym výročím navštívil. Celostránkový rozhovor potom vyšiel krátko pred 50. výročím Mníchova, vo vtedy ešte veľkoformátovom denníku The Guardian. Istý lord Dunglas bol v čase pred Mníchovom súkromným parlamentným tajomníkom (to je v Británii oficiálna funkcia, čosi ako dôveryhodná pravá ruka, iste nie ako v Česku asistent poslanca) predsedu vlády Chamberlaina a ako taký ho sprevádzal do Mníchova. Teda človek, ktorý bol naozaj pri tom. O vyše štvrt storočia neskôr sa z lorda Dungalasa stal sir Alec Douglas Home, predseda vlády jej veličenstva. V čase rozhovoru bol 85-ročným penzistom, Lordom Home-om, žijúcim s manželkou vo svojom vidieckom sídle Coldstream. Z jeho spomienok som vybral hrst myšlienok. Pokúšal som sa vybrať to, čo je azda zaujímavé pre našinca z rozsiahleho rozhovoru, ktorý sa uberal rôznymi cestičkami. Čo-to sa môže zdať nesúvislé, ale azda nie celkom nezaujímavé:

Chamberlain neskôr napísal svojej sestre Ide, že tento posledný let bol zúfalým krokom. Ale počas letu to nepovedal. „... stále ešte dúfal, že u Hitlera nájde rozumné prvky, veril, že Hitler bol v takej dobrej pozícii, že musel vedieť, že to, čo chce, môže dosiahnuť bez vojny, že sa vojne, v záujme Nemecka, bude môcť vyhnúť. A ešte jedna vec: Chamberlain silno veril, že v prípade devastácie strednej Európy vojnou, mali by Rusi dvere otvorené doširoka aby mohli vojsť. Myslel si, že to Hitler musí vedieť. Ale vedel, že Hitler bol z najhorších, s ktorými mal do činenia. Pri spiatočnom lete to povedal... „

To, čo štyri mocnosti podpísali, lord Home neskôr nazval odpornou vecou. A vtedy?

„Bola to veľká obeť pre malý štát, ale vojna je taká... Prvá povinnosť premiéra je voči bezpečnosti vlastnej krajiny.“ A čo keby bol

Čechom? „Česi by samozrejme povedali čosi iné.“ Museli odovzdať obrannú líniu, o ktorej povedal Churchill, že vyžadovala 30 nemeckých divízií na ostrahu. „Vždy som pochyboval, či ešte bola efektívna.“ Lord Home poukázal, že Francúzsko malo s Čechmi zmluvu o obrane, nie Británia. A Francúzi netrvali na prítomnosti Čechov...“ „... Chamberlain Francúzom nedôveroval ani v najmenšom...“

Na budúce ráno, pri raňajkách s Homom, Chamberlain pripravoval inú dohodu – papier, s textom, že britský a nemecký národ nechcú spolu znova bojovať. Chcel, aby to Hitler podpísal. „Videl som ho podpisovať to s podozrivou horlivosťou, s takmer nedalou perfektnosťou. Pamätám sa, že povedal ‚Ja‘ dva, či tri razy, to si už nepamätám. Ale všetko to bolo akoby náhodné. Hotové za pol minúty!“

Počas dlhého letu späť „... nebol nadšený, ale veril, že získal čas...“

Chamberlain si veľmi veril, domnieval sa, že on sám je jediný, kto môže Hitlera presvedčiť. „Ale mýlil sa. Ani on, ani nikto iný, možno okrem Mussoliniho na toho človeka nemal vplyv. Ale to neznamená, že nemal skúšať... Keby teraz Rusi začali robiť enormné problémy, kdeko by letel do Moskvy?“ ... A tá viera, že on jediný môže zachrániť mier...? „Bol tam azda niekto iný? Daladier to dosiahnuť nemohol. Nemal nijakú osobnosť. Mussolini to urobiť nechcel. Ak to mal vôbec niekto robiť, musel to byť Chamberlain. ... Ja to skutočne všetko zvädzam na eufóriu v súvislosti s vytvorením Spoločnosti národov.“

„Chamberlain bol veľmi efektívny politik. Výborný minister financií, prvotriedny minister zdravotníctva - úplne pretekal talentom...“ Ale v Európe sa nevyznal. Ani vo svete.

„Nie, to je pravda.“

A to je koniec diskusie s lordom Home-om, lojálnym obdivovateľom svojho bývalého šéfa, ale aj jeho protivníka Winstona Churchilla. A po nich oboch bol aj lojálnym predsedom vlády jej veličenstva. V tom tkvie podstata tradície tolerantnej, otvorenej politiky.

V BRNĚ O SLOVENSKU MIMO SLOVENSKA

PŘIPRAVIL A VYBRAL IVO POSPÍŠIL

Ukázky ze svazku Slovensko mimo Slovensko/Slovensko mimo Slovenska. Kolektivní monografie. Brněnské texty k slovakistice X. Ed.: Ivo Pospíšil. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2008, ISBN 987-80-210-4565-1.

V roce 2008 vychází jako desátý svazek Brněnských textů k slovakistice kolektivní monografie složená z příspěvků na výše uvedené téma. Svazek vyšel péčí Ústavu slavistiky FF MU v Brně a jeho Kabinetu integrované žánrové typologie a areálových studií a s finanční podporou Literárního informačního centra v Bratislavě a rozvojového grantu MŠMT ČR Areálová studia za součinnosti České asociace slavistů, Slavistické společnosti Franka Wollmana, Středoevropského centra slovanských studií a Komise slovanské poetiky a stylistiky při Mezinárodním komitétu slavistů a byl věnován 14. mezinárodnímu kongresu slavistů, který se v září 2008 konal v makedonském Ochridu.

Název této kolektivní monografie jsme si tentokrát vypůjčili od M. C. Putny (*Rusko mimo Rusko*), ale poctivě na tento fakt, jak je patrné, odkazujeme. Další genealogii názvu jsme nezkoumali. Téma bylo široké a bylo pojato z hlediska různých oborů, z nichž se tu bohužel objevily jen některé. I tak vznikla zajímavá paleta témat, názorů a úhlů pohledu, metodologií a interpretací: Slováci v zahraničí, Slovensko viděné zvenku, relace slovensko-české, slovensko-ruské, slovensko-maďarské, slovensko-německé...

Přítomná publikace navazuje na blok textů **13 let po/13 rokov po** (Zrkadlenie/Zrcadlení, roč. 4, 3. číslo, 2007, s. 9-123, sestavil Ivo Pospíšil).

SLOVÁCI AKO SLUHOVIA PÁNA TEMNÔT

KRISTIÁN BENYOVSZKY (NITRA)

„SLOVÁK *Jánošík, haluška, kozomrd, čobol, čobolák, šalen, kečkemét...*“
(Patrik Ouředník: Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny)

Významný a bezpochybne najpopulárnejší maďarský literárny historik a esejista Antal Szerb (1901–1945) v roku 1940 publikoval článok s názvom *Maďarsko v staršej anglickej literatúre*.¹ Zaoberá sa tými anglickými (resp. do angličtiny preloženými) historickými, geografickými a literárnymi prameňmi, v ktorých sa hovorí o Maďaroch, o tradíciách a zvykoch obyvateľstva Uhorského kráľovstva. Okrem iného parafrázuje aj zistenia istého Holandana, menom Joannes Boemus Aubanus, ktorý v knihe *The Manners Lawes and Customs of All Nations* (anglický preklad vyšiel v r. 1611) podáva takúto charakteristiku vtedajších Maďarov: Magna Hungaria, čiže pravlast Maďarov bola protektorátom Moskovského kniežatstva. Väčšina Maďarov žije z rybolovu, lovia predovšetkým veľryby, koraly a jeden zvláštny druh vodného živočícha (mor), ktorý sa občas vyplazí na pobrežné skaly. Muži vždy nosia klobúk, ktorý si dávajú dole iba vo výnimočných prípadoch, tvár žien je zahalená závojom. V súdnych procesoch sa riadia božím rozsudkom. Ich jazyk sa podobá češtine.

Citované myšlienky môžu vzbudiť veselý úsmev na tvári súčasného čitateľa, a ten úsmev bude tým veselší, čím lepšie pozná geografické a historické súradnice jednotlivých kultúr v Karpatskej kotline. Aubanusov príklad zaiste nie je jediný, no za to veľmi typický. Čo sa týka hodnotenia podobných „rozprávkových“ výkladov krajín a národov, treba prirodzene rozlišovať medzi odbornými a umeleckými žánrami. Ak ide napríklad o románovú fikciu, nemožno od autora očakávať takú mieru presnosti a hodnovernosti faktov (historických a geografických reálií, jazykových a kultúrnych osobitostí), ako od diel, ktoré sa prezentujú ako vedecko-odborné publikácie. Spisovateľom často ide iba o náznak dobového, miestneho či jazykového koloritu, a preto sa nepridržiavajú tak striktné „reality“. Za skreslením skutočných pomerov však netreba vždy vidieť neinformovanosť či povrchnosť autora. K modifikáciám dochádza aj v dôsledku tichého pôsobenia kolektívnych obrazov – národných stereotypov, ktoré vznikajú a húževnato pretrvávajú nielen vďaka literárnym dielam a ústnym či písomným prejavom verejných činiteľov, ale aj vďaka niektorým historiografickým prácam.

Etnické stereotypy sú fenoménom vedomia, t.j. ide o zjednodušené

¹SZERB, Antal: *Magyarország a régi angol irodalomban*. Jelenkor, 50, 2007, č. 5, s. 575–581.

vnútorné predstavy, ktoré sú kultúrne kódované a vrývajú sa do pamäti jednotlivca najmä vďaka výchove a vzdelaniu. Každý národ si vytvára obraz tak o sebe, ako aj o iných etnikách, najmä o tých, ktoré sú mu zemepisne, kultúrne, či jazykovo blízke. Sebaobraz národa zahŕňa v sebe imago loci (miesto, krajina kde sa daný národ usadil), imago historiae (historická minulosť, pôvod, predkovia), imago fati (historický osud národa, ich poslanie v dejinách ľudstva) a imago linguae (obraz národného jazyka)². K tomu treba ešte pridať predstavy, dotýkajúce sa typických povahových vlastností národa (tzv. národný charakter). Tieto stereotypy sú užitočné, pretože (hoci v zjednodušenej forme) reflektujú existujúce rozdiely medzi národmi a kultúrami. Treba ich však brať s rezervou, istým ironickým a sebaironickým odstupom, lebo inak sa môžu veľmi ľahko stať nebezpečným prostriedkom glorifikácie svojho alebo dehonestácie iného národa.

Ako už bolo naznačené, národné stereotypy možno osobitne skúmať v literárnych dielach, predovšetkým v próze, kde sú lepšie predpoklady na zobrazenie povahových vlastností, historických a zemepisných realít a kultúrnych tradícií národa, resp. národov³.

V mojom príspevku budem postupovať podobne ako v citovanom článku Antal Szerb, ale s tým rozdielom, že ma zaujíma obraz Slováka v anglickej literatúre, presnejšie povedané iba v jednom, dnes už klasickom románe viktoriánskej éry, ktorý prvýkrát vyšiel v roku 1897 a nepretržite vychádza dodnes. Autorom je Bram Stoker a má názov *Dracula*.⁴

• • •

Príbeh románu írskeho spisovateľa je dostatočne známy (ak nie z bezprostrednej lektúry, tak z množstva filmových adaptácií), preto možno hneď pristúpiť k problematike, ktorá nás prednostne zaujíma: 1. Ako vidí Stoker Slovákov? 2. V akej funkcii vystupujú slovenské postavy v románe? 3. Z akého dôvodu stretávame v blízkosti krviláčného grófa práve Slovákov a nie predstaviteľov iného národa?

Najpodrobnejšiu charakteristiku Slovákov nachádzame na začiatku prvej kapitoly. Ide o pasáž z cestovného zápisníka hlavného protagonistu Jonathana Harkera, ktorý na pozvanie grófa Draculu cestuje vlakom do Transylvánie, aby tam vybavil isté obchodné záležitosti svojho hostiteľa. Harker je na ceste z Klausenburgu (rum. Cluj Napoca, maď. Kolozsvár) do Bistritze (Bistrița). Je očarený tunajšou prírodou a so záujmom si všíma aj ľudí, žijúcich na tomto národnostne zmiešanom území:

„Najčudesnejšie vyzerali Slováci. Vo svojich veľkých pastierskych klobúkoch, širokých špinavobielych nohaviciach, bielych ľanových

²RÁKOS, Péter: *Nemzeti jelleg a miénk és a másoké*. Pozsony, Kalligram 2000, s. 173.

³Ako príklad možno uviesť štúdiu Tibora ŽILKU: *Maďarské postavy v slovenskej próze – slovenské postavy v maďarskej próze*. Romboid, 34, 1999, č. 3, s. 30–41.

⁴V interpretácii vychádzam zo slovenského prekladu: STOKER, Bram: *Dracula*. Preložili: Katarína Slugeňová a Martin Plch. Vydavateľstvo Európa, s.r.o., Bratislava 2003.

košeliach a obrovských, ťažkých, takmer stopu širokých kožených opaskoch, povybíjaných mosadznými klincami pôsobili barbarskejšie ako ostatní. Boli obutí do vysokých čižiem, do ktorých mali zakasane nohavice, a tváre im zdobili dlhé čierne vlasy a ťažké čierne fúzy. Vyzerajú veľmi malebne, ale nepôsobia príťažlivo. Kdesi na divadelnom javisku by ich určite uviedli ako akúsi orientálnu tlupu banditov. Povedali mi však, že sú neškodní a nepriebojní.⁵

Citovaná charakteristika Slovákov sa nesie v znamení pastierskeho archetypu⁶, čo rozhodujúcim spôsobom poznamenal (a vlastne až dodnes poznamenáva) obraz Slováka v zahraničí. Slováci ako horský národ a Slovák ako pastier ovčí – to sú stereotypy, ktoré vytvorili predovšetkým susedné národy, Česi a Maďari⁷, ale ktoré sú hlboko zakódované aj vo vedomí samotných Slovákov. Je to predovšetkým tým, že postava pastiera bola v 19. storočí povýšená na národno-reprezentatívnu úroveň a stala sa dôležitým národno-integračným symbolom⁸. To, že slovenské postavy vystupujú práve v „transylvánskych“ častiach románu, možno (aj napriek faktografickým omylom) pokladať za logickú voľbu autora, keďže ide o dej, ktorý sa prevažne odohráva v horskej oblasti (Východné Karpaty). Postava Slováka (iste nie len pre Stokera) konotuje horu a horský spôsob života.

V tejto súvislosti je dôležité poukázať ešte na ďalší zaujímavý fenomén: hora sa tradične nespája iba so Slovákami, ale aj s vampirizmom. Túto väzbu odkrývajú literárnotopologické výskumy Daniely Hodrovej. Česká teoretička a spisovateľka poukazuje na to, že sa hora v literatúre často zobrazuje ako miesto s tajomstvom, ktoré je spojené s iniciáciou, pokúšením, zjavením a meditáciou. Je to záhadné, niekedy až desivé miesto (hrôza z hory) – okrem iného aj preto, že mu ako miestu s ta-jomstvom zodpovedajú rôzne druhy postáv s tajomstvom: „(...) bosorky, koňaňky a včelky, horské víly, »černí myslivci«, loupežníci (zbojníci), ďábelští dvojníci. Byly to postavy spjaté s kouzelným nebo chtónickým prostorem hory, bytosti »přírodní« a *netvoří, žijící na pomezí dvou světů – života a smrti, světa lidského a zvířecího*⁹ (Zdôraznil: K. B.). Drakula ako i vampíri vo všeobecnosti plne zodpovedajú poslednej zmienenej kategórii: sú to živé mŕtvoly, revenanti, t.j. mŕtve bytosti, ktoré sa vracajú zo záhrobia, aby desili, mučili či usmrtili živých. Okrem toho sú schopní premeny: premieňajú sa

⁵STOKER, Bram: *Dracula...*, s. 11.

⁶O roľníckom a pastierskom archetypu z hľadiska literárnej tvorby pozri: František MIKO: *Estetika výrazu*. Bratislava, SPN 1969, s. 209–216.

⁷KREKOVICOVÁ, Eva: *Mýtus plebejského národa*. In: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová red.: *Mýty naše slovenské*. Bratislava, Academic Electronic Press 2005, s. 89.

⁸KREKOVICOVÁ, Eva: *Mýtus plebejského národa...*, s. 91.

⁹HODROVÁ, Daniela: *Místa s tajemstvím*. Kapitoly z literární topologie. Praha, KLP 1994, s. 66. Hodrová v súvislosti so vzťahom horskej tematiky a tajomných bytostí interpretuje i román slovenského spisovateľa F. Švantnera *Nevesta hól*. Okrem iného poukazuje na upírsku atribúty horského „netvora“ románu (s. 67).

najčastejšie na vlka alebo na netopiera. Hodrová ešte dodáva, že pre ich úzku spätosť s tajomným horským milieum sa aj horár, lesník a pastier v týchto príbehoch (oproti „dolniakom“) javia ako „bytosť menej reálna, preludná, podivínska, bludská“.¹⁰ Slováci a Dracula sa teda nedostávajú vedľa seba iba náhodou či zo svojvôle autorskej imaginácie, ale aj preto, že zdieľajú spoločný, kultúrny a literárny kódovaný symbolický priestor: horu.

SLOVENSKÉ DĚJINY A *MAKETA*

JOSEF BLÜML – BOHUMIL JIROUŠEK (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

Zajímavou kapitolou „československé“ historiografie¹¹ jako celku nepochybně je (a pro budoucí výzkum zejména bude) koncepce jednotných učebnic československých dějin, příprava textů, jež měly studentům vytvářet jakousi kolektivní paměť, udržovat principy povědomí o našem státě, které by bylo podobné v českých zemích i na Slovensku. Tato socializace jedince vždy vytvářela – díky procesu školní docházky – určité stereotypy vnímání státu a jeho představitelů, které lze přiblížit generačně.

Bohužel na důkladnější analýzy školních učebnic československých dějin si budeme muset ještě počkat – připomeňme však alespoň pro meziválečné období učebnici Josefa Pekaře, pro poválečnou dobu učebnici Václava Husy, jež patří k textům, které se pro celé generace studentů staly základním dějepisným textem k národním dějinám.¹² Poutavé do budoucna samozřejmě bude také studium toho, jak se onen obraz minulosti mezi Čechy a Slováky (nejen) v éře společného státu lišil. Obsah historického vědomí de facto předurčoval i to, co od společného státu bylo možné očekávat.¹³ Jednotné vědomí celého státu měly zajišťovat jednotné učebnice, které by vytvářely pojivo státního celku – ostatně co jiného jsou dnes mediálně prezentované návrhy na jednotné učebnice evropských dějin? Protiklady a spory však reálně nelze v dějinném vědomí zamaskovat a zjednodušení, zakrývající podstatu těchto sporů, často naopak v historickém soužití kultur páchá spíše škody. Jednotnou kulturní identitu nelze národům naroubovat, musí k ní

¹⁰HODROVÁ, Daniela: *Místa s tajemstvím...*, s. 67.

¹¹K vymezení okruhu problému viz Bohumil Jiroušek: „Československá“ historiografie 1918–1992 – realita, nebo fikce?. In: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka – Anna Zelenková (edd.): *Třináct let po/Trináct rokov po*. Brno 2006, s. 93–98.

¹²Z analýz učebnic upozorníme alespoň na podnětný text Zdeněk Beneš: *Mezi pragmatikou a konceptualizací (Dějiny československé Josefa Pekaře jako historický text)*. In: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika*. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petrášovi. Praha 2004, s. 159–176.

¹³Peter Burke: *Variety kulturních dějin*. Brno 2005, s. 50–66. Vedle kolektivní paměti vytváří učebnice i obraz kolektivní amnézie tím, co naopak z výkladu dějin vynechá (dezinterpretuje).

dospět samy – a především k ní musí chtít dospět jako celek, ne jen části intelektuálních elit, jež se odtrhnou od stereotypů myšlení národa. Chtějí-li národ měnit, nemohou se tvářit, že jejich parciální zájmy jsou zájmy celého národa (státu), ale naopak musí trpělivě vysvětlovat, v čem je pro národ výhodné své postoje změnit. Touto schopností příliš neoplývalo ani relativně demokratické Československo meziválečné éry, jež příliš ctily postuláty T. G. Masaryka,¹⁴ natož Československo poválečné, zejména v letech 1948–1989. „Obraz světa“¹⁵ musí být v relativní shodě s tím, co daná společnost chce, oč usiluje, zároveň však nic nebrání tomu, aby v něm elity společnosti uplatnily i své „výchovné“ záměry. Tento boj o obraz se v čase mění, uzpůsobuje se potřebám společnosti – nebo potřebám jejích oficiálních elit, čemuž se dnešní (postmoderní) fáze historické vědy snaží – více či méně úspěšně – bránit.

Tento náš drobný příspěvek se ovšem zaměřil pouze na dílčí aspekt celého procesu utváření oné kolektivní paměti, a to na slovenské dějiny v textu, který neměl být v pravém slova smyslu učebnicí, na druhé straně aspiroval na pokus být něčím jako učebnicí pro širší okruh čtenářů a zároveň vědeckým textem – relativně stručnou vědeckou verzí národních dějin Čechů a Slováků. Zároveň jde o verzi minulosti, která k dějinám přistupuje z třídních pozic marxismu-leninismu: byla tak určena pedagogům, studentům vysokých škol, ale i propagandistům apod.

Maketa již svým názvem (formálně podtitulem) naznačovala, že nejde o definitivní text, ale o přípravnou verzi – finální podobu měl text získat až po důkladné diskusi nad celkem, který takto vznikl. *Přehled československých dějin*, jak zní oficiální název *Makety*, se připravoval v podobném duchu jako dějiny všech zemí tzv. východního bloku, tj. v souladu s přáními Moskvy, sovětských historiků a ideologů.¹⁶ Již při vzniku Československé akademie věd (1952) se předpokládalo, že podobná syntetická práce k československým dějinám by měla být náplní činnosti Historického ústavu ČSAV.¹⁷

Přehled československých dějin byl rozvržen do čtyř dílů, které měly vylíčit české a slovenské (oficiálně československé) dějiny od počátku až do současnosti, tj. do nástupu komunismu v roce 1948.¹⁸ Tento koncept dějin samozřejmě vyžadoval relativně podrobný výklad celých dějin území tehdejšího československého státu od počátků osídlení. Na druhé straně po roce 1948 nebylo možno pokračovat v tradici, kdy

¹⁴Miloš Havelka: *Dějiny a smysl*. Praha 2001, s. 87, upozorňuje, že v pragmatické politice první republiky se rozpustil pojem svobody, jenž by měl naopak stát v základě liberálního státu.

¹⁵K tomu podnětně Jaroslava Pešková: Role vědomí v dějinách. Praha 1997, s. 44–48, včetně zmínky o absenci boje o obraz slovenství v minulosti – ve vazbě na traumata posledního půlstoletí se tak obraz minulosti nutně vytváří odlišně.

¹⁶První marxistický výklad polských dějin se připravoval dokonce přímo za podílu sovětských historiků – pod jejich kontrolou v Moskvě.

¹⁷B. Jiroušek: Josef Macek. Mezi historií a politikou. Praha 2004, s. 38.

¹⁸Blíže viz Jiří Jílek: *František Graus a „Maketa“*. In: Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán (edd.): *František Graus – člověk a historik*. Praha 2004, s. 57–68.

(česko)slovenské dějiny psali pouze Češi,¹⁹ neboť slovenská historiografie již byla poměrně vyspělou historiografií, již – ani z nacionálních důvodů – nebylo možno opominout. V meziválečné době syntézy – například v podobě příslušného svazku *Československé vlastivědy* – psali výhradně čeští historikové; dokonce informace o soudobém Slovensku byly převážně dílem Čechů, někdy šířených poněkud naivně propagátorsky.²⁰

V meziválečné době se etablující generace Branislava Varsíka (1904–1994), Daniela Rapanta (1897–1988) a Alexandra Húščavy (1906–1969) se však nestala tou generací, která by byla povolána ke spolupráci na první marxistické syntéze československých dějin. Koneckonců to není nic překvapivého – i z české strany byla ve výsledku *Maketa* dílem nejmladší generace historiků, tedy generace, jež vysokou školu absolvovala až po druhé světové válce, vesměs zaměstnanců Historického ústavu ČSAV. Slovenské dějiny tudíž pro *Přehled československých dějin* zpracovala podobná generace spojená s Historickým ústavem SAV. Na prvním díle (do roku 1848) tak ze slovenských vědců spolupracovali Alžběta Gácsová, Jaroslav Dubnický, Pavol Horváth, Peter Ratkoš a Ján Tibenský. Druhý díl (1848–1918) vznikl za spolupráce Jaroslava Dubnického, Karla Goláně, Ludovíta Holotíka a Júlia Mésaroše, na třetím díle se jako autoři podíleli Miloš Gosiorovský, Ludovít Holotík, Miroslav Kropilák, Lubomier Lipták, Milan Strhan a Marian Városový.²¹ Vedle toho lze zmínit i podíl slovenských historiků na vědecké redakci celého spisu. Vedle Josefa Macka a Františka Grause byl tak vědeckým redaktorem prvního svazku také Ján Tibenský, u druhého svazku šlo o Oldřicha Říhu a Júlia Mésaroše, u třetího svazku redaktory byli Václav Král, Miroslav Kropilák a Jurij Křížek. Poněkud netradiční bylo recenzování celého díla – recenzenti totiž byli zároveň i autory; navíc jsou uváděni až u druhého svazku. Recenzenty tak byli čeští historikové Jaroslav Purš a Zdeněk Šolle u druhého svazku a Miloš Gosiorovský a Bohumil Lehár u třetího svazku, přičemž posledně jmenovaný byl i tajemníkem redakce třetího svazku.²² Toto i na tehdejší československé poměry ne zcela obvyklé řešení zřejmě svědčí o tom, že okruh českých a slovenských historiků, kteří byli považováni za zcela spolehlivé marxisty, nebyl největší.²³ Na

¹⁹K vývoji slovenské historické vědy za první republiky viz např. Jozef Bačurík: *O počiatkoch štúdia histórie na Univerzite Komenského v Bratislave*. In: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (edd.): Jaroslav Goll a jeho žáci. České Budějovice 2005, s. 539–552.

²⁰Např. Stanislav Klíma: *Osvobozené Slovensko*. Praha 1926, včetně soupisu literatury. Na druhé straně nelze opominout slovenské práce Ivana Déreera či Vavra Šrobára.

²¹*Přehled československých dějin I–III*. Praha 1958–1960.

²²Čtvrtý svazek, který měl zahrnout období let 1945–1948 (1. část) a dále cca do roku 1960 (2. část), nebyla schopna ČSAV nikdy připravit a nakonec tento úkol vzdala – autory měli být mj. Karel Bartošek, Vlastislav Lacina a Vilém Prečan – blíže viz J. Jílek: *František Graus a „Maketa“*, s. 60.

²³Českými autory *Makety*, včetně historiků různých oblastí umění, jsou: Jaroslav Böhm, František Červinka, František Graus, Jaroslav Jiránek, František Kavka, Arnošt Klíma, Josef Kočí, Josef Macek, Květa Mejdrůčková, Jaromír Neumann, Mirko Očadlík, Jaroslav Pešina, Josef

druhé straně starším marxistickým historikům – např. z pražské filosofické fakulty – se víceméně nedostalo ani šance lektorského posouzení daného spisu. Historické ústavy akademií věd tak neměly být v zásluze své činnosti nijak ohroženy konkurencí z univerzit, jež byly vnímány v akademiích jako prostředí k výuce, nikoli k vědě.²⁴ Patrné je to zejména v naprosté neúčasti nejpovolanějšího marxistického tvůrce učebnic československých dějin – Václava Husy.

Z výčtu jmen autorů lze říci, že zastoupení slovenských historiků na celkovém díle představuje asi třetinu ze všech tvůrců, podobně lze procentuálně vyčíslit i podíl slovenských dějin v celé syntéze. Na jedné straně je to vysvětlitelné tím, že slovenské dějiny byly součástí uherské historie, nemají svébytné politické dějiny, na druhé straně to však poněkud naznačuje disproporci ve výkladu – uherské politické dějiny jsou ve srovnání s českými dějinami podceněny; identita Československé republiky jako celek měla být vystavěna výrazněji na české minulosti než na minulosti Uherského království. Zároveň však výklad českých a slovenských dějin víceméně nešlo propojit do jednotného celku – nejzjevnější je to v prvním svazku (do roku 1848), ale při podrobnějším studiu je to patrné i v dalších pasážích.

Již v polovině 19. století Wáclaw Wladiwoj Tomek používal pro výklad dějin habsburské monarchie synchronní metodu, tedy víceméně paralelně vedle sebe řadil údaje k výkladu jednotlivých zemí (případně celých „korun“), neboť skutečně společné dějiny habsburského soustátí (zejména do roku 1526) nebylo možné sepsat.²⁵ V tomto směru fakticky nelze zaznamenat metodologický posun, přesun je patrný jen v ideových východiscích. Zatímco Tomek nepreferoval určitou zemi na úkor jiných, zde převahu cítit lze – mimo jiné již v samotném faktu, jak jsou jednotlivé části strukturovány. Uvedme příklad hlavy V. z prvního svazku *Makety*, jež nese název „Raně feudální období (X. – počátek XIII. století)“:

Kapitola 1. Společensko-ekonomický vývoj

Kapitola 2. Vývoj státu

Kapitola 3. Kultura raně feudálního období

Kapitola 4. Slovensko a období raného feudalismu,²⁶

příčemž uvedme alespoň to, že – co je obsahem třetí kapitoly – je v pří-

Polišenský, Miroslav Šáda (svazek I), Jan Beránek, Václav Čejchan, František Červinka, Karel Herman, Jaroslav Jirásek, Jurij Křížek, Jaromír Neumann, Jaroslav Purš, Zdeněk Šolle (svazek II), Karel Bartošek, František Buriánek, Ladislav Burlas, František Černý, Anatol Dobrý, Jiří Doležal, Václav Formánek, Koloman Gajan, Alena Gajanová, Jaroslav Jiránek, Jiří Kotalík, Václav Král, Jaromír Kučera, Milan Obst, Věra Olivová, Miloš Tomčík (svazek III).

²⁴Pokud se mezi (klasickými, politickými) historiky v tomto spise objeví zástupci Univerzity Karlovy, jde o bývalé spolupracovníky Mackovy generace narozené ve 20. letech 20. století z Vysoké školy politických a hospodářských věd, jež řízena ÚV KSČ existovala v letech 1948–1953.

²⁵K němu zvl. Miloš Rezník (ed.): W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905). Pardubice 2006.

²⁶Všechny kapitoly jsou dále strukturovány do dílčích kapitol, označovaných jako paragrafy.

padě Slovenska jen jedním z paragrafů dané kapitoly. Z celého celku tak jednoznačně plyne, s čím je spojována identita Československa.

V dalších svazcích *Přehledu československých dějin* je tato disproporce poněkud potlačena, výrazněji jsou propojeny české a slovenské dějiny do společných kapitol, nicméně ani tady není výsledkem skutečná jednotná minulost, ale paralelní srovnání menších celků vedle sebe – např. manufaktur, dělnického hnutí a podobně v českých zemích a na Slovensku.

Jistě by bylo možné podrobně srovnávat jednotlivé pasáže výkladu *Makety* se soudobým stavem poznání té které otázky; např. názory na interpretaci uherského pohraničního vojvodství, ohlasy husitství, stav zemědělství a průmyslu, krizi feudalismu v národním obrození, politiky za druhé světové války – a to ve starších a naopak novějších až současných vědeckých historických textech, nicméně to není naším cílem. Samozřejmě s ohledem na skutečnost, že mělo jít o první výraznou marxistickou syntézu československých dějin, zde převažují kolektivní fakta nad individualizujícím prvkem, tedy politikou. Znamená to, že důraz je kladen na stav zemědělství a průmyslu, na sociální dějiny měst i venkova, na boj dělníků (sedláků, měšťanů) za lepší společenský systém, přičemž tento výklad jednoznačně šlo lépe přizpůsobit marxisticko-leninským dogmatům, zejména když nešlo o skutečný výzkum, ale spíše o hledání exemplů jako možných dokladů konstruované reality.

Závěrem tak můžeme konstatovat, že z celé přípravy *Makety – Přehledu československých dějin* plyne zásadní skutečnost, že i v tomto celku logicky a snad i nutně byl upřednostněn výklad dějin Českého království, neboť uherská státnost byla zásadně obtížněji uchopitelná pro vytváření identity Československa jako celku. V tomto směru ani zdánlivě internacionalistický marxismus nedokázal metodologicky překonat relativně nacionalistická východiska,²⁷ v zásadě český nacionalismus, jež slovenské dějepiscectví nebylo schopno výrazněji korigovat. Tato skutečně nepochybně nepřispívala k identifikaci Slováků s Československou republikou, na druhé straně jsme nuceni přiznat, že nám není znám jakýkoli odlišný koncept československých dějin, který by – například na Slovensku – ukázal jiné možnosti budování společného státu – nemělo-li by jít o pouhou konfederaci dvou celků,²⁸ jež necítí výraznější vzájemné vazby z minulosti.²⁹

²⁷V tomto směru byl zásadní vliv myšlení Zdeňka Nejedlého, jenž marxisticko-leninskou ideologii propojil s českým nacionalismem vyrůstajícím z díla Františka Palackého.

²⁸Jistou možností tu představuje poněkud ahistorická konceptualizace Velké Moravy jako společného státu obou etnik, což by nejspíše mohlo být přijatelné pro oba národy, ovšem v Čechách nikdy Velká Morava nebyla vnímána jako přímý předchůdce českého státu, zatímco občasná slovenská snaha chápat Velkou Moravu jako první stát Slováků se v české části společného státu jevila jednoznačně jako směšná, nepřijatelná, uzurpující společnou nepřímou tradici řady slovanských kmenů střední Evropy pro novodobý slovenský národ.

²⁹Příspěvek vznikl s podporou výzkumného záměru MSM 6007665807.

SLOVENSKO Z ČESKÉHO POHLEDU LET 1891–1914, ANEB O TROJÍM (SLOVENSKÉM) LIDU ŘEČ

DAGMAR BLÜMLOVÁ (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

Na úvod vysvětlení: Rok 1891, kterým vymezují dolní hranici sledovaného časového úseku, byl mimo jiné rokem Všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze. Úspěch národopisné expozice nazvané Česká chalupa rozproudil všeobecný zájem nejen o národopis jako takový, ale o další výstavu s mnohem širším, „českoslovanským“ záběrem.³⁰ Hlavní iniciativa v tomto smyslu příslušela tehdejšímu řediteli Národního divadla Františku Adolfu Schubertovi, který na schůzi významných představitelů různých oborů konané 7. července 1891 zdůraznil, že by mělo jít o výstavu „*kmene českoslovanského*“ v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, která by obohatila „*vědu národopisnou, přispěla by k pravému názoru o národním rázu našeho kmene, prospěla by umění výtvarnému, literatuře naší, umění hudebnímu i průmyslu a přivedla by vůbec k širší platnosti četné živly a momenty národní, které jsou s to dáti našemu českoslovanskému životu ještě určitější ráz osobitý, než jakým se dosud vykazují*“.³¹ Rok 1891 tedy můžeme považovat za počátek koncepčního odborného zájmu o Slovensko, postupně rozšiřovaného do celého českého společenského spektra. Proč se druhým mezníkem zvoleného období stal rok 1914, první rok první světové války, netřeba vysvětlovat. Pokud jde o druhou část názvu tohoto příspěvku, je inspirován parafrází užitou pro název celé konference; vychází ovšem z jiného díla i celého historického kontextu, neboť účelově adaptoval *O trojím lidu řeč* Petra Chelčického. Předkládaný text se samozřejmě nevydává cestou středověkého myslitele a nebude na přelomu 19. a 20. století hledat lid rytířský, duchovní a robotný; z užitých pramenů však vyvstala rovněž trojice: pohledy tří pozorovacích úhlů českého společenského spektra času fin de si cle nevidí sledovaný objekt Slovenska – danou dobou chápaného jako území, kde se hovoří slovenským jazykem a kde nejbližší „bratr Slovan“ strádá pod maďarským útlakem – shodně, a tak autorce nezbývá, než se pokusit trojí diferenciaci českého pohledu doložit.

³⁰Výsledkem těchto myšlenek byla posléze Národopisná výstava českoslovanská, zahájená v Praze 15. května roku 1895. K oběma výstavám srov. *Čas výstavního ruchu. Studie a materiály*, Č. Budějovice 2005 (D. Blümllová – J. Rauchová edd.).

³¹Text Schubertova projevu byl otištěn v českém lidu 1. Cituji podle Jiří Horák: *Národopis českoslovanský. (Přehledný nástin)*, in: *Českoslovanská vlastivěda II, Člověk*, Praha 1933, s. 410.

Pohledem prvním, hierarchicky nejvyšším, bude pohled vědy a institucí s ní spojených: univerzity, akademie, vědeckých oborů a publikací. Není a ani nemůže být v intencích tohoto příspěvku uchopení tématu ve vší úplnosti, v případě jmenovaných institucí tedy s kompletním oborovým i personálním spektrem. Text je vybudován na základě sond vedených směrem uvažovaným jako signifikantní. Pokud tedy budeme hledat vědní reflexi Slovenska, resp. „slovenského lidu“, zaměříme svou pozornost na slovanskou filologii vytčeného období. V roce 1892 opustil její stolicí rodák z Trstenej, řádný profesor Martin Hattala (1821–1903). V předchozím akademickém roce u něho bylo zapsáno čtyřicet posluchačů, což ve srovnání s některými kolegy nebylo málo.³² Největší univerzitní slávu však již měl dávno za sebou. Jako plamennému obránci *Rukopisů* se pozice jeho popularity mezi studenty nejvíce otřásla v roce 1886 v důsledku „rukopisného“ sporu, v němž první slovo vyřkl, respektive v Athenaeu otiskl Jan Gebauer (1838–1907), zásadně se od Hattaly lišící především moderním metodologickým přístupem.³³ Hattala, za časů Hálkova studia vnímaný jako pochodeň slovanského ideálu, byl mezi zakladateli pozitivistické univerzitní tradice s lehkým úsměškem nazýván kněz „*diecéze ostrihomskej*“ a jeho slavné přednášky o ilyrštině se pro mnohé staly dávnou minulostí.³⁴ Po jeho odchodu z univerzity se slovanský seminář mohl rozdělit do tří oddělení, přičemž to, jež nás zajímá především, oddělení pro moderní řeči a literatury slovanské, bylo svěřeno Jiřímu Polívkovi, od roku 1895 mimořádnému profesorovi.

Jiří Polívka (1858–1933) měl velmi široký tematický záběr; přednášel polský jazyk a literaturu, ruský jazyk a literaturu, srbochorvatštinu, slovinštinu, občas také bulharštinu; kromě toho se zabýval klasifikací slovanských jazyků, zvláštní cvičení věnoval jihoslovanské dialektologii a dalším speciálním odvětvím. Významného mezinárodního ohlasu se mu však dostalo za komparativní analýzu slovanských lidových pohádek.³⁵ Jako první se vědecky zabýval slovenskými pohádkami, za nimiž, respektive za jejich sbírkami, dlouhou řadu let jezdil do muzea v Turčianskom sv. Martine. Tamtéž pečl Maticе slovenskej v letech 1923–1931 vyšel jeho monumentální pětidílný *Súpis slovenských rozprávok*, o jehož dílčích metodologických problémech pravidelně informoval vědeckou obec již

³²Statistické údaje týkající se univerzity přejímáme z Josef Petráň: *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha 1983 – zejména z prvních dvou kapitol oddílu III. Emancipace národní vzdělanosti, s. 195–270.

³³Některé méně známé okolnosti sporu o pravost rukopisů Zelenohorského a Královédvorského uvádí sborník *Čas pádu Rukopisů*, České Budějovice 2004. (D. Blůmlová – B. Jiroušek edd.) Význam Gebauerova semináře pro vznik moderních vědních disciplin, nejen filologických, netřeba zdůrazňovat. Pro zajímavost uvádíme, že v zimním semestru 1891–1892 byli u Gebauera zapsáni sedmdesát tři posluchači.

³⁴Srov. kupř. Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha (dále jen LA PNP), fond Antonín Tille, korespondence.

³⁵Největším uznáním byla jeho spolupráce s Johannem Boltem, který si Polívku vybral za spoluautora *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm* (Leipzig 1913–1932).

na přelomu století.³⁶ Jinými slovy, Polívkovým přičiněním bylo slovenské pohádkosloví představeno odborné světové veřejnosti, což v době oživeného zájmu o studium evropské lidové prózy vůbec nebylo zanedbatelné. Právě proto Polívka ve svém oboru představil Slovensko mnohem významněji než jeho univerzitní kolegové věnující se výhradně filologii, kupř. František Pastrnek (1853–1940), vedoucí staroslověnského oddělení semináře, který svými dialektologickými studii vedle bohemistiky rozvíjel i slovastiku, nebo Jan Máchal (1855–1939), v jehož komparativním záběru nechyběla slovenská literatura. Také Jaroslav Vlček (1860–1930), který se v roce 1898 habilitoval na oboru dějin české a slovenské literatury, se občas ve svých přednáškách slovenské literatury věnoval, ale před rokem 1918 to byly spíš výjimky. Protože až do dvacátých let na pražské filozofické fakultě nepůsobil žádný profesor ani docent, který by se výlučně věnoval jednomu slovanskému jazyku nebo literatuře, přejímali tuto roli lektori; lektorát slovenštiny však neexistoval.³⁷ To, co z heuristiky slovenské provenience se ve filologických disciplínách ztrácelo jako dílčí materiál k převážně gramatické komparaci, mělo podstatně větší svébytnost v již zmíněném Polívkově folkloristickém výzkumu a rovněž v historických disciplínách archeologii, etnografii a nově etablovaných kulturních dějinách (1893). Lubor Niederle (1865–1944)³⁸ začal v akademickém roce 1894/1895 přednášet cyklus slovanské starožitnosti, k němuž od roku 1902/1903 připojil cyklus o historickém slovanském národopisu. Ve svých výkladech i vědeckých pracích, na nichž souběžně pracoval, hodnotil dílo svých předchůdců, Pavla Josefa Šafaříka a velmi kriticky rovněž Josefa Ladislava Příče.³⁹ Že kapitoly o Slovácích patřily do jeho syntéz, přehledů a kompendií, netřeba připomínat.⁴⁰ Napsal však rovněž díla, která jsou speciálně věnovaná slovenskému prostředí; *Uherští Slováci* z roku 1903⁴¹, v přepracované podobě jako *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*, vydáno v roce 1919, rovněž v Praze.

³⁶Postup práce na soupisu poměrně přesně odráží vzájemná korespondence Jiřího Polívky a Václava Tilleho (1867–1937) počínající rokem 1900. Osobní fondy obou jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LA PNP), fond J. Polívka a fond V. Tille.

³⁷Výjimkou byla bohemistika, i když „ani tady to nebylo pravidlem“. J. Petráň: c. d., s. 250.

³⁸K tomu heslo L. Niederle v *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Biografická část*. Praha 2007.

³⁹Zejména k jeho třísvazkovému dílu *Starožitnosti země České*.

⁴⁰Máme na mysli kupř. *Slovanský svět. Zeměpisný a statistický obraz současného Slovanstva* z roku 1909 nebo pozdější *Rukověť slovanské archeologie* (francouzsky 1923 a 1926, česky až 1931), v níž mimo jiné prezentuje názor, že do karpatských oblastí a českých zemí pronikali Slované již ve druhém století našeho letopočtu.

⁴¹Původně jako stať v Národopisném sborníku československém (č. 9, 1903) s názvem *Národopisná mapa a statistika uherských Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900*. V Národopisném věstníku československém tiskl poznámky k národopisné mapě Slovenska (č. 4, 1909), tamtéž (č. 3, 1908) na základě sčítání z roku 1900 sestavil výčet národností v Bulharsku, včetně Čechů a Slováků, řadu statí věnoval různým odvětvím lidové kultury, zejména na Moravském Slovensku, které od roku 1893 často navštěvoval. Tento zájem vyvrcholil v redigování kolektivní monografie *Moravské Slovensko* (1918, 1922, 1923), k níž mimo jiné napsal úvod o hranicích moravskoslovenského regionu. Několik prací věnoval také Karpatské Rusi.

NEZNÁMÉ DOPISY JANA KOLLÁRA V ŘÍMSKÝCH ARCHIVECH

SERGIO BONAZZA (VERONA)

Ve svých výzkumech v italských archivech a knihovnách, kde jsem systematicky hledal dokumenty, které se vztahují k slovanským kulturám, jsem mj. objevil dva neznámé dopisy Jana Kollára. Jde o dopisy z roku 1847, které jsem našel v archivu Německého archeologického ústavu v Římě. Dopisy dokumentují Kollárovův pokus navázat vztahy s tímto ústavem, který byl založen v roce 1829 a který se zanedlouho stal důležitým střediskem pro výuku archeologie v celé Itálii. V ústavu pracovaly důležité osobnosti z kulturního života Říma jako ředitel Vatikánské knihovny Angelo Mai a profesor archeologie na papežské univerzitě Giampietro Secchi. Také rakouský velvyslanec v Římě hrabě von Lützow a jeho pruský kolega Karl von Bunsen byli spjati s Ústavem. Ten též vydával několik úředních publikací: „Monumenti“, „Bullettino“ a časopis „Annali dell' Istituto“.

Myšlenka na vznik ústavu, který by umožňoval archeologické výzkumy v Itálii, přišla od německého archeologa Eduarda Gerherda (1795–1867), který žil dlouhou dobu v Itálii. S pomocí některých stejně smýšlejících německých kolegů založil nejdříve „Istituto di Corrispondenza Archeologica“, z něhož se později vytvořil Německý archeologický institut. Gerhard se stal jeho ředitelem. Ústav finančně podporovala pruská vláda, proto ho též nazývali „pruským ústavem“. Jelikož se Gerhard musel kvůli svým vědeckým povinnostem vrátit do Německa, od roku 1836 až do své smrti ústav řídil jeho sekretář Emil Braun (1809–1856). Dopisy, které Kollár do ústavu posílal, přišly právě do rukou Emila Brauna.

Kollárovo úsilí navázat kontakty s tímto ústavem nebylo spjato pouze s jeho archeologickými zájmy, ale také s jeho hypotézou o přítomnosti Slovanů v Itálii staré doby. Tato hypotéza, jak známo, tvoří náplň jeho díla *Staroitalia slavjanská aneb Objevy a důkazy žvlů slavských v zeměpisu, v dějinách a v bájesloví, zvláště v řeči a v literatuře nejdávnějších vlaských a sousedních kmenů...* (Víděň 1853).

První dopis je datován 23. ledna 1847, je napsán latinsky a má rozsah čtyři strany. V dopisu se Kollár nejdříve představuje. Hovoří o tom, že je Slovan z Uher a že s velkým zájmem vyučuje archeologii Itálie staré doby. Zmiňuje se také, že dvakrát cestoval do Itálie: poprvé roku 1841, kdy navštívil severní Itálii, a to města Boloňu, Florencii, Pisu, Řím, Neapol a Pescaru. Poté Kollár informuje o své hypotéze o existenci Slovanů v starověké Itálii. Podává zprávu, že důkladné posouzení

pramenů a zkušenosti z jeho vědeckého díla potvrzují hodnověrnost jeho domněnky o této otázce a také že ho přivedly k následujícímu přesvědčení: pro přesné poznání starožitností Staroitalie, a to zejména dialektů, je nezbytné studium slovanských starožitností a slovanských jazyků. Kollár tvrdí, že umbrijský jazyk na desce z Gubbia, oskijský jazyk (oština) na sloupu v Avellinu, na desce v Bantinu a na nápisech v Pompejích atd., jsou příbuzné, resp. jsou to synové slovanských jazyků, samozřejmě starobylých. Kollár dodává, že on všechny tyto nápisy bez větších potíží přeložil do češtiny, anebo lépe řečeno správně transliteroval. Doplnuje též, že sestavil soupis těchto slov, přidal poznámky a komentáře ke všemu tomu, co se nachází v originále. Kollár tu zřejmě naráží na své dílo *Staroitalia slavjanská...*, které bylo publikováno, jak známo, po jeho smrti v roce 1853 ve Vídni. Podle Kollárova názoru je evidentní, že to byli staří Etruskové, Umbrové, Sabinové a Sikulové a že jsou od dávných dob spojeni se svými sousedy Slovany. Jako historický důkaz pro toto tvrzení zmiňuje adriatské Venedy (Wenden), karníšské, korutanské a štajerské Venedy, kteří byli slavní ne kvůli svému samotnému jménu, ale kvůli způsobu života. V pokračování listu Kollár zkouší zdůvodnit svou hypotézu historickými a archeologickými důkazy. V tomto smyslu cituje výňatky z římských historiků Plinia (*Naturalis Historia* 3, 10) a Pomponia Festa, kteří pší o Ilyrech, jež Kollár považuje za Slovany. Doplnuje též, že nejstarší slovanští kronikáři jako Rus Nestor, Poláci Kadłubek a Boguchwał a Čech Dalimil potvrdili, že Ilyrie a Norikum byla nejstarší sídla Slovanů. Ti se poté přestěhovali na sever Evropy, sledující proud řeky Dunaje.

Kollár se v listu zabývá i topografií Itálie. Podle jeho názoru se v Itálii nacházejí jména měst, řek a hor, které lze vysvětlit pouze slovanským jazykem a uvádí několik příkladů: např. výraz „Pomptinae paludes“, který by mohl vycházet ze slovanského „pomut“ palus, to znamená Pomutino území, resp. Pomutie (bažina, močál); dále název řeky „Crabra“, který by mohl čerpat ze slovanského slovesa „hrabří“, tj. rychle proudící řeka; název římské řeky „Tepula“, která by mohla vycházet ze slovanského slova „Kopania“, tj. krajina vhodná pro těžbu a orbu. Rovněž označení národa Sabinové by mohlo být odvozeno ze jména slovanské bohyně Siba. Tady Kollár cituje Helmoldovo dílo *Cronica Slavorum* z 12. století, kde se o této bohyni hovoří. Dále uvádí následující nápis ze sloupu v Avellinu: „Vestiricus, pruputeid, sverrunneí, pukálatuí, Medis, Degetasius, slaagid, Kumbened tanginud“ a soudí, že se tento nápis nedá vysvětlit jiným jazykem než slovanským. Na pomnících v Pompejích Kollár našel tolik původních slovanských jmen, že měl dojem, jako by se ocitl ve starém slovanském městě: „Slabius (Slavius), Stlabonus (Slavoš), Croscus (Krok), Pansa,

Holko, Istak, Svetius, Caledus, Naevoleja (Nevolja), Pol-liana atd.“ V Pompejích také Kollár objevil ucelené nápisy jako např. na domě Sallusta: „Eksuk amv ianud eituns anter tiurri XII ini ver sa riunu puf faamat Mr. Aadiriis V.“ Podle jeho názoru tato věta zní ve slovanském jazyku následujícím způsobem: „Sesju k obahňau idaç utr dweri XII inu ber sja rowno kom býwat Mr. Vatriji V.“ a překládá „Příšlý z dvojítých vrat vzadu, vevnitř v místě dveří XII, dále přímo odejde tam, kde Mr. Adrius V. bydlí“. Kollár dopis uzavírá přáním, aby učený archeologický ústav vyjádřil názor na jeho hypotézu. Z Říma však odpověď nedošla.

Ačkoli Kollár neobdržel na svůj první dopis odpověď, o čtyři měsíce později poslal Německému archeologickému ústavu v Římě ještě jeden dopis, který je datován 18. května 1847 a je napsán v němčině v délce dvou stran. Bezprostředním důvodem pro vznik tohoto dopisu se stala zmínka o odhalení jakéhosi nápisu v středoitalském městě Ortona, kterou Kollár našel v německém časopise Allgemeine Zeitung. Podle názoru časopisu to byl jeden z nejdůležitějších epigrafických objevů posledních let. Časopis též oznamoval, že známý německý historik Theodor Mommsen zprostředkoval německé kulturní veřejnosti faksimile tohoto nápisu. Kollár se obrací na Německý archeologický ústav s prosbou, aby mu jen zaslali uvedené faksimile a aby tak „*byl účasten na této archeologické radosti*“, jak se doslova vyjádřil. Vedle toho se Kollár zajímá, zda v časopise „Annali dell Instituto“ již vyšla ohlášená rozprava německého archeologa Heinricha Brunnna o etruském sarkofágu z města Perugia. A doplňuje, že sám zkusil přeložit nápis na tzv. Bronzu z Rapinu a že by byl ochoten poslat svůj překlad do římského ústavu, pokud si to budou vědci v Itálii přát. Zajímalo by ho proto mínění ústavu o jeho hypotéze. Kromě toho Kollár oznamuje archeologickému ústavu, že kdysi v jeho krajích, v městě Sexard v Uhrách našli mramorový sarkofág ozdobený malbami z řecko-římské mytologie. V něm odhalili skleněnou nádobu na pití a s řeckými písmeny. Kollárovi se však nepodařilo přečíst tento nápis, proto nakreslil totožný nápis, který posílá do ústavu v Římě v naději, že tamější archeologové budou mít více štěstí než on a jeho kolegové. Avšak ani na druhý dopis z Říma nepřišla odpověď.

Kollárův pokus navázat kontakty s Německým archeologickým ústavem tedy neuspěl. Důvody nejsou známé. Pravděpodobně vedení ústavu nesouhlasilo s Kollárovou hypotézou o existenci Slovanů v Itálii staré doby.

SLOVENSKÝ NATURIZMUS V RUSKEJ OPTIKE

ANDREJ ČERVEŇÁK (NITRA)

Keď na začiatku 20. storočia slovenská literatúra prekonala národno-buditelský pátos (aj vďaka víťazstvu hlasistov nad Martinčanmi, a najmä po vzniku prvej Československej republiky) a porozhliadla sa pozornejšie po Európe, našla tu obrovské inšpiračné zdroje svetovej moderny a avantgardy. Patrí k nim aj naturalizmus, expresionizmus, vitalizmus, adamizmus, vampirizmus, panteizmus, kozmizmus, naturizmus a ďalšie variácie moderného rouseauizmu. V dotyku s nimi vznikla slovenská lyrizovaná próza a slovenský naturizmus, ktorých predstaviteľom bol (popri T. Gašparovi, J. C. Hronskom, M. Figuli, D. Chrobákovi) najmä F. Švantner. Na základe jeho románu **Nevesta hôľ** by sme chceli poukázať na ruský prínos v dnešnom čítaní a recepcii slovenského naturizmu.

Dielo lyrizovanej prózy, naturizmu a expresionizmu – *Nevesta hôľ* – vyšlo v roku 1946. Ivan Kusý nazval román „rapsódiou slovenských hôľ“, Milan Šútovec mýtom, V. Marčok v ňom zdôraznil prvky tragédie, Stanislav Šmatlák ho nazval dielom literárneho primitivizmu, Ján Števček vrcholom slovenskej lyrizovanej prózy, Oskár Čepan produktom literárneho naturizmu. V **Dejinách slovenskej literatúry** z roku 1984 Albín Bagin charakterizuje *Nevestu hôľ* ako dielo panteistické: „*Bola to autorova protiváha tragizmu vojny a obrana pred ním* – napísal kritik a pokračoval – *Pravda, v čase vydania kniha už narazila na odpor, pretože vstúpila do odlišnej literárnej situácie*“ (s. 524). V **dejinách slovenskej literatúry** z roku 1988 S. Šmatlák o *Neveste hôľ* napísal, že „*Švantner sa preniesol do sféry legendy a mýtu (Šútovec, 1982) a výrazne oslabil reálne kontúry epického príbehu*“ (s. 521). V **Dejinách slovenského románu** z roku 1989 Ján Števček analyzuje román ako mýtus kultúrny a etický (píše: „*románový mýtus sa v nepriaznivých podmienkach vlády fašizmu a vojny musel vedome ohraničiť a byť symbolom kultúry a etiky...*“, s. 375, je to román expresionistický, v ktorom „*sú súčasne náznaky jeho novej objektivizácie: sociálnej objektivizácie mýtu*“, s. 389). Až po roku 1989 sa interpretácia *Nevesty hôľ* dočkala hlbších parametrov, a najmä komparatívnych konfrontácií. Ján Števček v **Literárnohistorických etudách** odhaľuje filozofické súvislosti medzi *Nevestou hôľ* a Schopenhauerom podľa ponuky Thomasa Manna (1948). Nachádza ich v mytológií Májinho závoja z indickej filozofie, tak ako ju vnímal A. Schopenhauer. Je v ňom vraj obsiahnutá prírodná túžba žiť,

vyjadrená vôľou, ktorá v živote človeka odstraňuje závoje zo vzťahov medzi ja – ty, podstata – jav, Freudove nadvedomie – podvedomie, sen – realita atď.

Tento rámec interpretácií **Nevesty hôľ** akceptuje aj ruská bádatelka A. G. Maškova v monografii **Slovackij naturizm** (Izd. Moskovskogo universiteta, 2005, 246 s.), dokonca ho zásadne prehlbuje a rozširuje. Jej história témy je impozantne presvedčivá. O slovenskom naturizme uvažuje komparatívne, na pozadí európskej moderny a takých autorov ako Giono, Ramus, Hamsun, Schopenhauer, Mann, Nietzsche, Heideger, Bergson a ďalší, o ktorých sa slovenskí vedci (s výnimkou J. Števkčka) zmieňovali, ale neanalyzovali ich. A. G. Maškova prehlbuje prof. Števkčka (jeho súvislosti medzi Švantnerom a Schopenhauerom) – analyzuje najmä „Májin závoj“ (ľudskú nevedomosť), ktorý bráni človeku rozlišovať ja od ty, jav od podstaty („bránia mu v tom podmienky jeho poznania, Májin závoj, ktorý zastiera jeho zrak a svet“), preto musí prísť (Schopenhauerova) životná vôľa, ktorá vládne nad všetkým. Hrdina Nevesty hôľ odstraňuje tento závoj zo svojho vzťahu k Zune až pri poslednom ich stretnutí. Zuna je symbol prírody, stelesnenie zmyslového erotizmu, ako východiska a základu života, preto civilizovaný Libor nie je schopný ich naturalisticky, resp. naturisticky prijať. A. G. Maškova podáva genézu Máji, ktorú nachádza v stredovekej indickej filozofii, vo Védach a Upanišade, ale aj v Biblii (motívy Apokalypsy). Tieto súvislosti medzi slovenským naturizmom, Nevestou hôľ a dejinami filozofie a etiky slovenskí literárni vedci neanalyzovali v takej miere.

Čo je však úplné nóvum v Maškovovej interpretácii Nevesty hôľ a slovenského naturizmu? Okrajovo: *fosílie čechoslovakizmu* (Maškova cituje A. Pražáka: „samotný duch slovenskej literatúry je vo svojom základe český“, pretože slovenská literatúra „je iba lokálnym variantom všenárodnej (čiže československej – A. M.) literatúry (s. 35); marginálne o podobách (či súvislostiach?) medzi slovenským i Švantnerovým naturizmom a teozofiou (spomína Steinerja) – po analýze psychológie prírody a apychologickosti Zuny bádatelka poznamenáva: „Nie je vylúčené, že naturisti v tomto splatili daň Steinerovej antropozofii“ (s. 78); *spája Steinerja s Nietschem* (ich filozofiu o dvoch základoch človeka – prírodnom a sociálnom, zvieracom a duchovnom). Píše: „v 225. aforizme z knihy *Mimo dobra a zla Nietzsche píše: „V človekovi... tvar i tvorec – sojedineny vojedino... v človekovi je materiál, úlomok, odpad, hlina, špina, nezmyselnosť, chaos; lenže v človekovi je aj tvorca, sochár, tvrdosť kladiva, božský pozorovateľ“ (s. 80) a prichádza k záveru: „Ilustráciou tejto tézy môže byť Švantnerov román *Nevesta hôľ*“ (tamtiež); prehlbuje význam Bergsona pre slovenský naturizmus, ktorý vraj odmietol Nietzscheho teóriu*

„večných návratov... uzatvoreného kruhu“ a nastolil teóriu špirálovitého vývinu, čiže teóriu otvorenosti človeka voči svetu...

V tomto bode si Maškova – ako prvá – berie na pomoc N. A. Berďajeva, ktorý taktiež odmietol teóriu otvorenosti človeka, ako neustáleho vývinu a zmeny: *„Realizácia ľudskej osobnosti – cituje Maškova Berďajeva – predpokladá zmenu a vznik nového, ale predpokladá aj nemennosť, bez ktorej by neexistoval človek. Vo vývine osobnosti človek musí zostať verný sám sebe, nezrádzať seba, uchovať si svoju tvár, ktorá je predurčená večnosti“* (84). Táto polemika s Bergsonom (človek sa musí prekonávať) a Nietszche (človek musí prekročiť seba) bola akiste diktovaná osudom Berďajeva ako emigranta a odmietnutím marxistického determinizmu a revolučnej zmeny človeka. Uvedené varianty evolúcie prírody a človeka, resp., ako píše Maškova *„uvedené postuláty „filozofov života“ našli odraz vo filozofickej koncepcii i poetike prózy naturizmu“* (84). Berďajev konfrontoval sociologický a kozmický svetonázor, odmietol ten prvý, ktorý sa nachádza na povrchu javov maličkého kúska zeme (porevolučného Ruska). Slovenský naturizmus trval aj počas druhej svetovej vojny, ktorá zbúrала ustálené formy života, ale vytvorila predpoklady aj pre vznik nového (podľa naturistov nabúrала realizmus a podporila vznik imanentných a transcendentálnych koncepcií života a literatúry). V tom videli naturisti, tak ako Berďajev, aj pozitívum. Berďajev chápal vojnu ako zlo, ale, na druhej strane, videl aj isté pozitíva vojny: *„Podstata vojny nie je tvorivá, ale záporná, ničivá; lenže vojna môže prebudiť tvorivé sily, môže pôsobiť na prehĺbenie života. Pred ľudstvom vyvstávajú stále nové a nové tvorivé úlohy, úlohy pri tvorbe energií, ktoré sa vynárajú z tmavej pôvodnej hĺbky bytia pri tvorbe nového života a nového vedomia“* (s. 77). Slovenskí naturisti, podľa názoru A. G. Maškovej, odmietli socialistický realizmus a *„dali prednosť antropomorfnému chápaniu života, reštrukturalizácii „pôvodnej hĺbke života“* (Berďajev), *univerzálnym hodnotám, kozmickým silám* (podľa Schopenhauera) *„večnej idey“* (77).

PÔSOBENIE A AKTIVITY ČESKÝCH PROFESOROV NA LEVOČSKOM GYMNÁZIU V OBDOBÍ PRVEJ ČSR (1918–1938)

EDMUND HLEBA (PREŠOV)

Vzťah Čechov k Slovensku a Slovákom, ako aj vice versa bol z historického pohľadu prevažne pozitívny, a to tak na úrovni osobných kontaktov ako aj spoločensko-politických, kultúrnych, literárnych a vedeckých. Zo slovenskej strany prevažoval hlavne záujem o štúdium na českých vysokých školách, najmä pražských, zo strany českej záujem o pôsobenie na slovenských školách. Možno to sledovať pri najmenšom od prvých decénií 19. storočia, keď sa na oboch stranách prehlbovali kontakty národných buditeľov zápasiacich o dominanciu českého a slovenského jazyka na svojom území.

Slovensko-české kontakty možno ale sledovať aj od 15. storočia, keď sa každoročne zvyšoval záujem o štúdium na českých univerzitách, prípadne aj o pedagogické a kňazské povolanie. Medzi takýchto záujemcov patril napr. Georgius Bartholdus z Modry, ktorý po štúdiách vyučoval v Znojme, ďalej Daniel Basilius zo 16. storočia z Nemeckej Lupče, ktorý pôsobil ako dekan Filozofickej fakulty v Prahe, či Johann Basterius z Banskej Bystrice, správca školy v Starom Meste v Prahe, Vavrinec Benedikt z Nedožier, pražský študent a správca školy v Havlíčkovom Brode, autor spisu *Grammaticae Bohemicae... libri duo*, ktorá dve storočia bola najlepšou českou gramatikou atď. Mohli by sme tu menovať desiatky ďalších Slovákov, ktorí sa vzdelávali v českom prostredí v 17. až 20. storočí. Počiatkom 19. storočia čulé styky s českými vlastencami udržiaval najmä Pavol Jozef Šafárik, s Dobrovským a Jungmanom, ale aj Ludovít Štúr či Jozef Miloslav Hurban, o čom svedčí jeho dielo *Cesta Slováka k bratrům slavenským na Morave a v Čechách*, z básnikov napr. Samo Bohdan Hroboň, udržiujúci osobné aj písomné kontakty s Karolom Slavojom Amerlingom, Václavom Staňkom, s Bohuslavou Rajskou či Samo Tomášik, ktorému sa dostalo mimoriadne nadšeného prijatia v Prahe, ako aj ďalší básnici romantizmu a realizmu.

Osobitne sa tieto kontakty prehĺbili po vzniku Československej republiky v roku 1918. Pravda, odvtedy sa tu a tam na oboch stranách ozývali kvičie hlasy, no tie nemali rozhodujúci vplyv na vzájomné spolužitie.

Školstvo na Slovensku má bohatú tradíciu. V spišskom regióne, na ktorý chceme uprieť našu hlavnú pozornosť, od najstarších čias vzni-

kali školy kláštorne, farské, kapitulné, postupne dedinské, malomestské, kráľovské a školy magnátov a šľachticov. História týchto škôl na slovenskom území zaznamenal v diele *Gymnasiologia* Ján Rezik. Spomedzi mnohých spišských škôl najväčší význam nadobudla už v prvej polovici 16. storočia škola v Levoči, spočiatku katolícka, roku 1696 premenovaná na lýceum. Keď roku 1672 panovník Leopold I. založil v meste katolícke gymnázium spravované jezuitmi, minoritmi a premonštrátmi do roku 1851, začali od nasledujúceho roku pôsobiť na škole rakúski a českí profesori za riaditeľovania Laurencu Kocureka, českého pôvodu, pôsobiaceho dovedy na gymnáziu v Hradci Králové. Po jeho preložení po jednoročnom pobyte v Levoči na brnianske gymnázium sa riaditeľom stal Anton Eduard Siegel.

Na škole sa vyučovalo trojjazyčne, a to po nemecky, po maďarsky a československý jazyk. Až 30. októbra roku 1855 bol podľa nariadenia košického školského úradu vyhlásený slovenský jazyk za povinný pre všetkých žiakov a vo všetkých triedach. Z učebníc sa používala *Historie literatury české* od Jungmanna, od Buriana *Česká mluvnice* nově vzdělaná, *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*, *Čítanka pro školu a Dům* od Čelakovského atď. K vyučujúcim „československého“ jazyka patril Josef Doucha, Jan Dřizhal, Josef Dvořák, Josef Alois Jehlička, Jan Javůrek, bývalý redaktor časopisu *Vlastimil*, ktorý počas pôsobenia v Levoči posielal články do *Pražských novin* o obyčajoch slovenského ľudu, ako aj mnohí ďalší. Zmieniť sa tu treba aj o *Žiackej knižnici*, v ktorej sa nachádzali tri exempláre *Rukopisu Královedvorského*, *Tomkove Děje pražské*, *Jablonského Básně*, *Vinařického preklady Vergiliových básní*, *Tomíčkov Pravopis český dle ústrojnosti českého jazyka*, *Jirečkov Národopisný přehled království českého*, v profesorskej knižnici to boli knihy od Václava Staňka, *Čelakovského básnické spisy*, *Jungmannov preklad Miltonovho Strateného raja*, *Kollárové Hlasové...*, *Klácelova Dobrověda* atď. Čo sa týka národnostného zloženia žiakov podľa štatistiky vypracovanej r. 1937 profesorom Čestmírom Vránkom za obdobie rokov 1851 až 1860 bolo v škole 1073 Slovákov, 17 Čechov, 956 Nemcov, 135 Maďarov, 50 Rusínov, 12 Poliakov a 43 Izraelitov. V nasledujúcich rokoch stratil slovenský živel prioritu, lebo rubriky o národnosti poznali iba jeden termín, a to uhorský. Za takejto nepriaznivej situácie sa nemohlo rozvíjať ani slovenské školstvo a je len prirodzené, že sa to pocítovalo i v období vzniku prvej Československej republiky. Je preto pochopiteľné, že nedostatok pedagogických pracovníkov aj učebníc sa riešil za priamej pomoci a podpory zo strany českej, ktorá i popri čiastkových negatívnych javoch nebývalou mierou prispela k zvyšovaniu vzdelanostnej úrovne slovenského národa. Z tohto pohľadu sa nám treba pozeráť i na vzájomnú spoluprácu českých a slovenských

profesorov na levočskom gymnáziu v období rokov 1919–1939. Tým skôr, že obidva naše národy sú si nielen historicky blízke, ale vždy ich aj spájala myšlienka tej spolupatričnosti, ktorú hlásali Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik či Božena Němcová, Václav Staněk a iní.

Vznik Československej republiky 28. októbra 1918 znamenal zásadný prevrat v živote českého a slovenského národa nielen na poli spoločensko-politickom, ale aj kultúrnom a školskom. Rozpad Uhorska uvoľnil domáce tvorivé sily, čo sa odzrkadlilo v rozvíjaní kultúry na princípoch vlastného spisovného jazyka a jeho používania v úradoch i v školách. Nakoľko pre jeho výučbu sme nemali podmienky, a to nielen v učebnicovej produkcii, ale ani vo výbere pedagogických pracovníkov, v tejto situácii náš národ s porozumením uvítal záujem českých profesorov pôsobiť na slovenských školách, ktorý sa počítal v intenciách historicky proklamovanej súdržnosti Čechov a Slovákov.

Situácia na levočskom gymnáziu bezprostredne po vyhlásení Československej republiky nebola veľmi priaznivá z toho dôvodu, že maďarčina si udržiavala svoje postavenie až do marca 1919. Riaditeľom školy bol Elek Kálmar a slovenskými profesormi Jozef Krššák, Florián Milan, Koloman Murgaš a Ján Tomaj. Keď 31. marca 1919 funkciou správcu školy bol poverený František Matějček, profesor z Uhorského Brodu. Kálmar, hoci proti tomu protestoval, bol nútený odovzdať mu kľúče od budovy, protokoly a tlačivá potrebné na zápis žiakov. Pred Matějčekom príchodom prevzal školu do československej správy spišský župan Ján Ruman. Do pôvodného maďarského zboru nastúpili noví profesori z Čiech a Moravy, a to Ludvík Vojtěch a Josef Šimek z Jevíčka, Čeněk Zadražil z Hraníc, Vojtěch Faměra zo Žižkova, ďalej Ladislav Zvěřina a Karel Pittl. Na návrh správcu Matějčeka a po porade 9. mája roku 1919 sa rozhodol profesorský zbor podať Ministerstvu školstva a národnej osvety žiadosť o pomenovanie školy po Vavrovi Šrobárovi a súhlas k tomu dostala už 17. mája toho istého roku.

Členovia profesorského zboru boli aktívni nielen v škole, ale aj mimo nej. Prednášali v okolitých obciach o Štefánikovi a Husovi, profesor Faměra založil spevokol, Karel Pittl Sokol.

V nasledujúcom školskom roku 1919/1920 odišiel zo zboru František Matějček, Josef Šimek, Čeněk Zadražil, Ladislav Zvěřina a novými členmi sa stali Jaroslav Dufek a Hermína Dufková, Jaroslav Zich, Jan Buňata a novým správcom školy sa stal Karel Kepert z Místku. Škola usporiadala verejné oslavy prvého výročia vzniku ČSR, ďalej si pripomenula 70. narodeniny T. G. Masaryka, pamiatku smrti Jana Husa, Boženy Němcovej, Adolfa Heyduka, Andreja Sládkoviča.

Telocvičná jednota Sokol sa predstavila verejnosti v Krompachoch,

Spišskej Novej Vsi a v Levoči a 16 žiakov navštívilo Prahu, kde si prezrelo jej historické pamiatky.

V školskom roku 1920/21 odišiel do Místku Karel Kepert, Ján Buňata a Dufek s Dufkovou a novými členmi zboru sa stali Miroslav Vavroušek z Plzne, Karel Marek z Olomouca, poverený funkciou správcu školy, Antonín Levý z Klatov a Antonín Krejčí. Profesorský zbor zorganizoval prednášky zo zákonodarstva, národohospodárstva, zdravotníctva a výchovy v širšom slova zmysle, na Masarykových oslavách mal prejav správca školy ako i na Štefánikových, ďalej to bola spomienka na Bielu horu, dramatizácia vstupnej scény z Komenského Labyrintu, scéna z Mahenovho Jánošíka, prednáška o moravskom Slovácku, o živote Jana Husa a 15 vystúpení bábkového divadla. Žiacka čítareň odoberala tieto časopisy: Orišky, Mladé Slovensko, Živena, Český svět, Skřivánek, ďalej časopisy nemecké, anglické, francúzske a talianske. Vzmáhala sa aj profesorská knižnica, ktorá na konci školského roka mala už 10630 exemplárov. Na škole sa vyučoval jazyk anglický, nemecký, francúzsky a ruský.

K PROBLEMATICE KLASIFIKACE POJMENOVÁNÍ ROSTLIN NA JIHU ČECH (S OHLEDEM NA SLOVENSKÝ A SLOVANSKÝ ÚZUS)

ZBYNĚK HOLUB (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

Porovnávané-li slovanské názvy rostlin se situací na jihu Čech (se zvláštním zřetelem k nářečím slovenským), musíme odlišit především členění tematické a procesy motivace těch oblastních pojmenování, která se slovenským (popř. slovanským) stavem tím či oním způsobem korespondují. V nejstarších dobách jazykovědného bádání se tu nabízel reflexe tzv. **kmenové teorie**. Je však zřejmé, že také na našem území historická hranice politická, správní nebo církevní souvisela s počátky feudálního vývoje na našem území. V důsledku toho, že se staré správní uspořádání dlouhodobě projevovalo i v jazyce jihočeského regionu, můžeme sledovat lokální (popř. nářeční) diferenciaci i na velmi malém území (v oblastech slovenských nářečí tomu tak výjimečně může být dokonce i uvnitř jediné obce). Feudální správa tak vlastně překryla hranice starého uspořádání, s nímž se v řadě případů (z praktických důvodů) identifikovala. Tím spíše by ale bylo (přínejméním) velmi odvážné tvrdit, že se původně jednalo o reflexi

kmenových (pre)dialektů v běžné mluvě oblasti.⁴² Místní komunikační variety se ovšem (patrně) staly základem místních dialektů feudální doby (a navázaly tak tedy i na stav praslovanský); nicméně za cenu značné migrace obyvatelstva. Dialektový region z přelomu 19. a 20. století však historické delimitaci neodpovídá, i když na proces diferenciaci nářečních celků českého středověku navazuje.⁴³ V následujícím příspěvku z hlediska tematické klasifikace pojmenování rostlin odlišujeme názvy lesního celku, stromů a keřů, jejich plodů, polních plodin, zeleniny a luštěnin, dalších rostlin a jejich částí, nedostatků a poškození porostu. Po stránce motivace potom můžeme odlišit především slova všeslovanského původu, pojmenování společná jihočeským a slovenským (popř. moravským) lokalitám a oblastní specifika.

Tematická klasifikace s ohledem na motivaci pojmenování

Lesní celek zastupuje v našem vzorku pojmenování *chlum*, popř. *chum* (pro temný les; LNČN 586/12-2). Také na Slovensku se objevuje slovo *chlm*, *chlmeč* (historicky je doloženo i pro starou slovenštinu: Newerkla 2004 106), HSSJ I uvádí (na s. 469) lexém *chlmeč* pro (zalesněný) vršek; srov.: Jg I, s. 804, SSJČ I, s. 692, SSJ I, s. 560 (zde obecněji: kopec, vršek; popř. pro menší vršek: *chlmeč*).

Do skupiny, kterou jsem pracovníčně nazval **stromy a keře**, pak řadíme (především) slova *verpán* a *íva*. Pojmenování *verpán* označuje modřín (vzácně oblastně na českém jihu i vrbu); doložené jsou i varianty *merpán*, *merfán*, *lerpán*, *lerfán* (základ *lärche*, *laerk*, *larch*, *lork*, *lerk* existuje v řadě germánských jazyků; lat. *larix*, v rom. jazycích *lárice*, *larice*, *larício* apod.: Balašev 1970, s. 116); popř. se objevuje spojení *šťastné dřevo* (na základě kalku z něm. *Lerchenbaum*: LNČN 571). Newerkla (2004, s. 346) pro československé lokality uvádí též slovenské dialektové příklady; s odvoláním na Kálala (1924, s. 971) a Ripku (1981, s. 58); lexém pronikl po roce 1770 z Tyrolska, Štýrska a Slezska do Čech, na Moravu – a posléze i na Slovensko (kde je jinak obvyklé pojmenování *smrekovec* nebo *červený smrk*: Balašev 1970, s. 116;

⁴²Existenci „malých českých kmenů“ a starých kmenových dialektů zpochybnil již D. Třeštík (1988, s. 129-143). V pramenech je doložen jeden „gens Boemanorum“; spojení „duces Boemanorum“ (vůdcové Bohemanů) zřejmě neoznačuje ani vladaře (těžko bychom tu hledali kontinuitu nějaké feudální správy), ani úředníky ústřední moci (na to tito „vůdcové“ jednali příliš samostatně). Pozdější uspořádání pak nelze zpětně aplikovat na vykonstruované „minikmeny“. Spojení „kmenové knížectví“ je vlastně protimluvem. Lze však věřit etnicitě Doudlebů (dále: Třeštík 1988, s. 129-130, 132); nikoliv ovšem spojení „drobných kmenů“ do jednoho celku pod jednotným etnickým názvem (*Doudlebi*, *Doudlebové*) po 7. století, jak uváděl ještě (např.) B. Janoušek (1968, s. 205). Zánik vlády jednoho „hlavního knížete“ Čechů se obvykle zmiňuje k roku 805, kdy (snad) tento „dux“ padl ve válce s Franky (Třeštík 1988, s. 139; dále též: Holub 2006, s. 349-352). Hranice původních kmenových území je ovšem někdy vytyčována spíše na Moravě (od východu); není to jen slovenská historická věda, kdo tu odlišuje prehistorické osídlení tzv. Merehanů (Marhar?) od území Slověnů (srov. např. u Měřinského: 2006, s. 129 an.).

⁴³Např. vývoj jihočeské nářeční situace, který lze sledovat na území (bývalých) rožmberských držav, nemůžeme sledovat v historických hranicích (tedy v rámci jejich správního uspořádání: Bělíč 1972, s. 323).

srov. rovněž bavorské *lerpam*; dále ČJA II 184-186). Ovšem Rystonová (1996, na s. 303) původně uvádí pojmenování pro modřín opadavý, ale později (2007, s. 579) také pro klouzek modřínový.

Zajímavé je též pojmenování *íva* (na českém jihu pro jívu, tedy pro celý strom i pro větvíčku s květy; ve druhém případě obd. *kočičky*... LNČN 516). Také na Slovensku se pojmenování (oblastně) může objevit v tomtéž významu (Newerkla 2004, s. 541: něm. Weide, psl. j va, slovensky *iva/íva*; pro slovenštinu dokládá i ESM: keř *Salix caprea*); ale HSSJ I (na s. 506) uvádí ve významu *Ajuga chamaepitys* (zběhovec úzkolistý; něm. Günsel); podobně také také Kosík 1941 (s. 38: *iva* = zběhovec *yva*). Šíře chápe pojmenování; Rystonová (1996, s. 99): řebříček obecný (popř. tak označuje i pálenku z řebříčku – ale psáno *yva*), zběhovec plazivý, zběhovec trojklanný - *yva*; později doplnila i sledovaný význam „vrba jíva“ (Rystonová 2006, s. 194). Ve stejném významu existuje slovo *iva* i v ruštině, v srbštině a v chorvatštině; v rumunštině pak v podobě *iova* (Balašev 1970, s. 173). SSJ I uvádí lexém *iva* (-y, ž.; na s. 623) též pro rostlinu „voškovníkovitou“ – s dlouhými, žlutými květy (*Iva xanthifolia*).

Mezi **plody stromů a keřů** řadíme např. *amrhelku* (druh červené višně; nahořklý plod – *amarellum*, *Amarelle*; oblastní varianty: *hamrale*, *hamrle*; k tomu dále LNČN 493). Newerkla (2004, s. 78 upozorňuje na chybný překlad), týž (na s. 419) zmiňuje formy *amrhele*, *amarela*, *amarelka* (doložené i ve slovenštině; formy ale chybí v HSSJ a nejsou doloženy ve staročeštině). Rystonová (1996, s. 12) zmiňuje podobu *amorelka* (s variantami pro višeň: *morelka* x *amrhelka* – odvozeno od tvaru *amrhele*), v pozdější práci také pro *třešeň* (Rystonová 2007, s. 28). Termín *amaryllis/amarilis/amaryllis* je ale společný většině evropských jazyků slovanských (včetně polského *amarylek*), germánských i románských (srov. s italským *amarillide*; podrobněji k tomu Balašev 1970, s. 27).

Druhem jablka (vzhledem podobného citronu) je zase *citroňák* (LNČN 501); srv. *citrón* (Newerkla 2004, s. 398: slovensky též *citróna*, ale stará slovenština už znala podoby *citrón*, *citrín*); SSJ I na s. 175 uvádí pojmenování *citrónka* pro druh hrušek i jablek, SSSJ I na s. 438 zmiňuje též lexém *citrónka* pro zimní odrůdu jablek nebo hrušek – při označení plodů žluté až zlatisté barvy (tamtéž najdeme pojmenování *citroník* pro citrón). Podobně bývá jiný druh jablka označován jako *homolka* (také LNČN 512); Kosík (1941, na s. 32) uvádí, že slova *homůlky* se užívalo na Opavsku (popř. v polském a slovenském příhraničí) i pro sléz lesní (*Malva silvestris*). Tvar *homulky* ve stejném významu zmiňuje i Hladká (2000, s. 117); ale rovněž pro sléz přehlížený (*Malva neglecta*; na Moravě tak bývá rostlina označována i podle podoby plodů). V obou významech (sléz lesní i sléz

přehlížený) užívá slova *homolky/homůlky* také Rystonová (1996, s. 83) později (Rystonová 2007, s. 164) v podobě *homolky* též pro kalinu planou. Také na Slovensku je odvozování pro pojmenování plodů v podobném významu běžné (SSJ I, s. 503: od slova *homola*, tedy zdrobnělina pro štíhlý kuželovitý útvar: (*homolka, homôlka*, podobně HSSJ I /s. 426/ a Kálal 1924 /s. 177).

Pro plod i keř šípku se užívá pojmenování *mrhelec* nebo *mrholec* (LNČN 532). Slovo *mrhel* uvádí také Newerkla (2004, s. 60 a 204 – ve srov. s něm. Mergel) pro české a slovenské dialekty (přičemž i v tomto případě připomíná, že chybí doklady ze stč. a v HSSJ). Rystonová (1996, s. 199, 2007, s. 343) tak označuje růži šípkovou. Kálal (1924, s. 344) ovšem uváděl lexém *mrhel* též pro slín (hornina „na pomezí“: mezi jílovcem a vápencem; s lokalizací výskytu pojmenování až po Slezsko).

Rybíz je (místy) na jihu Čech znám i jako *revízl* (LNČN 551). Newerkla (2004, s. 81) zmiňuje další obdobné formy; na s. 339 uvádí i tvar *říbezle* (slovensky *říbezľa*, popř. *rybízle* – s. 340) pro starou slovenštinu a *revíz* pro češtinu. Čížmárová 2000 (126–127) uvádí *rybízl* nebo *rybízle, ryvizl* a *ryvajzl*. SSJČ zná formu *ryvív* nebo *revív* v českých dialektech. Rystonová (1996, s. 260) zná *rybízle* (rybíz červený = *meruzalka* červená) nebo *revíz* (rybíz obecně; Rystonová 2007, 456), ale uvádí i *revízek* (janovec metlatý, 1996, s. 256), *rýví* (potměchuť popínavá – tamtéž). HSSJ V (na s. 64) odlišuje tvar *říbezľa* (pl. *říbezle*) – a též *ribizle, rybezle*...

Plod i strom třešně může být na českém jihu známý i jako *střešeň, střešně* (LNČN 558; také Jg uváděl pro stč. období podobu /s/třešně). Na Slovensku je v této souvislosti běžné pojmenování *střešňa* (HSSJ V, s. 511), popř. ale též *třešňa* nebo *č(e)rešňa* (pro starou slovenštinu to dokládá i HSSJ I; podobné souvislosti uvádí i Newerkla: 2004, s. 604; v odvozené formě srov. slovo *třešňovka*).

Druh malé slívy (malá žlutá odrůda podobná blumě) je známý jako *špendlík* (LNČN 587/12-35). Newerkla (2004, s. 61) porovnává stav stč. s jinými starými slovy typu „špendlík“, která též mohou označovat celou rostlinu nebo její plod (s něm. Spiling, Haferpflaume, lat. *Prunus domestica oeconomic*; na s. 228 uvádí rozdíl „Frucht der gemeinen Pflaumenbaumes“ x „Stecknadel, Brosche“ i pro slovenský stav – v užším smyslu např. na Zvolensku). Rystonová (1996, s. 288) popisuje *špendlíky* jako hybridní typ (žlutých a červenavých) plodů slivoně slívy (2007, s. 537: i v podobě *čpendlík*). SSJ IV (s. 440) uvádí pojmenování pro druh slivky (malé slívy); obd. HSSJ V (s. 656).

Druh velkého jablka (velkého plodu) bývá označován jako *štrůdlák* (LNČN 564). Jedná se (evidentně) o derivaci od slova *štrůdl* (Newerkla 2004, s. 81, připomíná pro Slov. podobu *štrůdľa*, obd. SSJ IV tak na

s. 461 jmenuje závin /hovorově/ – odvozuje odtud i slovo *štrúdlový*); dále Newerkla (2004, s. 506) připomíná nhd slovo Strudel, které se stalo základem pro české i slovenské pojmenování. Také Rystonová (2007, s. 540) vysvětluje *štrúdláky* jako druh jablek (obd. *šrúdlvky*). HSSJ V chápe slovo *štrúdlá* šíře (1. moučný koláč, závin, 2. něco sviutého do trubičky).

Ve skupině *polních plodin* je zajímavé (nejen) jihočeské pojmenování *burda* (pro krmnou řepu nebo cukrovku; LNČN 499). Newerkla (2004, s. 55) rovněž zmiňuje staré české a slovenské slovo *burda* (v něm. významu Bürde, Last; pro české i slovenské území dále na s. 62, 160, 161 a 553). Obecnější termín *burák* (pro krmnou řepu) není typický jen pro češtinu, ale i pro polštinu (*burak pastewny*) a pro srbštinu a chorvatštinu (*burak*; dále: Balašev 1970, s. 42). HSSJ I zmiňuje slovo jen pro oslí sedlo (s. 165), Rystonová (2007, s. 72) tak označuje popenec obecný, ale též haraburdí. Naproti tomu pojmenování *bur-na* se mnohde na českém jihu vztahuje jen k cukrovce (LNČN 499). Jinak ale bývá na českém jihu slovo *burýna* běžné i pro řepu obecně (Rystonová 1996, s. 41 – také *burgyně*; zejména pro západ a jihozápad Moravy – a 2007, s. 72 – tam ale i *burkyně*); také Kosík (1941, s. 17) chápe lexém *burýna* jako obecné pojmenování řepy. Čižmárová 2000 (s. 144–145) zaznamenává šíření lexémů *buryna* – *burgyňa* přes Moravu na Slovensko. SSJ I tak chápe krmnou nebo cukrovou řepu (jako krajové slovo – s. 145, podobně: SSSJ I – regionálně – s. 384).

Další soubor tvoří pojmenování různých druhů *zeleniny a luštěnin*. Slovo *fizule* (fazole) označuje celou rostlinu i luštěninu; SSJČ chápe podobu *fizule* jako nář. LNČN 507). Newerkla (2004, s. 405) zaznamenává slov. dialektové *fizula*, *fizolka*, *fizolňa*; dále (s. 433) *fiz/u/la*. Rystonová (2007, s. 143) zná podoby *fizule* i *fizole* (pro fazol obecný), SSJ I potom *fizola*, ale nář. i *fazuľa* (odv. *fizolka*; s. 402); podobně HSSJ I: *fizola*, *fizolňa*, *fizula* (s. 353, 359), *fizul* (s. 353) Za připomínku tu stojí též (např.) něm. slovo *Fisole*, maď. *paszuly*, pol. *fasole*, sloven. *fazuľa*, srbské a chorvatské *pasulj*, rumunské *fasole* a ital. *fagiolo* (Balašev 1970, s. 151).

Pro „hlavatou“ zeleninu (hlávkou zelí, ale i kapustu nebo květák) se lokálně ustálil název *hlavatice*, který SSJČ určuje jako nář. (LNČN 511). Čižmárová 2000 (s. 130–131) uvádí obd. pojmenování pro zelnou sazenici: *hlavatice* – obl. *hlavačica* (které se na jihozápadní Moravě projevuje jako silně nářeční a šíří se přes jih Moravy až na západ Slovenska). Ale Kosík (1941, s. 30) užívá pojmenování také pro konopí, řepu i tuřín (šíří se od jihu Čech i do středu území; také se objevuje lexém *hlavatka*). Rystonová (2007, s. 161 + 1996, s. 82) užívá slova pro brukev zelnou/ zelí hlávkové, pro konopě setou/konopí seté, pro řepu obecnou / pro tuřín i pro brukev řepku. SSJ I uvádí slovo

hlavatica (též *hlavačka*, obl. též *hlavatice* = plt) pro „materné kono-
pie“ (materný = samičí, pestíkový – podle SČS 216). HSSJ I (s. 409)
odlišuje též pojmenování *hlavatka* i *hlavatica* (ale jako zool. termín:
pro hlavatku podunajskou /druh ryby z čeledilososovitých – Hucho
hucho). Kálal (1924, s. 168) uvádí termín *hlavatica* také pro květák
(karfiol), ale *hlavačka* je u něho „konopa materná“.

Pažitka je na jihu Čech známá též jako *ošlejch*; popř. (v rám-
ci slovníkových odkazů) najdeme další pojmenování: *pažit, šlejch*,
šnydlink, šnytlink, šnytлік (LNČN 538); Newerkla (2004, s. 70
a 294) uvádí pro pažitku (*Allium vineale*; pro starou a „nářeční“
češtinu i slovenštinu) rovněž formu *ošlajch* (stč. též *ošlých*), popř.
šlejch, šlajf/šlejf, šlauch (z něm. dial. Schlauch); slovensky *šla-
uf/šlaf*, pro starou slovenštinu také *šlajfus* (z nhd. reg. Schleiffu³,
odtud posléze: *šlajfiar*, dále k českým a slovenským dialektům:
Newerkla 2004, s. 496); obd. Schnitt-Lauch (Balašev 1970, s. 25),
Aus-Schlauch; Rystonová (1996, s. 217) zná i označení *ošlach* pro
cibuli pěstovanou pro nať (Rystonová 2007, s. 382 = cibule zimní);
pro česnek, cibule šalotku, cibuli zimní, a pór zahradní ale uvádí i for-
mu *ošlejch*; tamtéž: *ošlejch* menší = pažitka setá (Rystonová 2007, s.
382n., obd. pro pažitku pobřežní). HSSJ III (s. 416) uvádí slovo *ošlajch*
jako česnak pórový, SČS zmiňuje česnek (s. 41), ale také pažitku,
popř. *Allium ampelopratum* (pór); místy se tak označuje ořechovec
(Kálal 1924, s. 437: *ošlajch* – *orešec, or/i/eška* = hrachor hlíznatý).

Samostatně můžeme posoudit i pojmenování **dalších rostlin**, které
nejdou (většinou) hospodářsky využívány. Radíme k nim i pojmenová-
ní *pantoflíček*, které se vždy vztahuje ke konkrétnímu druhu rostliny.
Základní význam je tu společný ve většině českých nářečních lokalit;
ale další významy jsou odlišné podle oblastí. Metaforický typ odvoze-
ní (podle podoby květu – s následnou deminucí) je tu nesporný (k fun-
dujícímu slovu srov. Newerkla 2004, s. 60: *pantofel/pantofel* – ve staré
češtině i slovenštině; tamtéž, s. 61: *pantofla* – ve staré slovenštině, obd.
na s. 295 /též *pantofel*, odv. *pantoflíček*; z něm. Pantofel, které bylo
převzato z román. jazyků). Balašev (1970) uvádí něm. Pantoffelblume,
holandské slovo pantoffelbloem, dánské a norské tffelblomst, polské
pantofelnik, švédské toffelblomma. K tomu doplňuje Hladká (2000,
s. 157; k typu *Calceolaria* – s ohledem na Machkův výklad⁴⁴ a na
podobu květu) označení *pantoflíčky* pro hledík, janovec (např. na
Protivínsku; Rystonová 1996, s. 225: janovec metlavý/obecný), květel
obecný (také u Kosíka: 1941, s. 84 – pro oblast kolem Polné; tj. Inice
květel: Rystonová 2007, s. 393), stračku ostrožku (na Moravě; také
Rystonová 2007, s. 393; táž 1996, s. 225: také stračka polní), střevíč-

⁴⁴Příslušné odkazy na články V. Machka (Machek, V.: *Lidová jména rostlin*. Naše věda, 21, 1942, s. 76–83; Slovo a slovesnost, 8, 1942, s. 55–56) tu přebíráme od Z. Hladké (2000); proto na autora neodkazujeme v seznamu literatury a pramenů.

ník (střevíčník pantoflíček – Rystonová 2007, s. 392–393), štírovník obecný (rovněž u Kosíka: 1941, s. 84; obd. *pantoflíčky Panny Marie* kolem Polné). Podle Rystonové se ale pojmenování může týkat širšího okruhu bylin: bramboříku evropského (Rystonová 1996, s. 225; ale 2007, s. 393: také nachového), oměje šalamounku, pantoflíčku okrasného (Rystonová 2007, s. 393: také mnohokořenného), štírovce růžkatého (ten také autorka zná pod názvy: *pantoflíčky panny marie* nebo *pantoflíčky žluté*), popř. obecného (také *pantoflíčky panny marie*; ale Rystonová 2007, s. 392: může se jednat i o čičorku pestrou); pomnožná forma *pantoflíčky* může označovat stroček trubkovitý (Rystonová 2007, s. 393). SSJ III (s. 22) zná i *pantofliečku* (kvítek), ale HSSJ III (s. 468) tak šíře označuje vše, co má tvar pantofle (střevíce).

Pojmenování *kačenka* může označovat (1.) čirůvku havelku (tvar má jako „lidový“ i SSJČ; obd. *podzimka*) nebo (2.) drobnolistou chryzantému (obd. *kateřinka*, *dušička*; LNČN 517).

Hladká (2000, s. 126) tak jmenuje blatouch (*Caltha*), též ČJA II (s. 270); obd. *kačena* (v Čechách; může se vztahovat i ke kopretině), srov. *drchnička* (Hladká 2000, s. 217 – *Anagallis* – podle Machka), dále srov. *kačení mýdlo* – podle Machka na Moravě (Znojensko, též *kočičí mýdélko/kočí mýdlo* či *mýdélko*; ČJA II /s. 268/ dokládá i na Chodsku – nebo pro pomněnku: *mýdélko* – na Třebíčsku a Olomoucku). *Kačenka* může být i smetánka obecná/lékařská (*Taraxacum officinale*; pampeliška; ČJA II 260), popř. se užívá plt. *kačenky* (vše též podle Hladké: 2000, s. 126). Může se jednat i o hlaváček letní (Kosík 1941 /s. 45/ doložil na Nymbursku), o mochnu jarní (Kosík 1941, s. 45: Humpolecko), oměj šalamounek (Kosík 1941, s. 45: Haná), štírovník obecný (Kosík 1941, s. 45: jihovýchodní Morava); popř. se objevuje forma *kateřinka* (Rystonová 1996, s. 111): štírovník růžkatý... *kačenky*: štírovník obecný, blatouch bahenní, hlaváček jarní, hlaváček letní, mochna husí, mochna jarní, oměj šalamounek; *kateřinka* ale může být spíše (též): listopadka indická (kopretina indická), někdy se užívá plt. *kateřinky*; místy jde i o petrklíč (prvosenku jarní) – podobný výklad najdeme i v HSSJ II (s. 8 – *Primula* versi). Navíc (podle Rystonové 2007, s. 219): jako *kačenka* se označuje i čičorka pestrá, hřib strakoš, hřib žlutomasý, popř. kačenka česká (smrž český), smrž obecný; ve formě plt. (*kačenky*) může jít i o: hřib strakoš, hřib žlutomasý, smrž obecný; popř. forma *kateřinka* (nebo plt. *kateřinky*) označuje čirůvku zelánku (Rystonová 2007, s. 232).

Typicky modrým květem se vyznačuje vstavač polní, který je na jihu Čech známý i jako *kukačka* nebo *kůkačka* (SSJČ považuje pojmenování za lidové; dále LNČN 526). Hladká (2000, s. 136–137) tak jmenuje i ko-houtek (podle Machka – kvete „v době volání kukačky“; Rystonová 1996, s. 157: kohoutek luční), kokotici (opět podle Machka: živí se od

jiných; Rystonová 2007, s. 274: kokotice povázka), prvosenku (podle podoby – s doklady z Morava i v ČJA II, s. 276), mečík, vstavač (podle období, kdy kvete, dokládá Machek pro Chodsko, Prácheňsko i Moravu), zběhovec (podle Machka snad přenos od vstavače – na Moravě, ve formě *modrá kukačka* na Příbramsku; Rystonová 1996, s. 157: vstavač kukačka /také *kukučka*; ale *kukučka voňavá* = konvalinka vonná). Rystonová (2007, s. 274) tak navíc označuje i lopuch větší, mečík střechovitý, pětiprstku žežulník, zběhovec plazivý (obd. *žežulka*), dále (na s. 275) zmiňuje *kukučku luční* (kohoutek luční nebo vstavač kukačka; plt. *kukučky* zná obecně pro vstavače). HSSJ II (s. 158–159) uvádí slovo *kukavka*, které může označovat „zelinu“ mateřídoušku (*Thymus serpyllum*). SSJ I (s. 789) pod slovem *kukučka* chápe druh ptáka (i vše „podle něho tradičně odvozené“) i luční rostlinu (kukačku luční = *Lychnis flosculi*).

Spojení *oči/očička panenky marie* se šíře na jihu Čech užívá pro pomněnku (*Myosotis*; LNČN 589 /15-52); stejně je tomu u Hladké (2000, s. 151) a v ČJA II (s. 268 – tam je slovo doloženo pro Doudlebsko i Opavsko). Rystonová (1996, s. 208, 2007, s. 366) zná formu *očička panny marie* pro rozrazil rezekvítek. SSJ II (s. 548) uvádí jen odkaz na součásti názvů rostlin; podobně HSSJ III (s. 270).

Zajímavý je i vývoj lexému *peří* (na jihu Čech v užším smyslu také *pejří*), pokud se vztahuje k suchopýru (*Eriophorum*; LNČN 542); obd. u Hladké (2000, s. 160 – podle podoby s chomáčem bílých chlupů připomíná Machkův výklad a lokalizaci na Příbyslavsko); obd. potom uvádí Havlová (na s. 161; obd. Rystonová 1996, s. 229; také spojení *cikánské peří*: pro suchopýr našel Machek šíře po Čechách; též Rystonová 1996, s. 229), ale také *čertí peří* (pro kapradí: uvádí ČJA II, s. 214, pro Moravu; Rystonová 2007, s. 407: *peří čertí*, *čertovo* = kaprad samec) i *čertí/čer-tové péro* (u Machka doloženo na Moravě), popř. *čertovo peří* pro kavyl (opět na Moravě) nebo pro plavuň (Machek našel na Vsetínsku; obd. *peklo*), *kokotí peří* (podle nářečního pojmenování kohouta – na Moravě). Četněji se ale jedná právě o suchopýr: *luční peří* (podle Machka), popř. obd. jihočeskému úzu: *peří* na Kunštátsku, na Klatovsku – tam i *peříčka*: Hladká 2000, s. 161; Kosík 1941, s. 86; Rystonová 1996, s. 229; popř. *peříčky* – pro suchopýr úzkolistý, ale 2007, s. 407: také plavuň vidlačka). Rystonová (1996, s. 229) uvádí i *peří suché* či *svatého ducha*, *peří kohoutí* (kokořík mnohokvětý n. vonný). Odkazy na základ *perie* (též v názvech rostlin) zmiňuje SSJ III (s. 56), obd. HSSJ III (s. 509).

Lexém *rosička* obvykle v jihočeském prostředí chápeme jako pojmenování rosnatky okrouhlosté (SSJČ chápe jako pojmenování lidové, obd. *mucholapka*; k tomu: LNČN 551). Hladká (2000, s. 165) tak chápe i kontryhel (*Alchemilla vulgaris*; ve spojení *bílá rosička* podle

Machka též na Hané /Rystonová 2007, s. 459: kontryhel obecný; ve smyslu „kapky na listech“ na Prácheňsku; *modrá rosička* = pomněnka – dokládá ČJA II /na s. 268/ na Strakonicku. Hladká tu opět připomíná vztah ke kontryheli). Převažující vazbu na rosnatku nalezneme i u Rystonové (1996, s. 257: *rosička... obecná* = „rosička krvavá“, *rosička okrouhlostá* = rosnatka okrouhlostá /též Rystonová 2007, s. 459; připomíná i formy také *rosnička, rosník*). Podle Rystonové (2007, s. 459) také „rosička poléhavá“. SSJ III (s. 763) zná slovo *rosička* jako označení léčivé rostliny s masitými listy, která roste na močálech, rašeliništích a březích potoků (rosnatka okrouhlostá, *Drosera rotundifolia*).

Spojení *slzičky panny/panenky marie* se vnímá na jihu Čech (tedy regionálně) jako označení hvozdíku kartouzku (srov. SSJČ; dále LNČN 556); obd. uvádí sousloví Hladká (2000, s. 168); ale (na s. 169) také pro kohoutek (Machek dokládá na Pardubicku), popř. i pro pomněnku (uvádí rovněž ČJA II na s. 268; podobně *pánbíčkovy slzičky* – na jihu Čech), třeslice (Machek našel na Hodonínsku – v podobě: *slzičky/slzy P. M.*). Rystonová (1996, s. 274) tak označuje hvozdík kropenatý, hvozdík kartouzek, třeslici prostřední, popř. (2007, s. 504) také kohoutek luční, slzovku porcelánovou (obl. také obecnou).

SSJ IV (s. 124) spojení přímo uvádí jako název některých drobnokvětých rostlin.

Pozoruhodná jsou i pojmenování **části rostlin**. Palice orobince je v jihočeském prostředí známa jako *cigáro, cigára, cikára* (obecněji také *kuba* nebo *doutník*; LNČN 500). Jedná se tedy o metaforické vyjádření podle podoby „palic“ (to platí obecně; srov. také: Kosík 1941, s. 25). Newerkla (2004, s. 520) zmiňuje proces odvozování od lexému *cigaretta*, který vykládá (ve slovenštině pak s větším ohledem na dialektovou podobu; např. též *cigaretla*); sleduje možnosti přejetí: buď přímo z francouzštiny nebo přes něm. obl. *Zigarette*). Výskyt slova *cigárky* na Hané pak připomíná ve významu „orobinec“ (Typha) Hladká (2000, s. 109); také *cigáry* (podle Machka). Podobně uvádí varianty Rystonová (1996, s. 49): *cigára, cigárky, cigáry, cigíra* (pro orobinec úzkolistý; 2007, s. 83: také orobinec nejmenší nebo širokolistý).

Seznam použité literatury

- Bělič, J.: Nástin české dialektologie. SPN, Praha 1972
 Čížmárová, L.: Jazykový atlas jihozápadní Moravy. MU, Brno 2000
 Gašparíková, Ž., Kamiš, A.: Slovensko-český slovník. SPN Praha 1986 (SČS)
 Historický slovník slovenského jazyka. (M. Maltán ed.). Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. I 1991 (A–J), II 1992 (K–N), III 1994 (O–P... rozšířená; red.: M. Majtán, V. Blanár, I. Kotulič, M. Majtánová), IV 1995 (poíhrať sa – pytlovať), V 2000 (rab – švrkotať/ rozšířená red.: M. Majtán, R. Kuchár, J. Skladaná), VI 2005 (Š–V)
 Hladká, Z.: Přenesená pojmenování rostlin v českých dialektech. K sémantickému tvoření lexikálních jednotek v nářečích. MU, Brno 2000
 Holub, Z.: Jak mluvili a mluví lidé na Novohradsku. In: Novohradské hory a novohrad-

- ské podhůří. Příroda, historie, život. Miloš Uhlíř – Baset. Praha 2006
- Holub, Z.: Lexikon nejjižnějšího úseku českých nářečí. Aleš Čeněk – POLS, Plzeň 2003 (LNČN)
- Janoušek, B.: Vztahy Doudlebska k Přemyslovcům a Slavníkovcům. In: Jihočeský sborník historický. Jihočeské muzeum, Č. Budějovice 1968, s. 203–208
- Jungmann, J.: Slovník česko-německý (Petr, J. ed.). Academia, Praha 1989–1990 (Jg)
- Kálal, F.: Slovenský slovník z literatury aj nářečí. (Slovensko-český slovník a český ukazatel). S praktickou mluvniciou československou. Slovanská Grafie. Banská Bystrica 1924
- Kosík, V.: Slovník lidových názvů rostlin. Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu v Praze, 1941
- Měřínský, Z.: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. II. Nakl. Libri, Praha 2006
- Newerkla, S. M.: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Schriften über Sprachen und Texte (Herausgegeben von Holzer, G.). Band 7. Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main 2004
- Rystonová, I.: Byliny a jejich lidové názvy. Vodnář, Praha 1996
- Rystonová, I.: Průvodce lidovými názvy rostlin i jiných léčivých přírodnin a jejich produktů. Academia, Praha 2007
- Slovník slovenského jazyka. Slovenská akadémia vied. Sekcia spoločenských vied. Ústav slovenského jazyka (Š. Peckař ed.). Bratislava 1959 (I A–K), 1960 (II L–O), 1963 (III P–R), 1964 (IV S–U), 1965 (V V–Ž) (SSJ)
- Slovník spisovného jazyka českého. (Havránek, B. ed.). Academia, Praha 1989 (SSJČ)
- Slovník súčasného slovenského jazyka. (K. Buzássyová, A. Jarošová eds.). I. (A–G). Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava 2006..... SSSJ I
- Třeštík, D.: České kmeny. Historie a skutečnost jedné koncepce. Studia mediaevalia Pragensia 1, 1988; s. 129–143.

SLOVENSKÁ HISTÓRIA V MAĎARSKOM ZRKADLE (POZNÁMKY K AKTUÁLNEMU OBRAZU)

PETER KÁŠA (PILISCSABA)

Obraz slovenskej histórie sa v maďarskom prostredí dodnes reflektuje v tradičných schémach a stereotypoch, ktoré vytvoril moderný nacionalizmus 19. a 20. storočia a po druhej svetovej vojne deformujúco zakonzervoval proletársky internacionalizmus. Kontúry slovenskosti a slovenskej identity sa zväčša strácajú v spoločnej uhorsko/maďarskej štátnosti a nad novodobými dejinami Slovákov stále visí (pre)zakliate démonom Trianonu a Benešových dekrétov. Prirodzene, že aj v obrátenom poradí pretrváva (pre)zaklínacia floskula o „tisícročnom maďarskom útlaku“. Je pravda, že vo vedeckých kruhoch sa síce v ostatnom čase pohli stojaté vody, ale tieto pozitívne signály takmer neovplyvnili verejný život ani na Slovensku, ani v Maďarsku. Tento stav vyhovuje niektorým politickým kruhom na oboch stranách, ktoré účelovo vy(zne)užívajú často iracionálne podmienenú nacionálnu rétoriku

o „nenapraviteľných susedoch“. Rovnako demagogicky vyznievajú aj nekonečné a málo efektívne politické krasorečenia politických elít o „potrebe uzmierovania“. Skutočnosť je taká, že napriek spoločnej histórii sa tieto dva národy dodnes nepoznajú a obidve strany zatiaľ tvrdošijne lipnú na „vlastnej historickej pravde“. Chýbajú intenzívnejšie dialógy a kontakty vo všetkých sférach spoločenského života. Objavujú sa síce už prvé pozitívne signály – prednedávnom vyšli až dva maďarské preklady učebníc dejín slovenskej histórie⁴⁵ – ale tie sa takmer ani nedostanú do povedomia, lebo médiá oveľa viac priťahujú efektívne politické provokácie ako záblesky seriózných, vecných a otvorených výpovedí či dialógov historikov. Možno aj preto sa aktuálny obraz slovenskej histórie v maďarskom prostredí zatiaľ javí iba ako málo prehľadná, ba až chaotická mozaika pokusov a možných obrazov.

Prvé kroky k otvorenému dialógu urobilo v ostatnom desaťročí najmä slovensko-maďarské vydavateľstvo Kalligram, ktoré koncepčne a systematicky začalo vydávať aj historickú a kultúrohistorickú literatúru vo vzájomných prekladových verziách. V edícii Dialógy, ktorá vznikla v spolupráci s Kultúrnym inštitútom Maďarskej republiky v Bratislave, paralelne vychádzajú dokonca knihy v dvojjazyčných verziách⁴⁶. Vyzdvihol by som dvojjazyčnú monografiu Lászlóa Szarku Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867–1918, kde sa odkrývajú príčiny stupňovania slovensko-maďarskej etnickej disharmónie a vzájomného odcudzovania, ktoré v mnohých znakoch pretrvávajú. Ako poznamenáva autor v úvode: „Uhorská národnostná politika v období dualizmu má v maďarskej a slovenskej historiografii iný kontext a význam.“ Rovnako výstižne a presne načrtáva aj aktuálny obraz reflexií týchto udalostí: „Dlhé desaťročia sa patrilo písať nanajvýš o tom, čo nás v minulosti spájalo. Historik si, pravda, vždy bol vedomý toho, že nespracované historické konflikty, prežívajúce bludy a predsudky svojím spôsobom viažu k sebe partnerov diskusií – ktorí často o sebe nechcú ani počuť – tesnejšie, než zriedkavé prejavy solidarity medzi národmi. Dlho neexistovali a odkedy sú, nie sú skutočne účinné, inštitúcie odborných kontaktov, spolupráce. Aj to hatí spoločnú interpretáciu spoločnej histórie.“⁴⁷ V tejto súvislosti pripomíname, že autor tejto monografie je výrazným hýbateľom seriózneho a zodpovedného slovensko-maďarského historického dialógu a spolu so svojím slovenským partnerom Štefanom Šutajom vedie aj slovensko-maďarskú komisiu historikov.

⁴⁵Kováč, D.: Szlovákia története. Bratislava, Kalligram 2001. Kol.: A szlovák történelem lexikona. Bratislava, SPN – Mladé letá 2003.

⁴⁶Szarka, L.: Szlovák nemzetiségfejlesztés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918 / Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867–1918. Bratislava, Kalligram 1999.

⁴⁷Tamtiež, s. 63.

V ostatnom čase sa vydavateľstvo Kalligram prezentovalo aj dvoma unikátnymi publikáciami, ktoré vyšli paralelne v maďarskom i slovenskom jazyku⁴⁸. Zborník o Bratislave „maďarskými a slovenskými očami“ otvára a dotvára historický obraz súčasného hlavného mesta, ktoré počas stáročí prechádzalo rozličnými etnickými, kultúrnymi i politickými metamorfózami. Z pohľadu našej témy sú najzaujímavejšie príspevky maďarských historikov (A. Tóth, G. Czoch, B. Pálmány), ktoré v širších súvislostiach ukazujú bratislavský život v tzv. národnobuditeľských časoch. Je to podnetné a zaujímavé, lebo slovenskí čitatelia poznajú toto obdobie najmä (len) cez zúženú optiku prešporského lýcea, česko-slovenskej katedry a štúrovskej družiny. Naopak, najmä pre maďarských čitateľov je informatívne bohatý a inovatívny príspevok Zsolta Vesztróczyho o Bratislave ako o centre slovenského politického života v časoch kulminácie národného hnutia.

Oveľa aktuálnejšie a páčivejšie témy otvára Katalin Vadkerty vo svojej fundovanej historickej práci, kde mapuje jeden z kľúčových neuralgických bodov novodobej histórie strednej Európy – Benešove dekréty, ktoré boli v ostatnom čase nielen mediálne exponované, ale žiaľ aj politicky účelovo zneužívané. Rozsiahla monografia, ktorá vyšla v tom istom čase v maďarčine i slovenčine má charakter trilógie – vyhnanie, reslovakizácia a výmena obyvateľstva. Práca je primárne postavená na systematickej a dôslednej prezentácii vecných faktov vychádzajúcich z archívnych dokumentov, ktoré sú v nejednom prípade zverejňované prvýkrát. Zaujímavé je však porovnanie „akcentov“ slovenského a maďarského titulu. Kým pre maďarského čitateľa sa už v názve otvárajú dôsledky Benešových dekrétov: Od vyhnania po reslovakizáciu 1945–1948 s vysvetľujúcim neutrálnym podtitulom: Trilógia o histórii československých Maďarov v rokoch 1945–1948, tak slovenský čitateľ sa najprv konfrontuje „iba“ s neutrálnym titulom: Maďarská otázka v Československu 1945–1948 a až potom dostáva doplňujúco-upresňujúci podtitul už aj o „dôsledkoch“: Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu.

⁴⁸Kol.: Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Bratislava Kalligram 2005. Kol.: Kapitoly z dejín Bratislavy maďarskými a slovenskými očami. Bratislava, Kalligram 2005. Vadkerty, K.: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Bratislava, Kalligram 2007. Vadkerty, K.: Maďarská otázka v Československu 1945–1948. Bratislava, Kalligram 2007.

LITERÁRNE PONÍMANIE KULTÚRNEJ ALTERITY V SLOVENSKOM HUMANIZME

MARTA KERULOVÁ (NITRA)

Inakosť v rámci kultúrneho a vzdelaneckého literárneho života na slovenskom území vykazuje v období od stredoveku po barok isté špecifiká, pokiaľ máme na mysli kultúrnu alteritu – vo všeobecnom význame tvorenú antonymickou dvojicou svoje – cudzie. Bezpochyby jednotlivé historické kategórie a ich odlišný, prípadne protikladný aspekt nemožno vnímať v razantných kontúrach. Treba mať na zreteľli, že čím ďalej do minulosti, tým viac sa fakty zahmlievajú príčinou časovej odľahlosti a materiálovej nekompletnosti.

Pokiaľ ide o stredovekú Európu, opozíciu svoje–cudzie by sme mohli pohotovo aplikovať na mocenské snahy kráľov a šľachticov, na dobýjanie krajín, panstiev či miest. Slovenským územím sa prehnali mnohé vojny a obyvatelia niesli neblahé dôsledky takmer všetkých politických pohybov vo vtedajšom „historickom“ svete.

V tejto súvislosti musíme však brať do úvahy aj prítomnosť kultúrnych výdobytkov a prúdov, ktoré túto krajinu neobišli. Je všeobecne známe, že sa u nás spievali hymny Ambrósia z Milána, Tomáša Aquinského, Hermanna z Reichenau; mimo cirkevnej oblasti sa spievali študentské vagantské piesne (neskôr poslovenčené), boli známe európske zbierky exempli, študovali sa Augustínove Vyznania a pod.

Ide o špecificky jednotnú európsku literatúru, ktorá má spoločné východisko v rímskej antike, v nadväzovaní na kresťanstvo, používa spoločný literárny jazyk – latinčinu a nakoniec je pre ňu vlastný aj spoločný vývoj až do konca 1. tisícročia, keď sa začínajú postupne vyčleňovať národné literatúry, ktoré zohrali vo formovaní národného vedomia aspoň takú úlohu, ak nie väčšiu, ako dynastiami ohraničené územia Európy. V univerzitnom prostredí proces tejto postupnej disimilácie trval dlhšie – prakticky až do reformácie stredoveký študenti na univerzitách v rozličných európskych mestách nachádzali na artistických fakultách rovnaké štúdium septem artes liberales, študovali tých istých autorov, tie isté poetiky, v tej istej nadnárodnej reči. Stredoveká latinská literatúra nepredstavuje konglomerát národných prvkov, ako by sme bežne predpokladali na základe novovekých kritérií, ale jednotne – nie uniformne – vychádza z kresťanstva, nadnárodného latinského jazyka a unifikovaného vzdelávacieho systému.

Cudzie–svoje skôr ako v pozemských dimenziách priťahovalo pozornosť v prvom rade v transcendentálnom hierarchizovaní sveta, v existenčnej opozícii Augustínovej *civitas Dei* a *civitas terrena*, v pomínu-

telnom, zmyslovom svete a v nadpozemskom, večnom svete. Ďalej výrazný odiózný vzťah vykazuje fenomén pohanstva a kresťanstva, a nezmieriteľnosťou je poznačený zápas s heretikmi vo vnútri cirkvi.

Križiacke výpravy sa takisto ponímali ako celoeurópsky záujem – až turecké nájazdy pomaly prispievali k intencionálnemu vydeľovaniu regiónov a krajín, ktoré bolo treba brániť. Vznikalo územné vlastenectvo, keď sa nepriateľ stával skutočnou alteritou, a teda hrozbou pre jednotlivé hrady a mestá – ako aj výzvou k plneniu kresťanskej povinnosti bojovať proti nepriateľom–pohanom. Prakticky do prvej svetovej vojny bola Európa rozdelená podľa panujúcich dynastií a patriotizmus mal spočiatku niekoľko foriem: štátny, krajový, etnický, jazykový, kultúrny, politický.

Latinské listiny a kroniky z 12. a 13. storočia označujú Slovákov ako Sclavi, Slavi, často v protiklade k Bohemi – Česi, Poloni – Poliaci. Napriek tomu, že na slovenskom území, vyjmúc južné okrajové oblasti, slovenské obyvateľstvo vždy tvorilo rozhodujúcu početnú prevahu, v rámci uhorského štátu nikdy nedosiahlo politickú samosprávu, čo sa zákonito premietalo i do kultúrneho života.

Kultúrna situácia, najmä v 14. až 16. storočí, bola iná ako v Čechách, eo ipso aj literárna tvorba bola nevýrazná. Vcelku sa teda slovenská história stáva šnúrou defenzívnych sťažností na „národne“ orientované nespravodlivosti, ktoré sa pocitovali ešte pred otvorenými asimilačnými snahami z maďarskej strany v 19. storočí.

V bohatých stredovekých mestách na Slovensku, najmä v kráľovských a banských, dochádzalo k roztržkám medzi slovenským patriciátom a nemeckým, ktorý zosilnel a pôvodne sa k nám dostal v kolonizačných vlnách v 12. a 13. storočí. Žilinskí mešťania si vynútili od Ludovíta Veľkého Privilegium pro Slavis (1381), zahrňujúcim spravodlivé zastúpenie Slovákov i Nemcov v mestskej správe. Ďalej zaznamenáme slovakizačný proces predovšetkým v praktickej administratíve na magistrátoch, kde sa literárna čeština silne poslovenčuje (Žilinská mestská kniha, 1378–1524). Podobne Matej Hunyadi vydal dekrét proti národnostným rozporom (1486) v Trnave a v roku 1551 tomu istému mestu vystavil dekrét o voľbe richtára cisár Ferdinand II. – tentoraz pre spory medzi maďarskými mešťanmi na jednej, nemeckými a slovenskými na strane druhej. Historici upozorňujú, že práve v Trnave, kde národnostné rozpory pokračovali aj po cisárovom zásahu – mešťania použili okrem iného tento argument: „My sme pôvodní obyvatelia tohto mesta, my sme tu boli skôr než ostatní.“ Anticipuje sa už v polovici 16. storočia barokový žáner „chvála slovenského národa“, v ktorej sa predostiera autochtónnosť slovenského obyvateľstva. Podobne sa anticipuje „chvála slovenského jazyka“ v článkoch súkenníckeho cechu v Trenčíne, ktoré dovoľujú ako rokovaciu reč slovenčinu alebo „morav-

ský jazyk”, ale prísne zakazujú rokovať po „uhersky”⁴⁹. V priebehu 16. storočia sa popri kultúrnych nárečiach zo 14. storočia rozvíja ako literárny jazyk čeština – predovšetkým zásluhou vplyvu reformácie. V tomto storočí zaznamenávame výraznejší rozkvet slovenskej literatúry, a to nielen ľudového pôvodu. Začínajú sa angažovať vzdelanci, prevažne zo zemianskej vrstvy a v ojedinelých prípadoch z nižšej šľachty. V českom kultúrnom živote vynikol Slovák Martin Rakovský, Varinec Benedikt Nedožerský, Ján Jessenius – na Slovensku pôsobili českí autori ako Ján Silván, Pavol Kyrmezer, ale aj prisťahovelec z Lužického Srbska – Ján Bocatius.

V tejto súvislosti sa nedá neuviesť chronicky známa pasáž z Nedožerského predhovoru k latinskej gramatike českého jazyka⁵⁰, kde Benedikt Nedožerský karhá svojich rodákov: „Ale tu sa mi naozaj zdá, že musím napomenúť najmä svojich rodákov Slovákov, ktorí najväčmi zanedbávajú pestovanie svojho jazyka – natoľko, že niektorí (vravím o doktorých zo skúsenosti) vystatujú sa tým, že nielenže nečítajú české knihy, ale že ani jednu nemajú vo svojich knižniciach. Preto sa stáva, že musia rozprávať pololatinsky, keď im o veciach domácim jazykom prichodí zhovárať sa”... „A ani ich ja tu nenútim k českému jazyku, ale vyzývam k cvičeniu a pestovaniu vlastnej reči, najmä keď oplývajú školami nielen v mestečkách a mestách, ale aj na dedinách...”⁵¹

Zopár exkurzov do histórie sa usilovalo načrtnúť politicko-kultúrnu atmosféru, v ktorej žila a rozvíjala sa umelecká tvorba.⁵²

Vo vzdelaneckom prostredí na rozdiel od „militantného” riešenia sporov v magistrátoch a cechoch nevynikalo povedomie alterity ako vyhrotená národná odlišnosť, no zároveň práve v jazykovej oblasti začínalo u Slovákov vedomie vlastnej identity. Na druhej strane je zjavná skutočnosť, že národné uvedomenie vyrastalo z turbulentného historického podložia, ktoré sa v literatúre prejavovalo etnickým a krajovým patriotizmom a napríklad u humanistu J. Jakobe a predovšetkým u barokového historika B. Magina – plynulo prerastajúcom do celoslovenskej „obrany a chvály národa”.

⁴⁹Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava, 1969, s. 23.

⁵⁰Grammaticae Bohemicae ... libri duo. Praha, 1603.

⁵¹Jozef Minárik: Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva 2. Bratislava, Tatran 1985, s. 311–312.

⁵²Nespokojnosť slovenského meštianstva prudko sa zviditeľnila i v súvislosti s richtárskymi voľbami r. 1650 v B. Bystrici. Celý spor sa dostal i pred panovníka a palatínovi P. Pálffyemu, ktorý prichádza do B. Bystrice, predkladajú Puncta seu postulata – Body a požiadavky národa maďarského a slovenského. Predniesli ich v záujme blaha všetkého obyvateľstva kráľovstva. V 12. bode sa napríklad píše, že v slovenskom kostole treba povoliť vykonávanie všetkých obradov bez akejkoľvek prekážky a pretože je slovenský kostol pre terajší počet veriacich primálny, je potrebné, aby sa na náklad spoločných mestských prostriedkov dal zväčšiť a rozšíriť. Podrobnejšie sa problematike venuje Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava, 1969.

IVAN KRASKO A R. M. RILKE. K PODOBÁM STŘEDOEVROPSKÉHO SYMBOLISMU

PETR KUČERA (PLZEŇ)

V západoevropských a jihoevropských literaturách je symbolismus neodmyslitelný od francouzského paradigmatu. Také ve středoevropských literaturách znamenal pobyt v Paříži a kontakt s francouzskými symbolisty zásadní obrat v uměleckém směřování mnoha básníků.⁵³ Důležitou roli sehrál francouzský symbolismus i v konstituování moderní poezie ve slovanských literaturách. Střední Evropa jako křižovatka duchovních a uměleckých proudů je i na přelomu 19. a 20. století pozoruhodná prolínáním západoevropských a východoevropských tradic i nejnovějších módních vln spolu se specifickými zdroji domácími. Ivan Krasko (1876–1958) a Rainer Maria Rilke (1875–1926) jsou nejen vrcholnými představiteli literárního symbolismu v slovenštině a v německy psané literatuře, ale originálním způsobem naznačené tendence kombinují a přetvářejí.

Ivana Kraska a Rainera Mariu Rilka lze označit za autory multilingvní a multiliterární. I. Krasko rozvíjel svůj mimořádný jazykový cit a estetickou vnímavost k podnětům z cizích kultur již od dětství. Po slovenštině v obecné škole přišel nejprve do blízkého kontaktu s maďarštinou na gymnáziu v Rimavské Sobotě, později také s němčinou na německém gymnáziu v Sibiu a s rumunštinou na rumunském gymnáziu v Brašově. V Sedmihradsku byla podle Michala Gáfrika němčina Kraskovým konverzačním jazykem – v němčině se seznamoval s německými, anglickými a ruskými autory.⁵⁴

R. M. Rilke navštěvoval všechny školské stupně společně s pražskými Němci a německy mluvícími Židy, byl však obklopen také češtinou, neboť Praha byla v té době již převážně česky mluvícím městem. S matkou mluvil od nejútlejšího dětství francouzsky, později používal francouzštinu v některých obdobích života dokonce častěji než němčinu, francouzsky napsal mnoho básní i jiných textů. Při cestách do Ruska s přítelkyní Lou Andreas Salomé se naučil rusky – zkoušel překládat z ruštiny do němčiny a v ruštině napsal i několik básní.

Psát v cizím jazyce zkoušel již na gymnáziu také I. Krasko. V Brašově napsal německou báseň *Die Rose v. S.*, kterou věnoval své studentské lásce Sofii Stanescu – rumunské dívce z Brašova, s níž se po maturitě musel rozloučit. Podle Gáfrika je touto známostí motivováno více

⁵³Srov. P. KUČERA: K podobám symbolismu v německé, české a slovenské poezii. In E. Maliti a kol.: *Symbolismus v kontextoch a súvislostiach*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 1999, s. 75–78.

⁵⁴M. GÁFRIK: *Na pomedzí moderny*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2001, s. 68.

Kraskových básní, např. *Za búrnej, čiernej noci...* nebo *Čierne oči, čierne oči...* V komentáři k prvnímu svazku edice *Súborne dielo Ivana Krasku* proto považuje Gáfrík sociálně interpretované obrazy z básní tohoto okruhu za neadekvátní.⁵⁵

Německá báseň *Die Rose v. S.* je pro Kraskovu tvorbu příznačná jednak motivy růže a srdce, jednak proměnlivým rytmem. Motiv srdce vřazovaný do nových kontextů je důležitý také pro tvorbu Rilkovu. Kraskovu báseň z 30. ledna 1896 uvádím podle Gáfrikovy edice:

Die Rose v. S.

*Nur diese verwelkte Rose
für soviel Schmerz,
für soviel Pein!?
O wenn mein leidenvolles Herz
gewußt und vor
geahnt hätte,
das auch deine Liebe, Holde,
wird verwelkbare Rose sein,
wes häßt' verflucht auch die Stätte,
o ich dich je gesehen hab'! –*⁵⁶

R. M. Rilke napsal 4. dubna 1896 v Praze báseň (bez názvu), která s využitím shodných motivů růže a neshledání tematizuje pocity žalu:

*MIR ist so weh, so weh, als müßte
die ganze Welt in Grau vergehn,
als ob ich mich die Geliebte küßte
und spräch: Auf Nimmerwiedersehn.*

*Als ob ich tot wär und im Hirne
die letzte, blasse Rose stahl...
mir dennoch wühlte wilde Qual,
weil mir vom Hügel eine Dirne
die letzte, Basse Rose stahl...⁵⁷*

Vedle motivických shod je zajímavé, že již v rané tvorbě obou básníků jsou přítomny některé obdobné rysy, které pak prostupují jejich pozdější poezií. V Rilkově básni, která je zde uvedena, je to kupř. vizuální představa šedi spojená s pocitem úzkosti – u Kraska se motiv šedi objevuje ve většině básní sbírky *Nox et solitudo*.

⁵⁵I. KRASKO: *Súborne dielo Ivana Krasku I.* Bratislava: SAV, 1966, s. 219.

⁵⁶ibid, s. 160.

⁵⁷R. M. RILKE: *Sämtliche Werke I.* Frankfurt am Main: Insel, 1955, s. 86.

Ve vztahu k Rilkově poezii stojí vedle motivu růže za pozornost také užívání zvolání „ó“. U Rilka se (v podobě „oh“) objevuje v souvislosti s tématy dětství, smrti básníka, pocitu nevyslovitelnosti, zatímco u Kraska sugeruje představu nevýslovného milostného utrpení. Zvláštní proslulost získalo zvolání „oh“ v Rilkově epitafu vytesaném na náhrobním kameni, který je opřen o zeď kostela ve švýcarském Raronu:

*Rose, oh reiner Widerspruch, Lust,
niemandes Schlaf zu sein
unter soviel Lidern.*

V překladu Hanuše Karlacha je „oh“ nahrazeno vykřičníkem:
*Růže, jak ryzí to rozpor! Slast
nikoho nebýt spánek
pod tolika víčky.*⁵⁸

Jiní interpreti zvolání „oh“ naopak považují za sémanticky důležité. Zvláštní pozornost mu věnoval významný japonský filozof a překladatel Rilka díla do japonštiny Šizuteru Ueda. Uedovu interpretaci zvolání „oh“ v Rilkově epitafu zachycuje John C. Maraldo:

*„Toto ‚ó‘ není slovo vztahující se k nějakému objektu. Ve skutečnosti neznámá nic, ani čistou přítomnost věcí takových, jaké jsou. Spíše evokuje zkušenost, vrací zkušenost zpět do jazyka... Když vykřiknu ‚ó‘, slova odcházejí, a pak se vracejí a olupují mne o mou racionální, jazykovou bytost... a pak mě vracejí do světa. Když naplno vykřikneme ‚ó‘, zatají se dech a zůstává prázdný prostor, jenž je připraven k opětovnému naplnění. Jako čistá zkušenost je toto ‚ó‘ růžovým poupětem, jež vykvete do vnímající osoby, ‚já‘ a do vnímaného předmětu, růže. ‚Ó‘ vyslovuje zkušenost, kterou vyjadřuje celý Rilkeho epitaf.“*⁵⁹

Ivan Krasko je znám nejen jako básník, ale také jako překladatel, a to zejména rumunské poezie (např. Mihai Eminescu, Georg Cosbuc a Ion Luka Caragiale). Překládal však i z německé literatury, kupř. eseje Richarda Dehmela. V době pražského pobytu se Krasko sblížil ve spolku slovenských studentů Detvan s Ludmilou Groeblovou. Podle jejího svědectví zaznamenaném v dopise Michalu Gáfríkovi z 29. 6. 1965 znal Krasko nejen německé klasiky, ale i tvorbu moderních autorů – Richarda Dehmela, Rainera Marii Rilka a Detleva von Liliencron. L. Groeblová údajně přemlouvala Kraska k překládání právě těchto autorů.⁶⁰

V době svých studií v Praze nalézal Ivan Krasko postupně vlastní

⁵⁸R. M. RILKE: *...a na ochozech smrt jsi viděl stát*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 368.

⁵⁹J. C. MARALDO: *Filosofie Šizuteru Uedy*. In *Zen 4*. Bratislava: CAD Press, 1991, s. 127–138, zde s. 134.

⁶⁰M. GÁFRÍK: *Na pomezí moderny*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2001, s. 72.

básnický výraz. Z této doby pochází cyklus *Lístok*, který pod vnější formou lidového popěvku rafinovaně maskuje pocity osamělosti a odcizení lyrického subjektu. Schopností proniknout k rytmu lidové písně a mýtopoetickému vnímání světa na jedné straně a moderní reflexivitou na straně druhé má Kraskova básnická tvorba k Rilkovu pojetí poezie relativně blízko. Zároveň je však zřejmé, že oxymórické napětí eufonicky propracované zvukové stránky Kraskových básní a ponuré, mnohdy až bezútěšného směřování jejich tematického plánu není v Rilkově poezii obvyklé. U Rilka lze naopak pozorovat soulad zvukomalebné výstavby veršů a duševní vyrovnanosti pramenící z přesné formulace životního problému. Vášnivý analytik tajemných duševních pochodů, jímž je lyrický subjekt řady Kraskových básní, bývá naopak svým poznáním frustrován.

I. Kraska i R. M. Rilke se systematicky zabývají různými podobami odcizení. Vedle odcizení přírodě a druhým lidem tematizují ve svých textech i postupné odcizování se sobě samému. V Kraskově poezii reprezentuje tento typ tematicko-motivických shod báseň *Srdce moje* ze sbírky *Nox et solitudo* z roku 1909:

Srdce moje

*Srdce moje, bludné srdce,
odcudzené vlastnej hrudi,
kam sa ženieš, kam sa náhliš,
čo ťa vábi, čo ťa ľudí?*

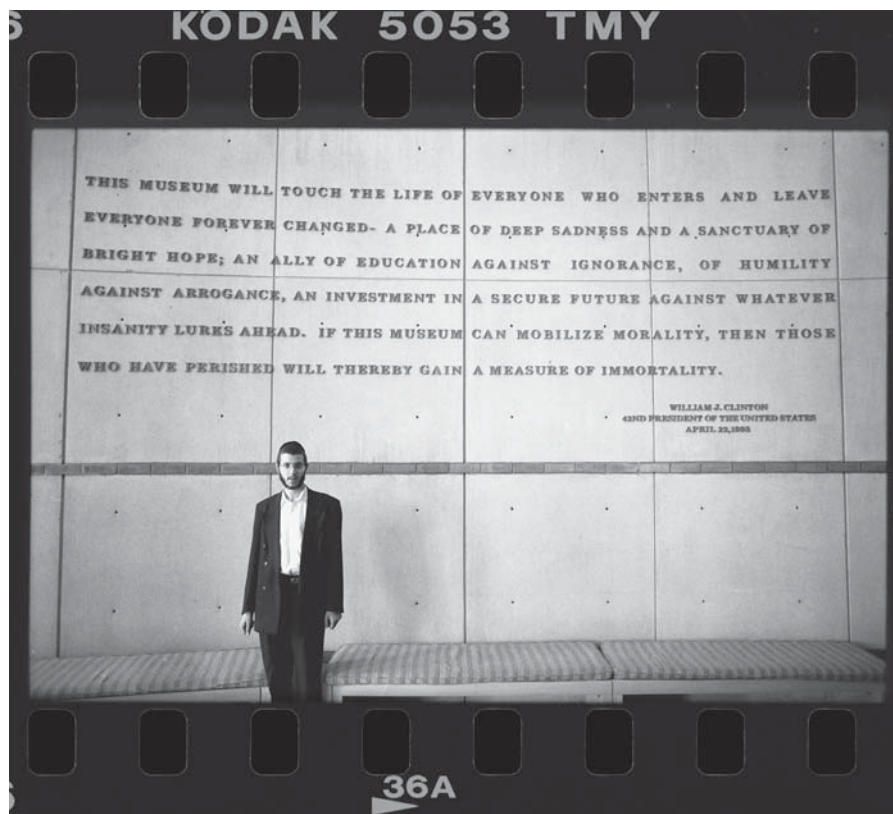
*Vodievam ťa šírym poľom
po kvetnastej lúke, nive,
i po háji plnom stínu
učičíkať túhy divé.*

*Hľa, tu v poli plno kvetov,
každý vysmiate má líce,
a tam v háji breza, dubec
dá ti piesní na tisíce.*

*V olšínách zas potok hudie
tichú, snivú melódiu,
hravé vlnky prepletavo
z lúčov slnka vence vijú:*

*Nechceš počuť, nechceš vidieť,
odcudzené, vlastnej hrudi:
len sa ženieš, len sa ženieš,
kam ťa čierne oko ľudí...⁶¹*

⁶¹I. KRASKO: Súborne dielo Ivana Krasku I. Bratislava : SAV, 1966, s. 68.

Rok po Kraskově sbírce *Nox et solitudo* vychází Rilkův román *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (Zápisky Malta Lauridse Brigga), jedno ze zásadních děl modernistické evropské prózy. S pocity odcizení se v něm svěřuje titulní postava románu, mladý dánský básník šlechtického původu, který po ztrátě rodičů a rodového sídla žije v Paříži a velmi citlivě vnímá nepřírozenost moderní velkoměstské civilizace:

„Die Existenz des Entsetzlichen in jedem Bestandteil der Luft. Du atmest es ein mit Durchsichtigem in dir aber schlägt es nieder, wird hart, nimmt Spitze,

Hüte dich vor dem Licht, das den Raum hohler macht; ... Besser vielleicht, du wärest in der Dunkelheit geblieben und dein unabgegrenztes Herz hätte versucht, all des Ununterscheidbaren schweres Herz zu sein. Nun hast du dich zusammengenommen in dich, siehst dich vor dir auf-hören in deinen Händen, ziehst von Zeit zu Zeit mit einer ungenauen Bewegung dein Gesicht nach. Und in dir ist beinah kein Raum; und fast stillt es dich, daß in dieser Engheit in dir unmöglich sehr Großes sich aufhalten kann;

Aber draußen, draußen ist es ohne Absehen; und wenn es da draußen steigt, so füllt es sich auch in dir, nicht in den Gefäßen, die teilweise in deiner Macht sind, oder im Phlegma deiner gleichmütigeren Organe: im Kapillaren nimmt es zu, röhrig aufwärts gesaugt in die äußersten Ver-ästelungen deines zahlloszweigigen Daseins. Dort hebt es sich, dort übersteigt es dich, kommt höher als dein Atem, auf den du dich hinaufflüchtest wie auf deine letzte Stelle. Ach, und wohin dann, wohin dann? Dein Herz treibt dich aus dir hinaus, dein Herz ist hinter dir her, und du stehst fast schon außer dir und kannst nicht mehr zurück ...”⁶²

V českém překladu Josefa Suchého:

„Existence hrůzy v každé částici vzduchu. Vdechuješ ji spolu s průhledným; sráží se to pak v tobě, tvrdne, zahrocuje se, ...

Chraň se světla, jež činí prostor dutějším; ... Snad by bylo lépe, kdybys byl setrval v tmách a tvé srdce bez hranic se pokusilo být těžkým srdcem všeho nerozlišitelného. Soustředil ses teď do sebe, vidíš sebe sama před sebou končit v svých rukou, čas od času nejistým pohybem obtáhneš svou tvář. A v tobě skoro není místa; a skoro tě to konejší, že v této vnitřní tísní se nemůže zdržovat nic velikého; ...

Ale venku, venku je to nedozírné; a když to venku stoupá, roste to zároveň v tobě, nikoli v cévách, které jsou částečně v tvé moci anebo v lhostejnosti tvých pokojných orgánů; v kapilárách to vzlíná, trubkovitě nasáváno až do nejzazšího větvení tvého nespočetně se košaticího bytí.

⁶²R. M. RILKE: *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*. Leipzig : Dieterich, 1984. s. 65–66.

Tam se to zvedá, tam tě to přesahuje, stoupá výš než tvůj dech, do něhož se utíkáš jak na své poslední útočiště. Ach, a kam potom, kam potom? Tvé vlastní srdce tě z tebe vyhání, tvé srdce tě pronásleduje a ty už stojíš téměř mimo sebe a nemůžeš zpátky...”⁶³

Kromě řady tematických a motivických shod jsou zajímavé i některé souvislosti ve výstavbě obrazného systému textů obou autorů. V Kraskově systému obraznosti představuje bod zlomu báseň *Topole* ze sbírky *Nox et solitudo*. Proměna Kraskovy poetiky se týká téměř všech rovin textu. Ve vztahu k Rilkeově poezii jsou podstatné především postupy vytvářející iluzi zvětšujícího se prostoru (či naopak depresivně působící zmenšování prostoru), světelné (barevné) efekty, jakož i přehodnocování tradičních motivů (sakralizace či desakralizace, mýtizace a demýtizace apod.). Báseň *Topole* je pozoruhodná také svou fonostylistickou záměrností, která byla často interpretována jako „písňovost“ či „eufoničnost“ Kraskovy lyriky...

TVŮRČÍ PŘÍNOS ARCHITEKTA VLADIMÍRA KARFÍKA GENERACÍM SLOVENSKÝCH ARCHITEKTŮ

KVĚTUŠE LEPILOVÁ (BRNO)

Slovensko jako pojem se v českém dětství obvykle fixovalo z textů pohádek, z tónů lidové písně *Tancuj, tancuj, vykrúcaj*, z obrazů přírody Tater, ze školních čítanek ukázkami tvorby slovenských romantických básníků atd. V mých představách se Slovensko od poloviny 50. let 20. stol. začalo zpřítomňovat také jako kategorie architektonická. Tu vytvořil od podzimu 1957 vysokoškolský učitel Fakulty architektury Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě prof. Vladimír Karfík pro své studenty.⁶⁴

Vlastním vyprávěním o svém obdivovaném učiteli mi dal bratr příležitost blíže pochopit Karfíkův rukopis ve zlínské architektuře let 1930–1946 (poznala jsem ji ve Vránových pokusných školách v Baťově 1938–1945). A protože po studiu gymnázia a Masarykovy univerzity v Brně (1945–1956) mne moje první působiště středoškolské učitelky vrátilo zpět do Zlína (1956–1964), mohla jsem se na podnět konference r. 2006 vyslovit ke kultuře Zlína.⁶⁵ Architektonickou kulturu tvárnosti Zlína poznamenal Karfíkův rukopis natolik, že na dnešním setkání

⁶³R. M. RILKE: *Zápisky Malta Lauridse Brigga*. Praha : Mladá fronta, 1967, 54–55.

⁶⁴Včetně mého bratra (prof. Ing. arch. Lumír Lýsek, Ph.D., *1934 Ostrava).

⁶⁵Lepilová-Lýsková, K.: K profilu kultury Zlína a Baťova 1930–1945. In: Tomáš Baťa. Doba a společnost. Viribus Unitis, Brno 2007, s. 214–221.

zasluhuje světový přínos tohoto architekta poznámku nejen historicky faktografickou, ale i připomínku odkazu díla, který tento učitel zanechal v několika generacích slovenských architektů.⁶⁶ Na níže uvedené životní etapy a projekty profesora Vladimíra Karfíka (1. Studia a svět. Zlín. 2. Bratislava. 3. Brno a svět) navazují vzpomínky L. Lýska.

1. Studia a svět. Zlín (1930–1946)

Vladimír Karfík (26. 10. 1901 Idrija, Slovinsko – 6. 6. 1996) po studiu na pražské fakultě architektury (1919–1924) odcestoval na studijní pobyt do Paříže, kde praxi absolvoval u Le Corbusiera (1925–1926). Jeho dalším působištěm byl ateliér F. L. Wrighta v USA. V Chicagu učinil nabídku mladému Karfíkovi Tomáš Baťa pro Stavební a projekční kancelář své firmy. Tam Karfík realizoval řadu jedinečných zakázek. Jednou si Baťa pozval V. Karfíka do své vily s tím, že ví, jaký je rozdíl mezi architektem a stavitelem: architekt chce stále sobě stavět pomník. Karfíkovo celoživotní dílo dalo odpověď.

Etapa tvorby tzv. zlínské architektury zahradního města dala vznik projektům:

- 1931 Brno: obchodní dům firmy Baťa (dnes Centrum, Koblišná ulice). Nejvyšší evropská budova (návrh 28 pater, nakonec jen 7 pater). I tak vyrostla na přelomu 30. let stavba, o níž lze tvrdit, že se stala takřka symbolem života moderní metropole a jejího hospodářského rozkvětu.
- 1931 Zlín: Hotel Společenský dům (nyní Moskva) s M. Lorencem: největší v republice, první evropský model hotelového pokoje s WC a koupelnou.
- 1933 Společenský dům Baťov (slavnostní odhalení za účasti E. Beneše).
- Koupaliště Otrokovice.
- 1935 pařížský Le Corbusier pozván do Zlína, Karfík od něho dostal knihu *Le Korbjuze: Planirovka goroda* (v Moskvě r. 1935 dokončili palác Centrosojuz, největší předválečnou stavbu).
- 1936 – první výšková budova, administrativní budova fy Baťa, známá jako *jedenadvacítka*, do poválečných let nejvyšší budova ve střední Evropě
- Školy: Zlín, Otrokovice (Partyzánské, Zruč nad Sázavou, Uherské Hradiště).
- Sportovní stadion ve Zlíně a Otrokovicích, letiště a koupaliště v Otrokovicích.
- Koupaliště ve Zlíně, zimní lázně ve Zlíně, filmové ateliéry Zlín-Kudlov.
- Divadlo ve Zlíně (Malá scéna), evangelický kostel.
- Obytné čtvrti Obeciny a Zálešná ve Zlíně aj.

⁶⁶Např. i v rukopisu L. Lýska: „Mé vzpomínky na profesora Karfíka a na jeho vyprávění“ (2007).

• • •

„Moje vzpomínání začíná rokem 1953, kdy jsem začal studovat na Fakultě architektury Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě. (...) V našich očích tu profesora Vladimíra Karfíka obklopila aureola zakázaného, věděli jsme, že byl „baťovec“ a „Amerikán“. (...) Přitahovaly nás skutečnosti, které jsme se postupně dozvíдали a které v těch dobách nebylo moc radno zdůrazňovat. Že profesor Karfík po léta pracoval ve Spojených státech v atelieru ikony předválečné architektury USA Franka Lloyda Wrighta, potom ve Zlíně pro Baťu a to i v období, kdy tento zaměstnával jednu z hvězd evropské architektonické avantgardy, Francouze Le Corbusiera. Že profesor Karfík byl jedním z tvůrců pojmu „zlínská architektura“ (...). Dostat se po absolvování základních ročníků do atelieru ke „Karfovi“ bylo pro mnohé cílem i loterií, protože do atelierů jsem byli přidělováni. Až po čase jsme se dozvěděli, že profesor Karfík po absolvování studia v Praze pracoval pro Le Corbusiera v Paříži. Po návratu ze Spojených států vedl u Bati projekční oddělení, do kterého Le Corbusier krátce patřil. Tedy mu šéfoval! Profesor zde navrhl doslova unikáty, jako byl pro nás „mrakodrap“ Baťovy administrativy obuvnického komplexu ve Zlíně s velkoprostorovými kanceláři a s kanceláří „šéfa“ ve výtahu, kde kromě tekoucí vody musela být i klimatizační jednotka, vyrovnávající rozdílné teploty na horních a spodních úrovních výtahové šachty. Dalším byl polyfunkční, plně klimatizovaný Hotel Společenský dům v Baťově s krásnou kruhovou vstupní halou, vévodící směsí zábavních a restauračních provozů a kinem s plátěnými sklápěcími křesly, které za nedělního dopoledne sloužilo jako kostel a mělo i klimatizaci.

Vladimír Karfík často dokládal své korekce konkrétními poznatky i doklady ze své praxe z USA a u Bati ve Zlíně, která ho jako tvůrce formovala. (...) O svou architekturu, o své projekty musel architekt Karfík s Baťou i bojovat, byl to však fair-play zápas. Vytváření fenoménu „zlínské architektury“ nebylo procházkou růžovým sadem. Ale je nepochybné, že Baťovo osobní poznání a zkušenost ze světa měly zde důležitý pozitivní podíl.

Profesor Karfík byl po jistou dobu i děkanem fakulty, musel dát tedy souhlas k tomu, abychom společně s kolegyní Kvasničkovou a Švihrovou mohli být během studia zaměstnáni na bratislavském Stavoprojektu. Chtěli jsme tam společně realizovat projekt našeho vítězného návrhu anonymní architektonické soutěže (pod značkou Tři ovečky) na výstavbu Zotavovny ROH v Monkové dolině v Tatrách. Děkan Karfík neměl žádný problém s řečmi, že již při soutěži jsme se plně nevěnovali studiu a že totéž se stane při zaměstnání: prostě souhlas dal. Měli jsme dokonce dojem, že nám, jak jsme později zjistili – i fandil. Prohlásil náš vítězný soutěžní návrh za Studentskou vědec-

kou práci, poslal ji na svazáckou soutěž do Prahy a tam jsme zase dostali první cenu, čímž pro nás vše, mysleli jsme si, skončilo. (...)

Profesor byl fantastický v tom, že přiznával i osobní „kiksy“, ke kterým by se mnoho jiných pedagogů z obav o ztrátu autority raději nepřiznávalo. Měl například s Baťou konflikt, když navrhl ve vstupním areálu továren fontánu a dal ji stavět. Spořivý Baťa to toleroval, ale když uviděl, že betonovou fontánu začínají obkládat kachličkami, na místě věc zastavil a rozkázal, aby si pan architekt kachličky obratem všechny odvezl. Skončily u Karfíků v garáži.

(...) Všude, kde Baťa investoval, byl každý náklad pečlivě hlídán. Používala se standardní železobetonová konstrukce, plechové rozebíratelné bednění, což mělo nesporné výhody pro rychlost výstavby i pro sledování nákladů. Při výstavbě zlínského Hotelu Společenský dům (dnes Moskva) dal Baťa postavit tuto konstrukci, i když nebylo jasné, jak budou vypadat hotelové pokoje. Tak se přikročilo k osvědčenému principu, který se zde používal, k soutěži. Baťa vybral profesorův návrh: řešení pokoje s koupelnou a světovým standardem (zřejmě návrh stavebně nejdražší, konkurenční), ale Baťa šetřil tam, kde to mělo smysl. Projevil se zde jeho světový přehled (...).

Profesor nás nadchl tím, jak při pobytu ve Spojených státech překvapil svou československou tužkou Koh-I-Noor Versatil: architekti tam ještě pracovali klasickými dřevěnými tužkami a v atelieru měli i specializovaného zaměstnance, který je ořezával. Obratem si naše univerzální tužky objednali. Už jako studenti jsme se cítili hrdě, konečně jsme měli hodnověrný důkaz, že jsme v něčem lepší než Američané. A s versatilkou jsme pochopili i vztah profesora k jeho dětem. Jednou přišel na katedru jeho syn a žádal peníze na školní pomůcku, ale dostal je, až něco udělal, třeba maličkost – zastrouhat do špičky tuhy ve versatilkách. Peníze dostal až za práci. To byl profesorův princip a my jsme si domýšleli, že byl ovlivněn jeho americkým pobytem a stykem s Baťou. Na Karfíkově katedře se stále něco projektovalo a přivydělávali si tam i studenti přes soboty a neděle. Když si někdo z nich vykazoval více jak 10 hodin denně, profesor mu řekl přímo, že to při intenzivní práci není fyzicky možné – a student mohl dostat maximálně 10 hodin.

Na chodbách fakulty jsme profesora vídali jen krátce, jeho chůze byla rychlá, dělal dlouhé kroky, takže i podstatně vyšší asistenti, kteří ho obvykle doprovázeli, museli řádně přidat, aby mu stačili. Nám se zdálo, že pro něj je pobyt na chodbě ztrátou času, tedy peněz, podle amerického „time is money“. Při korekcích profesor vždy zdůrazňoval ekonomii řešení konceptu dispozice, maximální využití pozemku, nevyužitý prostor přepočítával na ztrátu peněz. Vyžadoval dosažení plně funkčního, optimálně dimenzovaného řešení, které má esteticky

zvládnuté proporce. Měl vždy pádné argumenty a uváděl přesvědčivá srovnání, například: v bohatých Spojených státech se v administrativních budovách předpokládá 8 osob na metr čtvereční rychlovýťahu. A u nás se stále projektují výtahy, které na srovnatelné ploše vezou 3–4 osoby a přitom se pohybují jen poloviční rychlostí. Kolik se takto ztratí pracovního času při nutném pohybu pracovníků, jak potom produktivně pracuje administrativní, kterou vždy platíme? Můžeme takto v konkurenci obstát a pomýšlet na srovnání životní úrovně? (...) Přípravoval nás na to, že každá budova, především administrativní, je po uvedení do provozu vždy jakýmsi živým organismem, který nejen že vyžaduje od počátku stálou údržbu, ale generuje úpravy a změny dispozice. Je proto nutné již v projektu vytvořit pro změny, které život přinese, předpoklady. Pro klasické administrativní budovy Karfík doporučoval mezi kanceláře demontovatelné příčky a do chodeb oboustranné skříňové příčky, které se otvírají jak do kanceláře, tak do chodby. Chodby potom zůstanou v konstantní šíři, protože se před ně už nedá nic dát, jsou proto bezpečné pro únik ke schodištím a využijí se plně pro archivaci.”

2. Bratislava (1946–1978)

V. Karfík odchází do Bratislavy na pozvání prof. E. Belluše a je jmenován profesorem na Fakultě architektury SVŠT. Bratislavská životní etapa je spojena s projekty:

- Obchodní domy Baťa (Bratislava, Liberec, Chomutov, Olomouc, Čáslav, Teplice, Praha-Vysočany a Vršovice, Otrokovice, Amsterdam),
- řada vysokých škol,
- průmyslové stavby a závody,
- administrativní budovy a bytová sídliště na Slovensku.
- Návrh prvního panelového domu republiky (Nové Mesto nad Váhom).
- R. 1971 se Karfík ocitá v penzi.

• • •

„Nás studenty celoživotně nadchly profesorovy argumenty, favorizující velkoprostorová řešení administrativních provozů, které on sám realizoval ještě v předválečné době v Batově zlínském „mrakodrapu“. Působil zde zřejmě vliv z jeho amerického období. Všechny své zkušenosti přenesl do své knihy „Administratívne budovy“, vydané v období centralismu a byrokratizace společnosti, přesto se četla jako román o svobodném světě. Zašel jsem si pro podpis autora a vyjádřil mu své pocity. Pan profesor si to asi zapamatoval a když jsme se po několika letech setkali, překvapil mne sdělením, že kniha vyšla též v Polsku

a že jen překlad, použití dvojitého w, neexistence našich diakritických znamének aj. zvětšily rozsah autorských stránek o dost výrazný koeficient (tuším 1,4). Vzpomněl jsem si na Karfíkovo pověstné logaritmické pravítko, vyčnívající z kapsičky na saku (neustále ho při korekcích používal). Byl to stále náš pan profesor Karfík, nezměnil se.

Když jsme byli s kolegyní Titlovou (spolužačkou Švihrovou) po letech pověřeni projektem provozní budovy Slovenského svazu spotřebních družstev v Bratislavě, čistě administrativní budovy, musela se nazývat *provozní*. I v Evropě se trend ekonomických velkoprostorových administrativních prostorů výrazně rozšiřoval. Přirozeně jsme se snažili pod vlivem argumentů profesora prosadit takové řešení také u nás, ale byli jsme investorem tvrdě odmítnuti (naše zmínka o průhledných příčkách, oddělujících „šéfy“ od personálu tehdejší nomenklaturní kádry úplně iritovala, neměli zájem vidět, jak pracuje jejich oddělení, nechtěli být viděni). Velkoprostorové řešení jsme si vybojovali jen pro projekční ateliery našeho podniku Drupro, šlo o prostory pro práci, tam už soustředěný zájem nomenklatury nesahal. Umístili jsme je na nejvyšší poschodí, jako korunu budovy, s nejlepším výhledem na panoráma Bratislavy. Nedlouho po otevření ateliérů se zde konal Sjezd svazu slovenských architektů, jeho hostem byl profesor Karfík. Byl jsem delegát, tak jsem ho pozval do našeho velkoprostorového ateliéru. Měli jsme dojem, že jeho slova uznání za realizaci zahrnovala i jeho vlastní potěšení, že našel pokračovatele jím celoživotně prosazovaných architektonických ideí. Když jsme si ale stěžovali, že se realizovala jen část z našeho původního řešení, uklidnil nás, že v tehdejších podmínkách pochopí progres velkoprostoru jen inteligenti: byli jsme pochopeni kolegy a za realizaci této budovy jsme obdrželi v roce 1978 Cenu Svazu slovenských architektů za architekturu.

Profesorovy projekty a realizace byly charakteristické nejen racionalitou při řešení zadání, ale i téměř pravidlem, že se v nich vždy objevilo něco zvláštního, co sice nemuselo být na první pohled zdůrazněno, ale existovalo. Tak třeba „americká“ svisle posuvná perfektně větrající a prostor při větrání nezabírající okna Hotelu ve Zlíně a na bratislavské Chemické fakultě. Její stropní konstrukce, umožňující bezproblémové přívody vody, stlačeného vzduchu, elektřiny, napojení kanalizačních odpadů na libovolné místo laboratoří a učeben, čtvercové půdorysy učeben s bilaterálním osvětlením experimentální základní školy v Bratislavě, nebo úspěšné lomenicové zastřešení auly Farmaceutické fakulty v Bratislavě.

S projektem odevzdával architekt Karfík i svůj osobní příspěvek pro budoucnost a vývoj architektury v naší zemi. Experimentoval prakticky vždy. Již r. 1931 v Brně na sedmipatrovém Baťově Domu služeb realizoval jednu z prvních, pokud ne vůbec první zavěšenou celo-

skleněnou fasádu v Evropě. Od profesora jsme se dozvěděli, že budova měla mít mnohem více poschodí, ale když stavební firma začala požadovat příplatky za realizaci pater převyšující sedmé, Baťa dal stavbu ukončit. Brno přišlo o mrakodrap.

Jako architekt se profesor Karfík zapojil i do zrodu prvního Velkopanelového obytného domu. (Systém dostal označení BA a byl realizován na Kmeťovom náměstí v Bratislavě). (...) Bratislavský velkopanelový dům byl postaven skutečně bleskově a autoři obdrželi Státní cenu. Jako vždy v projektu, kde zasahoval profesor Karfík, něco předbíhalo dobu. Dům měl racionální dispozici a technickou finesu rámové konstrukce, která měla napínanou ocelovou armaturu kvality hudebních strun (...)."

3. Brno a svět (1978–1996)

R. 1973 si V. Karfík staví tzv. baťovský domek v Brně-Masarykově čtvrti. Svou profesionální aktivitu však projevuje dále v konzultační činnosti, v univerzitních přednáškách na Maltě (1978–1982), kde buduje katedru architektury, vychovává nástupce, navrhuje stadion pro 30 tisíc diváků aj. Po návratu je literárně činný, píše do odborných časopisů, vydává autobiografii *„Architekt si spomína“* (Bratislava 1993).

• • •

„Když jsem později po skončení studia začínal s externí aspiranturou na Fakultě architektury u profesora Belluše, netušil jsem, že i v této etapě mého života budu mít štěstí setkávat se profesorem Karfíkem dosti často. Byl předsedou přijímací komise, předsedal komisi hodnotící aspirantské minimum a byl ustanoven jedním z oponentů mé disertační práce. Po obhajobě jsem si uvědomil, že asi i vlivem Karfíkovy autority průběh obhajoby byl bezproblémový. Vícekrát jsem byl totiž svědkem konzultací rozpracovaných projektů velkých průmyslových závodů, kde ostřílení architekti projekčních organizací bez odporu přijímali připomínky profesora jako člena komise Svazu architektů, kterou jsem technicky vedl. Pádnost jeho argumentů, podepřenou fakty, vytvářela jeho autoritu. Byl mistr v tom, jak svůj názor uměl podat, neurazil, přesvědčoval, nabízel řešení. V době ředitelských příkazů vytvářel atmosféru rovnoprávnosti diskuse, spolupráce a ochoty ke zlepšení.

Rozhovory s profesorem Karfíkem po jeho odchodu z fakulty měly zvláštní atmosféru. Osobně znal řadu tvůrců naší předválečné i světové avantgardy, kteří se již stali legendami a postupně navždy odcházel... Věděl o nich mnohé detaily, které literatura neuváděla. Profesor Karfík byl nám, mladým architektům, stále blízký, považovali jsme ho za „našeho“. Až později, když cenzura okolo Bati povolila, jsme

se dozvěděli, že projektoval a postavil na hlavní amsterodamské třídě Obchodní dům, že Karfík pro Baťu pracoval v roce 1933 též jako architekt-urbanista, kdy vypracoval směrné plány pro Belcamp v USA a v Anglii pro East Tilbury. Jako samozřejmost se nám potom zdálo, že se u něj našly vzácné filmové záběry z pobytu Le Corbusiera ve Zlíně ve společnosti ředitelů firmy.

Když na Světovém bienále architektury Interarch 83 v sofijském Sjezdovém paláci uspořádal svou osobní výstavu Japonec Kisho Kurokawa, jedna z hvězd tehdejšího světového architektonického nebe, prezentoval jako jeden z milníků svého života architekta – setkání s profesorem Vladimírem Karfíkem! Na Světové kongresy, výstavy, nebo Bienále architektury jsme se mohli dostat jen výjimečně, když se konaly v nějaké socialistické zemi. Sofijskou příležitost mi dal Svaz architektů za Cenu Svazu slovenských architektů za architekturu, kterou jsem získal za realizaci Obchodního domu Jednota v Trnavě – a tím se stalo, že jsem do Sofie letěl. (...) Začali jsme si uvědomovat rozsah osobnosti profesora, jak již dlouhé období přesahoval hranice naší republiky. Většina z nás, absolventů bratislavské fakulty, si též uvědomovala, oč naše Alma mater přišla, když školská byrokracie odstranila prof. Karfíka z fakulty, jakmile dosáhl sedmdesátin (tvůrce, který poté ještě léta působil jako architekt nejen na našich výzkumných pracovištích, ale i jako profesor v zahraničí). Ze Sofie jsme se vraceli jako Karfíkovi žáci sebevědomější, já jsem k tomu vezl na Slovensko Medaili a Zvláštní cenu Interarchu 83 za realizaci Obchodního domu Jednota v Trnavě a Cenu města Rigy za vkomponování soudobé architektury do historického prostředí: bylo to tehdy jediné ocenění, které se na tomto světovém bienále naší architektuře dostalo. Ale zároveň mně těšilo ještě něco: v Sofii se objevil Peter Lizoň, tehdy již profesor Fakulty architektury v Tennesseeeském Knoxville, a sdělil nám, že se angažuje v akci, která by měla vyústit do jmenování profesora Karfíka čestným členem Amerického institutu architektů: stal by se tak „Honorary fellow of AIA“. V roce 1984 pan profesor jmenování AIA skutečně obdržel! Jakou vážnost a věhlas toto jmenování znamená, o tom se mohli přesvědčit ještě po deseti letech v Brně posluchači nabitého sálu brněnské Fakulty architektury, když tu měl r. 1994 přednášku architekt Richard Meier, velikán z rangu superhvězd architektury (byl také na Interarchu v Sofii a odvezl si odtud Medaili a Cenu). Jakmile předstoupil za řečnický pult a zjistil, že v sále je profesor Karfík, okamžitě se vrátil dolů, aby ho pozdravil a podal mu ruku...

To už pan profesor žil v Brně, v Masarykově čtvrti. Když měl úctyhodných 93 let, a byl čilý a reálný jako vždy, potěšili jsme ho návštěvou spolu s prof. P. Lizoněm, který přicestoval z USA. Bylo to setkání srdečné,

bohužel však poslední (...). Na pohřeb do brněnského krematoria v říjnu 1996 jsme jeli autem my, jeho bývalí studenti („Tři ovečky“) a děkan bratislavské Fakulty architektury Lubomír Titl, iniciátor čestného doktorátu profesorovi Karfíkovi v Bratislavě. Pohřby lidí profesora věku bývají skromné, provázené jen rodinou. Spolužáci a známí z generace zesnulého již většinou nežijí, a tak nezbývá mnoho těch, kteří by mohli sledovat poslední cestu vzácné osobnosti, přítele. V Brně tomu tak nebylo. Kolona vozů z Bratislavy se zde setkala s vozy oficiálních představitelů Zlína, brněnského magistrátu, pražských škol a architektů, brněnské Fakulty architektury, rektora Vysokého učení technického v Brně, Brňanů aj. Rozloučení to bylo tklivé, ale upřímné, důstojné a na úrovni, kterou osobnost Karfíkova významu zasluhovala. Odchodem profesora Karfíka definitivně skončilo slavné vzepětí předválečné architektonické avantgardy. Cítili jsme se ještě dlouho jako sirotky.“

• • •

Nejvýznamnější ocenění doma získal světově proslulý Vladimír Karfík v 90. letech: Doctor honoris causa Českého vysokého učení technického v Praze (1991), Doctor honoris causa Vysokého učení technického v Brně (1991). Byl vyznamenán Jurkovičovou cenou Zvazu slovenských architektů Slovenska za rok 1991, získal Cenu města Brna 1991, Cenu města Zlína 1993, bylo mu uděleno čestné občanství měst Brna, Bratislavy, Bystřice pod Hostýnem a Otrokovic, titul doctor honoris causa Slovenské technické univerzity v Bratislavě (1994). Zlatou medaili prezidenta Václava Havla převzal Vladimír Karfík r. 1992.

Největším přínosem profesora Vladimíra Karfíka trvale zůstává živoucí odkaz jeho díla ve tvorbě jeho nástupců, generací slovenských architektů.

RUSKÉ VARIÁCIE SLOVENSKEJ POÉZIE

NATÁLIA MURÁNSKA (NITRA)

Napriek tomu, že terajšia doba príliš nepraje slovensko-ruským a rusko-slovenským kultúrnym a literárnym kontaktom, vznikli v posledných rokoch dve publikácie – «Голоса столетий» a «Из века в век» ktoré si zasluhujú našu pozornosť i obdiv.

Prvá publikácia – «Голукоца столетий» – ponúka ruské preklady slovenskej poézie, začínajúc prvými dochovanými písomnosťami a končiac súčasnými autormi.

Kniha je rozčlenená na tri časti – Proglas, slovenskú poéziu od začiatku do konca 18. storočia (1. časť), slovenskú poéziu 19. storočia (2. časť), slovenskú poéziu 20. storočia (3. časť), s 10-stránkovým predslovom Jána Zambora. Táto publikácia je prvá svojho druhu v Rusku.

Druhá publikácia – «Из века в век» poskytuje ruskému čitateľovi panorámu slovenskej poézie s ruskými prekladmi autorov 20. storočia za ostatných 60 rokov (od Miháľika, Válka, Rúfusa až po Grupača a Chrappu, spolu 66 autorov), na konci knihy je krátka informácia o každom autorovi. Autori sú členení podľa dátumu narodenia.

Chcela by som sa pozastaviť pri recepčnej optike niektorých básní, ktoré sa nachádzajú v obidvoch antológiách, ale sú preložené rôznymi prekladateľmi. Ide o tieto básne: Miroslav Válek – báseň *Kalendár*, preložil Bulat Okudžava i Natália Švedova; Lubomír Feldek – *Nad vlastnou básňou*, preložil V. Burič i O. Melevič; Štefan Stražay – *November*, preložila A. Maškova a O. Malevič.

Idem o značne odlišné ruské podoby týchto básní, ktoré aktualizujú problém recepčnej optiky, ekvivalencie, substitúcie, štylistických, intonačno-rytmických a významových pomerov v prekladoch.

Miroslav Válek – Kalendár

Január, február, marec, apríl, máj,
a iné luny,
Na chvíľu ma miluj ako naozaj!
Počuť, ako z hrdla noci strieka krv
a ako pijú kuny.

Máme pred sebou päť veršov sylabotonickej podoby s tradičným rýmom (máj – naozaj, luny – kuny), ktoré vyjadrujú túžbu milovať i byť milovaný v toku času (názvy mesiacov) a nie iba lásku predstierať či neopäťovať v nočných krvácaniach tela i duše (metafora – krvavé hrdlo noci).

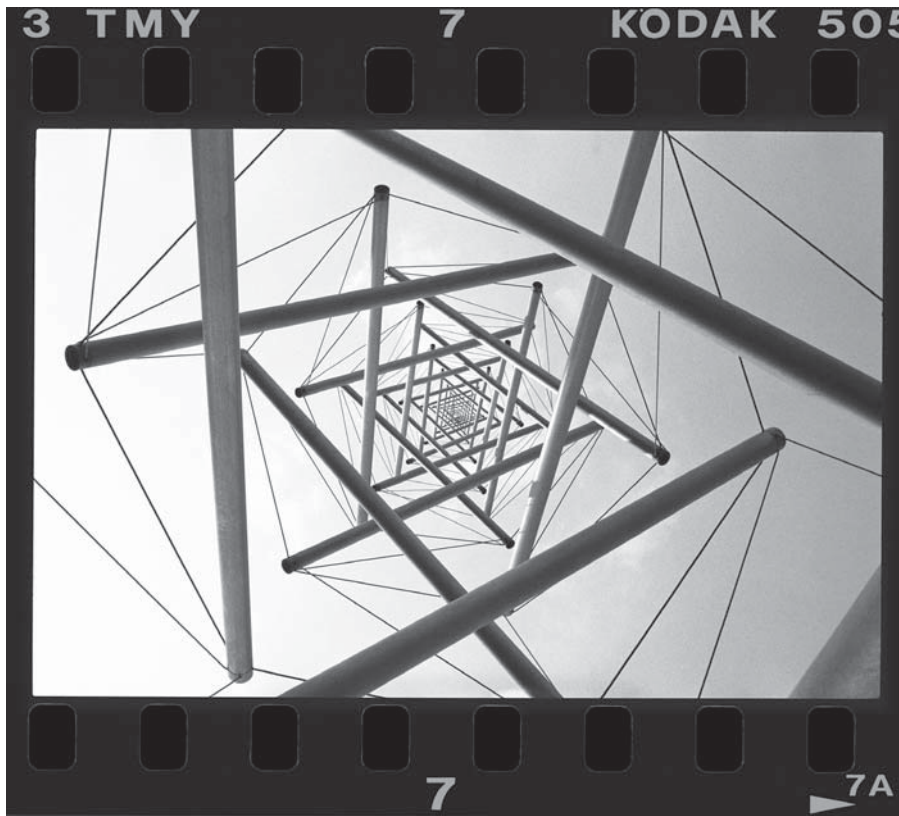
Bulat Okudžava – «Календарь»

Январь, февраль, апрель, июнь... (namiesto Január, február, marec, apríl, máj)

Времени биение. (namiesto a iné luny)

(z ďalších 3 veršov urobil 7!)

Люби меня по-настоящему хоть одно мгновение!

*Услышать бы, как из горла ночи
кровь
бьет,
как куница с ворчанием
эту кровь
пьет.*

Váľkova formálne klasická báseň (5 veršov) sa zmenila na formálne modernú báseň (9 veršov, slová ako samostatné verše). Čo znamenajú pauzy vo veršoch nielen pre rytmicko-intonačnú usťrojenosť, ale aj pre sémantiku jednotlivých slov, ukázal Ján Zambor v štúdiu *Tri bodky a pomlčky v lyrike Ivana Kraska*⁶⁹. Zdanlivo homogénny (aj keď dramatický) svet Váľkovej poézie premenil prekladateľ Bulat Okudžava na heterogénny svet, ktorý sa rozpadol na samostatné i osamotené roztrieštené prvky.

Inú podobu Váľkovej básne *Kalendár* ponúkla ruskému čitateľovi prekladateľka Natália Švedova – jej podoba básne – stroficky, sémanticky a rytmicko-intonačne – je adekvátnejšou i klasickejšou vo vzťahu k originálu. V preklade zachovala podobu veršovú (5 veršov), ale aj sémantickú:

Natália Švedova – «Календарь»

*Январь, февраль, март, апрель, май –
Лун вереницы.
Мне на минуту любовь настоящую дай!
Слышно, как брызжет у ночи из горла кровь
И как пьют куницы.*

Okudžavov preklad je expresívnejší, emocionálnejší, sústredený na ontologické a estetické mikroprvky textu, preklad Švedovej je adekvátnejší, orientovaný na makroprvky originálu. Uvedené rozdiely nie sú podmienené recepčnou optikou doby (obidva vznikli takmer súčasne), ale individuálnou optikou prekladateľov.

Ďalšou básňou je báseň Lubomíra Feldeka s názvom *Nad vlastnou básňou* poskytujúca obraz básnika, ktorý perom (akoby injekčnou striekačkou) vyťahuje slová (krv), ktoré „stačia na rozbor tvojej duše“, čo kontraste poníma s nepoškrvnenosťou mladosti.

L. Feldek – Nad vlastnou básňou

*Prezeráš si vlastnú báseň
Ako starú fotografiu
Si to teraz ty
nad svojou rukou s perom
ktoré ako injekčná striekačka pri odbere krvi*

*pomaly vyťahuje z teba niekoľko slov
ktoré stačia na rozbor tvojej duše*

В. Бурич **О. Малевич**
«Над своими «Над собственым

⁶⁹Zambor, J. : *Báseň a ticho*. Bratislava 1997, s. 27.

стихотворениями» стихотворением»

*Ты рассматриваешь свои Смотришь на собственное
стихотворения стихотворение*

Как старые снимки как на старую фотографию

А это ты сейчас Это ты теперь

*склоненный над своей рукой над своей рукой с пером
с пером*

*которое как шприц берущий которая подобно шприцу
кровь*

*вытягивает из тебя немного медленно вытягивает из тебя
слов кровь слов*

*которых хватит для анализа чтобы их хватило для анализа
твоей души твоей души.*

Rozdiely medzi dvoma ruskými variantmi Feldekovho básnického invariantu sú minimálne, ale predsa len sú: Buričov preklad je prozaickejší, Malevičov poetickejší, akoby prehlboval a dotváral originál k výraznejšej obraznosti a metaforickosti.

Tretím pozastavením je báseň Štefana Strážaya *November* – november, ktorý prichádza po slávnostnom opadávaní lístia a prináša krásny slnečný deň (a človek verí, dúfa), je ilúziou, pretože v jeho posolstve vi-dieť príchod nevyhnutnej zimy (všetko má svoj koniec, aj ľudský život).

Štefan Strážay – November

Po mnohých tmavých týždňoch,

po tom, čo dažde ničili

tvary krásnej krajiny

О. Малевич – «Ноябрь»

*После многих темных недель,
во время которых дожди уродовали
прекрасные формы природы*

А. Машкова – «Ноябрь»

*После долгой непогоды
и дождей, что азрушают
облик милого сердцу края*

Originál využíva princíp gradácie (po týždňoch... po tom...), kontrast (tmavé týždne – slnečný november) atď. Preklady princíp gradácie nevyužívajú, princíp kontrastu naplňajú odlišnými obsahmi (*Po*

mnohých tmavých týždňoch, sa mení u Maškovej na *После долгой непогоды*, u Maleviča na *После многих темных недель*; *Стражаюве дажде ničili tvary krásnej krajiny*, sa mení na *олбик милого сердцу края* Maškovej a *прекрасные формы природы* Maleviča). Podobné štylisticko-sémantické posuny a analogické ekvivalenty nachádzame aj v ostatných veršoch (analyzovali sme iba prvé tri).

Ukazuje sa, že tú istú báseň prekladateľa prekladajú svojím (niekedy až svojským) spôsobom, že pôvodnú estetickú, duchovnú informáciu originálu menia na (raz hlbšiu, raz povrchnejšiu) svoju i svojskú informáciu.

Pri prekladoch slovenskej poézie sa ukazuje, že klasické, rýmované básne nútia prekladateľov k väčšej záväznosti voči originálu, biely voľný verš otvára priestor pre individuálne (až individualistické) substitúcie. Stráca sa akoby rytmicko-intonačný pôdorys originálu a nahradzuje ho voľnejší, dokonca prozaickejší modus textu (používajú sa priradovacie vety, prídavia a pod.). Niekedy sa zdá, akoby prekladateľ úplne nepochopil národnú modalitu originálu, napr. Válek: *Odlož ma ako zimnú hrušku/ nechaj ma aspoň do Vianoc*. Mnoho Slovákov pozná sociálnu mizériu minulosti, keď sa pod stromčekom nachádzali najmä prírodné dary – orechy, jablká, hrušky. Tieto asociácie nemusí postrehnúť prekladateľ, ktorý citované dvojveršie preloží ako *„Отложи ты меня словно (a nie KA?) зимнюю грушу”* – preklad je adekvátny a výstižný, lenže *„Ты останься со мной хотя бы до Рождества”*. V origináli básnik naznačuje, aby ho milovaná ODLOŽILA DO Vianoc (ako darček?), v preklade – ABY BOL S ŇOU DO Vianoc. Prípady podobných mikro-štylistických (sociálnych, etnických, filozofických...) rozdielov medzi originálom a prekladovými variantmi je viac, ale nazdávame sa, že nemajú zásadný (a už vôbec nie negatívny) význam a dopad.

Na záver by som chcela vyjadriť poďakovanie prekladateľom a organizátorom obidvoch knižných publikácií, že udržiavajú štafetu slovensko-ruských literárnych a kultúrnych tradícií.

EXKURZ DO HISTÓRIE ČESKO-SLOVENSKÝCH LITERÁRNÝCH KONTAKTOV

JANA NEMCOVÁ (NITRA)

Svedectvo o minulosti, o dejinotvorných mechanizmoch, o udalostiach a osobnostiach (ich myslení, ideáloch a činoch) najlepšie, naj dôveryhodnejšie sprostredkujú historické materiály, v ktorých sa viac menej autenticky odzrkadľuje vtedajšia spoločenská situácia a oficiálna i neoficiálna komunikácia. Ak – v našom prípade – chceme pochopiť minulé, ale najmä súčasné česko-slovenské vzťahy a kontakty, treba načrieť do histórie. Treba využiť materiály, v ktorých sa v minulosti aktuálne pertraktovali názory, istoty i neistoty, idey, túžby a často tiež emócie. Treba skúmať genézu symbolov, mýtov, právd i poloprávd o spoločenskom dianí a ľuďoch. Takýmto materiálom sú pre bádateľov dokumenty aktuálnej publicistiky, pre literátov sú to dobové spoločensko-kultúrne a literárne časopisy. Ináč povedané, ak je pre históriu dôležitým zdrojom poznania dokument, pre literárnu históriu je to zvyčajne slovesný text, literárny, resp. publicistický dokument.

Slovenský básnik, profesor Juraj Palkovič v článku *Na čem mladým Slowákům záležitosti má*¹ (Květy, 1843) hovorí: „...bez důkladného, nepředpogateho poznání ničeho docjiti nelze, záležiž nám především na tom, abychom sebe, národnost swau i Slowanstvo poznali; pak nás zagisté láska nemine, a matka Sláva oslawj swé wěrné, sworné syny!“ Palkovič uvažuje, že povinnosťou vedcov je poznávať, pracovať s historickým materiálom, objavovať v ňom posolstvá pre ďalšie generácie. Poučać sa z minulosti a vyvarovať sa opakovania chýb a omylov. Slovom, cenit si hodnoty a rešpektovať argumenty – ved cesta vývinu ľudstva je cestou konfrontácie myslenia a konania, slov a skutkov. Človek bol stvorený na to, aby hľadal, tvoril a uchovával. Aby veľkosťou činov, svornosťou a toleranciou prekračoval svoju krátkodobú determináciu. Palkovič v závere článku konštatuje: „Swornostj malé věci rostau, neswornostj weliké se rozpadagj“.²

Z ukážky vidno, že publicistické texty ponúkajú možnosť pracovať so zaujímavým a myšlienkovým podnetným materiálom. Zo širšieho spektra preto vyberáme päť najvýznamnejších českých časopisov od prvého roku ich vydania až po začiatok 50-tych rokov 19. storočia. Je to materiál veľmi obsiahly, poskytujúci množstvo podnetov a údajov. V tomto príspevku pozornosť sústredíme iba na texty slovenských autorov, ktorí v časopisoch v danom čase publikovali. Budeme sle-

¹Palkovič, Ján: *Na čem mladým Slowákům záležitosti má*. Květy č. 60, 29.7.1843, s. 242.

²Palkovič, Ján: c.d., s. 241.

dovať, aký priestor Slovákom ponúkali českí vydavatelia a aký bol o slovenskú problematiku záujem čitateľov. Nemenej zaujímavé je aj spoločensko-politické pozadie vtedajšieho literárneho života, t.j., do akej miery je literárna publicistika zrkadlom vzťahov národných spoločenských a osobností a ako sa v exaltovaných situáciách stáva tribúnou názorových konfrontácií.

Vieme, že mýtizovaná historická pamäť je niekedy otázkou fabulácie. Nemusí vždy zaznamenať všetky nuansy osudov jednotlivcov alebo národov. „Oficializovaná“ verzia je často účelovou interpretáciou. Štúdium dokumentov je preto, takpovediac, hľadáním pravdy. Treba však počítať s tým, že celá pravda býva nepostihnuteľná. Že konkrétny fakt, resp. dokument, literatúra zvyčajne využíva v prospech univerzálnejších významov. Pretože literatúra je – možno viacej ako iné národné špecifiká – mýtovtorná.

Obdobie, ktoré je predmetom nášho výskumu, isto netreba detailne pripomínať. Ide o spoločensko-politickú a kultúrnu situáciu malých národov v stredoeurópskom priestore na prelome 18. a 19. storočia, konkrétne o situáciu slovenského a českého národa v limitoch centralizovanej habsburskej monarchie. Úsilie etnických spoločenských oživenie národného života má v tom čase podporu v ideách európskeho osvietenstva aj v reformných josefínskych krokoch. Z nich je pre literárny život dôležitý predovšetkým slub uvoľnenia cenzúry. Žiaľ, ak chce národná inteligencia osloviť ľudí, musí zatiaľ počítať s pomerne malým okruhom čitateľov. Literárno-osvetová činnosť je v tom čase doménou vzdelancov, na Slovensku patrí šírenie osvetu k pastoračným povinnostiam farárov.

V českých pomeroch sú (vdaka väčšej podnikateľskej skúsenosti) aktívnejší vydavatelia kníh, novín a časopisov. Avšak aj im – podobne ako Slovákom – chýba rozvinutý a čitateľmi akceptovaný spisovný jazyk. Ak má fungovať vo všetkých sférach spoločenskej komunikácie, musí mať charakter celonárodného spisovného jazyka. Prvé generácie českých vzdelancov preto obhajujú pozíciu češtiny popri nemčine a – rovnako ako slovenskí učitelia – pracujú na kodifikácii jazykových štruktúr. Z editorov zábavných knižiek sa vďaka záujmu verejnosti stávajú vydavatelia pôvodnej tvorby, novín a časopisov. Snažia sa osloviť vzdelanejšie vrstvy a priradiť ich, aby svojimi schopnosťami a možnosťami podporili rozvoj národnej kultúry. Publikačné možnosti sú otvorené pre každého, kto chce obohatiť umeleckú tvorbu, alebo vysloviť názor na aktuálne javy. Venujme sa preto materiálu, ktorý dokazuje úzke kontakty slovenských a českých autorov od začiatku 19. storočia, presnejšie od roku 1806, keď Jan Nejedlý začína vydávať časopis *Hlasatel český*.

Hlasatel český sa orientuje predovšetkým na českého čitateľa, a pre-

to v prvých troch ročníkoch – 1806, 1807, 1808 (štvrtý vyšiel až v roku 1818) nezaznamenávame nijaký priamy dôkaz slovenskej spoluúčasti. Nazdávame sa však, že tento časopis nebol Slovákom neznámy. V tom čase na Slovensku dožíva, alebo už odišla prvá generácia osvietenenských vzdelancov (generácia J. Papánka, J. Sklenára, A. Doležala), Fándly a generácia o takmer dvadsať rokov mladšia (A. Bernolák, J. I. Bajza, J. Palkovič) rozvíjajú aktivity najmä v Slovenskom učenom tovarištvu a iných osvetových spoločnostiach. Hlasateľ český uprednostňuje náročný typ klasicistickej tvorby, preto je inšpiratívny aj pre slovenských osvietencov. Ich tvorba v Čechách nie je neznáma. Napríklad B. Tablic a Š. Leška publikujú už na konci 18. stor. svoje texty písané po česky v Puchmajerových almanachoch (Sebránj básnj a zpěwů 1795, 1797, Nowé básně 1798, 1802, 1814).

Predstava adresáta, potenciálneho čitateľa, je určujúca aj pri tvorbe koncepcie časopisov v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 19. storočia. Od roku 1821 začína vychádzať časopis *Krok* a od roku 1827 *Časopis Českého museum*. Tento časopis rediguje František Palacký a od svojho vzniku je to reprezentatívny orgán spoločnosti českých vzdelancov. Vychádza iba štyrikrát do roka a príspevky autorov sú pomerne obsiahle. Predpokladáme preto, že F. Palacký zvažuje, komu ponúkne publikačný priestor. Iste to nie je zámer, že sa vo dvadsiatich štyroch ročníkoch zo slovenskej produkcie objavuje iba dvakrát výber z Kollárových zneliek.²

Väčšiu príležitosť publikovať majú slovenskí prispievatelia v časopise *Krok*. Publikujú tu básne Ján Holly³, P. J. Šafárik⁴, J. Kollár⁵, odborné články napr. Tablic⁶, Šafárik⁷, Kollár⁸. Anonymný autor (nepodpísané články sú časté, niekedy je uvedená neidentifikovateľná šifra) napr. recenzuje vydanie Česko-nemecko-latinského Slovníka od Giříjho Palkowiče⁹. Recenzent v ňom zdôrazňuje potrebu vydávania slovníkov, ale aj úskalí, ktoré na zostavovateľov čakajú. Radí potenciálnym autorom, aké vlastnosti má dobrý slovník mať: „Gasný přirozený pořádek, citowánj studnic, bezpečnau etymologii, prawé psanj, a swě-

²Fr. Palacký, ako je známe, študoval v rokoch 1809–1812 na evanjelickom gymnáziu v Trenčíne a od roku 1812 do roku 1819 na lýceu v Bratislave. K Slovensku a Slovákom mal vrelý vzťah, čo možno badať z osobných priateľstiev (s Janom Benediktom Blahoslavom, Karolom Štúrom, Ludovítom Štúrom, Jánom Kollárom, J. M. Hurbanom atď) najmä však s Pavlom Jozefom Šafárikom, o čom svedčí ich spolupráca v oblasti poetiky, ale predovšetkým dlhoročné osobné priateľstvo.

³Holly, Ján: Báseň k slávnemu installowánj Arcibiskupa Ostřihomského P. Alexandra Rudnayho. *Krok* 1823, s. 10–18.

⁴Šafárik, Pavol Jozef: Theokritowa selanka III. *Krok* 1821, s. 33–35.

⁵Kollár, Ján: Znělky (k II. zpěwu Sláwy Dcery). *Krok* 1828, s. 67–69.

⁶Tablic, Bohuslav: Přjdawek k zeměpisným gmenům slowanským. *Krok* 1824, s. 131–133.

⁷Šafárik, Pavol Jozef: O truchlohře (dlé Boileauwa Des-préauwa). *Krok* 1827, s. 196–201. Ohledy metrického weršowánj Illyrských Slowenůw. *Krok* 1833, s. 21–42.

⁸O hexametre. *Krok* 1822, s. 1–20.

⁹Kollár, Ján: Myšlénky o libozvučnosti řečj vůbec, obwzhláště českoslowanské. *Krok* 1822, s. 32–46.

¹⁰Posudek. *Krok* 1821, s. 128–130.

domité vyznamenánj slow, neydokonalejší auplnost, a neymoženějšj čistotu wlstnjch, necizjch slow." Prečo uvádzame tento citát? Posudzovateľ dokazuje, že Palkovičov slovník tieto prednosti má a že je príkladný aj pre českých lingvistov: „Gestli tato prawidla na přítomné djlo p. Palkowiče přiložjme, nalezneme, že se mu hned méně, hned více gim dosti učiniti podařilo. Chwalitebné owšem a výborné guž wúbec bylo to podniknutj, Čechy pozorné učiniti na ty poklady řeči, které w Tatrách až posawáde skryté ležely, a obě stránky p. Wydawatelowi za to wroucně děkovati budau.“

Rovnako aktuálna a adresná je aj literárna kritika v časopise *Česká wčela*. Od čias vzniku (1834 – pod vedením F. L. Čelakovského) sú publikované posudky a literárne kritiky najväčším prínosom tohto časopisu. Vo všeobecnosti sa však *Česká wčela* (až do roku 1846, keď sa stáva redaktorom Havlíček) prezentuje ako typický produkt preromantizmu a sentimentalizmu. Potvrďuje to jej sentimentálny obdiv k veľikánom slovenského aj českého básnictva. Najmä Kollár je národným idolom, je „naším Homérom“¹⁰, je osobnosťou uctievanou v každom ohľade. *Česká wčela* vždy dáva do záhlavia titulu motto: najčastejšie sú to verše Kollárových zneliek, objavujú sa však aj básne Šafárikove. Čitateľov pravidelne informuje o nových Kollárových a Šafárikových knihách a anotácie sú až adoratívne. Hoci tu nájdeme niektoré polemické a konfrontačné príspevky, emócie neovplyvňujú záujem redakcie o slovenskú kultúru. Časopis uverejňuje napr. výber *Slovenské pjesně*¹¹ (v štyroch pokračovaniach sa čitatelia zoznamujú so slovenskou ľudovou slovesnosťou), publikuje báseň A. Sládkoviča *Potěcha*¹², Hurbanovu báseň *Hlas k Nitře*¹³ a pod.

ČESKO-SLOVENSKÝ PROBLÉM NA RUSKÉM POZADÍ

IVO POSPÍŠIL (BRNO)

Bilaterální vztahy bývají často barvitě dokreslovány dalším vztahovým komponentem. Česko-slovenské vztahy a pojmání Slovenska a Slováků v českém prostředí může dokreslit komponent maďarský, německý, často i polský, ale – vzhledem k „nadstandardnímu“ působení ruské

¹⁰Čejka, Jan Josef: Na dorozuměnou. *Česká wčela* 1844, č. 65, 13.8.1844, s. 2.

¹¹Slovenské pjesně: Zakletá dcera. *Česká wčela* 1842, č. 32, 22.4.1842, s. 125. Džbán. *Česká wčela* 1842, č. 41, 24.5.1842, s. 161.

Kateřina z Bělehradu. *Česká wčela* 1842, č. 74, 16.9.1842, s. 293.

Léčení. *Česká wčela* 1842, č. 103, 27.12.1842, s. 409.

¹²Sládkovič, Andrej: Potěcha. *Česká wčela* 1843, č. 28, 7.4.1843, s. 109.

¹³Hurban, Jozef Miloslav: Hlas k Nitře. *Česká wčela* 1842, č. 96, 2.12.1842, s. 381.

kultury v průběhu 19. a 20. století – to může být i komponent největšího východoslovanského a slovanského národa a země – Rusů a Ruska. Nedávno Rusové sami vydali vynikající sborník o přítomnosti a působení Slováků v dřívějším hlavním městě Ruské říše Sankt-Petěrburgu. Editovali jej dva zkušení badatelé a přispěli sem mnozí významní bohemisté a slovakisté, literární vědci, historikové a politologové.

Samo téma je atraktivní, pozoruhodně reflektující paradoxy dějin (mnohem více než naše sporé politologické analýzy), ukazující reálný život lidí v politice uprostřed národnostních tlaků a víru převratných událostí 20. století: kdo si myslí, že je to jen minulost bez souvislosti se současností, mýlí se. Jako by slovenská emoce ovládla i jednu z editorek a autorek sborníku, zkušenou I. M. Poročkinovou, neboť se nám hned v úvodních větách svého úvodu (*Вместо предисловия*) snaží namluvit, že Slovinci a Chorvati patří k západním Slovanům. Těžko říci, zda je to charakteristika politická nebo zdali se autorka nechala unést jejich současným geopolitickým začleněními, ale běžná jazyková charakteristika je ovšem jiná, i když by proti pojetí Poročkinové dnes oba národy příliš nenamítaly.

Vynikající studií přispěl V. V. Michajlenko (*Академическая и государственная деятельность М. А. Балугьянского*). Rodák ze Zemplínska (Vyšná Olšava u Tokajíka, 1769–1847), z uniatské rodiny, nositel vysokých carských řádů, se svými radami ze sféry ekonomiky stal pro řadu ruských reformátorů téměř nepostradatelným. O vysoké vážnosti, které se v carském Rusku těšil, svědčí nejen události jeho života, ale také jeho pohřeb a vztah cara Mikuláše k jeho odkazu. Známy bohemista Oleg Malevič příše ve své studii (*Словацкие представители в Санкт-Петербурге в 1865 г.*) o aktivitě Slováků v roce rakousko-uherského vyrovnání a ruské Etnografické výstavy. Neobyčejně barvitý je popis setkávání a banketů, jichž se slovenští i čeští hosté účastnili. Jeden z obědů se udál v domě kupce Lichačova na Něvském 58: domnívám se, že to byl děd proslulého medievisty D. S. Lichačova, alespoň soudě podle jeho pamětí – škoda, že se k tomu Malevič nevyjádřil. Týž autor velmi kompetentně pojednává o slovenských novinách (*Slovenské hlasy*) a novinářích v Petrohradě za první světové války: ukazuje se, že shody mezi Čechy a Slováky se dosahovalo jen těžce. I. M. Poročkinová a O. Malevič pak píšou o slovenských novinářích (*Блистательная плеяда словацких журналистов*), a to o Bohdanovi Pavlů (1883–1938), Vladimíru Hurbanovi (1883–1949), Ivanu Markovičovi (1888–1944) a Jankovi Jesenském (1874–1945). Skvělý materiál z archívů carské ochranky přináší stať S. I. Andrejeva o petrohradském pobytu M. R. Štefánika (*Петербургские адреса Милана Растислава Штефаника*), stejně jako dodatek o Štefánikovi jako astronomovi a Pulkovské observatoři (S. S. Smirnov) a práce V. D. Savického o Petru Karvašovi, která se již dotýká v podstatě nejnovějšího období rusko-slovenských vztahů a leningradských inscenací Karvašových her.

ANGELA ŠKOVIEROVÁ (BRATISLAVA)

Obdobie po bitke pri Moháči predstavuje v dejinách Slovenska éru významných zmien s dlhodobými následkami, a to nie len v politickej ale i kultúrnej oblasti. Druhá polovica 16. storočia je na Slovensku charakterizovaná relatívne tolerantným postojom vládnucich vrstiev k postupne sa rozvíjajúcim protestantským cirkvám. Je to obdobie počiatku samostatnej organizácie protestantského duchovenstva, rozvoja nižšieho školstva i založenia prvých tlačiarň na našom území. Aj nižšia šľachta a meštianstvo si začali osvojovať myšlienky humanizmu podporujúce rozvoj samostatného myslenia, individualizmus, kriticismus a racionalizmus proti princípom autority, ktoré k nám prenikali z Talianska, Viedne i Prahy.

Napriek tomu, že škôl, o ktorých zakladanie a rozvoj sa obetavo starala najmä šľachta, bolo stále málo a ich úroveň tiež nebola vysoká, sa počet laických vzdelancov so záujmom o prírodné vedy a spoločenské dianie a s túžbou po klasickom vzdelaní polyhistorického charakteru stále zväčšoval. Na Slovensku však po smrti Mateja Korvína a zániku Academie Istropolitany roku 1491 až do vzniku Trnavskej univerzity roku 1635, nebola univerzita a naši protestantskí študenti boli nútení získavať vyššie vzdelanie na rôznych zahraničných univerzitách. Príťažlivé bolo pre nich Taliansko (Bologna, Padova, Ferrara), Rakúsko (Viedeň), Poľsko (Krakov) i Čechy (Praha). Približne od polovice 16. storočia v súvislosti s rozmachom reformácie začali protestantskí študenti navštevovať predovšetkým nemecké univerzity – Břeh, Vratislav, Jenu, Lipsko, Heidelberg a najmä Wittenberg, ktorého univerzita sa spolu s pražským Karolínom stala najvyhľadávanejšou vzdelávacou inštitúciou slovenských protestantov.¹

Nebolo výnimočné, že Slovák študujúci v Čechách alebo vracajúci sa domov zo štúdií cez české kraje, ostal tam, našiel si miesto alebo prijal ponuku niektorej českej školy či fary. A tak, napriek istému kultúrnemu a vzdelanostnému vzostupu Slovenska a prejavom aspoň čiastočnej náboženskej tolerancie, sa na prelome 16. a 17. storočia možno stretnúť so skutočnosťou, že veľké množstvo našich vzdelancov – protestantov pôsobí za hranicami Slovenska – v Čechách a na Morave. Mnohí z nich, napr. slovenský spoluprekladateľ Kralickej Biblie Pavel Jesenius, nie sú zahrnutí v Slovenskom biografickom slovníku.

¹MINÁRIK, Jozef: *Renesančná a humanistická literatúra. Svetová, česká, slovenská*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, s. 58.

Do roku 1621 vstúpili do vzťahu s tlačenu literatúrou v Čechách a na Morave mnohí vzdelanci a autori, ktorí sa buď narodili na Slovensku a neskôr po vyštudovaní pôsobili v Čechách, alebo ich predkovia pochádzali zo Slovenska, resp. sa na Slovensko prisťahovali. Základné historiografické dielo, akým je napr. *Slovenský biografický slovník*, opierajúc sa o teritoriálno-etnický princíp považuje za slovenské osobnosti tie, ktoré pôsobili doma alebo v zahraničí, ako aj príslušníkov iných národností, ktorí na Slovensku žili alebo zo Slovenska pochádzali, na jeho území pôsobili a zohrali tu významnú úlohu v rozvoji jeho kultúrneho, politického a hospodárskeho postavenia. Zmienky o slovacite, resp. etnickom cítení týchto autorov sú často len útržkovito, prípadne v narázkach zaznamenané v ich diele. Pre humanistických vzdelancov bol typický kozmopolitný pohľad na svet, a z neho vyplývajúci nadnárodný charakter tvorby, ktorý sa neviazal k rodisku a pôvodnej vlasti autora. Niektorí autori síce do istej miery prejavili záujem o spoločenské a politické dianie ovplyvňujúce i Slovensko (resp. Uhorsko), ale na dianie okolo seba sa pozerali skôr ako zaznamenávatelia skutočnosti s určitým odstupom a tak sa ich zväzky s pôvodnou vlastou a rodiskom prejavovali najčastejšie len v dedikáciách odkazujúcich na ich slovenských priateľov, kolegov a mecenášov, prípadne vo forme mena určujúcej niekedy priamo lokalitu alebo aspoň krajinu, z ktorej autor pochádzal. V cudzom etnickom prostredí, najmä však v multietnickom prostredí humanistických univerzít totiž prisťahovalci a ich potomkovia považovali za potrebné zreteľne sa odlišovať od iných národností prezývkami, najčastejšie podľa štátu alebo národnosti. V českých a moravských písomných prameňoch z 15. storočia je pomerne často doložený názov Slováč, Slováci² a na prelome 16. a 17. storočia sa objavuje v súvislosti s krstným menom aj prívlastok Pannonius. Zaužívanie výrazov Panónia – Panónius súvisí zrejme s humanistickou záľubou v antických vzoroch. Významný cirkevný hodnostár a jeden z najplodnejších humanistických spisovateľov prelomu 16. a 17. storočia v Čechách, autor 38 titulov českých a latinských, i kombinovaných česko-latinských nábožensko-vzdelávacích mravoučných traktátov, úvah, kázní a príležitostných veršovaných prác Juraj Tesák Mošovský sa v knižke *O pravém a upřímném přátelství*, ktorú napísal v Lstiboří roku 1582, podpisuje ako kněz *Gijjk Tesák Mossowský / Pannonius* a rovnako sa podpisuje ešte v ďalších dvoch knižkách: *Pravdivé vypsání o... porodu...* z roku 1608 a *O lakomství...*, o ktorej sa nevie, kedy presne vyšla. Učiteľ a rektor školy v Chrudime, Hradci Králové, Rakovníku a neskôr profesor filozofie a práva na univerzite v Prahe Matej Molesinus, ktorý

²RATKOŠ, Peter: *Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku. In: Slováci a ich národný vývin*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969, s. 31–32.

sa narodil asi v polovici 16. storočia v Slatine nad Bebravou, prispel básňou aj do zbierky tajomníka hornouhorského hlavného kapitána a komorského radcu v Bratislave Ladislava Kubíniho *Joanni Listhio Pannonia, episcopo... epithapia* (Praha 1577), kde sa podpísal ako *M. Mathias Molesynus Pannonius*.

Rímska provincia Pannónia zahŕňala územie medzi Dunajom a Sávou; preto humanistickí autori neraz pridávali k prívlastku Pannonius aj ďalšie označenia konkrétneho mesta, z ktorého pochádzali: napr. náš najznámejší dramatik 16. storočia sa vo svojom diele *Komedia nová o vdově*, ktorú vytlačil Andreas Graudex v Litomyšli roku 1573 pod latinské venovanie pánovi Rutiliovi z Roženštejna podpisuje ako *Paulus Kyrmezerus Schemnic(ensis) Pano(nius)*, Juraj Koppay sa v zbierke *Divo Maximiliano...* (Praha 1577) venovanej trenčianskej mestskej rade viac krát odvoláva na svoj pôvod a pod epigramom venovanom Jánovi Storciovi je podpísaný ako *Georgius Coppay Driethomensis Pannonius*.

V niektorých prípadoch autori úplne vynechávali prívlastok Pannonius a používali iba spôsob označujúci ich rodisko, zriedkavejšie pôsobisko. Napr. P. Kyrmezer sa v titule svojej prvej drámy *Komedia česká o bohatci a Lazarovi, kratičce sebraná ... skrze Pavla Kyrmezerského z Štabnice...*, ktorú napísal v Strážnici hlási ku svojmu rodnému mestu. O Kyrmezerovom pôvode z niektorého z banských miest vedela i uherskobrodská mládež, ktorá sa s ním lúčila pri jeho odchode z Uherského Brodu roku 1581 veršovanou skladbou s narážkou na jeho rodisko: *...Pavel Kyrmezerský, rodič kremnický neb štávnický...* Martin Monkovicenus z Bobrovca trenčiansky rektor a autor nového školského poriadku pre tamojšiu školu v rozlúčkovej reči *Ultimum vale sive oratio habita Trincini...* (Praha 1616) uviedol príčiny svojho náhleho odchodu z Trenčína. Druhou časťou tejto tlačky je list datovaný 1. augusta 1616 adresovaný superintendentom Eliášovi Lánimu, Izákovi Abrahamidesovi a Samuelovi Melikovi, na ktorého konci vyjadruje jeho autor lásku k vlasti a naráža na svoj pôvod i súčasné pôsobisko: *Admotum R. D. V. Studiossime colens / Patriam syncerissime amans / αλαξιαν detestans / Responsum benignum expectans. M. Martinus Monkovicenus Lyptov. p. / t Rector S. Trenchinien*. Významný polyhistor profesor hebrejčiny na Karlovej univerzite Daniel Basilius z Nemeckej Lupče si od roku 1610 a 1611 uvádzal pri priezvisku ponemčený prídomok de Deutschenberg alebo v latinskej forme Teuto-lypzenus, či Teuto Lypczenus a tiež Pannonius.³

Slováci, hoci i krátky čas pôsobiaci v Čechách, považovali za potrebné zreteľne sa odlíšiť od iných národností. V Koppayovej zbier-

³FRIMMOVÁ, Eva: *Daniel Basilius (1585–1628)*. Bratislava: Veda, 1997, s. 19.

ke *Divo Maximiliano*... sú pridané tiež epigramy jeho priateľov: ... *hic Adjecta sunt Epigrammata: Ladislai Kubini Pannonij et Joannis Hinconii Bohemi*. Viditeľné je tu zreteľné rozlíšenie autora Čecha a autora Slováka. Rozlíšenie Slovákov od Maďarov v Uhorsku je vidieť v diele Ondreja Rochotského, kde na označenie Maďarov používa synonymické výrazy: „Hunniadii, Hunni, Hungari“. Oproti nim stavia Slovákov, ktorých nazýva „Pannonii“. Štefan Illešházy, napr. pri mierových vyjednávaniach ako Slovan (Slovák) hovoril k Uhrom (Maďarom): ...*Ad procerum Stephanum primorem, Pannonis ora...* Tento autor vo svojom diele rozlišuje Čechov, Slovákov a Moravanov, ale menuje aj iné národnosti: *Indomiti hicce Thraces, Rascisque, Dacique phalanges, austriadumque manus, Slavi veteresque Boemi, Belliger Hunnus: Moravum isthac parte cohortes*.

Z hľadiska štátnej príslušnosti sa slovenskí mešťania i zemanovia označovali Hungari – Uhri,⁴ no v knižných dedikáciách bolo odvolávanie sa na uhorskú štátnu príslušnosť zriedkavejšie. Spišskonovoveský senior Eliáš Ursinus počas svojho pôsobenia v Prahe, v závere svojej magisterskej dišputácie venoval báseň inému študentovi pražskej Karlovej univerzity – Štefanovi Omastovi z Trenčína, ako svojmu uhorskému priateľovi: *amicum suum optimum Hungarum*.

ROMÁN VIKTORA FISCHLA

FRANTIŠEK VŠETIČKA (OLOMOUC)

První román Viktora Fischla *Píseň o lítosti* získal první cenu v první poválečné literární soutěži Evropského literárního klubu v lednu 1948. Jeho vydání nebylo však po únoru povoleno. Poprvé vyšel hebrejsky roku 1951 v Tel Avivě pod názvem *Šir harachamim*. První české vydání pochází až z roku 1982, vydalo je torontské Sixty-Eight Publishers. Z hlediska literárního vývoje V. Fischla je zajímavá skutečnost, že na další čtvrtstoletí se literárně odmlčel, pracoval jako diplomat ve službách izraelského státu. Do literatury se znovu vrátil teprve roku 1975 románem *Kuropění*.

Fischlovi rodiče a prarodiče pocházeli z moravsko-slovenského pomezí a právě do tohoto prostředí zasadil autor svůj román. Vlastní příběh se odehrává někdy ve dvacátých nebo třicátých letech; vzhledem k tomu, že příběh postrádá bližších dobových narážek, lze jej jen obtížně časově určit. Prolog a epilog vlastního příběhu je naopak jasně vymezen – jejich děj situuje Fischl do padesátých let. V rozhovoru

⁴RATKOŠ, P.: c. d. s. 39.

s Karlem Hvížďalou se zmiňuje o tom, že pro české exilové vydání původní verzi rukopisu přepracoval;¹⁴ nepochybně se tato úprava týkala právě prologu a epilogu, neboť ty jsou časově posunuty do padesátých let (a soutěž v Evropském literárním klubu se konala v lednu 1948).

Viktor Fischl líčí v *Přísní o lítosti* život židovské komunity na malém městečku. Už v jeho prologu je zmínka o lítosti; sklenář Filip Taub je přesvědčen o tom, že Bůh je milostivý a plný lítosti. Touto zmínkou začíná motiv lítosti, který prochází celým románem a dostává se i do jeho titulu.

V rozvitější podobě se tento motiv objeví hned v 1. kapitole, kde chlapec Daniel je zachvácen lítostí nad utrpením pasáka Ivanka. V textu je pocit chlapcovy lítosti znásoben několikerou anaforou: „Avšak bylo v něm více lítosti než strachu. Lítosti nad včerejším strachem, jež se proměnilo v ubohého tvora. Lítosti nad zaprodancem pekel, kterého ďábel podvedl. Lítosti nad velkým mužem, který plakal. Lítosti nad vzlykající horou masa, nad níž by se musel ustrnout sám ďábel, kdyby byl.“¹⁵

Motiv lítosti je v románě převážně jen součástí rozmluv a úvah, dějově jej Fischl realizuje jen na postavě Jakuba, jenž projde závažnou duševní zkouškou, jejímž výsledkem je nejen poznání stavu věci, ale zároveň pochopení nezbytnosti lítosti.

Zcela jinou podobu dostane tento motiv v epilogu, kde je rozvinut vnitřní rozhovor v navrátilivším se Danielovi o tom, zda lze lítost vztáhnout i na ty, kteří zlikvidovali všechny jeho souvěrce. Z hlediska typologického je motiv lítosti motivem imperfektivním; jeho zásadní problematičnost namířená do budoucnosti, jež je součástí Danielova uvažování, tvoří nezbytnou součást jeho nedokonavosti.

Příbuzné postavení jako motiv lítosti má v Hracích hodinách, pozdější Fischlově próze, motiv hracích hodin. Oba mají společné nostalgické zabarvení, oba procházejí celým dílem, v němž mají dominantní postavení, oba se také dostávají do titulu prózy. Oba jsou rovněž imperfektivními motivy.

Románem prochází počínaje 3. kapitolou také motiv dopisu, přesněji řečeno suma scének, v nichž se pekař Spitzer obrací na listonoše, zda mu nedošel list od syna z Ameriky. Dopis nakonec dojde; tato scénka má paradoxní podtext, neboť pekař obdrží očekávaný list v době sabatu, tj. v čase, kdy pravověrný Žid nesmí vykonávat žádnou činnost, to znamená, že také nemůže otevírat dopisy. Motiv dopisu je motiv deflektivní, neboť dolary, jež list obsahoval, neupotřebí pekař Spitzer na cestu do Ameriky, jak si přál jeho syn, ale daruje je místní kile (náboženské obci), která je v krajní finanční nouzi.

¹⁴K. Hvížďala, *České rozhovory ve světě*, Köln am Rhein, Index 1981, s. 121.

¹⁵Citují z 1. českého vydání – V. Fischl, *Přísní o lítosti*, Toronto, Sixty-Eight Publishers 1982.

Podobně jako motiv lítosti je i tento motiv spjat s vnitřním bojem a s konečným rozhodnutím postavy, jež je s motivem spjata. Navíc oba motivy spojuje paradoxní podtext v konečném vyznění – Jakub se o narození svého syna dozvídá od cizích, Spitzer obdrží dopis v době sabatu. Mezi motivem lítosti a motivem dopisu je i nemalý rozdíl, neboť první z nich je svázán s hlavními postavami, kdežto druhý s postavou vedlejší. Navíc se oba liší i typologicky – první z nich je motiv imperfektivní.

K předchozím dvěma motivům se jako třetí pojí motiv zlého člověka, jenž v románě provází pasáka Ivanka. Tento motiv je v Písni o lítosti nastolen už ve vstupní kapitole ve scéně, v níž Ivanko hořekuje nad odešedší ženou a proklíná muže, s nímž utekla. Pro motiv zlého člověka jsou charakteristické zejména dvě vzrušené scény – scéna Ivankovy smrti (přesněji řečeno její ohlas v 15. kapitole) a scéna smrti svůdce jeho ženy (ve 20. kapitole). Druhou z těchto scén se motiv uzavírá. Postava zlého člověka se v románě přitom upřesňuje – v 1. kapitole je to ještě komediant, v předposlední (próza má 21 kapitol) je konkretizován jako žonglér z cirku.

Chlapec Daniel si z hloubi duše přeje, aby Bůh cirkusového žongléra potrestal: „Od Ivankovy smrti nemohl myslet na nic jiného. Nic si nepřál tak jako to, aby zlý člověk, který napřed Ivankovi ukradl jeho ženu a pak ho zabil, došel spravedlivého trestu. Trest, trest, bušilo mu stále v uších. Byl toho plný a nebylo nikoho, s kým by o tom byl mohl mluvit. Nikoho kromě Boha samého a k tomu sice mohl mluvit, ale nedostával odpověď.“ Odpověď však krátce nato přichází; do dědova krámku, v němž se zdržuje rovněž Daniel, vstoupí povozník Fischer a vypráví o žongléřově krutém konci, jehož byl přímým svědkem. Daniel, jenž je přesvědčen, že přivolal komediantovu smrt, je stížen horečkami. Této bludné představy jej zbaví teprve jeho děd Filip. Protagonista románu je tak bezprostředně spjat s tímto návratným motivem.

Vedle trojice nosných motivů románem od začátku až do konce prochází figurální dvojice Filipa Tauba a Gabriela Manesse, jež Fischl v 3. kapitole charakterizuje těmito slovy: „Filip a Gabriel byli spjati přátelstvím od samého dětství. Spolu se učili číst a psát, nebožtík reb Mendel, Bůh buď milostiv jeho památce, jim společně odhaloval tajemství svatých knih a od té doby nebylo snad dne, kdy by se tito podivní přátelé nebyli sešli. Podivní, neboť si sotva lze představit dva lidi, kteří by se navzájem méně podobali než Filip Taub a Gabriel Manesse. Gabriel byl rozsochatý, napřímený obr s postavou podobající se rozkřídlenému stromu, kdežto Filip byl drobný, nahrbený mužiček zahleděný do země. Vedle Gabrielovy tvrdé ráznosti, jíž léty neubývalo na přísné výbojnosti, vystupovala Filipova pokorná laskavost tím jasněji.“ Oba mají podobu starozákonních starců, kteří se neustále

přou o to, je-li Bůh přísný a spravedlivý, nebo milostivý a plný lítosti. Jejich pře spočívá už v jejich povahové rozrůzněnosti, neboť Filip Taub je sangvinik, kdežto Gabriel Menasse cholerik. Z obou starců je dominantní postavou Filip Taub, jenž je usmiřovatel ostatních a hlasatel nezbytné lítosti.

Volba těchto dvou postav není nijak náhodná, neboť Fischl v nich ztvárnil dvojici svých předků. V jednom interview o svých dědečcích řekl: „Jezdil jsem k nim o prázdninách na moravsko-slovenské pomezí. Oba byli velmi zbožní. Dědeček Gabriel z Holíče však měl Pána Boha trestajícího každé provinění, zatímco dědeček Filip ze Skalice měl Pána Boha, který odpouští. A já jsem si mezi těmito dvěma druhy Pána Boha hledal svou cestu.“¹⁶

Fischl se ve své tvorbě rád uchyloval k vzájemně spjatým figurálním dvojicím – v Hracích hodinách ji např. představuje hrdinův otec a matka, jež autor stylizoval jako mytickou dvojici Filomena a Baucis.

Protagonistou *Písně o lítosti* je malý Daniel, jemuž Fischl vědomě přiřkl toto biblické jméno, neboť podobně jako starozákonní Daniel se zachrání z jámy lvové, tak jeho novodobý jmenovec přežije jámu nacistických koncentráků. Zachrání se jako jediný z celé židovské obce. Protagonista románu tak přerůstá v mytizovanou postavu, neboť jeho jméno je aluzí na postavu Starého zákona a jeho životní osud v tom nejzákladnějším připomíná biblického hrdinu. Téma záchrany se však nachází v pozadí příběhu, přesněji řečeno stalo se námětem románového prologu a epilogu. Příběh sám je z valné části nahlížen očima dítěte Daniela – této ozvláštňující metody Fischl znovu použil v Hracích hodinách.

Zcela jinak je tomu s Danielovým bratránkem Davidem, jenž nemá s biblickým jmenovcem nic společného. Malý David se naopak stává obětí nacistického Goliáše – zahyne spolu s ostatními v koncentračním táboře.

K Fischlovým přednostem patří vedle vedení motivů a tvorby postav také nemalá schopnost scénování. Na určitých místech svého příběhu vytváří příznačné scény, konkrétně scénu iterační a synchronní. Iterační scénu představuje 15. a 16. kapitola. V 15. kapitole proběhne závažný rozhovor mezi Filipem Taubem a mladým Jakubem Menassem, jejich rozmluva je ukončena zjitřeným výjevem s bláznem Karolkem, z něhož vysvitne, že pasák Ivanko se oběsil. V 16. kapitole se tato scéna opakuje, tentokrát je však vnímána a prožívána chlapcem Danielem, který jejich rozhovor tajně vyslechne. V prvním případě má výjev objektivní charakter, v druhém případě převažuje chlapcova subjektivita.

Fischlovo úsilí ozvláštňovat text se projevívá hned v následující 17. kapitole, jíž vtiskl podobu synchronní scény, dokonce trojitě. Helena v ní

¹⁶D. Emingerová, *Dva životy*, Praha, G plus G 2002, s. 20–22.

opustí Jakuba, jenž nezávisle na tom dojde k rozhodnutí, že se s ní rozejde; současně v téže chvíli se Jakobovi narodí syn. Situace je paradoxně umocněna tím, že Jakub o jeho zrodu nic neví, poněvadž je zaujat svým osobním problémem. Rozhodnutí o Heleně, k němuž Jakub nakonec dojde, je rozhodnutí nejdynamičtější postavy, jež se v románě vyskytuje; o to je synchronní scéna vyhocenější a stavebně závažnější.

Scénický charakter má i finále románu, jež je zajímavým způsobem časově odstupňováno. Jeho temporální posloupnost plynule mapuje celý poslední den a zastavuje se u půlnočního času: „V šest začali vycházet sedláci na pole a do vinic.“ – „O sedmé zazněly v ulici šouravé kroky Ferenčáka, jenž s poštáckou torbou přes rameno roznášel dopisy.“ – „Pozdě odpoledne, když se vrátil z modlitby minche domů, našel Filip chlapce v koutě pokojíku za dílnou.“ – „O sedmé usedli u stolu.“ – „Před osmou přišli Gabriel a Tereza.“ – „V devět se Gabriel s Terezou zvedli.“ – „O desáté starý Ferenčák, opásán drábským palašem, odváděl z Kohú-tovy hospody opilého cikána do šatlavy.“ – „O půlnoci přiložil roh k ústům, odtroubil dvanáctkrát a propěvuje táhle ‚Uderila dvanáctá hodina, chval každý duch Hospodina‘, kráčel pomalu k dalšímu nároží.“ – „Tou dobou však už městečko spalo a nikdo neslyšel jeho zpěv.“ Finále, v němž dominující roli hraje tok času, je finále temporální.

Završení *Písně o lítosti* tímto způsobem je překvapivé a logické zároveň, neboť v nejednom Fischlově díle má čas relevantní dosah. Nezapomeňme, že už tituly jeho prvních dvou sbírek měly temporální charakter – *Jaro a Kniha nocí*. Tato tendence se odráží i v názvech Fischlových pozdějších próz – viz jeho *Kuropění* a *Hrací hodiny*.

Píseň o lítosti Fischl posléze zarámoval, vtiskl mu architektonické zarámování v podobě prologu a epilogu, jež jsou od ostatního románového textu odlišeny také typograficky (kurzívou). Na rozdíl od vlastního příběhu se odehrávají v poválečné době, na začátku komunistické éry, kdy se Daniel vrátí do městečka, kde žila židovská komunita, jejíž byl on součástí. Prolog a epilog jsou navzájem odstíněny významově – v prologu Daniela jeho vrstevník Tomík nejen nepozná, ale chce o něm dokonce podat hlášení; služebná Kačka v epilogu jej nejenom pozná, ale navíc jej uvítá, pohostí a podaruje jej vzácnou relikvií.

Vlastnímu románu dal Fischl žánrový titul, zdůrazňující lyrickou, nostalgickou rovinu díla. Písněnému ladění odpovídá posléze i frekvence návratných motivů a do jisté míry i téma románu – lítost jako lidský postoj. Píseň o lítosti je první Fischlovou prózou, předchází ji poměrně četná tvorba básnická, v níž autor často používal žánrových titulů – *Hebrejské melodie*, *Evropské žalmy*, *Anglické sonety*. Částečně do této kategorie patří i názvy jako *Kniha nocí* a *Lyrický zápisník*.

Označuje-li Viktor Fischl v titulu svůj román za píseň, nečiní tak náhodou, neboť román má lyrickou atmosféru. Je to do značné míry logické, neboť všechna předchozí Fischlova tvorba byla ryze lyrická. Lyrickou notu svého románu si autor velmi dobře uvědomoval, proto organismus své prózy vyztužil třemi relevantními motivy, ne-li plně epickými, pak alespoň epizujícími. Navíc dva z nich typologicky vyhranil – imperfektivní a deflektivní motiv. Motiv zlého člověka není sice typologicky vymezen, zato je plně epický (nejepičtější z dané trojice).

Dominantní ráz Fischlova románu je však lyrický a zapadá tak do vývojové řady lyrických, popřípadě lyrizujících próz. Tímto svým charakterem má blízko k prózám Fráni Šrámka, zejména k jeho *Stříbrnému větru*. Fischla spojuje se Šrámek především to, že podobně jako jeho předchůdce spoluvybuďoval svůj román pomocí imperfektivního motivu. Šrámek svůj Stříbrný vítr dokonce pomocí dvou imperfektivních motivů – motivu stříbrného větru a motivu krve. U obou prozaiků se pak vůdčí motiv dostal i do titulu díla. Příbuzenství mezi oběma romány je však hlubší – jejich tvůrci oba své první romány vystavěli pomocí tří relevantních motivů. U Šrámka je tím třetím motiv mladé kněžny (na rozdíl od Fischla jde o deziluzivní motiv).

Fráňa Šrámek zrekapituloval a uzavřel svou dráhu prozaika roku 1933 povídkovým souborem *Bouřky a duhy*, Viktor Fischl shodou okolností v témže roce vstoupil na literární parnas sbírkou *Jaro*. Překřížily se tak dvě cesty autorů, kteří jsou navzájem spjati nejen lyrickou notou, ale zejména výrazným smyslem pro tektonickou výstavbu textu.

JÁN JESOM: A EŠTE LETIACE TIENE

(NEZNÁMY POKUS Š. KRČMÉRYHO O ROMÁN)¹

ANNA ZELENKOVÁ (PRAHA)

Z heuristického pohledu by sa mohlo zdať, že dielo najvýznamnejších osobností slovenskej literatúry 19. a prvej polovice 20. storočia je už uzatvorené, no predsa len nové nálezy a sprístupňovanie neznámych dobových prameňov, korešpondencie, rukopisov a najrôznejších záznamov poukazujú na dôležitosť archívneho výskumu ako integrál-

¹Text vznikol v rámci grantového projektu Vzájemnost a nevzájemnost. Sondy do česko-slovenských literárných vzťahů (identifikačný kód projektu IAA900920702). Ďakujem za cenné pripomienky k interpretácii daného rukopisného textu prózy od prof. P. Petrusa a za konzultácie k osobnosti Š. Krčméryho s doc. A. Matovčíkom, ktorý mi zasa poskytol cenné informácie k životu a dielu autora. O náleze rukopisu som informovala aj v referáte prednesenom na konferencii *Obraz – slovo – zvuk* (UKF v Nitre, máj 2007), ale chcem naň v skratenej podobe upozorniť aj v českom prostredí a pridávam úryvok z doteraz neznámeho umeleckého textu.

nej súčasťou modernej literárnej histórie. V prípade Štefana Krčméryho, ktorého texty už boli podrobne zdokumentované, textologicky podchytané a interpretované vo vybraných spisoch a ďalších edíciách, sú nové rukopisné objavy, vzhľadom k vysokému stupňu archívneho spracovania o to prekvapujúcejšie, že tieto texty potvrdzujú autorovu odbornú erudíciu a jeho postavenie popredného literárneho historika a teoretika, ale aj spisovateľa a arbitra slovenskej kultúry aj v 30. rokoch. Napríklad doteraz nebola známa korešpondencia Š. Krčméryho s T. G. Masarykom, ktorá je uložená v Archíve Kancelárie prezidenta republiky v Prahe,² a práve v liste z 18. 4. 1933, ktorý Krčméry napísal Masarykovi zo svojho štvormesačného pobytu (finančne mu ho zabezpečil T. G. Masaryk a zorganizovala Alice Masaryková) v Ženeve, tvrdil: „*Píšem román akýsi – vedľa svojej literárnej histórie...*“³ Aj na základe tejto informácie bol uskutočnený výskum po pražských archívoch s cieľom hľadania textu, ktorý mohol byť (ako sa predpokladalo) založený a zabudnutý v niektorých z pražských pozostalostí. Krčméry bol známy tým, že rozposielal na posúdenie svoje rukopisné texty rôznym literárnovedným osobnostiam, s ktorými pracoval a viaceré z nich sa objavili až po rokoch. Takto som v pozostalosti A. Pražáka našla text z roku 1935 *Možnosti československej prozódie*⁴ a v pozostalosti T. G. Masaryka rukopisný literárnoteoretický text *Vajanský*⁵. Spolu s ním bola založená aj malá obálka, v ktorej sa nachádzal text umeleckej prózy *A ešte letiace tiene*⁶, o ktorej budem informovať a pokúsim sa aj o jej zatiaľ stručnú interpretáciu.

Na obálke, v ktorej je rukopis vložený, je rukou napísané označenie – román. Je to prekvapujúce, pretože v žánrovom kontexte jeho prozaickej tvorby ide vlastne o nezvyčajný pokus. Próza vznikala v období Krčméryho ženevského pobytu, vymedzenom koncom januára 1933 a májom 1933, prípadne v nasledujúcich mesiacoch už počas pobytu v Prahe, kde býval a pracoval určitý čas po návrate zo Ženevy. Krčméry text napísal na vytrhnuté listy (štvorčekované) z bloku malého formátu, v rozsahu 192 strán (písané iba po jednej strane). Rukopis, ktorý je napísaný čiernym atramentovým perom, je relatívne dobre čitateľný, takmer bez opráv a škrtoŕov, ale miestami sú určité výkyvy v čitateľnosti, a predsa len sú niektoré pasáže takmer nečitateľné (na niektorých miestach je atrament aj rozmazaný), dokonca

²Korešpondencia Š. Krčméryho T. G. Masarykovi je uložená v Archíve Kancelárie prezidenta republiky v Prahe, fond Š. Krčméry (D 7822/35). Korešpondencia bola publikovaná: ZELENKOVÁ, Anna: „*Trúfal som si obrátiť svet naruby*“ (Š. Krčméry a jeho kontakty s T. G. Masarykom). In: *Kultúra a súčasnosť* 4. Zošity č. 9/2006. Fakulta stredo európskych štúdií UKF, Nitra 2006, s. 64–78.

³Tamže, s. 75.

⁴ZELENKOVÁ, Anna: *Slovenská prozódia a verziifikácia v rukopise Štefana Krčméryho (1935)*. Praha, Slovanský ústav – Euroslavica 2006.

⁵ZELENKOVÁ, Anna: *Poznámky k interpretácii neznámeho rukopisu Š. Krčméryho „Vajanský“*. In: *Trináct let po. Trináct rokov po*. Brno, Ústav slavistiky FF MU 2006, s. 273–282.

⁶Rukopis sa našiel v pozostalosti T. G. Masaryka uloženaj v Archíve Ústavu TGM AV ČR, fond TGM, Kultúra, č. 443.

napísané iným rukopisom (písané manželkou, ako sám napísal v jednom z listov T. G. Masarykovi, 18. 4. 1933: „... píšeme ho, lebo žena mi pri tom pomáha“).⁷

Krčméryho próza vznikla na základe intenzívneho osobného zážitku z pobytu v Ženeve. Jej výrazný autobiografický základ, ktorý vyplýva aj z topografického vymedzenia, obsahuje znaky umeleckej lyrizovanej prózy, resp. naturizmu, ktorý prevládal v slovenskej literatúre 30. rokov. Tento ideovo-umelecký prúd je v domácom kontexte spojený s hľadaním moderného výrazu románovej štruktúry, s psychologizáciou, lyrizáciou a v prípade Krčméryho autorskej metódy aj s intuíciou, náznakom a detailom, so sfilozofičtením poetiky a štýlotvorným lyrizmom, ktorý sa svojím alegorickým exponovaním myšlienkových a mravných hodnôt na ose dobra a zla odlišuje od vypätého expresionizmu D. Chrobáka alebo Švantnerovho a Ondrejovho využívania duchovných symbolistických princípov v prírode. S tým súvisí aj autorovo úsilie o „nový žáner epizovanej eseje, ktorá je umeleckou evokáciou i teoretickým výtvorom v jednom tahu“.⁸ Titul rukopisej prózy je literárnou reminiscenciou na román S. H. Vajanského. Intertextuálna súvislosť je tu zvýraznená aj časovým určením vymedzeným dátumami vzniku obidvoch diel. Vajanského *Letiace tiene* boli publikované v roku 1883 a presne po pol storočí Krčméry napísal rukopis svojej prózy *A ešte letiace tiene*, ktoré akoby osudovo ostali iba v rukopise a zabudnuté.

Jednou z postáv, ktorá je daná do popredia, je autobiografická postava mladého Slováka, študenta teológie a začínajúceho literáta, ktorý sa nielen v „reálnom“ deji a prostredí, ale aj vo svojich víziách a snoch stretáva (alebo na nich odkazuje) na konkrétnom mieste (Ženeva) a vo fiktívnom čase s francúzskymi, anglickými a nemeckými romantikmi a filozofmi (J. J. Rousseau, G. G. Byron, Voltaire, Spinoza, W. Leibnitz atď.) a hovorí s nimi o vzťahu človeka k Bohu, viere a k svetu vôbec. Rukopis je nasýtený citátovosťou, literárnymi reminiscenciami a alúziami na konkrétne historické postavy, spisovateľov, filozofov alebo ich diela.

V autorovom rukopisnom texte sú zaujímavé dve hľadiská – filozofické a estetické, z ktorých môžeme k textu pristupovať: 1. filozofické hľadisko vyplýva zo vzdelania Š. Krčméryho ako teológa, panteistu. Rukopis je silne ovplyvnený týmto vzdelaním a Krčméryho náboženskou orientáciou, ktorá vnáša do textu výrazné napätie a plno vnútorných rozporov, v ktorých je viditeľný odraz autorovej vlastnej životnej situácie. Práve v týchto rozporoch ide o vnútorné oslobodenie sa, odrážajúcu sa v opozíciách časovosť–večnosť, ukončenosť–trvácnosť.

⁷Porov. pozn. 2, s. 75.

⁸ŠTEVČEK, Ján: *Štefan Krčméry naturista*. In: J. Š.: Literárno-historické etudy. Bratislava, Národné literárne centrum 1996, s. 41.

Tu sa odrážala jeho schopnosť sebareflexie, pretože v týchto úvahách si Krčméry ujasňoval svoju vlastnú životnú situáciu a vedomie svojej smrteľnosti. Metaforická pozícia autorského subjektu na hrane života prezrádza jeho krízu vnímania sveta. Krčméry, ktorý sa štylizuje do postavy slovenského študenta v cudzine, vedie neustály vnútorný zápas aj o seba, a to tak, že dialogicky polemizuje o bytí či nebytí, o svojej viere alebo neviere v Boha. 2. estetické hľadisko vychádza z Krčméryho literárnokritických a umeleckých názorov ovplyvnených vitalizmom a iracionálnou filozofiou H. Bergsona a B. Croceho. Autorova pozícia literárneho kritika a znalca svetovej literatúry, ktorý sa intuitívne vciťuje do svojich literárnych postáv, súvisí s jeho vnútorným naladením a ovplyvňuje najmä jeho subjektívnu interpretáciu postáv z panteónu svetovej literatúry a filozofie. Napríklad Krčméryho vzťah k Rousseauovi sa neodvíja z analytického pochopenia filozofických textov, naopak, jeho „mediálna“ interpretácia zámerne nehovorí o faktografických a kauzálnych súvislostiach. Asociatívne rozvíja špecifické skryté postrehy, ktoré sú u Krčméryho a Rousseaua analogické, ako napr. svojrázny postoj k jedinečnosti prírody, rešpektovanie univerzálnosti sveta alebo projekcia vesmírnej dimenzie, do ktorej je vložený ľudský subjekt.

Krčméry sa snaží v románovom tvare harmonicky skĺbiť svet ideí reprezentovaný postavami, či už reálnymi, alebo fiktívnymi (literárne postavy), a svet fikcie, predstáv a nálad, ktorý je vytvorený lyrickými opismi prostredia, prírody a s tým súvisiacim navodením atmosféry, ktorá silne aj dejovo ovplyvňovala duševný stav postáv. Autorovi nešlo iba o opis prírody, ale najmä o inšpiráciu, ktorú postavy z prírody čerpali. Alpská príroda bola pre nich vyslobodením, očistením sa. Štýl je charakteristický subjektivitou výrazu a zážitkovosťou, ktorá tu má prednosť pred výkladovosťou a kultúrohistorickou faktografickosťou. Krčméryho pokus o román je moderný vo výraze, jeho žánrový synkretizmus, ktorý sa približuje k esejizmu, prináša originálne štylizácie v podobe uvoľneného asociatívneho radenia myšlienok a postrehov, ktoré prerastajú do stále nových a nikdy sa neopakujúcich obrazov: autor vytvára svoj románový svet obrazným jazykom, princípom metaforickej skratky (akoby celý život Krčméryho i jeho románových postáv prebiehal v skratke) založenej na špecifickosti detailu, ktorý vedie k vystihnútiu jedinečnosti a k pochopeniu vnútornej podstaty veci.

Krčméryho sklon k analytickosti a k detailizovaniu sa prejavil v kompozičnej fragmentárnosti textu, v jeho asociatívnom a mozaikovitosti, ktorá má až extrémne požiadavky na čitateľskú recepciu. V každej postave je prítomný aj kus Krčméryho trápenia. Jediným liekom je pre autora i pre postavy písanie. Postavy neustále prežívajú svoje vízie,

sny, bolesti, sú „rozpoltené“ a pohybujú sa medzi životom a smrťou: „*sny jeho i bdenie obrazov vnútra jeho bolo, rozťatého na dve poly*“,⁹ píše o svojom hrdinovi Krčméry. Postavy charakterizuje určitá rozdvajenosť, niekedy až schizofrenickosť, akési „*vedomie svetla i vedomie tmy*“. ¹⁰J. Vanovič upozornil na to, že po roku 1932 sa mení Krčméryho prozaická poetika, veta sa syntakticky a štylisticky uvoľňuje z dobových estetických konvencií, pojmovosť a definičné jadro esejistického výrazu je oslabené, posilňuje sa ikonickosť a metaforika a slovo sa stáva „*básnickým, priam röntgenovo vidiacim*“. ¹¹V naturalistickom chápaní bola schopnosť intuitívneho prenikania k zmyslu a k podstate vecí, tak ako ju rozvíjal Krčmérymu blízky Croce alebo Bergson, špecifickou metódou, ktorá oslobodzovala Krčméryho texty „*v štádiu nielen zatemňujúceho, ale i rozputnávajúceho sa vedomia*“¹² z uzavorených hraníc racionalizmu.

Jednou z postáv, na ktorú je dej románu sústredený, je postava slovenského študenta, jeho subjektívne zážitky, dialógy s ostatnými fiktívnymi aj „reálnymi“ postavami, najmä na jeho vnútorný emocionálny svet, a to so všetkými jeho trápeniami, bolesťami, samotou, ale aj šťastím. Práve v tejto postave je zreteľné intertextuálne prelínanie jednotlivých dejov, svetov, ideí a literárnych alúzií. Študenta možno zaradiť do týchto tematických línií:

1. vzťah študent – autor (spätosť vnútorného sveta, spoločné smútky, emotívne prežívanie, dochádza k prelínaniu autora s postavou – prostredníctvom postavy a jej osamotenosti a smútku sa autor sám vykupuje zo svojich trápení, vyznáva sa zo svojich reálnych pocitov a bolesti);
2. vzťah študent – spisovateľ/filozof (je založený na vzájomných stretnutiach a rozhovoroch, na blízkosti študenta s názormi a filozofiou týchto postáv, študent má k nim blízko, k ich vnímaniu sveta – prostredníctvom toho sa s nimi vyrovnáva aj samotný Krčméry);
3. vzťah študent – literárna postava ako súčasť deja (ide o postavu Manfreda – opäť ide vlastne o vyrovnávanie sa autora s danou literárnou postavou, dajú sa nájsť silné analógie medzi Manfredom-Byronom a študentom-Krčmérym – spoločné nielen literárne, ale aj „reálne“ osudy – putovanie, samota, duševná rozorvanosť, hľadanie seba samého, životné trápenie).

Najvýraznejšie sa v danej viacvrstvovosti textu ukazuje analógia Krčméry – Byron. Krčméry sa ako autor obracal intuitívne na osamotených romantikov. Identifikoval sa najmä s Byronom ako s pútnikom, ktorý videl východisko pre svoju duševnú bolesť v prírode, práve v nej nachádzal slobodu a východisko zo samoty i smútku. Tak

⁹Citované z rukopisu originálu.

¹⁰Tamže.

¹¹VANOVIČ, Július: Štefan Krčméry: nositeľ nielen hodnôt, ale aj výstrah. In: kolektív autorov: Rodinné striebro. Bratislava, F.R.&G. 2006, s. 28.

¹²Tamže, s. 27

ako sa Byron identifikoval so svojou postavou Manfreda, prostredníctvom ktorého odkrýval svoju vnútornú krízu, tak si aj Krčméry vytvoril postavu vnútorne rozorvaného, osamoteného študenta, ktorý hľadá sám seba, odkrýva svoj vzťah k Bohu, svetu či k domovu. Identifikácia študent/Krčméry – v analógii – Manfred/Byron sa odhaľuje v odkrývaní chaosu v duši študenta, v jeho duševnom rozpoložení, putovaní po krajine i v samotných dialógoch. Byron sám začal písať Manfreda (október 1816) pri Ženevskom jazere, silne ovplyvňujúcim aj Krčméryho, ktorý sa inšpiroval jeho literárnym vyrovnávaním sa práve cez postavu Manfreda so svojou duševnou rozorvanosťou. Aj jemu bola v tomto texte práve príroda očisťujúcim prvkom, ktorý ho zbavuje samoty a „lieči dušu“. Aj S. Šmatlák, ktorý vyzdvihuje prítomnosť prvkov romantického rousseaizmu v myšlienkovom systéme slovenského naturizmu, uvádza, že tieto prvky boli výrazne modernizované a prispôbované aktuálnym potrebám žánrového a ideového vývoja, domácej kultúrnej situácii.¹³

Krčméry, ktorý vychádzal zo slovenskej lyrizovanej prózy, je v tomto texte žánrovo nezaraditeľný – nájdeme tu náznaky nielen naturalistického a psychologického expresionizmu, ale aj intenzívneho romantického pátosu a baladickosti. No aj napriek tomu sa od týchto označení žánrovo vzdaluje – daný text možno nazvať román vnútorného sveta zachytávajúci vonkajšie udalosti, je to aj román osobnej retrospektívy, román krízy intelektuála, ktorý túži po istote a harmónii, je to aj román polytematický, v ktorom prelínanie časových rovín (experimentuje s prelínaním času fabule a času sujetu) vytvára svojrázny slovesný tvar, ktorý je aj v kontexte Krčméryho próz výnimočný a ktorý obnovuje, ale aj destabilizuje možnosti románového žánru.

Prípojený krátky úryvok z textu, vybraný z nájdeného rukopisu, je uverejňovaný s minimálnymi úpravami v súlade so súčasnou jazykovou normou. Riadim sa zásadami pre vydávanie literárnych textov uverejnenými v Literárnom archíve (Martin, 1965).

¹³ŠMATLÁK, Stanislav: Dějiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť. Bratislava, Tatran 1988, s. 521.

JÁN JESOM: A EŠTE LETIACE TIENE (JAR V ALPÁCH)

Lord Byron otvoril dvere i obloky nad stĺpmi, ktoré niesli poschodie jeho vily od jazera. Pery mocne stisol a rozšíriac nozdry vdýchol hlboko jarný vzduch. O Ženeve hútal, keď hľadel na ňu z tohoto úbočia dedinky Cologny. Slnce horelo nad mestom a iskrilo sa na jazere ako rozmrvené sklo i hútal, prečo má Ženeva slnce, okolo svojho erbu, lúče slnečné, všetkými smermi rozstriechnuté, ako ich má Japonsko na svojich zástavách. Potom vystrel dlaň, aby ho zakryl a fúkol zároveň, akoby ho chcel zhasiť, ako sa zhášajú sviece. Básnik ruval sa so slncom od detstva. Miloval ho i nenávidel. Skákaval v ňom, ako kobyľka, po parkoch trávnatých dedov svojich a skrýval sa pred ním po jaskyniach. Keď sa skrýval, vedel, že sa pred ním skrýva. A teraz ono rástlo s novou jarou.

Študent a Rousseau idúcky domov mlčali. Rousseau o farbách rozmýšľal, ako sa ony práve rozzelenávali v úbočí, ktorým schádzali i hľadal im analógiu vo sfére sluchovej. Napísal si bol dávno na kúsok papiera, že melódia v hudbe je to isté, čo je kresba v pekných umeniach a farbe že zodpovedajú akordy a zvuky. Teraz sa mu to zdalo veľmi nedostatočným. Čo je farba, čo je farba? spytoval sa v sebe. Mládenec prešiel v akomsi ostrom nevädzovom habite povedľa. Prečo je farba jeho tá istá, ako farba nevädze. Vtáčatá rozhlaholili sa okolo záhrad des Eaux Vives, teraz ich počul, oko zažmuril a chcel počuť ich farbu, ale nepočul. Len farba čierneho drozda temnela mu v duši.

A slovenský študent hútal: Kant sa mylí o vzniknutí zeme. I ona sa tak zrodila, ako sa rodí všetko.

Svetlo bolo len a tma a zápas oboch a svetlo bolo Slnce, zázračná buňka vesmírna. I rozdelilo sa Slnce v jadre svojom, ako delieva sa jadro bunečné a oddelil Boh svetlo od svetla a bol deň prvý.

I začal sa vo vesmíre zápas dvoch slnc a keď sa rozsvetlovalo jedno slnce, haslo slnce druhé a keď sa druhé slnce rozsvetlovalo, haslo prvé. Napokon zvíťazilo slnce jedno a rozpálilo sa do biela, do belosti oslepujúcej. A druhé slnce vtiahlo oheň svoj do vnútra svojho a na povrchu vznikla mu kôra. I nazval Boh svetlom slnce biele a slnce čierne zemou. A to bolo oddelenie svetla od tmy a po prvom dni vesmíru prvý deň zeme. A zem vydala trávy, byliny a ovocné stromy. Vydala ich, ako Boh vydal svetlo zo seba, slnce i myšlienku. A mladý vetrík hladil trávy a byliny skláňali si v ňom hlávky mladé.

A rozostrel Boh zvuky nad lúčinami a povedal, že všetko je dobre.

Drozd hvízdal v olšine, kade kráčali a vtáča akési, ktorého hvízd smiechu bol podobný, mu odpovedalo. Živé ploty, zastríhané na spôsob versailleský, vypúšťali žlté svoje hviezdičky, kvieta drobné.

- Čudný človek je lord, – povedal zrazu študent.
 - Nesmrteľný.
 - Ako každý smrteľník.
 - A pozreli jeden na druhého a veky zašumeli im nad hlavami.
 - Vy ste boli skutočne v dome pod svätým Petrom? – obrátil náhle Francúz.
 - Divím sa, že sa tomu tak divíte.
- Rousseau pomlčal.
- On totiž v tom dome nikdy nebol.
- A lord Byron, vyjdúc pred stĺporadie vily a podíduc briežkom nadol, smerom k jazeru, zastal naprostred cesty a, oprúc sa na tyč viničnú, hútal:
- Rousseau má pravdu. Dajte každému človeku kúsok zeme, aby sa v nej papral a vypapre svoje šťastie, svoj stratený raj.
- Cognianski susedia Byronovi sa už paprali v prsti, staré lístie vyhrabávali z trávy, pálili ho a kyprili prst jeho popolom, haluziam ovocných stromov sa prizerali, pukom ich sa prihovárili, húsenice spomínali i sladkosť vína predlanského, ale básnik sám hľadel na ďalekú, s nebom sa zlievajúcu Juru, pohľadom, ktorý nič nevidel a nič nehľadal, len seba samého. Ale málo videl z prírody božej i Rousseau, kolíšuci sa rytmickým krokom smerom k siluete svätopeterskej.
- Veľký prorok prírody chodil jarou akoby sa mu o nej len snívalo.
- Tej noci lord Byron otvoril okno a dlho, dlho hľadel do noci. Zápasil so svojím subjektivismom giganticky. Hľadel dlho a uvedomoval si, čo vidí. Potom zavrel oči a dlho načúval noci, akoby striehol sluchom tajomstvá akési nečujne šepotané. A ešte ňuchal vo vetre, ktorý rozčeril viditeľne hladinu jazera a zašuchotal v kroví pod oknami vily. I striaslo ho náhle. Potom vstal z kresla obločného a namacajúc brko, máčal ho do ťažkého kalamára a písal. A sloka tiekla mu za slokou ako dávno nie a v týchto strofách Childa Harolda uvedomil si svoju silu. Duch jeho, čudne do seba prepadlý, v šťastných chvíľach našiel spojenie so svetom náruživé a stretnutie dvoch svetov rozspievalo sa v zmysloch. V tejto partii tretieho spevu zmysly jeho sa priamo rozhrýrili, zbudené jarou i hodili sa na korisť, ako zvery vyhladlé, zo zimného spánku prebudené. Delili sa o korisť. Zrak hodil sa napred na ňu, pijúc farby noci dychtively, akoby sa krvou opájal. V zápätí prebudil sa sluch a prudko odsotiac súpera svojho, rozľahol sa nad korisťou noci tejto sám, suverénne. No už hlásil sa zver nový a jeho meno bolo Čuch. Hyena nočný zver je a zo všetkého tvorstva jej čuch je vyvinutý najsubtílnejšie. Zrak vtedy spí, skôr vydáva akosi svetlo, než by ho prijímal. Oči zverov v noci fluoreskujú. No bdie vtedy sluch a vníma o toľko intenzívnejšie a ešte bdie čuch a hýri. Hyena je medzi zvermi, čo medzi vtákmi orol a sup. Mŕtvoly vyhľadáva. Delektuje sa vôňou

ich rozpadania. A napokon každý človek stane sa hyenou. Napokon. Vo vlastnom hrobe. Keď už nič nevidíš a nič nečuješ. Keď slepý si a hluchý. Keď tma je a mlčanie okolo teba. Keď svetlá, farby a zvuky dohrali svoju rolu, vtedy začne sa kráľovstvo puchu. Rozkladajúc sa, prežívaš sa čuchom znova, celý život svoj vyvonáš, ani nedýchajúc, vyvonáš zmysel jeho.

Bláznivé boli myšlienky Byronove, keď uvedomil si rytmus svojho zmyslového vnímania. Potom na chvíľu, chvíľočku, rytmus zastal a celé tajomstvo noci sa mu zvláštne ucelilo. Už dávno prestal písať, mlčiac. Nebo bolo ako tmavý mramor a na jednom mieste sa náhle prebilo a čudné presvitalo cez trhlinu tú svetlo. I sklonil hlavu skrúšene.

A do poézie jeho odvtedy dostal sa zvláštny rytmus zraku a sluchu. Zrak a sluch sú zmysly kráľovské. Sú zmysly dňa a ruchu životného. Spomenul si na jeden rozhovor s priateľom svojím francúzskym, keď priateľ jeho širokým rečnením rozkrákoril sa o analogičnosti kresby a piesne. Nechápal vtedy, prečo blčalo vtedy rečníkovi tomuto, z ktorého úst francúzština valila sa sladko, ako zvuk, vyťahovaný z huslí rukou najdelikátnejšou, prečo blčalo mu v očiach svetlo akéhosi fanatizmu. Teraz povedal si: Voňal v tej chvíli podstatu života. Kde farba a zvuk jedno je. Kde všetko hmatáš prstami nehmateľnými.

Temer do rána bdel lord. A včas ráno obul si jazdecké nohavice svoje, ktoré mu úzkymi svojimi sárami biedu nohy vždy bolestne pripomínali a skočiac na koňa svojho, ktorého nozdry chveli sa v ranej čerstvosti, letel vystreleným šípom do vetra a za dedinkou Tonex vbehol hlboko do územia savojského a širokým oblúkom vyšvihol sa na strmý Sal ve a odtiaľ hľadel na Rhône, ako preteká krajom velebne a na jazero, do ktorého pršalo belasé nebo, ako dážď nezábudôk, ako spev strieborných strún Slnca voňavého a pripomínal si a odriekal v duši niektoré vety z Popea, zdalo sa mu, že ich vyslovuje na hlas, že rozvlňujú sa mu v svalstve jazyčnom, ako rozvlňuje sa vietor v jazere. A prekladal si ho na jazyk mlčania svojho vesmírneho: Sme údmi Boha živého, kosť z jeho kosti, duch z jeho ducha. Okom jeho som a sluchom jeho som. Rukou jeho hladím čelo toto boľavé a dlane dvíham k blankytu oka jeho, rozkrídlenému nad zemou.

Kôň básnikov stál nad útesom skalným, sparený v jarnom vetre. Vo vetre tonuli zlomky detských výkrikov. Veselých, buclatých a veriacich vierou sneženiek bielych a fialiek voňavých veľmi. A sklonil hlavu svoju na šiju koňa svojho, mlčal dlho. Načúval hlasom, ktoré vystrekovali od zeme k slncu. Suché niektoré, ako dlhá, vrývajúca sa do blankytu trstina a druhé ako javory, v ktorých pohýna sa miazga a tretie ako tulipány biele a ružou zastreknuté.

Potom prudko zdvihol hlavu a miernym závratom pohľadu svojho

objal celý svet. I zdalo sa mu, drží ho v dvoch dlaniach, kvet rozkvitnutý, nápoj sperlený v kalichu neviditeľnom, v kalichu striebornom, rozzvonenom. A primknúc ho k perám svojím, vypíja ho až do dna.

Krásne zviera pod ním žmúril do slnca, akoby svetlo slnečné preciedzalo mihalnicami svojimi a dýchalo rovnomerne a hlboko. Potom zaprelo sa náhle, zosrškalo a lesklou kožou prevalil sa mu chladný pot. Zdalo sa zvieraťu tomuto, že skočí do priepasti. Že musí sa zvaliť do nej, ako keď zvalí sa zo stromu hruška, nevyhnutnosťou akosi odlúpená a stiahnutá. Ale lord pohladil zvieraťu šiju a ono cítilo sa pevným nad priepastou. Telom svojím čelilo vetru, laškujúc si s ním šantovlive i pôžitkársky, podkovou bielou zakresalo o kameň, na ktorom stálo a kochalo sa šramotom úderu, čudujúc sa jeho zvuku. Napokon, zacítiať tlak zbadla, obrátilo šiju najprv, potom hrud, načúvalo veleniu pána svojho svojím zmyslom hmatu prejemným.

A dievča gaštanové malo vlasy, cez okno hľadelo a spievalo si v duši mlčanlivo: Platany staré vyhnali puky tučné, rastúce dohora, ako sviečičky na stromkoch vianočných, slnce prizerá sa im zhora jasné a dumá v hlave svojej, že ich pripáli. A gaštany čierne spustili pršteky svoje zelené, embriá listov, ktoré chcú sa rozostrieť v slnci v plnej nádhere, ako keď pávy rozostierajú si chvosty. Vtáča vtáčatu sa prihovára a psícatko ovoniava druha svojho. Muška bzučí krídlom svojím suchým. Srdce človeku spieva. A slnce večne kraľuje. A slnce večne kraľuje.

Jazerom šinula sa prvá jarná bárka, ako veľký biely motýľ. Spev ohlášal sa z nej široký, opisujúc kruhy vo vzduchu neviditeľné. Jar chválil iste i on a čajek biele krdle v ňom sa radovali. Jar je pekná. Pecná.

Človek je Adam večitý. Boh postavil ho do raja a človek sa čudoval očima svojimi i ušima i čuchom a dával veciam mená. Stromom, zverom i vtákom. A každej jari znovu rozoznáva človek veci, ktoré ho obtáčajú a teší sa nimi. Drozda drozdom pomenuje. Lastovicu lastovicou. Zeleň zeleňou. Rosu rosou.

A ženu Evou.

Jazero nie také bolo, akým ho Byron videl v noci, ani nie takým, akým ho videl Milton. Bolo ako rozliate sklo, roztavený svetlý drahokam vetrom brúsený. Nebo je sklenená guľa, hovoril si básnik, vypätá nad morami a nad pevninami, a v azúre jeho more sa zrkadlí šfre, Atlant i Adria, ako on sfarbuje zas jazero. Na jednom okraji jazera, okolo polostrova Bel, sfarbovalo sa jazero do tyrkysova, ale farba jeho sa menila. Nebolo vysvetlené myšlienkou básnikovou.

Vták akýsi, orol najskôr, preletel mu nad hlavou, veslujúc brkami temer nebadateľne. Ako doma, v škótskych horách vše, schytila ho túžba lietať. Kôň, s uzdou popustenou, laškoval si po holi selévskej, ktorej tráva plúšťami vymáčaná, vetrami vysušená, suchotala ako slama. Nadhadzoval svojho pána, ako by sa bavil ním a pri každom

skoku jeho poklesla hlava básnikova. Pritiahol opraty vzdorovite a vzpriamiac sa i cloniac dlaňou očiam, zahľadel sa na Mont Blanc. Centrálna reťaz pohoria zdala sa byť chrbtom jaštera predpotopného, zväpeneľého, a oblaky nad ním ľahké, ako vlny morské, zdali sa prenášať veky. Pravé krídlo hradisko rozrúcané, divšie bolo od hradísk, ktoré ho tak zaujímali na všetkých jeho cestách. Bozi sa bili v tých skalách, hovoril si, keď ešte človeka nebolo. Bili sa, výskajúc do mračien a hádzuc sa do priepasti. A na ľavej strane, na kopci za zákrutou Arvy, zdala sa mu vidina sedí na snehu teplá, slávy dcéra akási v azúre tom jej ružové vlasy. Rieka nablízku bola svetlá ako jazero, ale ďalej zbelela i bežal pohľadom za ňou, proti jej toku hadistému, a ešte ďalej myslou i kričala mu duša mlčanlive: Z dutiny skalného hradu tohoto vyvieráš, čo je jeho tajomstvom? Ale Arva mlčanlivá bola, ako Lethe. A oko básnikovo zosmutnelo.

A kým sa zrakom prehŕňal v skalách, bielych ako vymáčané kosti, v dialke i blízku, kde ich hŕba bola strúchlivelá, kôň jeho pyskami ako guma hladkými a teplými ako temä nemluvniatka, chytkal vetvičku, z ktorej zelených pukov vydobali sa prvé maňušky, žlté ako kačičtáka. I zmeral básnik pohľadom všetko a povedal: Večnosť, veď si len zvláštna. Ako jeden deň.

V ten deň Jean Jaques premohol povahu svoju a so zelenou ratoliestkou v ruke zaklopal na dvere štvrtého poschodia záhadného domu.

V ten istý deň slovenský študent zastal v obloku na Mont de Sion a nesmelo hľadel do slnca. Srdce mu krotko húdlo o sláve vesmíru. V susedstve kdesi hodinár klepkal na nákovku svoju. Raz dva. Raz dva. A vtáčatá rozšvitorili sa, akoby nebožiecom vŕtali do vzduchu skleneného. Slnce! nik nevysloví slávy Tvojej. Zem rodička chváli Ťa a myšlienka človeka vyslovuje obdiv Tvorcovi Tvojmu.

A Jean Jaques sklonil hlavu a podnesúc k ústam okraj ženevských šiat, zdalo sa mu, že polúbil svetlý azúr, po ktorom obláčky biele tonuli ako myšlienky dieťaťa.

Hlas vtáčaťa, neviditeľne ukrytého kdesi, triasol sa v teplom vzduchu, ako keď sa v dialke trasú fatamorgány. Blížil sa a vzdaloval sa. Naproti na vysokom dome na streche vypätej strmo nad poschodím najvyšším, medzi komínmi a sklenenými okienkami deti behali a vyskali. Na tyčiach železných prechádzali, veslujúc ručičkami. Na vyšších tyčiach sa prekrúcali. Ich siluety kmitali sa na svetlom blankyte závratne, akoby na svete nebolo priepastí. Akoby sa noha človeka nemohla pomýliť. A všetko bolo dobre. Nôžka dieťaťa sa nepomýlila ani o vlások. A ručička držala sa stažňa, ako nôžka netopiera.

Čajka lietala im nad hlavou. Možno ona im bola strážnym anjelom. Slnce svietilo nad nimi. Vedelo, že ich potrebuje. Že ich ešte potrebuje.

SONDY DO LITERÁRNOVEDNÉHO VÝSKUMU SLOVENSKEJ LITERATÚRY MIMO SLOVENSKA

VIERA ŽEMBEROVÁ (PREŠOV)

Zámer pri parciálnom vymedzovaní sond do literárnovedného výskumu slovenskej literatúry mimo Slovenska spočíva v torzovitom náčrte literárnovednej produkcie, ktorá vychádzala v Čechách i na Slovensku na prelome dvoch tisícročí, aj po ňom a venovala sa, hoci rozlične motivovaná, slovenskej literatúre a slovenskej literárnej vede vo vývinových súvislostiach.

Latentne aktuálne a odbornou verejnosťou veľmi pozorne sledované miesto si v slavistickom výskume udržiavajú ani nie tak rozsahom, ale tým, že metódou vertikalizácie, konfrontácie a komparácie už poznaného javu prekračuje svojim literárnohistorickým dosahom do slovakistického, slovanského, ale predovšetkým areálového kontextu výročné pristavenia sa pri diela Pavla Jozefa Šafárika (Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Prešov 1996), ďalej profilové alebo aplikačné štúdie venované osobnostiam slovenského slavistického výskumu, predovšetkým Dionýzovi Ďurišinovi, Pavlovi Koprdiv, Andrejovi Červeňákovi (Ivo Pošpíšil Slavistika na křižovatce. Brno 2003) alebo Jánovi Koškovi (Život v literatúre. Literatúra zblízka a z diaľky. Bratislava 2006) a naposledy Pavlovi Petrusovi (Z literárnej vedy. Prešov 2007).

Slavistický výskum si od raných čias udržiava kontinuitu vedného celku, preto sú prirodzené jeho ucelené prieniky do vývinových období (banskobystrický cyklus o literárnom romantizme v rokoch 1999–2006) a do genézy predmetu, metodológie i otvorenosti slavistiky ako spoločnej literárnovednej „reči“ v spoločenskovednom európskom priestore, preto ilustračne treba spomenúť za viaceré výskumné výstupy aspoň zborníky Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia (Prešov 2004) a Teória umeleckého diela (Prešov 2006).

Kto bude mať možnosť a príležitosť začítať sa do zborníka Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru I–II (Bratislava–Brno 2006), pripomenie si platnosť dávnej „pravdy,“ aké dôležité pre vedný odbor i kultúrne (seba)vedomie majú návraty či obnovované stretania sa nad javom, ktorý vo svojej podstate, jestvovaní a hodnote nie je limitovaný časom, čo isto o folklóre a jeho slovesnosti vo vzťahu k literárnej vede obstoja.

Jedinečnou kapitolou od deväťdesiatych rokov ostávajú zborníky,

ktoré majú svoju genézu v brnianskych konferenciách pod egidou Ústavu slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, a sú výročne venované českým a slovenským dohovorom v spoločensko-vednom probléme od deväťdesiatych rokov. Ďalším takýmto cenným edičným radom, v ktorom sa v dialógu stretávajú slovenská a česká literatúra, sú literárnovedne koncipované tematické zborníky ako výstupy vedeckých konferencií organizovaných Slezskou univerzitou, a to i preto, že sa v nich presadzujú štúdie genologickej a medziliterárnej komparácie českého, slovenského a poľského kultúrneho kontextu.

Takto sa na vývinové dotyky českej, poľskej a slovenskej literatúry a kultúry sústredil Libor Martinka v prácach *Polská literatura českého Tešínska po roce 1945* (Opava 2004) a *Polská poezie českého Tešínska po roce 1920* (Opava 2006). Na podloží materiálového výskumu, s dôrazom na vývinovú i poznávaciu hodnotu a miesto kultúrneho regiónu v národnej literatúre a v kultúre širšieho dejinného, spoločenského a „kontaktového“ záberu majú literárnohistoricky rekonštruované i aplikované medziliterárne kontakty v geografickom trojuholníku, zdôvodňujúce dotyky českej, poľskej a slovenskej literatúry v európskom ranom 20. storočí s viacerými zásadnými zmenami v politickom, geografickom, spoločenskom i formálnom utváraní sa nových „podôb“ kontinentu. Martinkove práce uprednostňujú problémovú miniatúru z väčšieho vývinového kontextu, a tak jeho pozornosť venovaná slovenskej literatúre na začiatku 20. storočia súvisí s pluralitou jej názorových, estetických a poetologických aj skupinových záujmov, na ktoré reagovali jeho zaujímavú okolité národné kultúry, ide zvlášť o názorové, literárne a poetologické „okolie“ stúpcov slovenskej katolíckej moderny.

Kým Martinkove práce smerovali do horizontály dejinného pohybu, knižná práca Milana Pokorného *Románová epopéj v žánrových a meziliterárnych souvislostech*. (Praha 2007) sa sústreďuje na genologický problém „zvnútra“ žánru (epopej, román) a vice versa ako textový a typologický dotyk slovenskej a českej (románovej) literatúry v 20. storočí. Milan Pokorný sa venuje slavistickému a slovackistickému výskumu viac rokov, preto vydanie syntézy s centrálnou témou druhu a žánru (epika – epopéj, román), je len čiastkou z jeho prenikaní do slovenskej a slovanských literatúr. Z metodologického hľadiska sa Milan Pokorný správa ako genológ sústredený na diachróniu formy, ako literárny historik hľadajúci svoju cestičku na objasnenie prelínania sa folklórnej a umelej literatúry a na stratégiu autora slovenského románu výrazne od 40. rokov, no s dôrazom na nasledujúce dve desaťročia. Tlak objektívnej látky a špecifika tematiky navodzuje v slovenskom románe myšlienkové pohyby, ktoré vyúsťia do konceptu podnecovania i zvýrazňovania predstavy moderného románu, čo vo

svojej dobe limituje aj dominantný systém národnej kultúry a metóda obalujúca dobové umenie v jeho druhovej a žánrovej štruktúre, na čo umelecká literatúra reagovala ako tá zložka umenia, na ktorej sa demonštroval prostredníctvom problému a postavy modelový text povojnovej slovenskej tvorby. Lenže zámer Milana Pokorného pretrváva v genologickom odkrývaní typu a typologického radu románu vo vývinovom priesečníku, a tak sa vypravuje do autorských dielní, ktoré podľa jeho názoru poskytnú argument na prítomnosť (podložia) epopeje (Jozef Cíger Hronský, František Švantner, Alfonz Bednár, Vladimír Mináč, Peter Jaroš), aby pointoval svoj zámer – sledovať románovú epopej – komparáciou vo vnútri slovenského kontextu alebo československého kontextu. Pokorného lokalizácia epopeje v slovenskej epike 20. storočia (určuje ju medzi päťdesiate a šesťdesiate roky 20. storočia) sa približuje k vymedzeniu prvej a druhej epickej syntézy slovenskou literárnou vedou (Valér Peťko (ed), *Genéze slovenskej socialistickej literatúry*. Bratislava 1972), teda do toho obdobia, keď i podľa Jána Števčeka (*Dejiny slovenského románu*. Bratislava 1988) sa typológia slovenského románu otvára (podložiu) formám (nielen "severskej") ságy, ale aj paralelizmu estetických a poetologických systémov v "novom" románovom tvare. Ak postúpi druhovo-žánrový výskum a interpretačná sústredenosť Milana Pokorného v budúcnosti aj k slovenskému románu postmoderny, pravdepodobne budú jeho zistenia "nečakanejšie" a otvorenejšie, no a ešte vďačnejšie na (možnú) diskusiu o genéze (aj moderného a módného) románu a o vývinových detailoch poetológie epiky na prelome posledných dvoch storočí.

Potreba poznať slovenskú literatúru mimo jej územia viedla takmer k programovej požiadavke sústrediť sa na po slovensky písanú literatúru mimo Slovenska. Požiadavka niesla v sebe niekoľko pojmových aj objektívnych obtiaží, na ktoré upozornil azda najstriktnejšie Jozef Špetko, čo bola vlastne pre slovenské kultúrne zázemie výzva precízne odlišovať a rozlišovať to, čo sa bude považovať za slovenskú literatúru mimo Slovenska. Dlhé profesijné skúsenosti s umeleckou literatúrou a jej autorom, ale najmä osobné autorské a redaktorské kontakty priviedli Petra Andrušku k latentnému záujmu, k navracaniu slovenskej literatúry mimo Slovenska v jej literárnovednom profile. Vedľa po slovensky písanej literatúry jednotlivcov (emigranti, ich potomkovia a iné možnosti) sa sústredil na to, čo sa blokovo označuje za menšinovú literatúru. Postupne vydáva práce Literárna tvorba národnostných menšín (Nitra 2000), toto vydanie opatril sentenciou W. F. Hermansa (Nič také ako literatúry svetové a provincionálne nejestvuje), ktorá sa dnes už dá považovať za erbové označenie základnej výskumnej tézy Petra Andrušku. Do tvorby národnostných menšín mimo územia Slovenska včlenil literatúru dolnozemsých

Slovákov, tvorbu exilových autorov a tvorbu národnostných menšín na Slovensku (maďarská, ukrajinská, "rómska"). Peter Andruška porozumel tomu a dnes týmto metodologickým rozhodnutím (do)otvára biele miesta v dejinách slovenskej i európskej literárnej histórie, sociológie literatúry a dejín národných literatúr, že náročná a pomalá cesta, vedúca spoločenským, politickým, kultúrnym aj iným časom, morálkou práce s dokumentom, dostupnosťou materiálov, funkčnými kontaktmi a správnymi informáciami, zručnosťou uloženou v metódach literárnej histórie, zvlášť textológie, ľudskou ústretovosťou, jazykovými kódmi, ktoré aj s odklonom cizeloval život menšiny spoločenstva mimo jazyka väčšiny, hĺbkou poznania literárneho vedca a všeličím iným, čo navrství plynúci čas ponad text(y), autora(ov) a kultúrne spoločenstvo.

Pôvodné akademické pracovisko Petra Andrušku nadviazalo na jeho výskum slovenskej kultúry mimo Slovenska kolektívnou publikáciou *Slovenčina a slovenská kultúra v živote zahraničných Slovákov* (Nitra 2000). Aj po odstupe času od vydania kolektívnej práce a pri serióznej prehlbujúcej sa výskume slovenskej a slovenskej menšinovej literatúry mimo Slovenska nie je potrebné pozmeniť postoj k nej, pretože oceniť treba povedľa horizontálneho záberu do témy predovšetkým príspevky smerujúce k stavu jazyka a k systému pedagogického vzdelávania v slovenskom jazyku mimo územia Slovenska.

Rešpektovaná edícia *Zošity*, ktorú vydáva od roku 2004 Ústav národných a národnostných kultúr ako súčasť Fakulty stredoeurópskych štúdií na nitrianskej univerzite v tom istom roku zverejňuje Andruškove *Osobnosti a osobitosti dolnozemskej kultúry* (Nitra 2004, *Zošit* č. 6). V nej, popri profilových osobnostiach slovenskej kultúry mimo Slovenska, teda Paľovi Bohušovi z Dolnej zeme, Anne Divičanovej z Maďarska, Ondrejovi Štefankovi a Michalovi Harpáňovi z Vojvodiny, má význam premyslieť autorom objasňovanú osobitosť slovenskej kultúry mimo Slovenska. Sám sa nazdáva, že je to výlučne uhol pohľadu, v ktorom sa pojmy s politologickým podložením – integrácia a asimilácia – síce jednostranne dotýkajú, ale podstata procesov v menšine i vôkol nej mimo materskej krajiny súvisí s možnosťou kultivovať svoj jazyk. Pritom báza dvojjazyčnosti nie je výrazom iba prispôsobivosti voči jazykovo väčšinovému etniku.

Najnovšia práca Petra Andruška *Dolnozemske podoby slovenskej kultúry* (Nitra 2007, *Zošity* č. 10) už napovedá, že ide o súčasť projektu "Prínos osobností slovenskej literatúry a kultúry spoza hraníc Slovenska do kultúrneho rozvoja stredoeurópskeho regiónu". Slovenský literárny historik sa prostredníctvom aj tohto materiálového a komparatívneho výskumu dostáva k hodnotám, skutočným a nie raz určujúcim či rozhodujúcim podnetom i príčinám, ktoré formovali slo-

venskú literatúru posledné dve storočia a späť bude potrebné, čo je užitočné pre živú literárnu vedu ako celok, zosúladovať autorskú dielňu s procesmi v národnej literatúre, znova ako s celkom. V tejto súvislosti ako príklad, ale v Andruškových prácach je objavných, prínosných a v kontexte sledovaného problému výrazne hodnotných príspevkov dostatok, z poslednej práce možno pripomenúť štúdiu Národný princíp ako základ existenčných istôt v diele Jozefa Gregora Tajovského (s. 143–180).

Otvorený priestor slovakistického výskumu a jeho funkčné včlenenie do slavistického a medziliterárneho kontextu či areálového priestoru znamená pre súčasnú literárnu vedu aj zodpovednosť a spôsobilosť systematicky, a nie ako jednostranný skupinový záujem či generačné nadšenie, rozvíjať samu seba a emancipovať ju v súlade s ponukami i možnosťami aktuálneho výskumu, ktorý naznačuje, že poznanie mimo Slovenska o slovenskej literárnej vede a slovenskej kultúre navrstvuje to, čo máme o to, čo možno získať a aplikovať z iných zdrojov žijúcej literárnej vedy.

DVANÁCTÝ ČERVEN JANA SEKAVCE

ZDENKA SOJKOVÁ

V červnu roku 1848 prožívala Praha dramatické události. Slovanský sjezd, slavnostně zahájený 2. června, musel být předčasně ukončený, když 12. června došlo ke srážce lidu s vojskem a k bojům na barikádách. Po bombardování Prahy Windischgrätzovými dělostřelci následovala 17. června potupná kapitulace a pronásledování. Svou porážku nesli mladí bojovníci s bolestí a hněvem: Padli jsme co oběť zrady a co oběť nelidské ukrutnosti vojenské, konstatoval jeden z nich (J. Kouba 26. července 1848 v Týně nad Vltavou v dopise J. Sluníčkoví). „Denice mladistvé svobody naše zašla... a máme snad zase jen ‚Kde domov můj‘ propěvovat. Než – získali jsme přece něco,... v nehodách našich mnozí slovem i skutkem prozrazují statečné mínění své.“ **1)** Při hořkých úvahách tedy „mnozí“ ještě neztráceli své „statečné mínění“.

Tak například čtyřiadvacetiletý hudební skladatel Bedřich Smetana, který se aktivně zúčastnil pražských bouří jako člen ozbrojeného sboru Svornost; po ukončení bojů odešel z Prahy k rodičům v Obříství u Mělníka, kde začal psát svou *Slavnostní ouverturu v D - dur* pro velký orchestr, aby si připomněl velkou proměnu a radostný ruch v probuzených ulicích Prahy toho skvělého jara 1848. Rovněž krátké klavírní skladby Smetanovy *Pochod studentských legií* a *Pochod národní gardy* demonstrují radostný a hrdý optimismus, i jeho *Píseň svobody*, určená tehdejšímu sboru Svornost.

Svůj silný zážitek z pražských červnových událostí vylíčil v Havlíčkových národních novinách 17. srpna článek neznámého autora (Ludovíta Štúra) *Pohled na děje Slovanstva r. 1848*. Mimo jiné nadšeně referoval o Slovanském sjezdu, který byl nakonec rozehnan, také mladá svoboda Čechů podlehla nepřátelskému útoku. „Ale pro to všechno není udušen tímto outokem duch národa českého, jak nyní ze všeho vidíme, ba on povstal mužnější a slavnější.“ 2)

Právě v takové atmosféře, kdy záplavou zoufalé beznaděje a bolestného zklamání začal prorážet vzdor a odhodlanost, našel si mnoho vděčných čtenářů tištěný leták Jana Sekavce *Dvanáctý červen*, veršovaná buřičská skladba, která vyšla jako malý osmistránkový sešit na počátku roku 1849 v Praze u Václava Krameria, tiskem u Kateřiny Jeřábkové. První výtisky byly rychle rozprodány, proto leták vyšel rychle znovu („Vydáním a k dostání u Vincence Břetislava Paseky v Karlíně“). Toto druhé vydání mělo nepatrně pozměněný název *Dvanáctý červen, aneb: Výstraha Čechům!* - Autor sám vydal ještě v březnu 1849 druhý cyklus této své veršované skladby („Nákladem vlastním, k dostání v Slovanské kavárně a v redakci Národních novin“).

Sekavcův leták imponoval mládeži statečností, nebojácností. Proto si našel v Praze i na českém venkově ihned nadšenou odezvu. Po roztrpčené žalobě proti utiskovatelům vylíčil radostné dny Slovanského sjezdu, i tragický zvrat, který zavinila zločinná šlechta a vojsko. To vše má být výstrahou oklamanému národu, lidu, Praze. Celá skladba měla vhodně zvolené motto: čtyři verše, podepsané jmennou zkratkou „An. S.“ Autorem těchto veršů však nebyl Jan Sekavec, jak se mnozí ještě dlouho potom domnívali, ale vynikající slovenský básník Andrej Sládkovič. Šlo asi o první český překlad z jeho poezie. Ale autor zůstal přitom neznámý.

Tyto čtyři verše jsou výňatkem z 225. sloky *Maríny*. Český překladatel tu našel jednu z dominant Sládkovičovy poezie, ideu nezastrašené mladosti:

*Uvrznůt svetu, syn strachu plachý?
Vífazstvo mu bez boja dať?
Učila dieťa potupit strachy,
učila ho slovenská mať!*

Sekavcův překlad poněkud pozměnil obsahovou náplň originálu přeměnou „slovenská mať“ na „slovanská mať“. Překlad nebyl příliš zdařilý. 3) Snad si toho byl překladatel sám vědom, a proto ještě připojil jinou ukázkou, v mnohem pečlivějším překladu, který se později v novém vydání letáku ještě pokusil zdokonalit. (Naopak první čtyři verše v novém vydání vynechal, takže také podpis „An. S.“ už vynechal.) Za tento druhý výňatek zvolil sedm veršů ze 130. sloky *Maríny* – s motivem nebojácné lásky:

*Trasie sa vina pred prísnyim súdom,
laká sa maznák chudoby,
bojí sa slabosť borit s osudom,
strach nevie zazrieť za hroby,
zúfalec nezná večné nádeje,
otrok sa laká večnej poroby,
láska sa strachu vysmeje -!*

Třetí z citovaných veršů zněl v prvním překladu: *pokora jest jen svobody hrobem*, v opraveném překladu: *slabý se silným nevejde v boje*.

Druhý sešit letáku začínal Sekavec nadšenou chválou pražského studentstva, jeho revolučních činů. Jako další motto použil dvě sloky z *Maríny*, tentokrát v nezkráceném znění, celkem dvacet veršů 184. a 185. sloky. Překládal velmi volně. Sáhl i k formální změně, šlo-li o větší zdůraznění myšlenky vyslovené v originále jediným veršem: *Mladosti vědnú, mladost je večná*. Přeložil ji jako dvojverší:

*Mladost je mocná,
mladost je večná!*

S tímto nejdelším výňatkem z *Maríny* zřejmě souviselo tištěné věnování: „Velevážené panně, panně Marii Petrovej, statečné vlastenky – ni v nejhlubší uctě a vážnosti věnuje spisovatel.“ Hned za dedikací následovalo motto, český překlad dvaceti veršů:

*Mladost! či tvoje milé zápaly
nie sú ohne svetlonosov?
Mladost! či tvojich túžob kryštály
nie sú slabou rána rosou? –
Oj, nač by nebo mohutnosť dalo,
keby mladistvé len snívať malo
ľudstvo zlaté kiesi hory! –
Mladosti vědnú, mladost je večná,
ona je v zvratoch časov bezpečná,
lebo z časov večnosť tvorí.*

*A čo je mladost? – Dvadsaťpäť rokov?
Ružových tvárí hlad jará?*

*Či údov sila? Či strmosť krokov?
 Toto sa všetko zostará!
 Mladosť je túžba živá po kráse,
 je hlas nebeský v zemskom ohlase,
 je nepokoj duší svätý,
 je tá mohutnosť, čo slávu hľadá,
 je kvetín lásky rajská záhrada,
 je anjel v prachu zaviaty!*

V předposlední části své skladby Sekavec vřele bránil italský a polský boj za svobodu. Současně meditoval o skutečném štěstí a kráse, ctnosti, pravdě, o skutečném pokoji a míru. K této reflexi zvolil nové motto, 141. sloku a prvních sedm veršů 70. sloky *Maríny*:

*Milo je večnom o jare snívať,
 v myšlienkach svetmi sa nosiť,
 blaho od zeme k nebu sa dívať,
 slobodným reťaze nosiť,
 sladko je túžiť, sladko spomínať,
 sladko je v nádejach sa pohýnať
 k skutočnej blaženstva zemi;
 slávno je, keď zem s nebom sa spojí,
 kde si duch s telom krásne pristrojí
 nebesko-zemské objemy! -*

*Hoj! Jak je sladko žiť s anjelom
 hodín anjelských večný rad,
 volať toho svojím priateľom,
 čo tvorca je svetov a hrad!
 Jak je vebno krásu matkou,
 cnosť, pravdu volať sestrou sladkou
 a pokoj bratom nazývať!*

Když sledujeme postupně vznikající řetězec výňatků z vrcholného Sládkovičova díla, musíme ocenit Sekavcovův důmyslný výběr. Připomeneme si přitom dalšího výborného českého znalce Sládkovičovy poezie ještě za básníkovy života - Vítězslava Háška, jeho soud o *Maríně*: že „jest to jasný veletok, v jehož lesklé hladině se obráží jak v zrcadle vše, co v životě může pohnout vznešenou, šlechtnou duší lidskou.“ **4)**

Jiné motto už Sekavcova skladba nemá. Přesto se ještě zmíníme o závěrečné části, v níž autor komentuje politický boj v Uhrách. Na základě vlastního pozorování líčí poměry před revolucí a vyslovuje ostré výhrady k maďarským vedoucím politikům, třebaže sympatizuje s jejich protihabsburskými akcemi.

Jan Sekavec, narozený v Opočně roku 1824, byl po studiích v Hradci Králové zaměstnán u kupce Glückwerta v Budapešti a současně tam

vystudoval dvě třídy humanitní. V květnu 1847 odešel do Vídně, ale brzy se vrátil do Opočna, odkud jako podezřelý vrchnostenskému úřadu musil prchnout v květnu 1848 do Prahy. Stal se členem revolučního spolku Českomoravské bratrstvo. V květnu 1849 písemně agitoval pro májové povstání. Byl zatčen 4. července 1849 na ulici nedaleko Prašné brány, uvězněn a postaven před vojenský soud na Hradčanech. Několikrát ho vyslyšali, také na nemocničním lůžku. Při výslechu vyprávěl, jak mocně na něj zapůsobilo, když byl přítomen 12. června útoku ozbrojené moci na průvod vracející se ze svatováclavské mše Celetnou ulicí. Zemřel ve vojenské nemocnici na Hradčanech 15. června 1851, stár 27 let.

Za pobytu v Uhrách žil ve stejném městě, kde působil český učitel Jan Kadavý, který se zasloužil o vydání Sládkovičovy *Maríny* (r. 1846). Byli krajané, rodáci z východních Čech. Mohli se spolu ještě setkat i roku 1848, kdy oba žili v Praze. Kadavý měl tehdy u sebe v Čechách některé Sládkovičovy rukopisy, *Detvaňa* i jiné menší práce. Je možné, že se chtěl pokusit vydat něco z nich v Čechách, ale že se raději z opatrnosti vzdal toho úmyslu po vydání Sekavcova buřičského letáku, aby na Sládkoviče příliš neupozorňoval.

Pro pražské úřady byl autor letáku dlouho neznámý. Zprvu považovaly jméno Jan Sekavec za pseudonym. Už v červnu nařídil zemský správce Mecséry všem politickým úřadům v Čechách, aby pátraly po výtiscích tohoto letáku. Pražské policii se brzy několikrát podařilo nebezpečnou tiskovinu konfiskovat.

Ani po Sekavcově smrti nepřestal jeho *Dvanáctý červen* znepokojovat rakouskou policii. Rozšiřování nebezpečné tiskoviny bylo zakázáno pro celou monarchii také roku 1853, kdy došlo ke zhoršení vojenského despotismu, a znovu ještě o deset let později. 5)

Právě toho roku 1863 vyšla v Hálkově Lumíru recenze Sládkovičových *Spisů básnických*. Její nepodepsaný autor (asi Vítězslav Hálek) vlastně objevil Čechům básníka Sládkoviče. Ocitoval v původním slovenském znění řadu výňatků z jeho tvorby. Nejvíc jich bylo z *Maríny*, kterou považoval za nejlepší Sládkovičovo dílo. Je pozoruhodné, že se při tom vyhnul těm výňatkům, které předtím uveřejnil v českém překladu autor *Dvanáctého června*. Vidíme v tom nepřímý důkaz recenzentovy snahy utajit Sládkovičovo bezděčné spoluautorství na ilegální tiskovině, která si získala nejen značnou publicitu, ale také mimořádnou pozornost policejního aparátu.

Poznámky

1) JANŮ, A.: *Jan Sluníčko, národní učitel*. Praha 1898, s. 148 – 149.

2) ŠTŮR, L.: *K přátelům, k bratrům*. Praha 1956, s. 279.

3) SOJKOVÁ, Z.: *Sládkovičova Marína v českých překladech*. Slovenská literatúra, 34, 1978, s. 62.

4) SOJKOVÁ, Z.: *Sládkovič v Čechách*. Slovenská literatúra, 25, 1978, s.188.

5) *Verbotone Druckschrift*. Politik, č. 79 z 23. 3. 1863. Upozornění na zákaz dalšího rozšiřování tiskoviny - „die weitere Verbreitung der Druckschrift *Dvanáctý červen, aneb Výstraha Čechům, sděluje J. Sekavec v Praze 1849*“ - obsahující zločin rušení veřejného klidu, zločin urážky Veličenstva a zločin pobuřování proti jednotlivým stavům měšťanské společnosti.

tvorba

MEDZI DVOMA DOMOVMI

VLADIMÍR SKALSKÝ

Na konci októbra vyjde kniha „Medzi dvoma domovmi“, ktorá je prvou ucelenou antológiou slovenskej poézie, vytvorenej v zahraničí. Jej ambíciou je zachytiť mimoriadny význam, ktorý pre celkový kontext slovenskej literatúry znamená tvorba krajanov v rôznych kútoch sveta – či už ide o takzvaných dolnozemskej autorov, pochádzajúcich z historických komunít v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Chorvátsku, alebo o príslušníkov rôznych emigračných vln do USA, Kanady, Južnej Ameriky či Západnej Európy, o autorov v špecifickom blízkom českom prostredí, alebo o poetov, tvoriacich v Izraeli a ďalších krajinách.

Za hranicami Slovenska žijú viac než dva milióny Slovákov, prakticky tretina slovenského národa. Zámerom vydavateľov a autorov bolo na základe prísnych merítok kvality zhromaždiť to najlepšie z tohto mimoriadneho bohatstva, ktoré v oblasti poézie v slovenskom zahraničí vzniklo. To všetko s cieľom oboznámiť s tvorbou slovenských autorov v zahraničí v jej komplexnosti verejnosť na Slovensku i v slovenskom svete. Zvláštny význam má predstavenie tejto tvorby mládeži v rámci jej vzdelávania a odbornej verejnosti. Veríme, že po vyjdení tejto antológie nebude už žiadny seriózny autor, spracúvajúci dejiny slovenskej literatúry, môcť vynechať analýzu tvorby za hranicami Slovenska, či redukovat ju na stručnú zmienku, margináliu. Treba si uvedomiť, že aj vďaka kontaktu s národnými literatúrami v krajinách, kde jednotliví slovenskí autori žili či žijú, sa mnohé vývojové trendy objavili v slovenskom zahraničí skôr, alebo v inej podobe, než na Slovensku.

Dosiaľ vyšli iba dielčie antológie – napríklad „Slovenská literatúra v Prahe 2000“, ktorá v roku 2000 vyšla v Slovensko-českom klube, alebo antológia poézie dolnozemskej Slovákov „Nikam a späť“, ktorú v roku 2005 vydal Dom zahraničných Slovákov.

Táto kniha je uceleným kompendiom, súčasne je to však i prvý zväzok rozsiahlejšieho radu - série antológií slovenskej literatúry, vytvorenej v zahraničí. Projekt bude pokračovať vydaním zväzku venovaného próze, a ďalšieho, venovaného ostatným žánrom. Zámery sú dokonca ešte širšie a siahajú aj do mimoliterárnych umeleckých oblastí.

Antológia je spoločným knižným projektom Svetového združenia Slovákov v zahraničí, Literárneho informačného centra v Bratislave a Národného inštitútu pre jazyk a literatúru Matice slovenskej, vychádza s podporou Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí.

Mimoriadne je nielen vydavateľské, ale aj autorské zázemie, v ktorom sa symbolicky zišli poprední odborníci na problematiku z odborných pracovísk v Bratislave a Martine, ale rovnako tak aj zo slovenského sveta.

Súčasťou knihy sú aj štúdie o literárnej situácii v jednotlivých regiónoch; pripájame úryvky zo state o slovenskej poézii v Česku – celú časť venovanú západnej časti bývalej federácie vrátane hesiel a výberov z tvorby spracúval autor týchto riadkov, ktorý spolu s Antonom Balážom pripravil aj koncepciu knihy a ako predseda Svetového združenia Slovákov v zahraničí k nej napísal aj úvod...

Uverejňujeme štúdiu o slovenskej poézii v Česku a „české“ heslá.

SLOVENSKÁ POÉZIA V ČESKU

České prostredie a osobitne Praha majú samozrejme v dejinách slovenskej literatúry (v rámci nej i poézie) úplne výnimočné a nezameniteľné miesto. Vzniklo tam mnoho z najdôležitejších diel, v tomto prostredí sa objavili viaceré základné vývojové tendencie. Je dôležité to aj na tomto mieste spomenúť, hoci súčasne treba hneď na úvod objasniť aj základný editorský prístup tejto antológie. Jej záber sa, v prípade Česka, týka iba obdobia, keď v ňom žijú Slováci ako komunita v zahraničí, teda doby po roku 1993. Preto výpočet uverejnených autorov nie je v porovnaní s inými krajinami nijak dlhý napriek tomu, že fenomén slovenskej poézie v Česku je unikátny a do zorného poľa sa nám v tomto širšom pohľade dostáva rozsiahly panteón autorov od Jána Silvána a Martina Rakovského cez Jána Kollára, akademický spolok Detvan, Ivana Kraska, Rudolfa Fabryho, Jána Smreka, Laca Novomeského až po tých súčasných.

V tomto úvode sa však širšiemu časovému horizontu vyhnúť nemôžeme. Súčasne sa nebudeme striktne držať iba poézie, pretože nie je možné pri opise slovenského literárneho života v českom prostredí túto jednu zložku oddeliť a vydeliť.

Vzťah slovenskej a českej literatúry je osobitý, navzájom sa obohacovali, hovoríme aj o spoločnom česko-slovenskom literárnom kontexte. V Prahe vyštudovala (ale naopak aj prednášala) veľká časť slovenskej inteligencie v časoch, keď sa rozhodovalo o národnom kultúrnom smerovaní. Z českých inšpiračných zdrojov čerpal jeden z najväčších slovenských básnikov Ján Kollár, v Česku, konkrétne v Klobukoch pri Prahe, napísal Ivan Krasko prvé verše slovenskej moderny a Rudolf Fabry prvé metafory slovenského nadrealizmu.

Množstvo slovenských spisovateľov našlo v Prahe svoj „druhý domov“, ako to výstižne pomenoval, odvolávajúc sa na slová vyzna-

nia Prahe z pera Vavra Šrobára, český literárny historik a slovakista Emil Charous. Neľahkú tému „Praha a slovenská literatúra“ vynikajúco spracoval v rovnomennej knihe „Druhý domov“, ktorá vyšla v Prahe v roku 1998. Rovnaký autor vydal v roku 2001 v Slovensko-českom klube antológiu „Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov. Praha v zrcadle slovenskej literatury“, o rok skôr prišiel rovnaký vydavateľ so zborníkom „Slovenská literatúra v Prahe 2000“, ktorý bol na rozdiel od antológie širokého historického záberu prehľadom aktuálneho stavu.

Dejiny slovenskej literatúry v Prahe sú nesmierne dlhé a bohaté. Stopy Slovákov a ich literárnej tvorby možno v českých súvislostiach sledovať hlboko do stredoveku. Za humanizmu a renesancie pôsobili v českom prostredí dramatici Jur Tesák Mošovský a Pavel Kyrmezer, básnik a hudobný skladateľ Ján Silván, po latinsky básnil v Čechách slovenský humanista Martin Rakovský. Univerzita Karlova odchovala od svojho založenia v roku 1348 dlhý rad slovenských vzdelancov, viacerí na nej naopak pôsobili ako poprední profesori, spomeňme aspoň dvoch rektorov, anatóna a diplomata Jána Jessenia a jazykovedca Vavrinca Benedikta z Nedožier.

V prvej polovici 19. storočia nadviazali na túto tradíciu najmä slovenskí evanjelici. Žili tu po česky príslušníci Slováci Ján Kollár a Pavel Jozef Šafárik, mnohí ďalší v Prahe zanechali významnú literárnu stopu počas svojich častých pobytov - Karol Kuzmány, Samo Hroboň, Samo Tomášik, Jozef Miloslav Hurban či Ludovít Štúr.

Významnou kapitolou bol samozrejme akademický spolok Detvan, ktorý v roku 1882 založil literárny publicista Jaroslav Vlček spolu s výtvarníkom Pavlom Socháňom. Ich kolegami v tomto združení slovenských vysokoškolákov boli aj Martin Kukučín, Ladislav Nádaši-Jégé, Albert Škarvan, Dušan Makovický a ďalší. V roku 1896 v Prahe vznikol tiež spolok Československá jednota, ktorá si za svoj cieľ kládla práve udržiavanie vzťahov medzi Čechmi a Slováckmi. V roku 1902 sa zrodil Akademický odbor Československej jednoty a v roku 1912 jej literárny odbor. Okrem toho jednota usporadúvala aj pravidelné každoročné slávnosti „Praha Slovensku“ a česko-slovenské porady v Luhačovicích.

Viacero dôležitých pobytov v Prahe absolvoval Pavol Országh Hviezdoslav. Prahe venoval viacero svojich diel, spomeňme cyklus „Bratom Čechom“, významovú dominantu ktorého tvorí „Jungmannova“ slávnosť (1873).

Nezmazateľnú stopu vyryla aj hlasistická generácia, reprezentovaná Jozefom Gregorom Tajovským, Milanom Rastislavom Štefánikom či Vavrom Šrobárom. Najviac literárne činným bol z nich samozrejme Jozef Gregor Tajovský, ktorý prišiel do Prahy študovať už v roku

1889, neskôr tu žila a pôsobila jeho manželka, spisovateľka Hana Gregorová i dcéra Dagmar Gregorová-Prášilová.

Chémiu v Prahe vyštudoval Ivan Krasko (vlastným menom Ján Botto), neskôr pracoval v Klobukoch a v Slanom pri Prahe a ešte neskôr ako člen parlamentu. Práve z Klobukov posielal pod pseudonymom Janko Cigáň na Slovensko (do časopisov Slovenské pohľady a Dennica) svoje básne, ktoré otvorili novú epochu slovenskej poézie, modernu.

Po roku 1919, teda po vzniku Československej republiky, sa už študenti, ktorých dovtedy študovalo v Prahe niekoľko desiatok, dali rátať na stovky. Jeden z nich, Dobroslav Chrobák, tu začiatkom deväťdesiatych rokov založil dva slovenské literárne časopisy – „Svojet“, v ktorej sa najviac angažovali Gejza Vámoš a Janko Alexy, a „Mladé Slovensko“. Možno viac ako Vladimír Clementis alebo Ján Poničan pocítoval dvojdmost dlhší čas v Prahe žijúci Ladislav Novomeský, ktorý tu pôsobil nielen v rokoch 1929-1939, ale sa sem vrátil aj po prepustení z väzenia v roku 1956. V Prahe pôsobili aj Ján Kostra, Alexander Matuška, či Michal Chorváth.

V rokoch 1933-37 študoval na pražskej technike Rudolf Fabry, ktorý sa prostredníctvom českého surrealizmu pripojil k pôvodne francúzskemu novému prúdu a svojou provokatívnou zbierkou „Utäté ruky“ (1935) uviedol na Slovensko nadrealizmus.

Zastaviť sa určite treba pri Jánovi Smrekovi, ktorý sa v tridsiatych rokoch spojil v Prahe s nakladateľom Leopoldom Mazáčom a začali spolu nielen vydávať knižnú edíciu slovenskej literatúry, ale založil aj kľúčový literárny časopis Elán. Dá sa povedať, že to bolo obdobie, keď kontakty českej a slovenskej literatúry vrcholili. Na medicínu do Prahy prichádza Gejza Vámoš, na filozofickú fakultu Vladimír Reisel, na vysokú školu politických a hospodárskych vied Fedor Cádra a neskôr Ladislav Ťažký. Prišlo pražské obdobie Dominika Tatarku, Zuzky Zgurišky, Hely Vojanskej (rodenej Chaje Wolfowitz), ale aj trochu kratšie obdobie Petra Karvaša.

Ukazuje sa, že v každom historickom období bola slovenská literatúra v Prahe živým fenoménom a zostala ním i po rozdelení Česko-Slovenska. V Česku pôsobí plejáda slovenských prozaikov a básnikov, vydávajú knihy, v roku 2002 vznikol Slovenský literárny klub v ČR, ktorý združuje viac než štyridsiatku autorov a je kolektívnym členom českej Obce spisovateľov a Slovenského centra PEN. Slovenský literárny klub v ČR vydáva spolu so Slovensko-českým klubom a oboma PEN klubmi rozsiahly a prestížny literárny štvrťročník, česko-slovenskú revue Zrkadlenie-Zrcadlení. Organizuje tiež Literárnu súťaž Jána Kollára v troch vekových kategóriách, ktorá objavila množstvo mladých talentov. Prílohu Literárne dotyky má aj mesačník Slovenské dotyky, vydávaný Slovensko-českým klubom. V minulosti vydával Zväz

Slovákov v ČR literárny štvrťročník Slovenské rozhľady. V Prahe i Brne je etablovaná univerzitná slovakistika. Literárny život Slovákov v ČR je teda veľmi bohatý.

Spomedzi poetov sme do antológie zaradili Lubomíra Feldeka, Tatjanu Lehenovú, Vladimíra Skalského, Andreja Stankoviča a Natašu Tanskú. Treba dodať, že prakticky všetci zmienení autori sa venujú či venovali aj iným žánrom, nielen poézii, v prípade viacerých z nich je dokonca ťažisko tvorby v próze, dráme či esejistike, aj ich básnická tvorba je však neopomenuteľná a vyhradila im tak miesto v tejto antológii. Samozrejme, pre úplnosť treba spomenúť celý rad významných literátov na čele s autorom literatúry faktu Vojtechom Zamarovským, prozaikmi Olgou Feldekovou, Jánom Rakytkom, Vladimírom Kavčiakom, Mariánom Pallom, rabínom Karolom Sidonom, fejtonistami Nadou Vokušovou a Mariánom Vanekom, esejistami Fedorom Gálom alebo Egonom Lánským, či autormi detskej literatúry Irenou Gálovou a Petrom Stoličným. Sedem rokov strávil v Česku ako veľvyslanec prozaik Ladislav Ballek. Aby sme sa však vrátili k hlavnému záberu našej antológie, z ďalších zaujímavých básnikov treba určite zmieniť dvoch autorov z netradičného baníckeho prostredia, dnes vydavateľa a kníhkupca Jozefa Junasa a dôchodcu Milana Mikušinca, známeho psychiatra Petra Pötheho, hudobného dramaturga Martina Kráľovského, knihovníčku Máriu Nachajovú, slovenskú poetku ukrajinského pôvodu, ktorá v Prahe niekoľko rokov žila, či paraliterárnu tvorbu blízku „pomarančovej alternatíve“ z pera Dušana Malotu a ďalších autorov okolo zborníka Plné gace.

Slovenská literatúra (i poézia) v Českej republike je ťažšie vymedziteľný pojem, než v iných zahraničných komunitách. Mnohí autori pôsobili časť života na Slovensku, časť v Česku, viacerí pôsobia v oboch krajinách súčasne, čo je prípad manželov Feldekovcov. Mnohí autori majú viacnásobnú identitu, príkladom môže byť rabín Karol Sidon s koreňmi aj literárnymi afiliáciami na Slovensku, Nataša Tanská s rusko-estónskymi koreňmi, avšak v detstve žijúca na Slovensku a pôsobiaca v Česku, rôzni autori zo Slovenska s českými, maďarskými či ukrajinskými koreňmi. Aj na tom všetkom sa dá ilustrovať, že stále existuje česko-slovenský literárny kontext, v ktorom sa títo autori pohybujú.

LUBOMÍR FELDEK

básnik, dramatik, prozaik, esejista, spisovateľ pre deti a mládež, prekladateľ

9. 10. 1936 Žilina – žije v Prahe, ČR

Dielo (stručný výber z rozsiahleho diela, bez prekladov): poézia – Hra pre tvoje modré oči (1958 - zošrotované), Jediný slaný domov (1961), Kriedový kruh (1970), Paracelsus (1973), Dvaja okolo stola (1976), Poznámky na epos (1980), Slovák na mesiaci (1986), Plakať je krásne (1990), Usmiatey otec (1991), Odzemok na rozlúčku a 19 jarmočných piesní (1992), Milovanie v pokročilom veku (1999), This Side Up (2003), Lekárnička zamilovaných (2004), Sedemdesiat o láske (2006), Slovák na Venuši (2006), ostatné – Modrá kniha rozprávok (1974), Jánošík podľa Vivaldiho (1979), Z reči do reči (1980), Van Stiphout (1980), Homo scribens (1982), Zelená kniha rozprávok (1983), Perinbaba (1984), Á propos svedomí (1989), Veľký pierot (1994), Smrt v ružovom (1995), Teta z Prahy (1995), Hurvínkovo okno (1996), Sněhová královna (1997), Svet je aj inde (1998, spolu s O. Feldekovou), Pápěrnice (1998), Z dreva vyrezané (2000), Horor v horárni (2002), Velká kniha slovenských rozprávok (2003), Moja žena Olga a nekonečno (2004), V (otcovej) Prahe (2006), Popolvár (2008), Prekliata Trnavská skupina (2008)

V roku 1995 sa presťahoval do Prahy, dnes žije v Prahe i Bratislave.

Lubomír Feldek je mimoriadne všestranná literárna a umelecká osobnosť, zrejme najplodnejší slovenský autor vôbec. Do literatúry vstúpil, keď spolu s generačnými súputníkmi J. Stachom, J. Mihalkovičom, J. Ondrušom, J. Šimonovičom pripravil v roku 1958 programové číslo časopisu Mladá tvorba (č. 4/1958), v ktorom sa po prvý raz predstavuje skupina básnikov, neskôr označovaná ako trnavská, prípadne konkretisti či neopoetisti. Feldek bol jej dominantnou postavou. Jeho poézia, ale aj próza, literatúra pre deti a prekladová tvorba zostala najväčšmi verná východiskovým princípom, ktorých inšpiračným zdrojom bol najmä český poetizmus a z neho najmä poézia Vítězslava Nezvala. Oproti jednorozmernej schematickej tvorbe prvej polovice päťdesiatych rokov stavia poéziu „pre všetkých päť zmyslov“, vystavanú na neobvyklej citlivosti vnímania sveta, zdôraznenej citovosti, konkrétnosti, obraznosti, fantazijnosti, intímnosti. Je to poézia, v ktorej dominuje

najmä metaforický princíp, založený, povedané s Feldekom, na „*trení hrán vzdialených plôch, ich náhlom susedstve, asociácii*“. Knižným debutom básnika Feldeka bola zbierka, ktorá vyšla v roku 1961 pod názvom *Jediný slaný domov (Hra pre tvoje modré oči* bola o tri roky skôr zošrotovaná). Zbierka sa stala literárnou udalosťou.

Pozoruhodné sú Feldekove básne pre deti, založené najmä na princípe partnerského dialógu dospelého a dieťaťa. V šesťdesiatych rokoch išlo o radikálne novú podobu slovenskej literatúry pre deti. Ako príklady možno spomenúť Feldekove práce *Hra pre tvoje modré oči, Zelené jelene, Zlatúšik, Modrá kniha rozprávok, Zelená kniha rozprávok*. S rodinnou históriou, odsúdením otca v tzv. lekárskom procese sa výraznejšie vyrovnával v románe *Van Stiphout*, ktorý v zmysle tradície pitoreskného románu paroduje industrializačnú literatúru prvej polovice päťdesiatych rokov.

Feldek bol a je jednou z určujúcich postáv slovenského literárneho a kultúrneho života, aj ako vedúci redaktor oddelenia pôvodnej a prekladovej poézie (od roku 1973 do roku 1986).

Mimoriadne významná je jeho prekladateľská práca, dramatické dielo i dramaturgické pôsobenie (Nová scéna).

V roku 1989 sa zapojil do spoločenského pohybu nasmerovaného proti komunistickému režimu. V januári protestoval proti zatknutiu Václava Havla, podpísal manifest *Niekoľko viet* a v novembri sa podieľal na založení hnutia Verejnosť proti násiliu. Od mája 1990 bol vedúcim redaktorom kultúrnej prílohy Ahoj, Európa denníka Verejnosť. Od roku 1995 sa po politických sporoch presťahoval do Prahy, dnes žije striedavo v oboch krajinách. Hoci väčšinu svojho diela publikoval a publikuje na Slovensku, niekoľko významných diel vzniklo v ČR. Už roku 1989 – iba v češtine – vyšiel v Československom spisovateli výber z jeho esejistiky *Á propos svědomí*. Po roku 1995 je to najmä výber z poézie *This Side Up* (BB ART, 2003), memoárová kniha *V (otcovej) Prahe* (Slovensko-český klub 2006) a v ČR premiérovane hry *Smrt v růžovém* (Divadlo Na zábradlí 1995), *Teta z Prahy* (Divadlo Labyrint 1995), *Hurvínkovo okno* (Divadlo S+H 1996), *Sněhová královna* (agentúra A STONE, 1997) a *Pápěrnice* (Slovácké divadlo, 1998).

Lubomír Feldek je uznávanou postavou literárneho života na Slovensku i v Česku a predstavuje tak jedno z najvýnimočnejších premostení oboch kultúr.

Autor o svojej tvorbe:

Niet zásadného rozdielu medzi rozprávkou a básňou
– každá básnická metafora je semiačkom rozprávky.

(Z doslovu ku knihe *Veľká kniha rozprávok*.)

Literatúra: Bílik, R.: Lubomír Feldek (Bratislava 2000), Skalský, V.: Klúčové slová: Praha, Slovensko, literatúra (Praha 2004), V (otcovej Prahe (Praha 2006).

Ocenenia:

Cena Ivana Kraska za debut *Jediný slaný domov* (1961)

titul Zaslúžilý umelec (1979)

Krištáľové krídlo – cena pre najvýznamnejšie osobnosti Slovenska (2008)

AKO GOETHE STVORIL SLOVÁKOV

Keď má už takmer sedemdesiat
a takmer všetko za sebou,
(okrem labutej elégie
o Ulrike von Levetzow)
rok už je mŕtva Christiana
a syn August sa oženil,
Napoleon má po Waterloo –
predsa si ďalej neotrlo
zábavu hľadá starý Goethe
a ustavične má dost síl,
aby si len tak, z dlhej chvíle,
nejaký zázrak urobil.
V tom čase navštívi ho práve
Ján Kollár, Slovák z Mošoviec.
Goethe sa začuduje správe,
že sú aj Slováci – tá vec
je preňho celkom nová. Staby
bol ranou, v ktorej syčí soľ,
Kollár sa ohradí a Goethe
sa zasmieje a v ďalšej vete
požiada študentíka, aby
mu teda čím skôr priniesol
slovenské piesne. Kollár na to
v návale práce zabudne.
Goethe ho zakrátko však stretne
a potmehúdsky zahúdnje:
„Čo je so spievankami, pane?“

Až potom Kollár splní sľub
a prináša ich...

(A či piesne
posielal Šafárik? To presne
neviem...)

No tak či tak sa stane
to, čo sa stať má: *Spievanky*
zmenia sa na základný kameň
spisovnej podoby tej reči,
čo stáročia ňou spieva ľud.
Štúr a tí ďalší neskôr celú
stavbu, čo dosiaľ stúpa k cieľu –
tú reč, tú našu citadelu –
postavia na tom kameni!
Vtedy už postoj zmenený
má Kollár, kráča cestou inou
a nazve tú reč kočištinou
a množstvom ďalších nadávok.
(Vďaka nim vlastne ostal vzorom
Slováka dodnes.)

V onen rok
však dávno je už za obzorom
životnej púte figliar Goethe,
už tajný radca nadhviezdna,
a poučča na druhom svete
aj svätcov, dokonca aj Petra:
„Vidíš tam dole, svätý Peter,
pod Tatrami, tam, pri tom sude,
nevelký národ? Ten sa bude
držať až do súdneho dňa,
pretože on už zaránky
pije a peje spievanky –
a nie iba tak do povetria!
Aj zapísané ich už má!
V tom zápise je vlastne zárod
toho, že Slováci sú národ.
A boli by ním, nebyť mňa...?”

VEČERNÝ VOZEŇ

1

Ako len vzbĺkol mesiac,
voľný
v tej chvíli trvajúcej uprostred dvoch mrákav!
Ako keď uprostred vozňa sedí muž,
voľný
vo svojich veľkých šatách.
Alebo ako čosi, čo sa presúva
voľne
v kufríku, ktorý drží
muž na kolenách...

2

Pamätáš? Vlak bol plný takých mužov.
„Pozrite!“ povedal ktosi.
„Ó!“
Vstávali.
Dívali sa.
Zas bolo okno na vyklonenie po pás.
Zas bolo okno na padanie po zem.

3

Potom sa znova sedí.
Mlčí.
A cez prsty sa pozerá,
zatiaľ čo mesiac blčí,
voľný
v tej chvíli trvajúcej uprostred dvoch mrákav...

ROZHOVOR S OTCOM

„V minulom storočí, v tom osemdesiat-
deviatom, otec, komunizmus padol.
A dnes? Zas plačú tí, čo mali plesť,
a horných desattisíc nešlo nadol.
Šikovne zásluh nakradli si jedni
a druhí nakradli si miliónov.
Zas bránu k biede odomkli si biedni,
čo štrngotali kľúčmi: „To je ono!“
A na vás muklov všetci svorne kašľú.
Buď rád, že mastíš karty s Kristom v nebi.
Nevešajú... No sám si hodím mašľu
a pôjdem za tebou tam do veleby.“
„Len nepoblúď, keď sa už na cestu dáš.
Sme s Kristom v pekle. Nebo – samý Judáš.“

VELKÝ TESTAMENT

V šesťdesiatke, keď som už bodku
za kalendárom svojich dní
pokojne chcel dať na dôchodku,
čakal ma ešte osudný --
vybrali si ma na súdny
pohon. Vždy musí si nájsť obeť
ten, kto chce vládnuť nad ľuďmi.
Starý trik. Hodil sa im opäť.

Kto okúsil raz moc, už nedá
ju z rúk! Ak náhodou si šiel
mu krížom cez cestu, ti beda.
Demokracia? Večný cieľ!

Slobodu slova som len chcel
vyskúšať - to som nemal spraviť.
Básnik je ľahký nepriateľ -
nevraždí. Jeho prídu zabiť.

Čím im bol nebezpečný Lorca?
A zabili ho! Villona
obesiť chceli! (Táto horká
oktáva - jemu poklona.)
Ak poprava sa nekoná -
aj tak je zavraždený každý
Jesenin, čo len zastoná
piesňou vo chvíli samovraždy.

Tí, ktorí národ ozbíjali
(údajne z lásky k národu),
vnukom chuť narodiť sa vzali -
zabili Ruda Slobodu.
Potme sa díval na vodu:
„Morava, leskneš sa aj v noci!”
Pár slov - a stačia na ódu!
Viac nebolo však v jeho moci.

Takisto mne už oznámili,
kedy si po mňa príde kat,
a nepoznal ma zrazu milý
kamarát - dobre, že nie brat!
Čo som mal robiť? Mal som stáť?
Byť svojej vlastnej smrti divák?
Múdrejšie bolo utekať -
zbalil som svojich sedem slivák.

Ty, matka piatich nemluvniatok,
ty vlasti najvlastnejšia časť,
Oravka, pohyblivý sviatok,
a písmeno „el” v slove strasť,
neváhala si nohu klásť
cez prah a vykročiť ňou do tmy!

Tam, kde si ty, je moja vlast
s dlhými chodiacimi plotmi!

Blúdiaci Holanďan, môj predok
minnesänger van Veldeke,
nech potvrdí mi ako svedok:
pomstiť sa mi je ďaleké!
O radosť ani o mäkké
srdce som neprišiel, vy sráči!
Nech Shakespeare v bibliotéke
vám spadne na hlavu - to stačí!

DVAJA OKOLO STOLA

Dvaja okolo stola mlčíme a ja vravím:
– Aká si tichá okrem toho, že plačeš.
Aké bežiacie sú tvoje nohy pod pokojom svalov.
Aké modré sú tvoje nechty, keď rastú podľa hudby.
Aká krásna je tvoja krv, keď sa pohybuje po dome.
Aké štíhle sú tvoje oči počas pohľadu
(v každom z nich sa svieti neskoro do noci).
Aký dlhý je tvoj rozpustený hlas.
A predsa každý z nás je sám
na odchádzanie zo svojich šlapají.

MORE AKO GRÉCKY BÁSNIK

More ako grécky básnik
odmeriava svoje vlny.
Ako dlhé samohlásky
rozhojdáva prázdne člny.

Ako časti väčšej skladby,
bohviekedy započatej,
objavuje tvary dievčat
v piesku ako v ľahkom šate.

Privalí sa na to miesto
na prechádzke pred usnutím
ako balvan s gréckym textom:
„Neviem prečo, ale smútim.“

ŽILINSKÉ NÁMESTIE

Žilinské námestie,
prsteň štvorhranatý –
všetkým nám bol veľký,
moji kamaráti!

Celú márnú mladost
krútilo sa s nami,
horel nám ten jeho
mramor pod nohami.

Cez oči nám na ňom
padlo ako rosa
tolko dievčat do srdc,
koľko zmetilo sa.

Bývali nám srdcia
pritažké v tej dobe –
pod laubňami bolo
dobro ako v hrobe.

Cez farskú uličku
vietor chodil masky
snímať tým, čo stokrát
umierali z lásky.

Dnes už iba ono
pamätá sa na ne,
na marcové lásky
nedomilované,

žilinské námestie,
prsteň štvorhranatý,
prstienok za šesták,
čo sa nám zdal zlatý.

USMIATY OTEC

Bol ako živý.
Ba živý bol môj otec zaručene,
keď na patológii uprostred Sasinkovej ulice
vytiahli ho na kolieskovom lôžku z ľadnice,
aby ho ukázali mne a mojej žene.

Zaživa sa už iba mračil,
akoby dávno za sebou mal smrť.
Aj mal –
veď sa mu život krátky
vymkol z rúk ledva po dožití päťdesiatky,
chod dejín takmer všetko mu v ňom preinačil,
cez zvyšok choroba mu urobila škrt.

Disident mozog, napojený
na diverzantov na algeny,
ustavične mu kamufloval cieľ –
chcel to, čo nechcel, nechcel to, čo chcel.

Po smrti chirurg vybral mu ho von –
a otec ožil.
Znova to bol on,

predseda súdu s veľkou hlavou lysou,
čo na rodinu bodro volá: „Jedem!“
akoby kolieskové lôžko pred ľadnicou
zas bolo starou Tatrou, typ 57.

A pretože sa veľmi náhlil azda
a v eufórii ho štrajchla britva,
zas tu bol jeho úsmev!
(Ak sa tak dá nazvať
tá zubatá a suverénna jazva,
čo na temene nechala mu pitva.)

TATJANA LEHENOVÁ

poetka, spisovateľka pre deti a mládež, dramatička

23. 1. 1961 Bratislava – žije v Prahe, ČR

Dielo: poézia – Pre vybranú spoločnosť (1989), Cigánsky tábor (1991); próza pre deti – Je Miška myška? (1991); divadelná a rozhlasová tvorba pre deti – Myška z bříška (2005);

Koncom roku 1991 sa natrvalo presťahovala do Prahy. Lehenovej poézia bola preložená do poľštiny, angličtiny, nemčiny, francúzštiny a slovinčiny. Podľa knižky Je Miška myška? vznikla divadelná hra O deviatich mesiačikoch (scenár T. Lehenová, K. Aulitisová), ktorá bola v prekladoch hraná v Belgicku a vo Francúzsku, v súčasnosti sa hrá v Slovinsku, ďalej divadelná hra Myška z bříška (scenár T. Lehenová, J. Borna), ktorá sa zatiaľ stále hrá v Českej republike, a rozhlasová hra Haló, tu Miška! bola okrem Slovenska vysielaná v Poľsku.

Už vstup Tatjany Lehenovej, vzdelaním právničky, do literatúry, vyvolal veľký rozruch. Jej prvé básne publikované v roku 1988 v prílohe časopisu Romboid (č. 8) Dotyky, najmä erotická báseň *Malá nočná mora* a text *Leniviem s odvahou a vyčerpávajúco*, vzbudili polemiku a literárny škandál kvôli hravému prístupu autorky k tabuizovaným témam. Lehenovej knižný debut *Pre vybranú spoločnosť* (1989) zhodnotil kritik Jaroslav Šrank: „V mnohom nadväzuje na autentizáciu výpovede dôrazom na telesnú skúsenosť a deziluzívnu reflexiu spoločenských ponúk, ktoré svojimi debutmi priniesli J. Urban a I. Kolenič. Zároveň sa ním Lehenová prezentuje už aj ako suverénna autorka s osobitým výrazovým aparátom a tematickým registrom. Zbierku tvoria pozorovania, zážitky, reflexia a sebareflexia mladej ženy vstupujúcej do života z viacerých hľadísk (sociálne, rodové, intímne, existenciálne). Kľúčová je jej skúsenosť s rozčesnutím na človeka verejného a súkromného. Priestorom oficiálnej existencie je pracovisko s príznačnou permanentnou kontrolou a prejavmi latentnej agresie zo strany utilitárne zameranej spoločnosti. Na toto „používanie“, reaguje literárny subjekt úzkosťou, pokusmi o zachovanie nadhľadu, no najmä dychtivou túžbou po slobode.“ Technikami intenzifikácie života a vlastného kultivovania (sebatvorby) sú u Lehenovej zmyslové vnemy: nielen sexualita, ale aj kontakt s prírodou, umelecké zážitky, fantázia. Zo žánrového hľadiska Lehenová aktualizuje princíp pásma.

Zbierka *Cigánsky tábor* (1991) je z tematického hľadiska kontrapunktom k prvej - subjekt odchádza z civilizácie, mesta, „svojej“ spoločnosti, aj od partnera. Súčasne však na prvú zbierku logicky nadväzuje, keď realizáciou generačne preferovaného (barbarského) situovania sa na perifériu sa vo forme necivilizovaného, rustikálneho života opäť objavuje princíp vitality a voľnosti. Zbierka je vystavaná ako rozptýlený textový rámec, ktorý tvorí významy aj využitím typografických a grafických prostriedkov (rôzne typy písma, zalomenie textov). To umožňuje čítať texty vo viacerých smeroch a úrovniach, čo posúva zbierku smerom k hypertextualite ako postmodernému konceptu. „Záverečné vyjadrenie odporu Lehenovej subjektu z druhej zbierky voči intelektuálnemu exhibicionizmu možno z odstupu času vnímať aj ako vlastnú rozlúčku autorky s básnickou výpoveďou,“ konštatuje Jaroslav Šrank.

V ďalšom období sa Lehenová venovala tvorbe pre deti, ktorá sa celá odvíja od mimoriadne úspešnej prózy *Je Miška myška? Príhody celkom skvelej rodiny* (1991). Na to nadviazali dve divadelné hry, uvádzané vo viacerých krajinách, okrem iného aj v Česku, kde sa pod názvom *Myška z bříška* s veľkým úspechom uvádza od roku 2005, ale aj rozhlasová hra *Haló, tu Miška!*

Tatjana Lehenová je generačný súputník J. Urbana a I. Koleniča a ich nasledovníkov z barbarskej generácie. Jej poézia nie je len ich rodovým variantom, ale svojbytnou poéziou určovanou iným temperamentom, zmyslom pre hru a radosťou zo života. Jej tvorba pre deti je úspešná práve pre rovnakú vlastnosť, hravosť, ktorá ju približuje detskému vnímaniu sveta. Čarovný opis komunikácie s nenarodeným dieťaťom predbehol uvažovanie spoločnosti o dekádu.

Autorka o svojej tvorbe:

Voľnú tvorbu považujem za prepych, ktorý si nemôže dovoliť každý a ani mne nie je dopriaty kedykoľvek, skôr výnimočne. O to viac si potom možnosť písať vážim – a užívam.

Literatúra: Bokníková, A.: Slovenské poetky v premenách subjektu. In: Romboid, 36, 2001, č. 7 – 8, s. 47 – 55; Mikula, V. a kol.: Slovník slovenských spisovateľov. Bratislava 2005; Bilík, R.: Skvelé príhody. In: Slovenské pohľady, 108, 1992, č. 10, s. 165 – 166.

Ocenenia:

Prémia Slovenského literárneho fondu za zbierku *Pre vybranú spoločnosť* – 1990
Titul Najlepšia kniha udeľovaný Medzinárodným domom umenia pre deti Bibiana za knihu *Je Miška myška?* – 1992
Grand Prix na festivale PIF v Záhrebe za hru *O deviatich mesiacikoch* – 1996
Hlavná cena na festivale detských divadelných hier v Prahe v Divadle v Dlouhé za muzikál *Myška z bříška* – 2006

PRE VYBRANÚ SPOLOČNOSŤ

(úryvky)

*Na zemi je to ohromné,
takže sa vôbec nespolieham na náhodu,
ale prichádzam na svet tak často,
ako sa len dá*

**POKRAČOVANIE PREDLŽENEJ
OBEDŇAJŠEJ PRESTÁVKY**

Všetky stromy vyzerajú presne ako stromy,
a to je na nich práve fantastické.
Ani tráva mi nepripomína žiadny zelený
koberec,
obrovského rozvlneného hada, plavné
halucinácie
narkomana atď.
Normálna počestná tráva,
dokonca stredoeurópsky vonia.

Teraz si môžem vymýšľať:
Dobre, najprv sa venujme slnku,
nech nám vpáli do kože svoje šťavnaté
znamenia.
Ale potom už prichádza priveľké teplo,
pohyb potoka medzi rebrami,
ako obvykle za nič na svete nemôžem
prísť na to,

kde sa začína.
Samé dotyky... Vlastne, keby neboli
takéto dotyky,
ľudia by telo vôbec nepotrebovali,
pokojne by si vystačili
s rukami a dušou.

Nedočkavosť... Nedočkavosť...
Nedočkavosť...
svet sa nezadržateľne zrýchľuje.
Aj tie malé, bzučiace zariadenia na lietanie
nad mojou hlavou
viditeľne zvyšujú rýchlosť.

„Haló, pane, áno, vy s tým autom,
myslíte aj na pasažiera?
Tak fajn.“

Spokornievam
tesne pred hranicou neodškriepiteľného
egoizmu.

Ťažká obloha o kúsok klesla,
ešte aj chrbty stebiel trávy
sa hrdo vystreli,
prekvapené vlastnou ženskosťou.

Tak toto som ja?
Už nahlas hovorím: „Ešte...“
Presne o polnoci v poslednej minúte
ktoréhokoľvek

Silvestra a prvých sekundách ktoréhokoľvek
Nového roka hlučne vybuchuje šampanské
a ľudia kričia...

Už nahlas hovorím: „Ešte, ešte...“
Normálna tráva bláznivo vonia...
... a teraz je tá polnoc.

LENIVIEM S ODVAHOU A VYČERPÁVAJÚCO

(oddychová pauza)

Nerobím nič. Dôsledne. Po slovensky.
Každá pracovitá žena pri pohľade na mňa
by sa vo svojom každodennom hrobe obrátila.

Hliviem. Maznám sa s tým všetkým
prítulným, výbornučkým okolo,
čomu sa tak nezdravo abstraktne vraví
život.

Lebedím si, krčím od rozkoše nosom, lahučko
sa prevaľujem v sladkej prítomnosti.
Ako šľahačka. Mňam, mňam.

A predsa pod vlasmi...
A predsa pod kožou... Mravce,
včely, nepoužiteľné brontosauy,
ich mraveniská, úle, egyptské pyramídy,
garáže,

boj, zblízka, na nože,
znášanie vajíčok, chátrajúce pohrebiská,
stavba, a ďalšia, pohyb... Pánimoji,
toľko práce?!

CIGÁNSKY TÁBOR

(úryvky)

Práskavé ticho, kradmo rozlezené
 po tmavých kútoch
 s pavučinovými baldachýnmi,
 štekľivý lúč slnka – dlhý, tenký
 prst, presne zacielený,
 haraburdie – pozostatky mnohých odviatych...
 POKOJ TOMU DOMU,
 jeho práchnivejším schodom
 do temna,
 schodom, vŕzgajúcej klučke
 na dverách, hlasný ako výkrik chorého...
 Pokoj tomu domu – stále je prýbytkom
 akejsi duše.

NÁDYCH NOVORODENCA

... nenásilné súkromné
 zmŕtvychvstanie: ľahký zápach
 nudy – všade, aj medzi kolenami,
 v nočníčku stopa stopnutého sna;
 rána sú tu ako pohľad
 svätca: upokojujú,
 vyštipávajú všetku dusivú úbohosť
 zámerným ošiaľom sviežosti: Hmla sladko obalí
 démona, prejde mu vlašným jazykom po tvári a
 odhryzne mu hlavu...

Hadie kyseliny ma držia v šachu ako božie
 hoviadko, ovečku – každé moje slovo je iba
 biele: „Bééé...“

Tu sa naučím vnímať aj prázdno
 medzi časticami vzduchu,
 nezávislé prázdno; nie to, ktoré stále
 vo mne o mňa bojuje.

So ženskostou je amen, nezmyselný prepych,
 haraburda, brak – môžem ju pokojne nechať
 v zrkadle. Nepomôžu mi
 volavky v očiach, slano poznačené, pred majestátom
 mora také splašené, nepomôže mi
 ani schopnosť počúvať – totálne opočúvané ticho
 domu sa mi bezcitne vysmeje...

Čo to vlastne chcem? Čo túžim vstrebať?
 (Ty to možno máš, a ja nie?)

Sivé mraky – pokojné tempá – jedia oblohu,
ktorá aj tak zostane... Neustály príliv
 žraločej nálady, pokušenie ako moment
 zla, strmina v oku náhle vzdialenom,
 kal – strach – výčitka...
Som tu len preto, aby som bol (hovorí malý mrak),
realizujem krátky nápad: byť.
Nie je to nič, nie je to ani všetko,
iba pohyb, pohyb, pohyb... zdá sa mi.

VYZNANIE - POZNANIE

Pod, môj bledý priateľ,
prejdeme sa spolu celkom otvorení
hrubou lahodnou ulicou
bez zbytočných gest
a grimás, bez zvučného halali,
len povrch
spriada neprestajné jemné pavúčenie.
Bezvetrie – medovo mrholí
alebo sa v teplom zlate míňa slnko,
zdanlivo zanedbateľne,
 som slnko, som ja, som ty...
Pod, som čistá, bez myšlienok,
teraz do mňa všetko vstupuje,
a keď sa spolu vrátíme do tienistých
hlbín ľahkej izby,
vyzlečiem sa, aby celé telo
videlo... môžeš sa mnou prejsť ako tou ulicou,
voľne, takmer ľahostajne – náhodný
nepotrebný dotyk dlane, kĺzanie pier
o teplý dych,
sme v sebe – každý vo svojom jestvovaní –
aké príjemné,
nie sex, len úplné spočívanie v istej bežnej
chvíli, zlomok pohybu
ako kaviarenský smiech, ako plnosť
veľkej noci vonku, ako vôňa, ranný les...

Pod, môj bledý priateľ,
s tebou je to dokonalé, s tebou je to,
akoby som bola celkom
sama – nesmierna úľava... Ten sladký
z pólov smrti.

VLADIMÍR SKALSKÝ

básnik, esejista, publicista

26. 4. 1972 Prešov – žije v Prahe, ČR

Dielo (výber): poézia – K tichu (2000), Slovenská literatúra v Prahe 2000 (2000) – zastúpený autor, Pražské inšpirácie slovenských spisovateľov (2001) – zastúpený autor, ostatné - 30 Slovákov v České republice (1997) – spoluautor, Slovensko-české osudy / 100+1 osobnost české společnosti ze Slovenska (2001) - spoluautor, Dialog vědy a umění (2003) – spoluautor, Klíčové slová: Praha, Slovensko, literatúra (2004)

V roku 1990 sa natrvalo presťahoval do Prahy.

Vladimír Skalský sa venuje básnickej tvorbe popri svojej rozsiahlej verejnej aktivite. Je predstaviteľom viacerých významných organizácií a inštitúcií, od roku 2006 predsedom Svetového združenia Slovákov v zahraničí, od roku 2004 členom Rady vlády ČR pre národnostné menšiny (v rokoch 2005-2008 jej podpredsedom), od roku 1996 prvým podpredsedom Slovensko-českého klubu a výkonným podpredsedom Slovenského literárneho klubu v ČR. Je šéfredaktorom internetového portálu Slovacivosvete.sk, výkonným editorom literárnej revue Zrkadlenie-Zrcadlení a zástupcom šéfredaktorky časopisu Slovenské dotyky. Pracuje ako manažér v oblasti medzinárodných vzťahov a kultúry, je novinár, publicista, vydavateľ. Uverejnil viac než dvetisíc žurnalistických materiálov, koordinuje celý rad kultúrnych a vzdelávacích projektov, vrátane medzinárodných.

Jeho básnická tvorba sa sústreďuje na spoločenskú lyriku, „ktorej slovenskosť a aktuálnosť je obohatená európskou a historickou dimenziou“ (V. Kondrôt). L. Ballek o ňom napísal: „Básnik Vladimír Skalský je z viacerých miest a mestských domovov: prešovským v Bratislave, slovenským v Čechách, mestským v prírode, veľkomestským v malomeste, stredoeurópskym v Európe, prírodovedným v poézii... A naopak. Chcem tak povedať, že svet skúma striedavo z dvoch brehov, nevníma ho len z jedného, preto aj v nostalgii vidí viac a dovidí ďalej. Najčastejšie sa ocitá v tom osobnom postavení, v ktorom sa nám nezriedka prihovára osamotenosť. A ticho. Básnik v ňom vidí obrazy a súvislosti, zmeny, aké zvyčajne zavládnu pri náhlom striedaní svetla a tmy. Tak vidí krajinu, prejavy v nej, domov užší aj širší, jeho stav a situáciu. Vracia sa, hľadá napred, skúma, odkiaľ ide, prečo, a trápí ho, kam práve všetci mierime. Veselo mu nie je, lebo pozná svet, jeho podstatu, možnosti, znepokojený vedomím, koľko náhod ho spolutvorí. A náhody nie sú len šťastné a dobré... A čo vidí príro-

dovedecky, vysvetlí básnicky. Tak jedno aj druhé znásobí.“ Podľa M. Kočiška Skalského variabilný jazyk skrýva známky určitého dualizmu poetického prístupu – náznaky smerov do vôd metafyziky, umne prechádzajúce do minimalizujúcej výpovede. Táto dvojitost podľa neho dáva do protipólu dokonca aj jednotlivé časti básne, čím sa nezriedka stáva nástrojom príjemne prekvapujúcej pointy. A L. Feldek dodáva a vlastne to dopĺňanie sa rôznych aspektov vysvetľuje: „Skalského zaujímajú hodnoty a hodnoty si neprotirečia.“

Autor o svojej tvorbe:

Báseň je pre mňa ten tvar, ktorý zostane z náhleho nápadu po redukovaní všetkého nadbytočného. Kým je tam zbytočné slovo, verš, myšlienka, obraz, nie som s ňou spokojný.

Literatúra: Vokušová, N.: Slovenský básnický debut v Prahe: Skalského poznámky. In: Pravda, 13. 9. 2000; Ballek, L.: Vladimír Skalský a jeho poznámky k tichu. In: Slovenské dotyky, roč. 2000, č. 10; Baláž, A.: Slovenské knihy z Prahy, In: Knižná revue, roč. 2005, č. 4; Cabadaj P.: Kľúčové slová: Praha, Slovensko, literatúra. Knižnica, roč. 6, č. 10 (2005); Až v zahraničí si uvedomíte, že ste súčasťou národa, TA SR 18. 5. 2008.

Balada o perle

(Všetkým Francescom Petrarcom)

Ako skalpel zabodnutý v hrudníku
Tak bolí zrnko piesku
Ktoré vniklo ustrici pod brnenie
Ktoré si
V slabej chvíli
Pustila až k srdcu

Nezostáva
Než bolesť obalovať krásou
Otupovať slovami
Než rozkrájaným srdcom
Divoko biť
Na všetky zvony
Osamelej spálne

Stručné dejiny filozofie

Tolko kníh
A čím si si istý?

Kríže sú
Len či ich je kam niest

Európan

Mám ústa plné zlatých zubov
Chýbajúcich v osvienčimských lebkách
A predsa viem že hodím kameňom
Ešte stále cítim
Aj kopance esesákov v slabinách

Som sám a slabý
Proti dedičnému hriechu
A tme ktorá čosi pripomína
Úzkosť má tak jemne vyladené píšťaľy

Tolko pohorí a dátumov a zmätkov
Džbánov a kostolov a mien
Hrkotavo to všetko ťahám za sebou
Tie storočia už cítim v kostiach

Príde mi zatažko filmovo sa usmiať
Ja viem že nie som najstarší
Ale tieto ruky kameň po kameni
Zbudovali dnešný svet

Potreboval by som deň siedmy
A miesto neho prichádza
Šesť dní za hodinu

TRI PRAGENZIE

NÁVRATY NOCOU
(rýchlym krokom)

Minul som lampu
A môj tieň ma prekročil
Okolo tak trúchlivo pršal Karlín
A zarputilo mlčal

Až za múrmi sa diali vraždy
Okolo tak trúchlivo pršal Karlín
Že aj karlínskym vystrelovacím Cigánom
By to vari pohlo

Pršal - aspoň mal za čím
Spomenul som si na Válka

K múru sa túlil holub
K múru a k smrti
Kruté zviera
Príbuzný dinosaurov
S hlavičkou vyvrátenou
Oproti tomu dažďu

Asi chcel byť lepší
A letieť za Hrabalom
Teraz spolu pijú
Dážd s vôňou krčmy
Kdesi medzi Karlínom a Libňou

PRAGENZIE
(preberanie fotiek)

Samozrejme

Sú tu uličky
Opukové svätyne
Prabohov Európy
So strechou z prastarého neba

Sú tu chrámy
Z ľahučkej kamennej šľahačky
Plné ťažkých krokov

A rozmarné secesné šperky
Žiariace ako perly z blata
Na leteckých snímkach

To všetko tu je
A je to krásne
Ale nie preto som tu doma

Paríž sa so mnou nerozpráva

Je to tu kdesi medzi fotkami
Nie na nich
Kdesi medzi

VELKOMESTO (The City)

Šliapol som dnes do čriev
Bol som na periférii

Videl som to zviera zvonku
Skrútené ako na mučiarskom kolese
Rozpáraným bruchom – vnútornosťami von
Dovnútra luxusnou kožušinou
Postriekanou sprejom

Vrátil som sa
Do kožušiny šliapol špinavými topánkami
A zrazu videl okolo tú vojnu
Generácií tried a novodobých kmeňov
Barbarov kedysi asimilovaných
A znovu vyliezajúcich z hĺbky

Videl som to zviera
A všetkých znepriatelených cudzopasníkov
Požierajúcich ho a znovu stavajúcich
Z vlastných výkalov a kostí
V boľavej a trochu málo nóbl symbióze

Videl som svoje mesto chvíľu
Priehľadné ako z fľaškového skla
Zeleného a zapáchajúceho po pive

Chytil som sa posledného nádherného
Nepostriekaného chrámu
A napokon dokázal zjesť večeru

ANDREJ STANKOVIČ

(pseudonym Nikolaj Stankovič)

básnik, publicista, filmový kritik, prekladateľ
22. 6. 1940 Prešov – 12. 7. 2001 Praha

Dielo (bez prekladov): poézia – Osvobozený Babylon. Slovenský Raj (1992, predtým samizdat 1979), Variace. Kecybely. Elegie. Nikdycinky (1993, predtým samizdat 1984), Noční zvuk pionýrské trubky (1994, predtým samizdat 1979), Patagonie (1994, predtým samizdat 1979), To by tak hrálo, aby nepřestalo (1995), Obskurník (1999), ostatné - Význam Josefa Florian (1983, Mníchov), Okradli chudého (1998), Josef Florian a Stará Říše (2008), Co dělat, když Kolja vítězí (2008)
V roku 1946 sa s rodičmi presťahoval do Česka, žil najprv v Jičine, Pardubiciach, neskôr v Prahe, kratší čas na iných miestach.

Andrej Stankovič je rodák z Prešova, z národnostne zmiešanej rodiny, od šiestich rokov však žil v Čechách. Patrí medzi legendárne postavy českého literárneho undergroundu, jeho výnimočná tvorivá básnická metóda bola založená na poetike nonsensu. Veľký význam mala jeho kritická práca, najmä v oblasti českej kinematografie.

Stankovič vyštudoval knihovníctvo a vedecké informácie, štúdium zavŕšil diplomovou prácou o významnom českom katolíckom vydavateľovi Josefovi Florianovi (vyšla knižne v Nemecku i v Česku, neskôr na túto výnimočnú prácu ešte nadviazal a jeho kniha Josef Florian a Stará Říše je fascinujúco komplexným pohľadom na túto osobnosť). Verše začal publikovať v roku 1965 v časopise Tvář, v roku 1968 sa stal členom jeho redakčnej rady, tento jediný nemarxistický literárny časopis v Československu bol neskôr zakázaný. Po podpise Charty 77 pracoval ako figurant, čerpač, kurič, domovník a v ďalších podobných profesiách. Od roku 1979 bol členom Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných. Usporiadal zborník básnických prác tzv. druhej generácie undergroundu Už na to seru, pretože to mám za pár (samizdat 1985).

V roku 1990 prijal miesto riaditeľa Knižnice Kancelárie prezidenta republiky a zároveň neformálneho správcu súkromnej knižnice Václava Havla. V Kancelárii prezidenta pracoval do roku 1999, z toho do roku 1998 ako vedúci jej knižnice. Stál pri zrode Revolver Revue. Bol dlhoročným predsedom Rady Štátneho fondu ČR pre podporu a rozvoj českej kinematografie a členom redakčnej rady Slovenských

dotykov. Od roku 1960 písal básne, v ktorých netradične kombinoval české a slovenské slová. Vyšlo mu šesť básnických zbierok. Filmové recenzie publikoval najmä v Kritickej prílohe Revolver Revue a v denníku Lidové noviny, po jeho smrti vyšli aj knižne pod titulom „Co dělat, když Kolja vítězí“. V rokoch 1999-2000 bol vedúcim redaktorom umeleckokritickej prílohy denníka Lidové noviny.

„Všechno je jinak, jen já jsem sviňák,“ hovorieval o reakciách na svoje dielo. Bol kontroverznou osobnosťou v oblasti umeleckej kritiky, nesmierne zaujímavou osobnosťou českej a slovenskej poézie. V Česku figuruje jeho dielo ako súčasť maturitných tém, na Slovensku je málo známy. Svojou tvorbou, založenou na poetike nonsensu, protestoval hravou formou proti absurdite, lži a neludskosti okolo neho, samozrejme najmä tak nastavoval zrkadlo komunistickému režimu, ale neskôr aj nedostatku vkusu. Zhrnul to v typicky provokatívnom, precíznom dvojverší: „Kde domov můj, tam všude hnůj.“ Do češtiny preložil prózy a eseje C. Milosza, H. P. Lovecrafta, C. Castanedu, J. R. Tolkiena a iné.

Založil filmovú Cenu samozvancov, po jeho smrti premenovanú na Cenu Andreja Nikolaja Stankoviča.

Autor o svojej tvorbe:

Bourání posvátných krav je součástí naší každodenní
řeznické práce...

Literatúra: Doležal, B.: Netrpěná literatura, Sešity pro mladou literaturu 1968, č. 21; Marks L.: Andrej Stankovič. Postmoderní dudák, Studentské listy 1991, č. 2; Slovník české literatury po roce 1945, rozšířené vydání, 1998; Slovenská literatúra v Prahe 2000, 2000; Skalský, V: Básník nonsensu, kritik nesmyslů, In: Slovensko-české osudy, 2001

Ceny a významenia: Cena Revolver Revue za rok 2000, od roku 2007 sa udeľuje Cena Andreja Nikolaja Stankoviča za tvorivý počin v oblasti kinematografie

HLAS SOVÍ HATI, KÁCENÉ 26. ZÁŘÍ 1989

Motto:

„Marnosti šedivá,
kdo se na to dívá,
luk, šíp či tětiva?“
- „Vypočitatelnost znepokojivá“

Lidstvo, tu větev Boží lásky shnilou
uřízne ďábel motorovou pilou

JUVENILNÍ ELEGIE IV. (0:0 - POHLED SKRZ DVOJTEČKU)

„Hostovi“ Jackovi Trojanovi, tehdejšímu halfovi pražské Slávie, jeho celý život vděčný divák

Motto:

- 1. Ozor (ozora) - jazyk (zejm. zvířat)
mleč ozorem - mletí pantem*
- 2. Ó, jak milujem pokrytectví,
že zapomět jsme uměli,
že smrti býváme blíží v dětství,
než v letech, kdy jsme dospělí*
- 3. Nech kopajú, ako kopajú,
cez Kriváň do Zakopaného
neprekopnú*
- 4. Čas není?
Furt se nic neděje.
Ještě je nulová naděje.*

Už jsou to roky,
co chodili jsme s dědou na fotbal v Prešově
rozkopanou Jarkovou ulicí okolo zrušené synagogy
a tak to býval menší výlet, na kterém
děda dlouho hovořival s osamějším šachterem;
a Mlynský jarek byla už jen stoka
a ať už byl smäd nebo žízeň, žádný nebyl o nic ošizen,
vždyť páchly její vody navinulý,
jako bychom v ní všichni, nejen „oni“ utonuli,
vyhynuli,
hostia i domácí, Židia i Slováci.
Tak - před i po něm - zvyklý na dvě nuly,
celý svůj život nespustím z ní oka.
A jak bych se taky moh dneska procházet
a kam by mohla vést má cesta,
když sousoší Trojice z okraje se ocitlo
ve středu rodného města,
kde v sevření Leninky¹ a Stalinky²
v už neexistujícím rodném domě
v náručí maminky
bylo by málem po mně.

¹ Když jsem se narodil, byla to Jarková, mezitím Martyra Majochoa.

² Když jsem se narodil, byla to Hlinkova. Obě ulice sousedí a domy

pozdější Leninovy (nyní opět Jarkové) tvořili zadní trakty domů, do nichž se vcházelo z Hlinkovy, pozdější Stalinovy, nyní Hlavné, dlouhými dvory s velikým spádem.

AUTOPORTRÉT OBČANA SR

Každý ráno na piáno
hraje Jano
přítom, když pase tri voly
v Hornouhorskom okolí
(na letišti Tri duby
je mu cítiti z huby).
Napadlo by to i Vodňanskýho,
kdyby tu nebylo národa slovenskýho.

(Báseň napísal autor predtým, než sa nerád a na poslednú chvíľu musel vzdať slovenského občianstva. - pozn. red.)

SULTÁNOVA SIMULTÁNKA

Zatímco v podpaží Amor jak pavouk
přede své sítě
u kamen stočený v klubíčku spíte...
(Vy neslyšíte hluk?)
pavouk v svém odlehlém koutě
(budeš-li hodná najdou tě)
jak Amor napíná luk.

ČERNÉ DIVADLO

Je známo, že bílé atlasové rukavičky katů
jen s námahou napravují
to, co pokazily
černé gumové rukavice porodních báb.
A proto nad bílými rukavicemi Sokratovými
chápacími se číše
vznášejí se černé žehnající rukavice jeho matky
v nebeských výšinách

NATAŠA TANSKÁ

(pseudonym Jana Danková)

prozaička, dramatička, spisovateľka pre deti a mládež,
poetka

30. 11. 1929 Praha – od roku 1969 žije v Prahe trvalo

Dielo (výber): poézia – Epizódy 1964 (piesňové texty, hudba Pavol Šimai), Nesmyslátko (limericky) rkp. 1996, Emocemesky 2002, 2003, Senioresky 2004, Třesky plesky 2007, ostatné – Vždy možno začať (1960), Dvaja v tráve (1964), Vyznáte sa v tlačeníci? (1967, 1991, po česky 1968, 1970, 1991, 1999, 2003), More (1970, po maďarsky 1971), Puf a Muf (1971 - 3 české a 3 slovenské vydania, preložené do 11 jazykov, TV animovaný seriál), Šaty (1971), Klasické príznaky (1973), Příhody vrabčiakov Žmurka a Hrnka (1973), Hodina angličtiny (1973 – rozhlasová hra, divadelná hra po rusky v MCHAT, po lotyšsky v Lotyšskom národnom divadle Riga a po rumunsky v Bukurešti a ako film Hodina pravdy), Případ finského nože (1975 – 1 slovenské, 7 českých a 3 nemecké divadlá), Postskriptá (1987, 1991, 1999), Mužsko-ženský slovník (1991), Proč jdeme mladým na nervy? (2001), Ja to vidím inakšie, miláčik (2004)

V roku 1969 sa natrvalo presťahovala do svojej rodnej Prahy.

Nataša Tanská je potomok ruskej bielej emigrácie s estónskymi koreňmi, narodila sa v Prahe, žila na Slovensku, v roku 1969 sa do Prahy vrátila. Ako jedna z mála slovenských autorov sa zaradila do širšieho medzinárodného povedomia, a to prostredníctvom svojej tvorby i angažovanosti v spisovateľských aktivitách, okrem iného prostredníctvom PEN klubu a neformálnych kontaktov napríklad pri dlhom pobyte v Londýne (1990-97), kde pobývala ako manželka konzula. Bola redaktorkou Kultúrneho života, ale aj dramaturgičkou Slovenského filmu, kde spolupracovala aj na filme režiséra D. Hanáka 322. Nataša Tanská napísala celý rad veľmi úspešných próz, divadelných a televíznych scenárov, rozhlasových a televíznych hier, na počiatku kariéry hrala aj v niekoľkých filmoch, napríklad Barunku v Babičke. Medzi legendárne patria jej diela pre deti a mládež – kniha *Puf a Muf* bola preložená do jedenástich jazykov a bol podľa nej nakrútený kreslený seriál, populárna štukológia, psychológia pre nástročných *Vyznáte sa v tlačeníci?* vyšla v mnohých vydaniach.

Nataša Tanská, autorka, ktorá sa ako jedna z mála slovenských autorov zaradila do širšieho medzinárodného povedomia, píše ľahkým perom, čo platí aj o jej hravej básnickej tvorbe, sústredenej najmä na limeriky a krátke žánre, experimentujúce napríklad so súčasným fenoménom esemesky.

Jej koníčkcom sú koláže, ktoré vytvára ako protipól svojej literárnej práce.

Autor o svojej tvorbe:

Od nepamäti sa ľudia usilovali zlisovať svoje myšlienky:
vznikla poézia.

Literatúra: Ján Poliak: Podoby a premeny literatúry pre mládež, 1970; Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež, 1970; International Authors and Writers Who's Who. Cambridge, každoročne od 1994; Kinders neues Literaturlexikon, sv. 22, L-Ž, Muenchen. Kinder Verlag 1998; Un veliero per le stelle. Campanotto Editore, Passian di Prato 1997

Ceny a vyznamenania: Cena Fraňa Kráľa za knihu Počkaj, ešte nehráme 1965; Cena rozhlasových poslucháčov za hru Hodina angličtiny 1974; Cena Trojruža za tvorbu pre deti 1990; Vydavateľská cena – Slovenský spisovateľ 1987 za knihu Postskripta ako najlepšiu knihu roka

Senioresky

Od nepamäti sa ľudia usilovali zlisovať svoje myšlienky: vznikla poézia. Dnes môžeme zlisovať svoje pocity do strohosti a stručnosti telegramu: vznikli esemesky. A tak je tu zrazu možnosť vyjadriť sa spôsobom, ktorý zodpovedá dnešnému prepojeniu techniky, stručnosti, vecnosti v svete, kde je úsilie o kondenzáciu všetkého prvoradé, kde vyznania vyjadrujeme esemeskami a pocity smajlíkmi. Preto som tieto textové správy nazvala po vzore Esemesiiek SENIORESKY.

Kedysi
to bolo inakšie
kedysi sa to nepatrilo
kedysi sa to nedalo
kedysi sme sa hanbili

kedysi sme nevraveli
kedysi

XXX

Mladý povie
Janko

Starý povie
Ten
No ten čo sa nabúral
Ten
čo má toho psa
Predsa ten
čo vlani dal zaucho susedovi
No ten
ako sa volá
Ten
čo mu utiekla žena
ten s tými fúzmi

No predsa
Janko

XXX

Nie dedko
takto nie
tento gombík
potom tento
tuná túto páku
a potom tuná stisnúť
a hotovo
Také je to jednoduché

Áno
pre vás mladých

XXX

Mladí si nikdy nevravia
Vyzeráš dobre
To len
my

XXX

Závideli sme
kariéru
bohatstvo
cestovanie

Závidíme
že chodí
počuje
vidí

XXX

V detstve
sme sa stále pýtali
čo je čo
čo je
kúria
šek
hrada

potom sme to vedeli

Teraz sa pýtame
čo je
DVD WAP xD ZOOM
WAW JPEG AVI CDRa

potom to zas nevieme

XXX

Byt
je zrazu labyrint
veci sa skrývajú
deň
sa skladá
len z krokov hľadanie

XXX

Pri pohľade na nás
vraveli si mládenci
tú by som zbalil
je pekná

a bude neprestajne v posteli

Pri pohľade na nás
vrvia si vdovci
tú by som zbalil
tá by navarila
nefrflala
len či je zdravá

aby nebola neprestajne
v posteli

XXX

Odpisujem
ihličkové podpätky
červený rúž
krátku sukňu
zvodný pohľad
ženu

už som len
človek

Ukážky z rukopisnej zbierky limerickov „Nesmyslátko“

Byla jednou jedna paní z Aše
nemohli ji odtrhnout od mariáše
skočila do rybníka
obebrála vodníka
ta stará karbanice z Aše

Byla jedna paní z Karviné
tvrdila že všechno odvine
zavináče spíš
závin už jde tiž
zjistila ta paní z Karviné

Byl jeden pán z Kralup
vypravil se na lup
ukrad rybě šupiny
a ježkovi bodliny
ten podšitý zloděj z Kralup

Byla jednou jedna paní z Liberce
pokropila vodou všechny koberce
povyrostou řekla paní
bude na nich lepší stání
taková byla ta paní z Liberce

Byl jeden pán z Mariánek
nosil předlouhý copánek
kolečka mu přidělal
aby za ním neběhal
ten copánek pána z Mariánek

Byl jeden pán z Poličky
bolely ho stoličky
tak řekl svý mámě
sedni si mi na ně
tak uzdravil se ten pán z Poličky

Byl jednou jeden pán z Prahy
potuloval se u dráhy
narovnával koleje
odfoukával závěje
tak pečlivý byl ten pán z Prahy

Byl jeden pán ze Šumperka
s klokanem mu prchla dcerka
zpátky ihned dej mi ji
ty kapesní zloději
křičel ten táta ze Šumperka

Jedna paní z Turnova
všechno bere doslova
když ztratí hlavu
hledá ji v davu
ta doslovná paní z Turnova

ZOSTAŇ, ČAS SA NACHÝLIL

ANTON BALÁŽ

SLOVO NA ÚVOD

Novelu *Zostaň, čas sa nachýlil* som začal písať koncom leta 1969, rok po ruskej okupácii. Celý text vznikol za päť týždňov, počas dní, keď sa jedna za druhou rúcali všetky nádeje vyvolané obrodným procesom. Novela mala tvoriť súčasť pripravovanej druhej knihy. Prvou bol román *Bohovia ročných období*, ktorý som písal v lete 1968, dokončil na jar 1969 a mal vyjsť vo vydavateľstve Smena v roku 1971. V tom čase sa už ale rozkrútil mlyn husákovsko-bíľakovskej normalizácie, ktorému za obeť ako prvé padli práve knihy – diela napísané v slobodomyselnom, tematicky odtabuizovanom období šesťdesiateho ôsmeho roku. Bohovia ročných období boli po vytlačení v septembri 1971 zošrotovaní a po absolútnom zákaze publikovania som nemohol pomýšľať na vydanie ďalšej knihy. K novele som sa vrátil po vyše dvadsiatich rokoch a časť z nej som publikoval v obnovených Slovenských národných novinách v roku 1992.

K terajšiemu vydaniu celého pôvodného, nijako neupraveného textu novely treba pre pochopenie jej „zašifrovaných“ príbehových vrstiev uviesť nasledovné autorské vysvetlenie. V archíve sa mi zachoval len na stroji prepísaný text, neobjavil som (doteraz) jeho rukopisnú verziu, žiadne koncepty a excerpty, ani výpisky z evanjelií, ktorých večne aktuálne posolstvo výrazne poznačilo jazyk a obraznosť príbehu. Preto som len so značným úsilím rekonštruoval takmer do nezrozumiteľnosti zašifrovaného adresáta listu, na ktorého sa hrdina novely v rámci ústavou garantovaného petičného práva obracia s protestom proti porušovaniu ľudských a občianskych práv po auguste 1968. V novele uvedený ps. a pt. je „posledný stalinista a prvý tajomník“ Gustáv Husák, v evanjeliovej vrstve príbehu symbolizovaný Šavlom, ktorý sa neobrátil na Pavla a pokračoval v prenasledovaní „ľudí inej viery“. Podoba, do akej vyústi toto prenasledovanie v prípade hrdinu príbehu, bola mojím autorským predznamenaním represii, ku ktorej sa uchýlil normalizačný režim.

Novela vznikla v čase, keď bola slovenská literatúra silne poznačená francúzskym novým románom a technikou filmového videnia, kde obrazový detail mal evokovať ďalšie významové vrstvy texty. Situovanie príbehu do scenérie zimného Liptova je inšpirované fotografiami Martina Martinčeka a poéziou Milana Rúfusa a evanjelio-vá vrstva príbehu je konfrontovaná s Dostojevského hľadaním Boha v jeho románoch *Diablom posadnutí* a *Bratia Karamazovci*. Citáty

z novozákonných evanjelií som čerpal z ich povojnového svätovoješského vydania, ktoré desaťročia patrilo k nášmu sviatočnému rodinnému čítaniu. A hlboké ponorenie sa do sveta, kde kňaz ešte hral kľúčovú úlohu v duchovnom živote dedinského človeka, patrí k najbyťostnejším zážitkom môjho detstva – a dokázalo ma natrvalo pripútať k viere aj napriek desaťročia trvajúcej ateizácii mojej generácie komunistickým režimom.

Novela Zostaň, čas sa nachýlil je tematicky a obsahovo prepojená s Bohmi ročných období a dnes už jasne chápem, prečo sa tieto texty v čase svojho vzniku nesmeli dostať k čitateľom. Román Bohovia ročných období vyšiel po 33 rokoch od jeho zošrotovania a táto novela aj 39 rokov od jej vzniku dodnes ležala v mojom archíve. Hoci patrí predovšetkým svojej dobe, môžem hádam dúfať, že tento generačný príbeh svojou obraznosťou, snahou preniknúť do najhlbších evanjeliových vrstiev i hľadaním morálnych kódov ľudskej existencie môže osloviť aj súčasného čitateľa.

PRVÁ ČASŤ

Deň, tretí v prvom zimnom kurze, poznačený príchodom odpovede na list napísaný pred dvoma rokmi, začal po silnom nočnom mraze podľa stanoveného plánu ranným výstupom na hrebeň svahu.

Cesta vlekom v tvrdej zľadovatenej stope robí útlej blondíne v červenej vetrovke veľké ťažkosti a odvádza jeho pozornosť od krajiny snehu: po nočnom mraze prašnom a iskrivom; od krajiny smrekov: nachýlených k zemi a strácajúcich sa v dlhom, prudko klesajúcom svahu; senárni: drevených očerňených škatúl rozložených v doline – celej nehybnej krajiny začínajúcej zimy.

Až vrchol, oslobodenie od železného mechanizmu vleku mu umožní otočiť sa a uvidieť veľhory. Holé, vzdialené skalné kúžely svojou strmou nehybnosťou pohlcujú ranné slnko a premieňajú ho na neurčité, rozplývajúce sa kontúry svojich hrán a rozsadlín. Ešte chvíľu pozoruje boj slnka: už slabého, neistého svojou silou; a ešte zrádzaného ročnou dobou. Tuší výsledok.

Dámy z jeho skupiny môžu jeho zamyslenie kvalifikovať ako „rannú horskú lyrickosť“, mlčia a upravujú si výstroj, kontrolujú svoje lyžiarske úbory a potom neisto, váhavo formulujú svoje vzájomné povzbudzovanie. Hovorí preto len krátko a konkrétne, ale ony sa snažia predĺžiť chvíľu istoty na malej rovinke hrebeňa a oddialiť okamih prudkej slobody na strmom svahu. Znova sa pýtajú na detaily: techniky jazdy, náročnosti terénu, aj možnosti oslobodenia sa od jazdy – o poslednej otázke hovoria dlhšie a so vzrušivým zaujatím, ktoré prezrádza ich elementárnu nepripravenosť, ich strach z nárokov slobodnej a nekontrolovateľnej jazdy, nedôveru vo vlastné schopnosti.

Ale už sa nič nedá predlžovať. Pokúša sa im pomôcť aspoň úsmevom, robí krátky posunok podobný gestu davového vodcu a pomaly sa spúšťa dlhou miernou traverzou ku svahu dolu do doliny.

Posledné dámy sa mu ta podarí dostať až o hodinu: ich výstroj sa vyznačuje už značnou neupravenosťou a ich tváre vyjadrujú pokročilú mieru znechutenia; jeho výraz je maskou neutrála. Využíva chvíľu plánovaného a povinného voľna a prináša z hotela fotoaparát. Nálada dám sa začne mierne zlepšovať.

Fotografuje:

skupinku v neusporiadanom hlúčku
 pokus drobnej blondíny podraziť svoju priateľku
 pomalý pád oboch dám do snehu
 neistý a zdĺhavý pohyb skupinky k vlekom
 rad na vlek: v neostrom pozadí muž v kožuchu
 mladý smrek s bielou snehovou čiapkou
 pád dvoch ľubovoľných lyžiarov
 náladu zimnej krajiny s ostrým pozadím.

Ďalšia jazda trvá až do poludnia, niektorá dámy žiadajú, aby si mohli odopnúť lyže a posledný strmý úsek absolvovať pešo. Výborne, hovorí s úsmevom, keď na ne čaká v doline, bez jediného pádu, a imaginárne im blahoželá, nabudúce to isté na lyžiach a aj v tomto obore novej existencie sa stanem úspešný; a zadíva sa s roztržitosťou krátkozrakých ľudí na výrazné tvary jednej z dám.

Keď sa rozplynú ich zdvorilé úsmevy, požiadala ich, aby si znova pripáli lyže, pretože „spoločnosť, ktorá nás obklopuje, prisahá na formu“; a začína pomalé stúpanie k hotelu.

Sneh na prudkom slnku trocha zmäkol a sťažkol, naberá ho do rúk, podáva útlej blondíne, pozoruje ako sa medzi jej štíhlymi prstami stráca; na prsteni sa jej usadí drobná kvapka, zväčšuje sa a zažiarí v slnečnom spektre, padá; náznakom sa za ňou vrhá, tvár sa mu dostane do blízkosti kolien dámy; pod látkou športových nohavíc nevzrušujú.

Až keď neskôr sedí pri barovom pulte a pije pivo, uvidí, že jedna dáma z jeho skupiny je oblečená príliš nešportovo: priliehavý tenký pulóver, krátka sukňa, topánky na opätku – a spomenie si, že popoludnie a večer je podľa plánu voľný. Prinášajú poštu z mesta.

Vráti sa do svojej izby, otvorí okno, zadíva sa na pustý slnečný svah, na nehybné vleky, snehom pokryté vrcholce jedlí a začína prezerat poštu; číta list jednej dámy z minulého kurzu, ale dlhý a ťažkopádny úvod sa v ničom nepodobá jej schopnosti rýchlo sa vyzliekať, ktorá ho na nej zaujala; odkladá preto list na stôl medzi pootvárané knihy.

List v modrej nenápadnej obálke otvorí ako posledný. Začne čítať:

„Podľa petičného práva...“ skĺzne pohľadom na podpis, potom sa rýchle vráti k záhlaviu, znova zoberie do ruky obálku: hlavička je aj tu totožná, len adresa je kratšia, nie je uvedená ulica, päť písmen hlavného mesta sa stráca v neurčitej špinavomodrej pláni obálky – odkladá ju.

Na svahu sa nič nezmenilo: vleky stoja, svah je prázdny, biela pena na vrcholkoch jedlí ešte trvá, deň je stále slnečný. Vykloní sa z okna hlbšie a na západe uvidí slnkom ožiarený mierne plošný svah s niekoľkými senárňami. Svah pôsobí dojmom akoby sa opieral svojou horizontálnou stranou o vysoké tmavé hory v pozadí; ale je to len nedostatok ľudského oka.

Práve to vzrušovalo jeho priateľa maliara, keď sa na niekoľko dní odpútal od dlhých únavných meditácií o perspektíve, farbe a rozklade priestoru v ateliéri nad strechami starých domov; od ženy sedávajúcej pri okne na južnej strane, nohy natiahnuté k železnej piecke. Ako sa posúvala v kresle smerom k teplu, krátka kockovaná sukňa sa jej vyhrnula tak vysoko, že sa to nedalo pozorovať bez vzrušenia a napätej predstavivosti: musela to o ňom vedieť, zostávala v tej polohe dlho, nezúčastnene mlčala, pozerala na nehybné televízne antény susedných domov a prebúdza v ňom tým neurčitý zmätok, pocit viny; nebol schopný ďalej sledovať maliarove úvahy, znova raz musel predstierať; možno preto to už nezniesol, prišiel raz ráno do ateliéru, nespýtal sa Kde je manžel? vedel, že odišiel na niekoľko dní do plenéru, ale požiadal ju, aby sa posadila do toho kresla, priložil do železnej piecky, a keď sa jej telo uvoľnilo, nohy sa pomalým pohybom posunuli k teplu, začal hovoriť. Neprerušovala ho, pozorovala televízne antény, niečo iné, až do okamihu, keď vstala a dotkla sa ho. Hovoriť začala až neskôr a jej slová sa miešali v jeho pamäti do jej vzdychov, do noci, do času, ktorý bol potom už dňom, dňom a inou nocou, oprostenu od akýchkoľvek zábran tela; keď sa na druhý deň vrátil do svojho bytu, ono zvláštne milostné uvoľnenie, zažitie prudej slobody tela pokračovalo ešte sekundárnym, zdanlivo odťažitým spôsobom: začal písať list ps. a pt.

Dva roky – a nespomenul si už na tvár tej ženy s dlhými obnažujúcimi sa nohami, ženy, pre ktorú kedysi toľko trpel; „štruktúry logiky ľudských charakterov a spoločenských sústav trvajú...“ a tvár muža, ktorému ďalej písal „a v záujme logiky svojej viery, v domnelom záujme o človeka dospievate ku krutostiam, bezpráviu...“, až po dnešný deň s odpoveďou „podľa zákona...“ kruh ilúzií sa uzavrel; roztrhnúť ho – a narovnal sa v okne, zaboril sa prstami do hrubého bieleho svetra, dotkol sa vlastných prs teplých od zimného slnka a zatúžil položiť si hlavu na vlastné horúce srdce.

Premohol túto túžbu, preto o pol hodiny zostupuje od hotela smerom k tušenému horskému potoku, za ktorým sa začína ten mierne

plošný svah so senárňami. Neprekvapí ho množstvo stôp, ktoré smerujú k potoku. Založí si okuliare a uvidí, ako sa na dolnom okraji svahu vynára zhluk rôznofarebných lyžiarskych úborov; aj keď nepočuje úryvky ich možných viet, ich smiech, nerozoznáva ich gestá, zastane a v nerozhodnosti či pokračovať alebo sa vrátiť, fotografuje okolité panorámy.

Predsa len pokračuje. Ide pomaly, zastavuje sa, pozoruje sneh, ale neobjaví stopy zveri. Dáva sa na tenké kmene stromov, ale nie je schopný určiť k akému druhu patria. Pretože nedokáže krajinu pomenovať, necíti či žije a nepáči sa mu. Jeho náladu udržuje len slnko: presťahovalo sa severnejšie aj keď nestráca svoju intenzitu.

Všetko je relatívne: aj keď už niekoľko okamihov predpokladá, že dosiahol vrcholný bod svahu, predsa musí znova a znova meniť bod, za ktorým horizont snehu už začína definitívne klesať – preto až v poslednom okamihu uvidí kríž. Prudko zastane a pozoruje jeho tmavé, hrubé ramená, vertikálnu os, prenikajúcu do stredu zelenej strechy kostola; vidí aj modré čisté pozadie, ktorým je obloha. Niekoľko krokov súcne, obraz sa nemení. Znova fotografuje: oblohu zachváti šed, zeleň sa stáva neurčitou, len kríž je výrazne tmavý, pohlcuje celé pozadie, dominuje.

Ten pohľad ho núti sadnúť si na zasnežený kameň. Vystrie nohy na obnaženú zem, na cestu posiatu tmavými zmrznutými kameňmi, cestu do svahu, nebezpečnú na zostupovanie, namáhavú na výstup, nepohodlnú na spočinutie; a ešte aj ten kameň pod telom. Ale sily ho náhle opustia, lakte sa poklznú po snehu, napäté svaly sa chrpte sa uvoľnia, hlava sa dotkne zeme, na tvár mu dopadne slnko: ešte páliło. Zavrel oči a kroky blížiac sa po snehu v ňom vyvolali predstavu pohybu. Oddal sa mu okamžite: nemiloval retrospektívy, hlbinné monológy, reč bola symbolom, prítomnosťou v čase, keď minulosť bola zmysluplným zákazom a budúcnosť prázdnu kategóriou.

Až neskôr si to zrekonštruoval: priblížila sa tesne k nemu, zastala a dívala sa na neho, naklonila sa, jej ľahký teň premohol slnko a dotkol sa jeho tváre; možno aj dych? Niekde tam sa jeho vedomie znova dotklo povrchu prítomnosti a prudko sa nadvihol, zasiahol hlavou jej tvár, pocítil dotyk vlasov na ústach, prudko otvoril oči a uvidel pád tela do snehu; vnímal ihneď vystreté ruky? napnutú látku tenkých lyžiarskych nohavíc? poklznutie nôh na zladovatej ceste?

Vyskočil a díval sa na ženu ležiacu tvárou v snehu. Bolo to ako zázrak, ako ten list, ktorý dostal z hlavného mesta a ktorý už nečakal; ako tá náhla slabosť na ceste, ako pokora voči osudu; rýchlo sa naklonil, uchopil ženu za lakte a pomohol jej vstať.

Jej odmeraný pohľad.

Nerobte zo seba mŕtvolu, keď ňou nie ste.

Odpočíval som.

Určite mi napuchnú ústa.

Priložte si na ne sneh... alebo moment...

a roztvoril si zips na vetrovke, nadvihol sveter z ovčej vlny, strčil ruku do šponoviek a vytiahol krásnu vreckovú dýku, pootočil sa, švihol rukou a otvorenú ju podal žene.

Pevne si to tam pritlačte...

a keď sa pokúšala o konverzáciu, upozornil ju na jej následky na zradnej ceste.

Hneď sa mierne pokĺzla na kameni, on ju chytil za lakeť, ale pretože rukavica sa klzala po hladkom povrchu vetrovky, zložil si ju a držal ju holou rukou. Na poslednej zákrute sa objavili domy, cesta sa naravnala a zmiernila; ešte stále ju pridržiaval a ona si pravou rukou pritlačala na ústa jeho dýku: čepeľ sa zablysla na slnci.

Keď objavili pred sebou dav rekreatantov zastali. Vrátila mu dýku; čepeľ sa pomaly zasúvala späť do puzdra, slnka na ostrí ubúdalo, bol z neho už len jediný tenký, matný lúč, obrátil sa k žene a povedal:

Ešte ich dohoníte.

Neusmial sa a tak nešikovne zakryla vlastný úsmev, potiahla si dolné okraje vetrovky, automatickým pohybom sa otočila a začala sa spúšťať dolu cestou.

Keď robil tretí záber, postavil sa ľavou nohou na omrznutú drevenú kladu na okraji cesty – žena bola už len vzdalujúcim sa bodom vo vertikálnej panoráme – pošmykol sa a zahrešil; obrátila sa, vystrela pred seba ľavú ruku, cúvajúc urobila niekoľko krokov tak, akoby ustupovala pred nebezpečenstvom, potom sa znova rýchlo obrátila a začala utekať. Stratila sa medzi domami.

Vstal, upravil sa a nasledoval ju.

Pastelový zhluk ich vetroviiek, v prudkom kontraste s jednotou šede starej drevenej zvonice konštatuje len na okamih – prudko zabočí a zastane na rohu nízkeho dreveného domu; vyhol sa im.

Starec v ušianke prestane udierať dreveným hrčovitým kyjom na obuch sekery, položí ho na bukový rozsušený kmeň a zadíva sa na neho.

Dobrý deň, nevyrušujte sa.

Je to tu nižšie, dolu po ceste, až k tej studni a potom ten čierne obielený dom.

Ja hovorím, že...

Pivo majú, doviezli ho ešte pred týmto veľkým sňahom.

Bol by som rád, keby som vám mohol...

Ej, veru nie! Priedušky mi z jesene prechladli, inak vďačne... minulé zimy som si vždy išiel na pivko, ale teraz, pán môj, už nemôžem.

Reku je drevo veľmi uschnuté... drevo... toto...

Ahá... drevo... to je buk, ale je už preschnutý, mal som ho poštiepať už minulú jeseň, ale som práve z jesene padol a potom žena počula, že ide byť koniec sveta... ancikrist vraj prišiel z jesene, tak som čakal... bodaj som jej neveril.

Mali by ste to teraz z krku... z krku...

Ach, mne je to už jedno, mňa by nebolo škoda... iní nech sa teraz boja, mne išlo naposledy o krk cez vojnu, to som bol ešte mladší...

A koľkože máte?

Dokopy nič, nejaké sliepky, kozu som musel predať, lebo už nevládzem za ňou do tých vrchov... bola to aj tak mrcha, nemám už skoro ničoho, čo bolo, zobrali už dávnejšie.

Myslel som roky... roky...

Roky to môžu byť... tak dvanásť, aj viacej... žena si nejaké písma vtedy odložila...

Ale netreba, ďakujem, nemusíte, nechodte, naozaj netreba.

Nemáte pravdu, treba by nám to bolo bývalo, ej, a ako treba... no, vy ste mladší, nepoznáte to.

Ale áno, dobre si pamätám... reku pamätám.

Panebože, a ako dobre. Oni tadeto a ja proti ním... páni úradníci, majte boha pri sebe, kričala žena z dverí a ja až k rebríku a najprv na ženu... čuš sprostá stvora, neber meno Božie nadarmo! a potom k ním... ale... čo vám tu budem o tom... šak aj tomu vlkovi kalila vodu tá ovca aj zhora aj zdola, keď ju chcel zožrať... aha, ako sa mi ruky roztriasli, mám zlé srdce...

Do kúpeľov by ste sa mali pýtať.

Ale načo, ja už nič od nich nechcem... aj vtedy ako som tam tak stál na dvore s tou sekerou, som si pomyslel: skazu zoberiete raz aj sami od seba, načo budeš aj ty hrešiť.

Brániť čo človeku patrí, ani nie je hriech.

... a jeden proti všetkej vrchnosti... ako blázon, čo chce lampášom zakúriť –

a položil si ruku na temeno hlavy.

S vami som si rád pohovoril, vyslovil pomaly neskôr. Otočil sa a kúsok kráčal, potom sa vrátil pohľadom k starcovi a cúvajúc uvidel pád dreveného kyja na železo sekery, počul slabé výzgavé záchvevy vzpierajúceho sa bukového polena poznačenému kruhovou pamäťou času a rozumel tomu.

Vedel, že hovoria Majster ide, a čakajú, že ich bude baviť; zaplatili síce len za výklad a ukážky techniky, ale predsa očakávali, že ich bude aj ďalej zabávať; a on to robil. Ale žiadali aj jeho účasť na svojich vlastných hrách: milostných, alkoholických, svetonázorových,

politických – a robil aj to; žiadali aby sa vzdal väčšiny svojho vlastného života, smial sa, keď srdce plače, hovoril, keď duch mlčí, súhlasil, keď rozum hovorí kategorické nie, zúčastňoval sa ich malých zákerností a veľkých omylov, hoci jeho vedomie poznalo pravú hodnotu týchto činov; a vedel, že cena oslobodenia nie je zaplatená písaním, listom koncipovaným roky pre ps. a pt. – a predsa pritom zostával.

Na chvíľu ešte aj teraz; ako z magnetofónovej pásky sa odvíjali ich banality v jeho interpretácii: a oni reagovali dopredu vypočítateľným smiechom, gestami, slovami. Opierali sa teraz o drevenú zvonicu a keď urobil vtíp aj na ňu, chvíľu mlčali a potom niekto povedal, je to príliš intelektuálne, a tým sa znova oslobodili k smiechu. Tak to pokračovalo vždy: a keď sa niekedy stalo, že za týmto banálnym svetom uvidel iný a túžil ho podržať, nemohol im povedať, postojte chvíľu, moje oči uvideli dávny okamih zabudnutia – boli by ho nútili svojou hlúpu, sterilnou nenásytnosťou ísť ďalej, až by sa tá myšlienka stratila či premenila na tovar bez vnútornej hodnoty; vydal im ho a oni ešte aj tak nerozumeli; také to bolo vždy a všade, po všetky časy a on vedel, že to nie je možné zmeniť.

Medzitým niekto prišiel s odkazom, že krčmárka, na ktorú sa čakalo, išla do susednej dediny naproti dcérke školáčke a tak to ešte nejaký čas potrvá. Spoločnosť reagovala prudkým nesúhlasom, vzrušila sa na danú tému, začala o nej zoširoka diskutovať, a tak sa od nich na chvíľu oslobodil. Opustil miesto v strede cesty, poodišiel a pozoroval pod tenkým ľadom slabý pramienok vody; pre ich nekonečné dunivé reči nepočul jeho hlas. Pokľakol a nahol sa celkom nad priesvitnú hladinu ľadu: nič. Nechápal čo ho to náhle posadlo: udieral pästou po ľadovom obale, aby začul jemný zurkot prameňa aj uprostred ich nekonečného a nezmyselného pokrikovania a pohybu.

Krv v dlani ho z toho vyliečila, narovnal sa, sústredil sa na okolie a uvidel pri studni za potôčkom nejakú ženu v lyžiarskom úbore ako sa pokúša pohnúť kolesom na drevenom zrubu studne; nevšímala si dreveného klinu na spodnej strane kolesa, nedarilo sa jej to.

Hlupáci, uľavil si, prešiel na druhú stranu potôčka, prudko vykročil, pokľzol sa na ceste vyhladenej až do ľadovej skloviny topánkami detí a zachytil sa až o zrub studne: okraje boli namrznuté, ruky sa mu pošmykli a hlava mu vkĺzla do tmy v štíte drevenej striešky studne – udrel sa.

Predpokladal, že to žena nevidela; pokúšal sa najskôr maskovať tým, že sa rukami dotkol reťaze na drevenom omrznutom valci a akoby ho skúmal, nenápadne sa vynáral spod striešky; bolo by sa mu to podarilo, pretože predpokladal, že všeobecný záujem sa sústredil na problém konzumu, a tak sa pri vysúvaní nenápadne obrátil ku kolesu s predstavou, že sa ho zachytí a bude oň predstierať záujem. Ale tá žena...

Teraz predstierate, že ste sa neudreli, ale aj tak máte na čele hrču. Pretože sa pokúšate robiť veci, ktorým nerozumiете, a to neznámam...

a pristúpil k žene, odtlačil jej ruku, ktorou držala koleso, prudko vyrazil drevený klin a začal rýchlo spúšťať vedro do studne.

Žena na neho pozerala, jej horná pera bola ešte stále máličko, ale pôvabne odutá od úderu jeho čela, a povedala:

Ja som si len predstavovala, že je to kormidlo lode, ktorá ma odplaví od týchto blbcov a ich rečí.

Aj keď pochopil, že ho napálila, predsa sa len pokúsil brániť:

Boli by ste hneď na prvej zákrute zborili niekoľko domov s tým nepohyblivým kormidlom.

Ale vy by ste mi zasa nabrali vody do podpalubia.

Nutná záťaž, teraz už môžeme vyraziť.

Na chvíľu pozorovali jeden druhého a potom náhle obaja vyrazili po zladovatenej, úzkej ceste.

Počul ako kričia Hej, Majster! a keď sa rýchlo blížili k ohybu uličky, odpovedal im Najvhodnejší je znožný oblúk vpravo – a zabočil opačne.

Keď ženine kroky za ním utíchli, spomalil a zastal. Stála na ceste a pozerala do malého oblôčka na dome obloženom až pod okná drevom; vrátil sa k nej.

More je pokojné, oznámila vecne, a odstúpila od oblôčka.

Ale hlavný sťažnosť sa nebezpečne nakláňa, odpovedal, a zaujal na drevnom obložení steny priečnu polohu.

To stačí, povedala netrpezlivo, nezvalte im kvôli názornosti chalupu.

Kvôli vám, opravil ju prísne a klakol si do snehu.

Prestaňte, povedala vystrašene a poobzerala sa.

Babička od susedov stála na priedomí a so záujmom ich pozorovala. Rýchlo zhodil kryt z fotoaparátu a priložil si ho k očiam.

Jaj... vykrikla babka a schovala sa za roh domu.

... páni turisti, dopovedal za babku, postavil sa a opýtal:

Čoho sa bojíte, milá priateľka? Lásky?

Nie!

A čoho?

Vašej suverénnosti.

K službám. Na všeobecné želanie ešte raz, a znova sa spustil na kolená.

Žena sa znechutene odvrátila a odchádzala. Chvíľu pozoroval pohyb jej štíhlych nôh, slnko v jej vlasoch prilákané medenou spnou, potom vstal a keď sa už vzdialila k ohybu uličky polohlasne povedal List slečna. Ale ona pokračovala. Rozbehol sa za ňou.

Neberte to tak, a chytil ju za lakeť, dostal som dnes list... myslel som, že by bolo dobré ešte poznať, čo možno nájsť v človeku... ale začal som s blbnutím...

Druhý raz blbnite len na vlastný účet, a zastavila sa.

Aj tú mŕtvolu ste len predstierali, pravda? A zmiernivý tón jej hlasu ho povzbudil – obrátil ju k sebe.

Ticho jej odpovedal Nie... prišlo to na mňa.

Premerala si ho s akousi láskavou iróniou, naklonila sa k nemu a s prevahou sa opýtala:

To si vždy musíte pritom lahnúť?

Nie, len tak raz za storočie...

Zadívala sa na neho dlho a bol v tom pohľade zmätok človeka strácajúceho hranice reality.

Ale vážne.

Vážne.

Nerozumiem vám.

Nie je to ani treba, stačí mi vaša účasť.

Ale nie som schopná účasti bez porozumenia.

A lásky?

Lásky? Možno... konvencia ju predkladá ako iracionálny stav.

„Vietor kam chce veje a hlas jeho počuješ... ale nevieš odkiaľ prichádza a kam ide“... Také je všetko, čo sa rodí z ducha...

Nerozumiem metafyzike –

a začala kresliť nohou do snehu. Vlasy sa jej uvoľnili a padali jej na tvár. Kúsok poodišiel a písal niečo prstom. Pristúpila k nemu a keď dopísal, naklonila sa a chvíľu pozerala na písmeňá, pokľakla a pokúšala sa čítať, ale nakoniec sa otočila k nemu.

Tej reči nerozumiem.

Pomenujme ju „reč lásky“...

Ale...

... a zahaľme ju tajomstvom – a dlaňou zotrel napísané.

Kráčala za ním a on sa neotáčal späť. Medzi poslednými domami a kostolom so zelenou plechovou strechou sa rozkladal cintorín. Zaujala ho táto prostá symbolika ľudského životného cyklu, zastal a pozoroval snehom pokryté, očerneté drevené kríže, priblížil sa k vypletenej lieskovej ohrade a snažil sa prečítať nejaké dátumy. Oprel sa hrudou o plot: od mrazu stuhnuté lieskové palice nevydali žiadny zvuk: ticho trvalo.

Chcel porozumieť ich drevenému bohu? Tomu bohu, ktorého stvorili z dreva, pomaľovali na hnedo, pridali červené škvrny, strčili do stredu sveta, ktorý ich neskôr prijme, a modlia sa k nemu rovnako vrúcne keď počujú plač svojho prvorodeného, aj keď na drevo truhly bubnuje ťažká hlina; keď slnko vypaľuje ich horské lúky, aj keď ich mučí let-

ný hrom; krížu sa zverujú, keď vstávajú z lôžka ženy, aj keď utekajú z miesta vraždy; písal o tom aj ps. a pt.? „Ako chcete svojim bohom abstraktného internacionalizmu nahradiť týchto ich drevených, konkrétnych bohov? boha slnka, blesku, rozkoše, vraždy?“

Znova sa sústredene zadíval na kríže: v klesajúcom zimnom slnečnom dni sa opierali o krátke, ale výrazné tieň a vytvárali prudký kontrast k bielemu snehovému pozadiu.

Keď prekonal pokušenie znova fotografovať, pokračoval v ceste. Za kostolom ho čakala žena a v úzkej vyšliapanej snehovej ceste pokračovali spolu; deň stále trval vo svojej slnečnej ilúzii.

„... nech nie je smutné vaše srdce...“, úsmev do iskrivého snehu, „... v dome otca môjho je mnoho príbytkov...“, pokus o nahliadnutie do hĺbky bytia, „... keby to nebolo tak, nehovoril by som vám to...“, v snežnej slnečnej chvíli ustupujúceho dňa. Ale aj „nie vy ste si ma vyvolili, ja som“ a preto „prečo si smutná duša moja“, či preto, že „psy sa ešte hrajú na dvore, zver im však neujde, akokoľvek sa už teraz ženie lesmi“. Preto... položiť sa do snehu, odtlačiť do neho svoju podobu, urobiť aspoň ľudský odtlačok, ktorý už o krátky čas rozloží slnko: ale aspoň v jednej čistej kvapke ďalej niest svoju podstatu a potom z výšky padnúť na zem, zavlažiť ju a pripraviť na stav tehotnosti... ale kde vziať semeno? a všetko potrebné k dozretiu plodu?... teda len „svedectvo o svetle“, len forma duchovnej realizácie slovom, „stará ilúzia moci: pripísať pravde hodnotu provokácie a likvidovať jej pôvodcu“... ale ochrana poriadku, zabránenie rozvratu štátu po nakreslení tváre moci vo vhodnom okamihu (a každý, každý okamih je vhodný) má znak vraždy, ktorá je konkrétna, ako slovo má znak poznania, ktoré je abstraktné...“, aj to písal ps. a pt.? A odpoveď? Zatiaľ len nehybná snehová pláň, v pozadí tmavnúce hory, na svahu pred nimi len čierne body senárni, koniec cesty, ktorá bola už len úzkym chodníčkom; preto žena kráčala za ním.

Keď na okamih zastal, žena sa ho dotkla rukou, on sa otočil, prekvapene si ju obzrel, vystúpil z chodníka a čakal: ale žena tiež zastala a trocha udýchane, s rozopätou vetrovkou sa na neho mlčky dívala.

Prosím, slečna, pokračujte, vyzval ju.

Kráča sa mi lepšie po vás, zdvorilo odpovedala.

Ale ja len na ten svah, môj deň je pri konci.

Ja tiež len tam, mňa sa už dnes nestrasiete.

Uvidíme, povedal neprítomne a vrátil sa späť na cestu.

Už sa nezastavili, hovorili spolu tak, že sa otáčal k nej tvárou, chrbtom k smeru cesty, vybočoval z nej, prepadával sa v hlbokom snehu. Zvonica na kostole sa stále zmenšovala, klesala do hĺbky a nakoniec zostal len hrot kríža: dedina sa celkom stratila.

Chodník bol zakončený krátkym prudkým oblúkom ústiacim pri prednej stene senárne. Sneh bol podupaný a posypaný drobným senom. Žena si vyzliekla vetrovku, on vybral z puzdra fotoaparát.

Žena si skladá okuliare a uvoľňuje šál.

Opiera sa o čierne, priečne brvná senárne a jej pohľad smeruje k horám v pozadí.

Upažené ruky a napätý tenký sveter zvyrazňujú plnosť prs.

Ruky sa dotýkajú vlasov, telo je ale naklonené dopredu a pohľad sa opiera na imaginárny predmet v snehu.

Jej šija je jemne modelovaná, niekoľko uvoľnených vlasov vyvoláva atmosféru intimity.

Jej nohy, položené ďaleko od seba sú charakteristickejšie ako jej uvoľnené telo, spočívajúce na dlhej vyčnievajúcej drevenej hrade.

Okamih straty rovnováhy odhaľuje predstieraný strach na jej tvári.

Vo vstávaní zo snehu je čosi z dobrej schopnosti pózovať.

Ruky položené na čelnej stene sú krásne.

Vystreté a rozťahnuté ruky nad hlavou evokujú tanečnú scénu v musicale.

Všetko je pokus: aj jej nepredstieraná snaha dostať sa k otvoru v štíte senárne a...

... práve vtedy mu vyšiel film.

Nie silou, zvolal, keď sa pokúšala pohnúť veľkým klincom na dverách v štíte senárne.

Keď jej aktivita neprestávala, podišiel k nej a jemne ju kopol do nohy, ktorou sa opierala o vyčnievajúce brvno. Noha sa pošmykla po klzkom dreve a žena sa zviezla do snehu.

Vstala, obrátila sa k nemu a prudko povedala:

Neznášam násilie.

Ja tiež, prisvedčil krátko, a zachytiac sa jednou rukou vyčnievajúceho brvna pod štítom, druhou rukou ľahko otočil klinec na dverách. Trocha sa uvoľnili a vzdychli, ako človek, ktorý zhodí z chrbta ťažké bremeno: objavilo sa seno.

Seno, zvolala žena prekvapene.

Skutočne, vykrikol on v predstieranom úžase. Očakával som všetko možno, ale ukázalo sa, že práve seno tvorí podstatu tejto záhadnej a tajomnej archy v nekončených pláňach tohto slzavého údolia na kopcoch...

Vy ste nenapraviteľný blázon a šašo.

Áno, vždy šaliem, keď uvidím seno. Ihned totiž viem, že život somárov má ešte stále perspektívu.

Načo to ja vlastne počúvam...

Správne, rýchlo si oblečte vetrovku a bežte im to povedať, ešte ich zastihnute. Keď vyrazia plnou parou, o čom nepochybujte, ešte to

do večera stihnú... ja im to tu zatiaľ postrážim... *ja som ten lev / čo somárov jem...*

Ja vás zabijem, skríkla žena a vrhla sa prudko proti nemu.

Zachoval pokoj a keď sa odrazila od snehu, uhol stranou a žena sa plavne zniesla do snehu. Keď jej pomáhal vstať, učene podotkol:

Kolená vždy spolu, inak je z toho pád, a pády sú niekedy nebezpečné, hlavne ak ste sa naobed príliš najedli.

Ak neprestanete, povedala žena nevstávajúc, ostanem tu sedieť, kým neprimrzem.

Už mlčím, súhlasil pokorne a oprel sa chrbtom o senáreň.

Som zvedavý, začal po chvíli, ako často chodia po seno. My sme kedysi s otcom chodili dvakrát do týždňa... mali sme ale len jednu kravu, dve ovce a kozu... ale toto je chudobný kraj, možno senáreň patrí niekoľkým rodinám... a vstaňte už z toho snehu, začína mrznúť – a ukázal rukou na vystupujúce brvno, poťahujúce sa striebřistým srieňom.

Žena vstala a slnko teraz už skutočne zapadalo za skalný hrebeň v pozadí.

Ešte chvíľočku som ho chcela vidieť, povedala s takou náhlou túžbou, až to oboch prekvapilo.

Vyložím vás hore, odsuňte tie dvere a môžeme sa naň ešte päť minút dívať.

Ďakujem, povedala žena ticho a podišla k nemu. Nadvihol ju za lakte a potom jej na zrube senárne pridržal nohy. Odsunula dvere a posadila sa do otvoru: slnko ešte stále slabo osvetľovalo strechu senárne.

Ten vrch je celý kamenný, prekvapila sa žena, podte sa pozrieť.

Áno, prisvedčil, poznám to – a ľahko sa vytiahol hore. Drevo bolo prehriate od slnka, seno bolo pod úrovňou prahu dvier a tak žena sedela mierne zaklonená dovnútra: tenké šponovky sa napáli a jej nohy boli veľmi vzrušujúce; mlčali.

Život sa opakoval: žena sa ho chytila pravou rukou okolo pása a hlavu si položila na jeho hrud; on ju objal okolo pliec, potom si priťahol jej hlavu k svojej tvári, okamih sa ich oči pozorovali a potom ju začal bozkávať. Neobvyklé na tomto milovaní bolo, že keď sa napoly vyzliekli a žena sa opatrne položila do sena, nemohol k nej preniknúť, pretože seno pod jej telom sa mätko poddávalo; preto sa žena pomaly, vzrušujúco posúvala k okraju, oprela sa chrbtom o drevo a s úsmevom čakala: ale práve vtedy sa na pláni zdvihol vietor, vnikol do senníka; musel sa vrátiť k dverám a zavrieť ich. Náhle zotmenie ho zaskočilo, ženu našiel len podľa svetelného pásu, ktorý prederavenou strechou v úzkom stĺpe padal na jej vlasy; dotkol sa ich rukami – to oni sa najskôr dotýkali, spočinuli na sebe, znova sa vydávali na svoju

vzrušujúcu púť po tele milenca, po telách, ktoré sa do seba vnárali a ich energia sa stupňovala; žena začala znova klesať, bránila sa tomu: ľavou rukou sa zachytila horného brvna, pravú vnorila do sena nad mužovou hlavou a telom sa pritlačila k pevnému bodu dreva; bola tma, ale muž si náhle uvedomil symbol tejto polohy – znak kríža: telo na dreve a on sa ho začal zmocňovať, toho kríža mužovho tela; snažil sa zlomiť jeho odpor, prekonať jeho vypätosť a pevnú hrádzu, na ktorú narážal stále úpornejšie, až do posledného dychu, takmer do krvi – ale tento vypätý oblúk tela ženy odolával rovnako úporne a neúnavne: muž sa ho musel pridržovať oboma rukami, aby sa od neho neoddelil, ak ho chcel premôcť, raz navždy sa oslobodiť od tohto milostného kríža...

A tak to skončilo ako vždy predtým medzi mužom a ženou: okamih najvyššieho vypätia uplynul a on sa poddal prvý: pomaly sa zosunul z tela ženy, chcel sa a bolo v ňom také hlboké ticho ako v nebi, keď Baránok rozlomil siedmu pečať; pretože deň sa už schýlil.

Ležal pri jej nohách a suché chladné seno sa mu lepilo na spotenú tvár. Žena sa k nemu zosunula a položila si jeho hlavu na svoje prsia, on sa ich dotkol a žena sa znova napála, ale muž odtiahol od nej svojej ruky, pootočil sa a jeho telo sa položilo na jej obnažené nohy: kolená mala chladné a tak jej ticho povedal, aby sa obliekla.

Chvíľu ešte ležala nehybne, potom sa od neho pomaly odsunula a on počul ako praská a šušťí seno, otočil sa na chrbát a díval sa na jedinú svetelnú škvrnu v prederavenej doštenej streche a uvedomil si, že uplynula len chvíľa od okamihu, ako sa k nemu bez slova pritlačila vo dverách štítu, a že slnko ešte stále svieti o niekoľko kilometrov nižšie v doline a rýchlosť zimného vetra by stačila, aby sa dal uvidieť jeho posledný lúč. Netúžil už po tom, bol tento deň dostačujúci? A čo boj? (aj keď niet vlastne proti komu, iracionálne natoľko ovládlo svet a spoločnosť, že už ani za najjasnejšieho slnečného dňa nie je možné označiť nepriateľa, pretože človek dnes už nepoľuje na zver, ktorú možno uvidieť na pláňach zeme, prenasledovať ju, bojovať s ňou a pripraviť si víťazstvo alebo znieť porážku – poľuje sám na seba: preto prehrávame skôr ako vyjdeme na pláne, a aj keby sme vôbec nevyšli, prehrali by sme, lebo iní nás už dopredu odsúdili); je dnes zákon slepcom a nechá sa vodiť od vrahov? dnes už nemožno povedať či napísať? „toto potom je ten súd: že svetlo prišlo na svet, ale milovali ľudia viac tmu, ako svetlo: pretože ich skutky boli zlé. Každý zaiste, kto zle robí, nenávidí svetlo a nejde k svetlu, aby neboli odhalené a potrestané jeho skutky“, len konštatovať: list napísaný Šavlovi v mene budúcnosti Pavla, je Pavlom klasifikovaný ako akt proti tomu v mene čoho vystriedal Šavla a za čo dostal milosť tých, ktorí zavrhli Šavla...

Ticho rušila len žena, ktorá sa v tme pohybovala. Keď sa posadila k nemu a jeho oči si lepšie zvykli na tmu, díval sa na jej tvár a poznal, že je krásna a pokojná, a že nič nevyjadruje. Tváre žien po milovaní – a: spoznať ženu, ale nežiadať to, čo nevlastní.

A predsa zatúžil dotknúť sa tejto tváre inak – hovoril:

Ide noc, bude mráz...

Áno...

... a niet miesta, kde by syn človeka v pokoji sklonil svoju hlavu...

Zasa preháňate.

... aj líšky majú svoje skalné domovy, aj šakal sa skryje do svojej diery, len syn človeka nemá miesta k spočinutiu.

Aj toto je na chvíľu akýmsi domovom.

Senný domov... ale začína ma pichať nepríjemným spôsobom do istej nemenovanej časti na tele.

Len ju pomenujte.

Ba práve. Len vtedy, ak poviem „istá nemenovaná“, hneď každý vie presne o čo beží. Už prešli tie časy, keď Shakespearov Lear, netratiac na svojom tragickom majestáte, vykrikoval na javisku sveta: „Smrť ma hryzie do zadku!“

Ale aj tam bol pritom len jeho šašo.

Vy to poznáte? Masová kultúra predsa len postupuje, aj keď sa zatiaľ sústredila na dolnú polovicu ľudského tela... ale každý rast má svoje ťažkosti... ide len o to, aby o jeho napredovaní nerozhodovali raci...

To si nemôžete spomenúť na niečo lyrické?

Lyriku si nechávam na horšie časy – a pohladil ženu po vlasoch.

Pritiahla sa tesne k nemu a znova si mu položila hlavu na prsia. Ruky si vsunula pod jeho sveter a hladila ho. Cítil teplo jej tváre, tela, počul ako nepravidelne, prerušovane dýcha; ruky sa mu pohli len na okamih, potom znova znehybneli. Dotkol sa dlaňami sena a nevnímal jeho pichľavý povrch. Žena sa tlačila k nemu stále tesnejšie a on jej neuhýbal; seno stále jemne šušťalo, potom sa ten zvuk stále viac strácal, až ho pulzovanie ich krvi, ich srdc prehlušilo. Jej dych sa stal takmer nepočuteľný, vzhliadol a uvidel jej oči upreté na neho: zovrelo mu hrdlo a ona to povedala, vyslovila tú vetu zo sveta ženy, to:

Milujem ťa...

Ticho sa prudko rozpadlo, svet znova mučivo ožil a oni stáli vo svojich navždy oddelených podstatách a teraz bol rad na ňom – ešte okamih mlčal: ale už nie – hovoril:

„A zišli sa prední kňazi a farizeji v rade a hovorili: Čo robíme? Lebo tento človek divy mnohé robí. Ak ho necháme tak...“

Prestaňte... prestaň!

„... všetci uveria v neho...“

To nie je pravda!

„... a obsadia naše mestá a ľud“.

Ako to môžeš hovoriť?

Som Majster...

Jej napäté telo sa uvoľnilo a žena začala plakať. Hovoril jej, nemôžem za to, potom, aj ja by som chcel žiť inak, nie som šťastný, a nakoniec, ale šťastie nie je cieľom ľudskej aktivity vo svete... neplač preto.

A pretože pás svetla v prederavenej streche úplne vybledol, vstal, odtlačil dvere v štíte a uvidel, že je už večer. Vyklonil sa a v snehovej pláni uvidel – len ako nejasnú temnú škvrnu – vežu kostola s tušeným krížom: ozval sa odtiaľ umieráčik.

Bol čas vrátiť sa späť.

Náhle sa na pláni zdvihol vietor, prudko do nich narazil a prinútil ich, aby sa k sebe pritlačili: predtým žena kráčala vedľa chodníka, aby mohla hovoriť – sneh bol už natolko tvrdý, že sa ani pri rýchlej chôdzi do neho neprepadávali.

Spoločná cesta ich nútila spomaliť, sneh pred očami splýval a tak cesta strácala pevné obrysy a oni z nej vybočovali, nieisto hmatali nohami v snehu pred sebou a keď sa dotkli tvrdej a vyšliapanej stopy, znova sa po nej vydávali: mesiac ešte nevyšiel. Rozšírenie chodníka v cestu znamenalo prítomnosť dediny, boli len niekoľko krokov od kostola. Od nárazu vetra na pláni, od drobných ihličiek snehu a od mrazu mu celá tvár stuhla a nepríjemne ho začalo pichať v pravom uchu, vystavenom priamym nárazom vetra. Preto, keď uvideli, že veľké vonkajšie dvere do kostola sú pootvorené a preniká cez ne do noci slabé svetlo, žena vyslovila želanie zastaviť sa, pretože sa musí trochu upraviť. Súhlasil, vošli a pozoroval ako je kostol osvetlený slabým večným svetlom, nehybne žmúriacim nad vysokou klenbou chrámovej lode. Vošli vľavo a zastali pri maličkom bočnom oltárik, zasvätenom „presvätej Panne“. Žena si vyzliekla vetrovku, on jej ju podržal, díval sa ako si vyhríňa sveter, rýchlym pohybom si rozopína zips na šponovkách, spúšťa si ich dolu po bokoch... Odložil vetrovku na najbližšiu lavicu a opatrne našlapujúc prešiel na druhú stranu chrámovej lode.

Ako v podobných starých dedinských kostolíkoch boli na stenách rozvešané zastavenia Krížovej cesty; aj v neurčitej žiare Božieho svetla sa dali rozoznať nejasné kontúry postáv; opakujúceho sa symbolu utrpenia – kríža; ľudu ako mlčanlivých štatistov, ako štít a alibi pre mocných, toho „všetko pre ľud“, toho mocenského manévru prepočítaného a dokonale realizovaného až k okamihu výkrikov „jeho krv na nás a na naše deti...“. Vošiel do krajnej lavice a ocitol sa pred jedným zo zastavení... ale žena na neho ticho zavolala, a keď sa k nej netrpezlivo otočil, posunkom naznačila, že úprava toalety je skončená.

S krčovitou vráskou na tvári, chrptom k oltáru sa vyšuchol z lavice, mlčky otvoril dvere do maličkaj predsiienky, položil si ruku na vrstvu ľadu utvorenú v nádobke so svätenou vodou, a keď uvidel usmiate tvár ženy, odvolal svoje rozhodnutie povečerať s touto ženou u starienky, ktorá mu vo voľné dni pekávala posúchy na plameni.

Mlčali, a už bola pred nimi drevená zvonica, spomenul si na hlas umieračka a pretože nevedel ako sa oslobodiť od ženy, navrhol, aby sa zašli pozrieť do krčmy, možno v nej nájdú nejakých turistov z hotela.

Nemýlil sa; sedeli okolo dvoch stolov v kúte a hlučne sa prekrikovali, nevšimli si ich príchod; posadil sa preto so ženou za stôl takmer pri dverách, v susedstve muža v uniforme, držiaceho medzi kolienami pušku. Dohodli sa so ženou na pití, preplietol sa pomedzi stoly a pretlačil k pultu: aj tu stál muž v uniforme s puškou v ruke; platili spoločne a vtedy sa ich ruky na okamih nevypočítateľnej náhody ocitli nad poliatym zinkovým pultom len kúsok od seba: Majstrova tenká dlhá ruka s jasne narysovanou sieťou žíl, s jemnou pokožkou: a ruka muža so zbraňou, zavesená vo vzduchu svojou ťažkopádnosťou a nerozhodnosťou, silou sa snažiaci uchvátiť celý priestor – ktorý v tej chvíli bol aj tak len pachom rozliatej žltej tekutiny, bol znehodnotený; a predsa sa ruka už položila na peniaze, zhrnula ich z bieleho porcelánu vyčnievajúceho z mora peny a energicky si ich zasunula do uniformy; a už sa znova vysunula, chytila zbraň na mieste, kde železo dostávalo matný, neurčitý lesk a vzdalovala sa v hluku a nelogickom kriku ostatných návštevníkov; štatisti? či aktéri deja? či len kulisa? a tenká chudá ruka sa bezvládne ponorila do nepravidielných zhlukov špinavej peny.

Vracal sa späť stredom, rýchlo si razil cestu, ale uvideli ho, volali Majster, poď si s nami zaspievať, ale on odmietavo urobil gesto rukou a ďalej sa stredom od nich vzdaloval. Pil bez chuti, s odporom, jeho oči sa stále vracali k jednému bodu: k mužom pri vedľajšom stole; pili mlčky, len niekedy akoby jeden z nich vyslovil nejaké jednoslabičné slovo a druhý mu odpovedal tiež len jednoslabične; mohlo to byť „Už?... Ešte nie!“, mohlo to byť? „ Tá žena!... Vidím“, alebo to bol len jeho zlý nervový stav dnes – a prinútil sa uprene sa zadívať na podlahu krčmy, za každú cenu sa od nich odpútať: počítal rozšliapnuté cigaretové ohorky, posúval pohľad po špinavom betóne ďalej: niečo sa ťahalo spod bieleho obrusu kamsi hore. Motúz? ale bolo to pevne napäté, usúdil, že je to drôt... vtedy sa obrus zachvel a vysunul sa spod neho akýsi čierny vlhký bod a ihneď sa zasa skryl...

Žena uvidela, že Majster náhle a bezdôvodne vyskočil od stola a prudkým pohybom ruky prevrhol pohár s pivom. Zvuk nepatriaci do plánovaného, všeobecného šumu, upútal prudko pozornosť mužov pri vedľajšom stole; a teraz to nebola len nekorigovateľná imaginácia,

bola to skutočnosť: muži si vymenili tie prekliate krátke vety: „Už?... Ano!“ a začali sa dvíhať od stola, pohľady upreté na neho. Vydesil sa, zaregistroval ako sa spoza okraja stola dvíha proti nemu zbraň, niečo mu zodvihlo ruky v obrannom geste a... hrdlo ho zradilo, nevyšiel z neho ani zvuk; vtedy sa muži náhle odvrátili, obišli ho a...

... až neskôr si uvedomil, že na drôte spod stola vytiahli čierneho psa, že to biele bola asi malá škvrna na jeho zátylku; a že to čierne, vlhko a zúfalo planúce bol jeho pohľad, pretože sa pri chôdzi vzpieral, odťahoval hlavu nabok a... tiež nevydal z hrdla žiadny zvuk; vyvliekli ho rýchlo von.

Ešte stále nič necítil; až keď žena znova naliehavo zopakovala Sadli ste si do toho rozliateho piva – až vtedy sa náhle a hystericky začal smiať; bil sa rukou do čela a nevšimol si, že vyvolal pozornosť; sklonil sa nad poliaty stôl, rukami sa zachytil jeho okrajov a ešte stále sa chcel podzemným, tajným smiechom.

Oni sa bavili ďalej: pili pivo a smiali sa; dotýkali sa žien a ich oči sa stávali lesklými; neúnavne a zanovito sa hádali o cenu za svedomie, ktoré už dávno predali za okamih zabudnutia: poslal za nimi aj ženu, lebo patrila k ním a konečne zostal sám. Ale skôr ako sa mohol znova sústrediť, pochopiť všetko čo vyvrcholilo vo chvíli, keď zodvihol ruky a len hlasová indispozícia ho zachránila od výkriku smrteľnej úzkosti, ktorá sa ho zmocnila pri pohľade na hlaveň pušky dvíhajúcu sa proti jeho tvári, uvidel, že z veľkej hotelovej skupiny na neho kýva kolega z kurzu, vstáva a prediera sa k nemu, hovorí:

Človeče, kde chodíš?

Trocha som sa bol poprechádzať.

Ale toľký čas?

Potreboval som to.

Prišiel som sem hneď ako otvorili a nemôžem sa ťa už dočkať...

To je teda vzácne priznanie, priateľu.

Nie, vážne. Prišli za tebou nejakí dvaja muži.

Už?

Možno kolegovia zo školy, nechcel som sa pýtať... tvárili sa tak tajomne.

To určite!

Ty ich poznáš?

Osobne nie, ale viem aké budú moje návštevy... dostal som dnes odpoveď...

Tak predsa sa to spravilo! To som rád, vedeli sme, že si dostal zákaz učiť len začas... kvôli forme... politika je už taká.

Je taká aká je. Práve preto prišli tí dvaja.

No vidíš, vidíš. Poď k nám, napijeme sa na to.

Ďakujem ti... prídem o chvíľu – a ako sa kolega z kurzu vzdaloval

pomedzi stoly, ušetril mu svojim oznámením jeho analýzu a preto hneď mohol formulovať záver: strach; ten starý známy tých, ktorí sa prechádzajú v jame levovej, ale robia to s vedomím, že zázraky sa už nekonajú, pretože boh bol predčasne penzionovaný svojimi netrpezlivými deťmi pokroku...

Ramená mu poklesli, chrbtica sa ohla, sedel prepadnutý do seba, hlavu medzi plecami: ako zver, ktorú štváli a teraz sa tlačí do svojho posledného ležoviska a v diaľke už možno počuť tlmený štekot... pes! – a bolo to najskôr neurčité, symbol; ten pes... bol uviazaný na silnom hrdzavom drôte...tak sa vždy vodili poľovníkom... ozbrojeným mužom, ešte pred niekoľkými okamihmi sediacimi pri stole tesne pri dverách; na okamih sa otvorili a priviali k nemu prúd mrazivého vzduchu; a ticho; a neskôr tlmený, ale predsa rozpoznateľný zvuk: výstrel!

Vyskočil, vrhol sa k dverám a keď už bol na ceste, chvíľu po nej zmätene pobehoval. Rozbehol sa smerom k starej zvonici, o chvíľu ale zastal a zmenil smer, potom znova; v tme sa pošmykol a spadol; ďalší beh: ale noc už nevydala žiadny zvuk: teda žiadny lesk vlhkých, odvracajúcich sa očí, krátke tlmené slová, jednoslabičné povely, plamene budúcich ohňov?

... a tak sa oprel o starý omrznutý strom a ešte skôr ako by sa v rozrušenom ľudskom mozgu stačila usídlit' naliehavá otázka Čo robiť? vrhol sa znova do iného smeru; ako vždy keď strach a iracionálne ovládne človeka nespoznal, že uteká po strmej ľadovej ceste späť.

Preto ho náhle a osudne prekvapilo, že na ceste stoja oni, smejú sa a kričia, navzájom sa objímajú, pokúšajú sa o hrubé dôvernosti a spev; nedokázal ich obísť a jeho pokus sa skončil rýchlym stroskotaním: pádom pred zvonnicou.

Také vhodné ku komentovaniu:

Niektó si skúša za zajtra zastavenie...

Z toho by mal Majster radosť...

Bol to pred chvíľou, zavolajte na neho...

Veď je to on, pozrite...

Precvičuje si nejaké nové varianty...

Chcel nás zajtra prekvapiť, ale nevyšlo mu to – a zachrípnutý smiech, pohyby k nemu, obkľučovanie.

Vstal a oprel sa chrptom o zvonicu, hlas sa mu chcel:

Nerevte, nič nepočujem!

Ani my!

Vy ani nemôžete nič počuť.

Tak ty povedz, nech počujeme...

Stala sa vražda!

Kde?... to nie je možné?... ako to môže viedieť?

Stalo sa veľa vrážd a tieklo veľa krvi nevinných... ale táto sa stala teraz... pred vašimi očami a vy ste to nevideli... prišli muži, dvaja... boli ozbrojení... najskôr peniaze, potom alkohol, reči: „Už?... Ešte nie!“ a nakoniec: „Už?... Áno!“ zodvihli sa... ale vy ste nič nevideli, pretože ste sa oddávali svojim nerestiam, svojmu ustavičnému pitiu, oplzlým rečiam, sexuálnej maniakálnosti...

Nerozumieme! Hovor, jasne, Majster!

... čo si to dovoľuje?

... podrazte mu nohy!

Čomu nerozumiete? Nechcete počuť čo hovorím... už to raz bolo... muži za nočnej tmy, šuchot peňazí, jednoslabičné slová, kus drôtu, výstrely tlmené nocou a zapierané strachom... ja som už vtedy... ale vy ste odmietali, až do chvíle oficiálneho zapieravého potvrdenia... ja dnes znova hovorím: Prišli dvaja muži, boli ozbrojení, museli ste to poznať, predsa ja...

Dostí!... nech prestane! spravte z neho zmrzlinu... zaveďte ho k studni, nech sa utopí tá jeho fantázia...

... akým právom si dovoľuje hovoriť takto k nám?

... v mene koho?... je rovný bohu?

Hovoril som vám ustavične: Čas váš je vždy, môj len niekedy, pretože ja vydávam o nich svedectvo a som u nich v nenávisti... ale na všetkým je nenávisť málo... vy môžete o všetkom rozhodnúť, zmeniť... nevzdávajte sa tohto práva, prosím vás o to...

... podme preč, je to blázon!

... dnes sa to hemží spasiteľmi...

Stojte! Neodchádzajte! Pôjdeme spolu a nájdeme ich. Nemôžu byť ďaleko, nie sú ďaleko, cítim to... ich dych v tme... niekde práve vzbĺkol studený plameň, sneh vydá svedectvo o krvi, nájdeme svetlo a objavíme ich stopy, nevzdávajte sa svetla... neodchádzajte... neopúšťajte ma... nehádzte do mňa, myslím to vážne, ide mi o život...

... tak dobre. Ja som vám to hovoril, nebudete sa už môcť nikdy skrývať za tvrdenie, že ste nič nevedeli...

Ale v tej chvíli ho už nikto nepočúval, vzdalovali sa; diskutovali o tom, ale rýchlo to zanikalo: ale možno to bolo tým, že sa tak náhle vzdialili: tým, že boli unavení dňami, ktoré predchádzali: tou nocou, ktorá sa rozprestrela nad krajinou náhlejšou zimou: tým čo v nech nepoznal; a začal si utierať sneh z tváre a vetrovky.

Jedna snehová guľa ho zasiahla do ľavého ucha a sneh sa v ňom rozpusťil, začalo mu v uchu slabo šumieť. Vytiahol z nohavíc vreckovku a niečo mu padlo k nohám. Zohol sa, opatrne hmatol rukou v snehu a dotkol sa hladkého povrchu dýky. Zodvihol ju a v tmavej noci len tušil lesk čepele vysúvajúcej sa z puzdra. Urobil rukou pomalý a ťažkopádny pohyb smerom do noci, vzdal sa toho, vpustil čepeľ

späť, strčil si dýku znova do vrecka a ďalej sa otieral premočenou vreckovkou.

Od studených dosiek zvonice stále cítil na chrbte silný chlad. Strýpla mu noha a tak ňou kopal do zľadovatenej cesty. Hlavu mal úplne prázdnu, akoby do nej vnikol mrazivý nočný vzduch a vytvoril tak v nej ťažké vákuum. Noha stále trýpla a tak sa začal prechádzať pomalým krokom pred zvonice; zašiel kúsok nižšie a uvidel v pouličnom svetle dom starenky, obložený nadrobno narúbanými bukovými polienkami. Maličké oblôčky sa v slabom svetle strácali, boli len neurčitými tmavými bodmi: evokovali teplo a pokoj domova? ženu patriacu len jedinému mužovi a tajomstvo jej stredu zostane navždy zachované výhradne pre neho: ako boh žiarlivo stráži svoje práva a opláca to láskou, opláca to chlebom a prúdom semena; ale zároveň aj on už prestáva patriť sebe, dobrovoľne vydáva svoju slobodu despotizmu lásky, ktorá je potom už len nepísanou dohodou konvencie...

Obrátil sa a kráčal teraz cestou k studni; otvor bol prikrytý malými dvierkami, dotkol sa ho; spomienka na drevo iných dvierok? dotyk ktorým sa rodí túžba, ktorá pohlcuje, plameň, ktorý stravuje, výbuch, ktorý je opakovaním dávneho zabudnutia života tela: tela, ktorého sa dotýkal pred niekoľkými hodinami: deň bol ešte slnečný a jasný, dalo sa utekať proti snehu v tichej pláni a cítiť život a slobodu; ale aj slová napísané ako odpoveď na sklerotickú a falošnú tézu: „Predsa sme len dosiahli určité výsledky, to nemôžu poprieť ani naši najzarytejší nepriatelia“ – odpoveď slovami, „áno, demografovia nemajú problém s preľudnením, vo vašom mechanizme je skutočne niečo, čo tento problém permanentne a účinne rieši: a dokonca spôsobom, ktorý vychádza z inej vašej tézy: Zladiť všeobecné s jedinečným...“; bola ešte stále taká chvíľa, keď sa zdalo, že svet je aspoň sčasti usporiadaný účelne; ale v tejto chvíli... – a odtiahol svoju ruku z toho dreva, nie posledného v jeho živote.

V nerozhodnosti strčil ruku do vrecka a pocítil na tele tlak železa: bola to dýka.

DRUHÁ ČASŤ

Starec sa pred ním vynoril ticho a tak nečakane, že sa prudko trhol a slabo vykríkol. Starec to považoval za pozdrav a nezreteľne povedal Aj vám – alebo len jeho vzrušenie pripísalo tomu zvuku ten význam.

Ďalšej vete už rozumel jasne. Uprene sa na neho dívajúc, starec povedal:

Azda neblúdite, priateľu? A priblížil sa ešte o krok.

Strýpla mi noha a tak som sa tu na rovine trocha rozcvičoval, dopovedal nelogicky a rozpačito. Zahľadel sa na muža, už starca a dodal:

Chystám sa navštíviť jednu babičku, ktorá ma už zaiste netrpezlivo čaká.

Starecký vek sa vyznačuje trpezlivosťou, priateľu... ja sám to dobre poznám – a neurčitým pohybom sa dotkol svojej tváre.

Aj v slabom svetle sa dali na nej poznať stopy ducha a tak ten mladší poznamenal:

Ja sa už roky cvičím v pokore, ale práve vek ma zrádza a usvedčuje zo slabej vôle.

Starec sa rozosmial a po krátkom nadýchnutí odpovedal:

To sa stáva aj v mojom veku... a niekedy v okolnostiach najmenej vhodných... ale nebudem vás zdržiavať.

Idem tiež do tej uličky, povedal rýchle, keď uvidel, ktorým smerom sa starec pohol.

Vo večernom tichu, v pokoji snehu, starec cestou povedal:

V dome, do ktorého mierim, už nepanuje zhon a netrpezlivosť

Taký je aj dom, ktorý býva predmetom mojich túžob... podobný týmto domom obloženým drevom... v dreve žijúci a zanikajúci...

Drevo je vznešený symbol... a tento kraj je celý ako symbol trpezlivosti a pokory kríža

Hovoríte jazykom, ktorý mi bol blízky v detstve.

Ľuďom je táto reč vždy blízka a dom, do ktorého kráčam po tejto klzkej ceste už nepotrebuje slov

Ste azda ten, ktorý berie mieru na posledné drevo?

Ten, ktorý berie mieru na dušu... som kňaz – zastavil sa a zadíval na tmavý drevený dom pri ceste.

Ten dom, začal jeho spoločník v rozpakoch...

Áno, neporozumel mi kňaz...

... do toho domu idem, dokončil.

... to je ten dom, dokončil aj kňaz, ale až o zlomok času zareagoval na slová svojho spoločníka: prudko ho uchopil za lakeť a vzrušene vykričkol:

Vy naničhodník, tak som vás predsa len mohol uvidieť, a zatriasol ním.

No dovoľte, vyplašil sa spoločník a prudko sa mu vytrhol.

Kňaz na spádovej klzkej ceste zabalansoval a náhle sa naklonil dopredu a prudko sa chytil oboma rukami za brucho. Napriek komicosti, ktorou starec pôsobil v tejto polohe, naklonil sa ten druhý nad neho, chytil ho za ramená a vážne dodal:

Preboha, otče, upokojte sa, ihneď si to vysvetlíme.

Vy márnوترatný syn, precedil cez zuby kňaz, stále sa držiac rukami za brucho, myslíte si, že vám udelím rozhrešenie, ako som ho udelil vašej matke ... a odpustím, ako ona odpustila vám? Chodte napred, ja hneď prídem za vami, kľúč je vo dverách... a neplačte ako z ľútosti, vy pokrytec, ale len ako z povinnosti, ktorá je znakom diabla, ktorý vás mal v moci odvtedy ako ste opustili tú úbohú ženu.

Jeho spoločník chvíľu pozeral na kňaza, stále ešte prikrčeného ako po náhlej žalúdočnej slabosti, a keď uvidel ako krčovite zvierajú ruky na klo-pách zimníka neodporoval; vošiel do úzkeho strmého dvorku, prešiel k zábradliu s drevenými schodmi ku vchodu, a keď sa presvedčil, že kňaz ho v nezmenenej polohe pozoruje, váhavo a stiesnene vyšiel hore schodmi na krátku odkrytú verandu, skôr pavlač, pustil sa zábradlia, dotkol sa rukou studenej omrznutej kľučky a našiel hmatom kľúč; ale predstava tela stuhnutého v čiernej drevenej truhle: najskôr len obraz tmy v dreve smrti, ho natoľko ochromil, že nebol schopný pohnúť sa: oprel sa plecami o dvere, hlavu po pritlačil k drevu dverí a zadíval sa do noci. Zdalo sa mu, že porozumenie je pre neho neprístupné, je odsúdený, je odsúdený len preto, že ľudia jedného dňa zjednodušili jeho osobnosť a urobili z nej predmet a pomenovali ho pojmom – a nahovárali si, že milujú jeho piesne: ale len do chvíle, keď vydal prvý smrteľný výkrik: vtedy poznali, že vlastne milujú práve to – len si to už nikdy nepriznajú ani v sebe; a chcelo sa mu v tme tohto poznania plakať: plakal.

Nepočul kroky v snehu, dupot topánok po drevených schodoch, ťažký starecký dych; nevnímal, že kňaz sa priblížil.

Neskoro, povedal ten tvrdo, odšúpte sa, a dotkol sa jeho pleca.

Ničomu nerozumiете, odpovedal mu ticho a odšúpil od dverí.

Áno, oponoval kňaz prudko a odomykal dvere, pretože moja duša bola ušetrená, nepodľahla diablovej, a otvoril dvere.

Vstúpil prvý, zažal v miestnosti svetlo. Naskytl sa im obom známy pohľad: chudobná dedinská kuchyňa, staré masívne zariadenie, ťažkopádnosť a strnulosť predmetov z dreva.

Pohľad toho mladšieho sa mimovoľne pristavil na starom hrdzavejúcom sporáku a on uvidel babičku, ako mu v jeho voľné večery pečie posúchy. Akým nezmyslom je život, konštatoval.

Vojdite, povedal už mierne kňaz, prídem za vami a zapálím sviece... potom sa spolu pomodlíme.

Prisvedčil starcovi, otvoril dvere do izby a obrátený tvárou k verajám nahmatol rukou v tmavej izbe vypínač a rozsvietil.

Najskôr sa sústredil na svoju chvejúcu sa ruku, spozoroval zelenú maľovku za nechtami prstov, a potom vstúpil.

Všetko bolo tak, ako to poznal: a náhle sa upokojil. Prešiel k nohám truhly, prežehnal sa, okamih postál, potom sa posunul k hlave, dotkol sa jemnej studenej čipky, ktorou bola truhla prikrýta a pokľakol.

Jeho pohľad nespočinul ani na veľkom drevenom kríži, ani na malom obraze Madony so synom, ani na uhlopriečkach rodinných fotografií – zastavil sa až na zrkadle. Dopredu naklonená vertikála, tak pomenoval spôsob, akým bolo zrkadlo umiestnené na čelnej stene izby; pootvorené dvere do kuchyne umožňovali na jeho šikmej zrkadlovej ploche uvidieť nasledovné: v jej samom pozadí, v kuchyni, kňaz

s pohľadom upretým na mužovu kľačiacu postavu si rozopol zimník, strčil ruku pod pravú klopu a vytiahol fľašu vína; rýchlo sa otočil, vyšiel z nakloneného zrkadlového obrazu, pozadie ostalo na okamih prázdne; potom sa do neho kňaz znova vrátil, prežehnal sa a pohl sa po šikmej ploche smerom do popredia: vtedy sa kľačiaci muž rýchle zadíval na pásikové, vyblednuté koberce pod nohami. Svet sa nemôže vzdať hriechu, konštatoval pokojne. Potom vstal a keď sa obrátil, kňaz práve zapaloval sviecu na ľavej strane truhly. Keď zapálil aj druhú, prešiel k vypínaču a zhasol svetlo.

Vytvoril sa pokojný barokový obraz; svetlo sviec vo vysokých vyrezávaných svietnikoch z dreva: čierna farba na nich sa matne leskla vo svetle plameňa; truhla prikrytá čiernou, na okrajoch čipkovanou prikrývkou: svetlo kĺzalo po nej a nenachádzalo oporný bod – len ľavý horný okraj truhly bol máličko odokrytý a svetlo sa na ňom zachytilo, vytvorilo presvetlený lesklý bod; odraz svetla na skle obrazov, fotografií, na dreve kríža, na politúre starej, na hrubých a krátkych nohách stojacej skrine; a ešte svetlo na dopredu naklonenej vertikále skla zrkadla, ktoré neposkytovalo žiadny obraz.

Vrátil sa preto pohľadom a uvidel, že kňaz kľačí pri nohách truhly a v rukách má ruženec, tvár sklonenú k podlahe. Nenápadne si pošúchal ruky a ešte tesnejšie si ich pritlačil k zimníku.

Je vám zima, otče?

Modlite sa, nevyrušujte!

Je tu veľmi chladno, nemôžem sa sústrediť na modlitbu.

Pokľaknite a tak sústredíte svoju myseľ.

Najskôr idem zakúriť do sporáka...

Kňaz reagoval rozhorčením, ale mlčanlivosťou: starému mužovi bola naozaj zima.

Ten mladší, ešte skôr ako zavrel dvere do izby s mŕtvou starenou a kľačiacim kňazom, zažal svetlo a vyzliekol si vetrovku.

Drevo bolo naukladané do veľkej drevenej truhly; ešte sa zachovala nejasná forma ornamentov a medená zámka, ktorá už nefungovala. Aj do tejto truhly kedysi zamykali chlieb a cukor pred hladnými deťmi? Truhly našich babičiek – a začal z nej vyberať suché, nadrobno posekané jedľové polienka.

Keď už oheň horel, položil si ruky na železnú platňu sporáka a podržal ich tam až do okamihu, keď zacítil v dlaniach páľčivé teplo. Dotkol sa nimi tváre, potom si vyhrnul sveter a priložil si ruky na brucho. S neistým úsmevom vošiel kňaz.

Zobral od stola stoličku, položil ju tesne k dvierkam sporáka a vyzval starca, aby sa posadil; a keď sa kňaz vzpieral, jemne ho chytil za ramená a pritlačil k stoličke.

Len zvuk spalujúceho sa jedľového dreva, vzdialená vôňa živice

a dymu rušili ticho noci dvoch osamelých mužov. Kňaz sa stále chcel, priťahoval si tesne k telu zimník a zakrýval tak neposlušnosť tela.

Mohli by ste ísť domov, pán farár...

Kňaz sa na neho zadíval, odmietavo pokrútil hlavou a mlčal. Prešiel preto k stolu, zobral si tiež stoličku a priložil si ju k sporáku, povedal:

Dobre by bolo niečo pre vás na zahriatie.

Mňa zahrievajú slová modlitby, ale vy... vy, hriešny človek, vás nezahreje nič, a tvrdo sa na neho zadíval.

Jej už nijako neuškodíme, ani nepomôžeme, oponoval mu.

Teraz už nie, rozrušil sa kňaz, ale skôr ako prišla jej hodina, ste sa mali objaviť, už pred rokmi... vôbec ste ju nemali opustiť...

Prerušil starca:

Už som vám to chcel vysvetliť pred domom...

Nič mi nevysvetľujte, vybuchol kňaz, nechcem počuť o vašich hriechoch vo svete... keby som nebol k tomu nútený kňazským sľubom, nikdy by som vám nedal rozhrešenie....

... neprerušujte ma, mlčte! Ja budem hovoriť, aj keď pre mňa na faru prišli, až keď už nevedela o sebe... bezbožní a necitliví ľudia, nechali ju hodinu ležať pod schodmi v snehu... práve dnes ráno, keď bol taký mráz. Sedeli v tých svojich vyhriatych chalupách a čakali kedy bude po nej, pretože im ťažko padlo dať jej občas trocha dreva, popáliť jej ho a povedať pár slov... to im padlo najťažšie... nejakí turisti sa ju snažili prebrať... až potom všetci vybehli, tí judáši a farizeji bezbožníci... a ja, ja im musím dávať rozhrešenie... ach, bože môj, prečo si taký milostivý... a vy, vy jeden, všetko kvôli vám, dal by som vás vyobcovať z Cirkvi, ak ste v nej kedy vôbec boli...

Bol, prerušil ho rovnako drsne, ale keď som spoznal, zľahostajnej som a potom znenávidel.

Diabol vás posadol!

Nie, nevstúpil do mňa démon ako do Judáša, ja sám... všetko som pochopil... už neverím.

Vrhli ste sa teda k nohám štátu.

Vy ste sa mu vrhli k nohám... vy ste dovolili, aby si prisvojil vašu myšlienku, vaše idey, zapriahol vás do svojho mechanizmu násilia a prebral tak definitívne vašu úlohu, on sa stal „jediným rozhodcom“...

Mlčte, neopakujte to!

Ale čo idea, aj idea bola hneď od začiatku sfalšovaná... Pavol síce zachránil kresťanstvo, ale dedičstvo Ježišove zničil. Priviedol do neho krv skazeného impéria, zorganizoval ho, aby sa ľud mal na čo tešiť, posunul ťažisko života mimo život, zničil všetko čo bolo krásne v antickej tradícii racionalizmu a znásobil všetko čo bolo hnusné, nízke a nemravné v rozkladajúcom sa impériu...

Rúhate sa!

Dal tým síce cieľ masám, odvrátil ich od krás života, ale poskytol zároveň mocným mravné dôvody, aby v mene Boha vševedúceho a všemohúceho vraždili a obohacovali sa, odvolávajúc sa na to, že sú zástupcami ich internacionálneho boha na zemi...

Dokážte to, musíte to ihneď dokázať!

Sedte! ... a keď ľud predsa dával prednosť krásam života, pretože nedokázal vytrvať pri ideách, vymysleli autofé...

Ale takto to predsa nejde... tak by bolo možné pošpiniť každú vec.

To sa aj stalo, pretože až od vás sa naučili, že len svet, ktorý ste skonštruovali vy, je jediným pravdivým a možným svetom, ktorý je predurčený vládnuť nad všetkými svetmi... ostatné príbehy, deje a poriadky nemajú právo vystupovať nezávisle na ňom... a ešte si k tomu pridali, že všetko: príbehy všetkých ľudí vôbec, sa musia vtesnať do ich internacionálneho rámca a podriadit sa mu...

Nenachádzam dosť rozhorčenia....

Ani ja som ho nenachádzal, keď som dospel k poznaniu, že možná je len bezpodmienečná poslušnosť: za čo síce čaká isté zaslúbenie – aj keď ich činy vyvolávajú stále krajné pochybnosti a neskôr vedú až k zúfalstvu verných... a do toho ich kráľovstva možno vstúpiť už nie prostým duchom, ako ste tvrdili vy, ale žiada sa až bezduchosť...

To je hrubé a tendenčné skresľovanie skutočnosti!

Nie, pretože čo vy s nimi považujete za skutočnosť, to vôbec neexistuje... vám sa skutočnosť už dávno rozpadla...chceli ste si ju podmaniť, ale pretože to nie je možné, bolo historickou nutnosťou zvoliť metódu prispôsobenia podľa určitých vybraných textov znetvorujúcim výkladom, čím sa im mal zaistiť mocenský nárok a tento nanútiť svetu... a všetky prostriedky sa tak stávajú svätené cieľom...

Ja vám to zakazujem!

... ale to sa vracia späť a aj tí, ktorí boli vyvolení pre výnimočné úlohy, alebo sa dnes k nim sami vyvolujú, sa osudným a krvavým behom života diferencovali...

Prestávam vás brať na vedomie.

... a sformovali sa do podoby, ktorá už ani dialekticky nepoukazuje k svojej podstate... vy ste to najlepšie poznali sám na sebe.

Čo ja, čo ja, čo to sem pletiete, čo s tým má spoločné moja osoba?

Prečo dnes teda musíte posilňovať svoju vieru – pred tvárou chladnej smrti – vínom?

Vy DIABOL!

skríkol kňaz, prudko vyskočil zo stoličky, ktorá sa prevrhla, zodvihol ruky a v hrôze ustupoval smerom k dverám izby.

Jeho spoločník sa ho snažil nejako upokojiť a preto vystrel k nemu ruku, čo kňaza vohnalo do ešte do väčšej hrôzy: znova prudko cúvol

a pootvorené dvere do izby sa so škripotom otvorili, náhly prievan zhasol sviečky; kňaz pochopil príčiny: počul len ako niečo škrípe a ocitol sa v tme izby – vrhol sa na kolená a rozplakal sa.

Najskôr odmietol vstať, hovoril stále akési nezrozumiteľné latinské slová, nakoniec sa dal zodvihnúť a doviest do kuchyne, posadiť na stoličku.

Nebolo vyslovené žiadne slovo, aby sa kňaz nedostal do stavu, ktorému ten druhý rozumel: ako každý kto pohliadol do tváre pravdy: otvoril preto dvierka na šporáku, prehrabal horúce uhlíky, priložil dreva a keď sa otočil, stretol sa s kňazovým pohľadom, počul ako trhane vyslovuje otázku:

Kto ste?

a počul svoj hlas ako namáhavo, cudzo vyslovil:

Som MAJSTER.

Boh ma skúša, zašepkal kňaz a zložil si ako k modlitbe chvejúce sa ruky.

Prestaňte, otče, energicky ho napomenul, prosím vás nevzrušujte sa, dal som sa strhnúť... mám dnes ťažký deň... poplietli ste si ma, nenechali ste ma, aby som vám to vysvetlil.

Ale ako ste, oponoval slabo, ale s nádejou kňaz.

Náhodou sám vás videl v zrkadle, ktoré je na čelnej stene izby... idem tam zažať sviečky, prievan ich zhasol, keď ste vrazili do dverí... potom vám dám zohriať trocha vína a ponúknem sa z neho aj ja – a pokojne sa dotkol rukou starcovho ramena.

Keď sa vrátil do kuchyne, kňaz už sedel bez zimníka; zavrel preto dvere do izby, znova priložil dreva na oheň. Miestnosť sa začínala zahrievať, na oknách sa usádzal jasný, teplý srieň. Našiel v starom otlčenom kredenci červený hrniec, preliadol do neho víno z fľaše, položil hrniec na horúcu platňu a sadol si.

Tá smrť vám niečo naliehavo pripomenula, pravda?

Áno, prisvedčil kňaz ticho; zadíval sa na neho a dodal Zdá sa, rozumiete životu.

Len tak sa mu možno brániť a zabývať sa v ňom spôsobom, ktorý je lepší od života

blázna v chalupe či vraha v paláci.

Rozumiem vám, vážne prikývol starec, ale vám chýba pokora.

Nie, ale ten spôsob pokory, ktorý sa obecne prijíma a ktorý je skôr plazením pri nohách trónu mocných, ten ja nemôžem prijať

Nechajme to, povedal zmierlivo kňaz, môj rozrušený mozog nestačí sledovať vášho vášnivého ducha, a usmial sa na neho.

Máte pravdu, víno už začína nesmelo vriieť. Trocha cukru?

Škoda kaziť ten posvätný nápoj, odporoval kňaz.

Skúmal som vzťah posvätného k posvätenému a zdá sa mi, že by sa o tom dali vypovedať zaujímavé veci.

Keď hovoríme posvätený, chápeme to ako sakrálny symbol krvi Kristovej, ktorá vyšla z jeho boku...

Tuším to bolo vtedy, keď sa na Lebečnom vrchu strhla búrka a pretože rímskej soldateske bol dôležitejší jemne opracovaný pancier svojej zbroje, ako židovský pomätenec – ktorého by dnes izolovali len v blázinci – usmrtila ukrižovaných skôr ako to dovoľoval predpis.

O tom počujem prvý raz v živote.

Nehovorí sa o tom v evanjeliách, pretože bolo vhodnejšie zamlčať túto skutočnosť...

To už považujem za pomýlené uvažovanie!

... to preto, že Cirkev túto krv z jeho boku potrebovala ako symbol svojho vzniku, tak ako rana v Adamovom boku bola symbolom vzniku tela ženy z ktorej vznikol ľudský rod (ľudské z ľudského; božské z božského)... a tak nemohla vaša Cirkev svoju budúcu vznešenosť a nevyhnutnosť založiť na nedisciplinovanosti opitých žoldnierov impéria...

Vy rád provokujete.

Ale nie, hovorím to len preto, že taká motivácia vzniku nejakého posvätného symbolu je niekedy vec geniálne jednoduchá a človeku sa prepožičiava vznešenosť pokiaľ sa to chápe ako poetický výkon... lenže tieto veci sa dotykom a nárokom moci na nepoznanie deformujú...

A pretože ho kňaz neprerušil, ani nereagoval, vytiahol z vetrovky vreckovku a odtiahol víno, ktoré už silno vrelo, na okraj sporáka. Našiel už len niekoľko otlčených hlinených hrnčekov; voda vo vedre bola ešte stále pokrytá vrstvou ľadu, očistil ich preto vreckovkou a naplnil vínom: pili ho mlčky.

Znova bolo počuť praskot jedľového dreva na ohni; miešal sa do ťažkého trhavého dychu starca. Aj počet jeho dní je už stanovený; a on to vyslovil.

Moja hodina už nie je ďaleko, povedal upierajúc zrak ku dverám izby. Skoro stále sa mi vracia myšlienka na to, prečo Kristus prikladal takú malú dôležitosť telu, pokračoval neisto, musel predsa – keď žil v človečom tele – poznať čo znamená v živote človeka.

Chcel zachrániť ľudskú dušu, odpovedal kňazovi, považoval dušu za dôležitejšiu ako telo.

Ale duša nemôže byť spasená bez tela.

Ale to predsa radikálne odporuje cirkevnej dogme, nie? udivene pozrel na kňaza.

Ten sa pomaly napil vína, započúval sa do noci, vstal a priložil na oheň drevo, až potom odpovedal otázkou: Súdite tiež tak?

Vždy mi boli vzdialené teologické otázky, ale od určitej doby, keď som dôkladnejšie skúmal moderné mocenské ideológie a ich podstatu: rôzne druhy svetonázorov a filozofických konštrukcií, zistil som,

že mnohé z týchto otázok už dávno riešila teológia a oni si ich len upravili, prešli na vlastnú mieru.

Ako to myslíte? bol neistý kňaz.

Veľmi jednoducho povedané, namiesto boha volili pápeža a Krista nahradili Koniášom.

Vaša logika ma privádza do hlbokých rozpakov, oponoval zmätene kňaz. Príďte niekedy ku mne v nedeľu popoludní a pohovoríme si o tom... ja sa teraz už nemôžem sústrediť.

A chytil svoj hrnček, ale bol už prázdny. Usmiali sa znova na seba, ten mladší vstal a znova nalial; nalial aj sebe a po krátkom zaváhaní nakoniec povedal:

Už sa asi k tomu nedostanem.

Noc privádza človeka k chmúrnym myšlienkam, diabol v „podzemí tela“ zvádza človeka.

Od určitého veku, pokračoval v kňazovej myšlienke, by už nemal muž svoje noci tráviť sám.

Boli noci, keď som aj ja mučivo zdieľal toto presvedčenie.

Bola jedna taká noc, napil sa a nadviazal na kňazove slová, nemohol som spať v tom čase: ale nebol som schopný už ani pracovať, ležal som na posteli so zatvorenými očami – pretože som mal ešte rozsvietené – na niečo som určite sústredene myslel, keď sa mi zdalo, že počujem akýsi vzdialený ženský smiech: smiech, ktorý sa podobal snu z predchádzajúcej noci a zapamätal som si z neho len ten jeden jasný tón... tak ten smiech sa ku mne znova priblížil: uvoľnil som si telo, aby som ho mohol do seba lepšie a trvalejšie prijať, ale ten smiech pokračoval a náhle bol prekrytý iným smiechom: ako keď sa pletú v nočnom vysielaní rozhlasové stanice a vy ste už taký ospalý, že sa vám nechce znova naladiť rádio... ale predsa som vstal, rozhladal sa po izbe, pristúpil som k oknu a okamih mi ešte trvalo, než som zistil, že ten smiech prichádza zvonku. Otvoril som preto okno a pochopil: dievčatá zo stredoškolského kurzu stávali pred hotelom snehuliaka; vyklonil som sa z okna a mrazivý nočný vzduch ma prebral úplne... vtedy ma dievčatá uvideli a zavolali na mňa niečo, čo sa podobalo vete Podte nám pomôcť stavať... poznali ma zo svahu a asi zo spoločného večierka, ktorý bol pred dvoma dňami: blbol som tam a potom sa určite opil: pomery v našich intelektuálnych pedagogických kruhoch boli dosť absurdné – to len na vysvetlenie, že som zišiel dolu a bláznil sa s tými deťmi: bolo to krásne nezáväzné, až do chvíle, keď som znova počul ten smiech zo sna; nekontrolovateľne hlasno som skríkol: Kto sa to zasmial? Tie deti sa náhle naplašili môjho hlasu, prestali s tým snehom a zadívali sa na mňa: už som bol autoritou, pôsobil v nich ten prekliaty reflex podriadenosti; ale ja som to potreboval vedieť, opakoval som tú otázku, ak keď miernejším

tónom, a tak jedna z nich povedala: Ja prosím... Nevieť čo ma dojalo na tej odpovedi, prišiel som bližšie k nej, držala v uvoľnenej pravej ruke kus snehu: pamätal som si jej krásnu, úžasne jemnú tváričku zo svahu a z toho spoločného večierka: tak preto ten sen koncentrovaný do zvuku – a tak som povedal: Krásne sa smeješ, dcérka! a urobil som niečo ako úklon; dievčatá sa náhle uvoľnili a rozosmiali, začal som do nich hádzať sneh a ani mi to oplácali: niekedy som miloval taký život: rozprestrieť krídla a dať sa voľne unášať svetom. Ale keď sme sa vrátili do hotela a náhle som na chodbe osamel s tým dievčaťom a uvidel jej pohľad, pozoroval na okamih jej chvejúce sa krásne hrdlo – rozumel, počul ako hovorí: Naši učitelia odišli do mesta a vrátia sa až ráno kabínkou, a ako z dialky svoj vlastný zmenený hlas: Dievčatá by ťa mohli prezradiť, nevnímam som jej zápornú odpoveď – až keď som zavrel dvere na hotelovej izbe a zhasol svetlo, trosky vedomia sa v tme znova zoskupili a myslenie sa mi vrátilo: ale trvalo to len na okamih, položila si ľadové, jemné ruky na moje hrdlo, potom sa ku mne pritlačila a tma a noc z nej robili ženu: moje telo ju v nej poznalo, chvelo sa tak prudko, že to pripomínalo – v neskorších rozpomienkach – tranz náboženských mystikov, či davových vodcov; bolo to také priamočiare: ako kameň spustený rovno do hĺbky: ako vták zhora padajúci do temna... také prirodzené ako niekedy môj duch vrhajúci sa strmhlav za pravdou, ktorá mu pôsobí okamžité vytrženie, posilu... nemôžem hovoriť, musím sa trocha napiť, prepáčte... nikdy som nevidel takú tvár v slabo presvetlenej mesačnej noci: slza, ktorá sa neobjavila na povrchu, ale vedelo sa, že žije v hĺbke: ako prameň do ktorého sa treba ponoriť aspoň raz v živote: rozčeriť vodu, nechať sa ňou pohltiť a znova sa rýchlo vrátiť, pretože srdce prameňa možno vlastniť len na okamih, ono si, skryté samo v sebe prežíva samé seba a nič ho nemôže porušiť: tak aspoň na zlomok ľubovoľného života obsiahnuť tú hĺbinu... bol som na okamih a zároveň navždy oslobodený od vedomia, poznal som nepretlmočiteľnú silu života, nepotreboval som už žiť... prerušte ma už konečne...

Ja vás nesúdim... nemôžeme súdiť to, čo nepoznáme; môj život nikdy neprenikol tak hlboko...

... aj keď jeden deň sa tomu vo svojej intenzite a úzkosti z hriechu, podobal. V ten deň stáli v strede dve sily. Jedna z nich verila tak pevne, že kričala do sveta: Ľudskosť je možná! Druhá po nej opakovala: Raj na zemi je blízko... ale neverila a tak nastal ten deň. Stál som pri okne, ale nevnímam som letné polia, moja jednostranne zameraná pamäť mi pripomínala s krutou naliehavosťou ten deň... tri kríže v strede zeme, nekonečné a ponížujúce utrpenie, zázrak vydaný napospas žoldnierom impéria, človek, ktorý dával zmysel životu na tejto planéte: ale ona sa nezlutovala ani nad ním, nechcela počuť

jeho úzkostný výkrik: Dokonané je... zostala pri svojich zákonoch založených na lži, násilí a špinavej pretvárke... A tiež som si povedal, načo žiť ako človek v neludskom svete... a nevedel som odpovedať a nenachádzal som vysvetlenie...

Mali ste sa obrátiť k evanjeliám.

Kňaz sa na neho dlho a pozorne zadíval, potom sa opravil:

Potreboval som skôr útechu – a ťažko sa sklonil k drevu stola.

Ja som skôr potreboval pravdu.

„Čo je pravda?“... o vás?

„Teraz duša moja je sklúčená... ale čo to hovorím?... Otče, vyslobod ma z tejto hodiny... ale preto som predsa prišiel: k tejto hodine!“

Je to príliš silné – a kňaz vypil svoje víno.

Majster chytil do rúk fľašu, ale potom ju znova položil. Pozreli na seba.

Víno je dopité...

Deň sa už veľmi prechýlil do noci...

Mladší z mužov vstal, zadíval sa na dvere do izby, pozoroval na skle matný odlesk plamienkov a ticho povedal Idem zhasnúť sviečky.

Zavrel za sebou dvere, pozoroval plameň, roztopený vosk, matne sa lesknúcu čiernu farbu, tiež jemnej čipky, iný tiež, obrysy tela, čokolvek – a bolo v ňom znova ticho ako v nebi po rozlomení pečate osudu.

Keď sa vrátil, kňaz spal. Mlčky prikývol a zobral zo stola hrnčeky. Lad vo vedre sa už roztopil, pod hladinou sa pohybovali už len posledné tenké úlomky: ešte trocha ohňa a tepla a rozpustia sa; ešte aspoň chvíľu mohol bdieť s ním – a znova sa vrátil pohľadom k svojmu spoločníkovi.

Nalial vody a preliat ju z jedného hrnčeka do druhého, vyšiel na tmavú, studenú verandu a vylial vodu do noci: ešte bola bezmesačná, a tak svojimi pokazenými očami nevidel v nej ani jednu hviezdu.

Svetlo už nesvietilo ani v jednom dome, celý nočný svet mlčal, neprejavoval žiadne známky života. Spomenul si na psa: krv, ktorá mu vystrekla po guľke, už dávno zamrzla a jej pena pripomína nevinnú ozdobu; sneh ešte ostane ružový od krvi do rána, ale slnko, ktoré vyjde nad zimnú krajinu ju pre oslepivo iskrivú prikrývku snehu nerozpozná: a čierny bod stuhnutého tela sa stane len anonymným bodom rozsiahlej krajiny – a tak stopy ostanú nepozorovateľné: pretože tí, ktorí majú čisté ruky, neprebúdzajú sa do dňa s myšlienkou na vraždu: a tak obraz sveta na jeho povrchu zostane neporušený.

Začal sa chvieť zimou, pustil sa kovového zábradlia a vrátil sa späť do domu. Aj dom smrti je pohostinnejší pre človeka ako noc v ktorej človek neprivykol žiť.

Jeho starý spoločník ešte spal. Prešiel preto k sporáku a otvoril na ňom dvierka; vtedy sa kňaz prebudil, previnilo sa usmial a pokorne povedal:

Duch by bol ochotný, len telo... telo je už slabé.

Napadlo mi, pokračoval po trvajúcom tichu, že by ste mohli ísť prespať ku mne na faru, noc je asi veľmi chladná.

Ďakujem, noc je skutočne veľmi chladná, ale radšej sa vrátim.

Už nemusíme dnes riešiť problémy sveta, usmial sa kňaz, ponecháme to na chvíľu iným.

Nikto nie je zbavený zodpovednosti.

Je to tak, prisvedčil rýchlo kňaz, ale aj tak by ste nemali odmietajúť, aj keď váš vek a váš terajší život vás ponúkajú k ceste aj napriek noci a mrazu.

Zdá sa, že dnešný deň ešte pre mňa neskončil, a tak to nechcem už ďalej predlžovať... čakajú na mňa.

Ach tak, prekvapil sa kňaz a zamkol. Sústredil sa na obliekanie, zhasli svetlo a vyšli. Kňaz zamkol dvere a kľúč nechal v zámke. Potom pomaly, starecky habkavo zišiel dolu schodmi, ťažko sa opierajúc o železné zábradlie. Vyšli na cestu a obaja sa zrazu pozreli na starenin dom.

Rád by som bol, keby ste raz takto bdeli aj nad mojou truhlou, priateľu.

Váš deň možno nie je bližšie k noci ako ten môj, otče.

Ale jednako, ak budete ešte v tomto kraji a prídete znova sem... navštívte ma, kľúč býva pod schodmi, a v miestnosti, kde pracujem a ktorá má výhľad do polí, nájdete v skrini vždy niekoľko fliaš vína, keby ste ma nezastihli... patrí do mojej farnosti viac okolitých obcí.

Zapamätám si to – a chytiac starca za lakeť, pomaly sa pohli, dvaja muži opojení na chvíľu vínom života, hore úzkou, od saní zbrázdenu snežnou cestou.

Mlčali a keď sa pred nimi z tmy vynorila studňa s kolesom spomalili a vtedy kňazov spoločník povedal, zájdem s vami, a tak zabočili, prešli vedľa už stíchnutej krčmy, inou uličkou sa dostali na cestu, a už bola pred nimi tmavá budova fary.

Myslel som, že budem bdieť do rána, tak som nezažal vonku svetlo, prehovoril kňaz, keď sa zastavili.

Cintorín nebolo vidieť a kostol sa črtal len ako veľký, čierny zhluk kameňa a dreva: kríž sa dal len tušiť.

Táto ustavičná blízkosť Boha a smrti mi býva niekedy podnetom k tiesnivým úvahám.

V dome môjho otca som mal tiež výhľad na cintorín a odvtedy sa vo mne zabývala mystika, a už ma to neopúšťa, nadviazal na kňazove tiché slová.

Keď sa večer dívam cez okno do tmy, za ktorou tuším tie kríže, hnijúce drevo a prach človeka, často si spomínam na Kristove slová k svojim učeníkom vo chvíli, keď Judáš už bežal nocou pre svojich tridsať

strieborných, slová „v dome otca môjho je mnoho príbytkov; keby to nebolo tak, povedal by som vám to“. Dojívalo ma vždy to jeho „keby to nebolo tak, povedal by som vám to“... to stiahnutie masky, tolká ohľaduplnosť a pochopenie pre pochybujúcich, pretože smrteľných ľudí, zakončil kňaz.

Noc je chladná otče, podotkol jemne, začínate sa chvieť.

Áno, už idem... To nie od zimy... chcel som vám ešte niečo povedať.

Obráťme sa do polí, začína vietor, upozornil ho, rád vás počúvam.

Mnoho som o tom v poslednom čase uvažoval, začal kňaz neisto, a už to ani nebudem môcť povedať nikomu, kto by tomu porozumel... Odmlčal sa a zadíval sa do tmy polí, vsunul si chvejúcu sa ruku pod lakeť svojho spoločníka, začal znova... aj ja som často čítal tú časť v Jánovom evanjeliu, ktorú ste mali na mysli... dlho som nepochyboval – a vlastne by som inak ani nebol mohol robiť to, čo som štyridsať rokov robil – že to splnilo účel, keď Synoda vydala Ježiša (aj keď s jej odôvodnením, že chráni záujmy ľudu som sa nikdy nestotožnil), ale bol som presvedčený, že Jeho krv bola potrebným podnetom k novému životu, spravodlivejšiemu, kresťanskému usporiadaniu sveta – a v mnohom sa to potvrdilo: aj keď sa tvrdí, že aj Cirkev preliala krv nevinných a nedosiahla svoj cieľ – ale... a znova umlkol a teraz pozrel na svojho spoločníka, ktorý sa nakláňal k jeho tvári... ak cenou nového života je krv nevinne preliata, ak sa zaň platí vraždou a udačstvom Judášovým, to odmietam!... tak ma prerušte...

Váš život, otče, dospel inou cestou tam, kde môj – ale vaše poznanie je z hľadiska času cennejšie, pretože ste k nemu dospeli aj napriek ustavičnému a silnému nátlaku autority.

Ale tým som prešiel na pozície úplne protichodné môjmu pôvodnému presvedčeniu... ak som z Krista uznal len Ježiša.

Vaše srdce a vaša myseľ bojovali a ak sa ten zápas skončil tak, ako sa skončil, váš nepokoj je vyslobodením, pretože znamená viac a je cennejší ako pokoj, ktorý nič neprináša.

Ale tým som stratil vlastnou vinou presvedčenie, pre ktoré som žil, pre ktoré som sa zriekol sveta tela... ilúziu, ktorá mi bola drahá...

Z ľudských ilúzií vznikajú veľké posadnutosti sveta, ktorých sa už potom nie je možné zbaviť... pomaly sa nás zmocňujú, premáhajú nás, sú silnejšie než spoločnosť, než snaženie národa... vaše srdce ich premohlo, vaše víťazstvo je autentickou hodnotou, dnes sa to nazýva aj zmysluplnosťou.

Hovorte ešte.

To dôležité medzi nami, dvoma ľuďmi, ktorí sa stretli a pochopili, bolo povedané... Ak sa zlomí jedno puto, zlomí sa aj ďalšie. Chodte spať.

Tak predsa nezostanete? rezignovane, ale vyrovnane konštatoval kňaz.

Vytiahol si ruku spod jeho ramena a pomaly, ťažko sa otočil smerom k fare. Urobil niekoľko veľmi pomalých krokov meravými stareckými nohami. Určite mu robí veľké ťažkosti vyjsť v nedeľu pri veľkej omši po evanjeliu na kazateľňu – a vtedy sa kňaz náhle, prudko zastavil, otočil sa, rýchlo sa vrátil, povedal vzrušene:

Prežehnajte sa – a tvrdo sa na neho zadíval.

Na okamih ustrnul, ale ihneď pochopil a pomaly, zreteľne sa prežehnal.

Starý muž si uľahčene vydýchol, prikývol na súhlas a teraz už definitívne zamieril k železnej bránke fary: noc práve vrcholila.

Po náhlej premene scenérie – vyjde mesiac – stúpajúc po strmej zľadovatej ceste, konštatoval niektoré obecné známe skutočnosti: reprodukoval realitu, produkovanú v čase tak, že jej maska ešte nedokonale priliehala na tvár; je to obecný pocit a tak sa pri ňom nezdržoval; starosti s vlastnou maskou.

Nepomenované, ale zjavné to svojou formou žije aj v nočnej krajine začínajúcej zimy. Vládne už mesiac, farby splývajú, odtiene sa stratili, kontrast je neskutočný, veci nadobúdajú tajomnú podobu, ktorá nesie v sebe strach. Krv rozstrieknutá do snehu už nie je krvou, je tmnou škvrnou zameniteľnou úradným prehlásením za stopy nebezpečného hmyzu ryjúceho v plášti noci; telo na bielom podklade noci len dovedy rozlíšiteľné, pokiaľ takých bodov nebude pridané v ľubovoľnom počte, takže sa budú javiť z určitej perspektívy ako jeho nutné doplnky; a tak ako dráha mesiaca stúpne a klesne v čase, noc vydá iné obrazy: tikanie večnosti sa môže zmeniť na búšenie v okamihu.

Srdce hovorilo o únave, rytmus v ktorom sa miešali krvinky dvoch rozdielnych substancií, predznamenával poruchy; už začínal jemne búšiť na steny ciev: lietadlo života bolo, po predchádzajúcom zimničnom úsilí, za použitia nesmierne jemnej techniky ovládania navodené na dráhu, ktorá bola predpísaná od začiatku – len uragán (a pripodobnime ho myšlienke vyskočenej z mechaniky mozgu) spôsobil jej náhle, ale z hľadiska techniky letu ovládnuteľné vychýlenie (nepredpokladala sa v ňom len sabotáž navigácie): teraz len lesk ocele, jemné opracovanie a spojenie častí, kabína s nepriehľadným, z perspektívy lákavým sklom dali tušiť podobu jeho vnútra: nepripodobnime ho k ničomu, čo žilo pred touto nocou, ktorá vládla v mužovi kráčajúcom proti snehu – tak ako na úsvite dňa kráčal v ústrety slnku.

Už dosiahol mierny svah nad dedinou a začína zostupovať k hotelu. On je teraz tým čiernym bodom bielej krajiny noci? Koňom zanechá-

vajúcim hlbokú stopu: jeho nozdry aj v bezvetrÍ zacítia pach vlčej svorky (cvičili ho v tom) a dajú znamenie jeho kopytám: a ony ryjú do ľadovej zeme a snažia sa vznietiť iskra – aspoň iskra! – a on vyvracia veľkú nesúmernú hlavu ako pri milostnom tanci uprostred jarných pastvín; ale sneh nevydá oheň...

A tak pokračuje: umelý oheň ako možnosť zavrhnúť! spopolňujú sa ním dediny a mesta; zapalujú hranice z dreva a ľudí; človek padá do plameňov, ale už sa z nich nerodí ako Fénix: len spálené perie odnáša do polí vietor, ktorý prichádza z dialky a jeho pôvod je nevysvetliteľný...

Nevysvetliteľná je: pieseň vtáka v železnej klietke? milostná kreácia pred trónom, ktorý ako odmenu ponúka hlavu na mise?...

... púť človeka, ktorý hľadá svetlo a je prikovaný ku skale na Kaukaze... káže lásku a dostane Kríž na okraji púšte... hlása múdrosť a dostane jed... usiluje o rozhodnutie a odmenou mu je meč do srdca... je nevysvetliteľná?...

... agónia duše... život sa oprostuje od ťažkého sna dejinného poznania, duša chápe priamo a je jej cudzí ten jeho minulý zbesilý cval slova po hrane zmyslu: nechápe jeho úzkosť, nerozumie jeho plaču – ved navždy sa pripúta k nej, a ona ho nenechá diablove: tomu pukušitelovi, majstrovi nástrah, úskokov, korumpcie: tomu ve lkňazovi zavrhnutia, úzkosti, viny... s ňou, v nej navždy zostane v stave plnom vnútorného svetla, dokonalej harmónie, krásna, blaha, trvajúceho mieru a pokoja, dokonalosti súcna: priamej svojej podstaty: ľudskosti...

... človeka na súkromnom súde: jediným pohľadom prehliadne celý svoj život, prítomnosť všetkého minulého a prítomného – a spozná dobro aj zlo: aj nevieru v ne, spozná odmenu a trest, spravodlivosť aj úzkosť z jej neprítomnosti... ale už ochabuje, oddáva sa pocitu už navždy sladkej únavy, inej slobody a voľnosti duše, lásky, ktorá nie je rabským vytržením otroka raz navždy zdeseného veľkou mocou, ale je slobodne venovaná čomukoľvek...

tomuto mužovi kráčajúcemu nočnou krajinou, blížiacemu sa unaveným, neprítomným krokom k osamelému stromu, kde si uvedomí, že kráča len on a jeho tieň...

zastane a pátra v nočnej krajine, chápe, že nikto s nimi nekráča, že On, ten tretí, sledujúci svojich učeníkov na ceste do Emauzov **je neprítomný** – a pocíti náhle v sebe zavrhnutie, peklo večnosti, peklo v sebe samom, najdôstojnejšie peklo; oprie sa plec om o niečo tvrdé a drevené a podobné hustým kvapkám horúcej krvi padajú k zemi kvapky jeho potu.

Narovná sa, ustúpi niekoľko krokov, díva sa na kmeň starého stromu, zodvihne pohľad hore k zvolaniu: prečo mlčíš – ale uvidí, že strom k nemu v podobe rozťahnutých ľudských rúk vystiera svoje

hrčovité konáre...

prehodiť, pomaly obkrútiť, utiahnuť, spustiť vertikálu k zemi: koľko priestoru by sa vytvorilo od napätých špičiek nôh k oblúku zeme... koľko slobody, ktorá by už nebola ničím iným len touto slobodou k vlastnému zničeniu...

to práve nie: zhasiť pochodeň života tým, že ju zatlačím do prachu zeme nehodných – a odpútal sa aj od tohto posledného obrazu noci, ešte chvíľu putoval, uvidel svetlo, už vedel, že nepodľahol, vyslovil: Zostanem s nimi, čas sa nachýlil.

Deň v ktorom dostal odpoveď na svoj list a ktorý ako tretí v prvom zimnom kurze začal slnkom na hrebeňoch hôr, skončil mrazivou nocou na snehovej plánu uprostred ktorej ho v tmavej hotelovej izbe čakali dvaja muži, aby mu po krátkej zdvorilej výmene úradných formúl rýchle a bez prerušenia sna sveta navliekli zvieraciu kazajku.

Zdalo by sa, že svet sa už vzdal vraždy.

leto – jeseň 1969

HELLO. MY NAME IS ANČA PAGÁČOVÁ.

LUCIA SIPOSOVÁ

(úryvky)

V RELATÍVNOM ROZKROČME

Tupo hľadím na prichádzajúci taxík. Mierne pootvorené ústa, minimálne žmurkanie a z očí sa mi nedá čítať. Z jednoduchého dôvodu - nie je tam momentálne nič napísané.

„Welcome in New York!“ privíta ma minitaxikár pochádzajúci odkiaľsi z Ázie. Stále neviem rozoznávať Aziatov. Odrapoce nacvičenú frázu a snaží sa ma svojim entuziazmom presvedčiť, že ju použil prvýkrát a iba pre mňa. Hľadá v mojich očiach reakciu. Nedočká sa.

Zbadá ten najväčší a najčervení kufor pred letiskom. Je môj. Minitaxikár s veľkým ázijským egom ho chce silou mocou strčiť do kufra bez mojej pomoci. Ja, v jeho prítomnosti vysoká baba, sa teda prizieram ako sa trápi. Ešte stále nič nehovorím. Prisahám, že ten taxikár je taký ťažký ako môj kufor. Teda, je to dosť ľahký muž a dosť ťažký kufor. Relativita je šokujúca.

„Odkiaľ ste?“ strašne sa chce rozprávať, práve keď mne sa nechce.

„Slovakia,“ odpoviem stroho.

„Dlhý let?“... dráždi ma?

Dlhý let, ale celý som ho prespala, lebo som nemala suseda. Tak vlastne bol krátky. Ani film som nepozerala. Ani uši ma nestihli bolieť. Na taký hladký priebeh som nebola psychicky pripravená. Som ešte v šoku, tak odpoviem len:

„Yes.“

Ticho.

„Ste tu prvýkrát?“ nedá sa.

„Siedmy.“

Čakám, že jeho slovná zásoba sa každú chvíľu vyčerpá.

„Why are you here?“ položí mi príliš náročnú otázku na moju náladu.

Prečo som tu? Americký sen... teda pred pár rokmi to bol môj sen. A už som si naň zvykla, tak ho stále nasledujem. Možno by som sa mala znova zamyslieť, či snívam stále ten istý alebo už druhý.

„American dream,“ skrátim to.

201

Z BESTSELLERU LUCIE SIPOSOVEJ

A páči sa mi miestna estetika. O všetkom divnom a nepeknom hovoria, že je to „cool“. Už aj ja som sa s tým stotožnila. Bývam v takej cool štvrti, Bushwick. Ghetto. Dost cool. Cesta, ktorú vybral taxikár mi nič nehovorí, ale nechce sa mi to zatiaľ riešiť.

„American dream is bullshit,“ povie len tak a usmeje sa na mňa v spätnom zrkadle. Ešte sa aj iritujúco zachichoce. Vôbec si nemyslím, že to bolo smiešne.

„What do you do?“

Nechápem odkiaľ berie tú odvahu. Asi pôsobím milým dojmom. To som nikdy nechcela. Milá, to je niečo ako neškodná. A to je tragédia. Myslím, že je zbytočné mu vysvetľovať, že som ex-slovenská celebrita. To by nasledovalo mnoho ďalších podotázok s jeho neznesiteľným prízvukom. A na to teraz nemám náladu.

„I'm an actress/waitress,“ poviem trochu teatrálne.

Neviem, kde sa tá hravosť vo mne berie. Nakazil ma. Spoznávam okolie za oknom taxíka. Ale zrak mi neplánovane preletel po palubovke a všimla som si, že meter ukazuje 50\$ a to sme ešte pekne ďaleko. Rozčúlilo ma to. Zvolil cestu stokrát dlhšiu a stokrát drahšiu. Tak to už som sa ozvala.

Hádame sa. Nejde mu to. Strašne sa pri tom v angličtine zajakáva.

„Môžete sa pokojne hádať aj v japončine, aj tak vám to nezaplatím!“ Brutálne som sa prebrala z letargie.

„Som Číňan!!!“ nasral sa.

A takto to ide: On, že som ho mala navigovať, a ja, že cestu má poznať. Obaja sme asi nekonfliktné typy, ale oboch nás asi New York naučil konfrontovať. Tak sa konfrontujeme. Ale o pár minút si mini taxikár po čínsky prizná chybu a spustí z ceny dvadsať dolárov. A mne je nakoniec taký sympatický, že mu po slovensky predsa len nechávam desať dolárové prepitné.

Otvorili mi. Arthur a jeho perzská mačka. Jeho priateľka. On je asi dvadsaťkrát atraktívnejší ako ona, tak obaja usilovne pracujú na tom, aby vyzeral horšie. Vyzerá horšie. Oveľa horšie. Pracujú tvrdo.

Hnevá sa, že som si o tri mesiace predĺžila pobyt na Slovensku, tak teraz sa mi ide pomstiť. Dal mi dva týždne na vystahovanie. Asi ma miluje. Jeho perzská mačka sa ani nesnaží hrať, že ma rada vidí. Som krajšia. Nemôžem za to. Som si vedomá svojho tupého výrazu, ale neviem s tým nič urobiť, tak idem spať. Líham si do dobre známej posteľ, v ktorej medzičasom spali rôzni cudzí ľudia. A tiež volali moju posteľ svojou posteľou. Snažím sa na to nemyslieť.

Celá izba aj posteľ tak zvláštne zapácha. Takým zápachom anonymy. Skoro ako hotel. Nie... ako bordel. Ovoniam si ramená. Ešte stále nevyprchala vôňa domova z mojej kože. Je mi lepšie. Tupo, ale lepšie. Som tu predsa dobrovoľne, do riti.

Môj súkromný svet v New Yorku verzus náš verejný v Bratislave. Nevieť sa rozhodnúť, ktorý znázorňuje reálnejšiu realitu. Stavím sa, že je to relatívne. Lebo všetko je.

Trčím niekde uprostred. Vo veľmi širokom rozkroče. Jedna noha na slovenskej stoličke a druhá na americkej, čo síce hrkoce ako kostra, ale ešte stále ma drží. A rozkrok otrčam Atlantickému oceánu, ktorý mi tam bezradne hľadí. A nevie, ako ma uspokojiť. Som bezradná. A strašne unavená.

Už spím.

KAČICA MA PREBRALA

Je mi lepšie vonku ako vnútri. V tom bývalom milovanom byte v ghetto mi je teraz strašne zle. Sranda, ako si myslíš, že niečo je super a potom si to už nemyslíš.

Je to definitívne. Od 15. decembra som homeless. Arthur neustúpil. Asi ma nemiluje. A možno ho začarovala jeho perzská mačka. Nejdem to analyzovať. Niečo sa stať musí. To ma vždy najviac bavilo. Sledovať, ako sa neriešiteľné veci vyriešia.

Vyšla som si do mesta navštíviť reštaurácie Casimir (pomenované podľa kresleného oranžového dráča francúzskeho animovaného filmu) a Les Enfants Terribles (pomenované podľa francúzskeho filmu Otrásané deti). Moje dve bývalé pracoviská.

Hlavná výhoda práce v reštaurácii je: vždy sa máte kam vrátiť a vždy je tam navarené. Ako doma. Ale keď prídem domov, zdá sa mi, akoby sa ľudia viac tešili. Tu sú na tie príchody a odchody zvyknutí.

V Casimire mi na uvítanie priniesli „Maple-soy glazed duck breast with roasted potatoes and string beans“ (Kačacie prsia poliate javorovým sirupom a sójovou omáčkou s opekanými zemiakmi a s podlhovastými fazuľkami). Dobré vedia, že to mám najradšej na svete. Delikatesa!!! Vrylo sa mi to do pamäti ako sa vrývajú do pamäti detské traumy.

Baví ma jesť. Je to úžasný spôsob trávenia voľného času v New Yorku. Určite je to jeden z mojich piatich najobľúbenejších spôsobov:

1. Baví ma jesť
2. Baví ma jesť s niekým, kto ma baví a koho tiež baví jesť.
3. Baví ma bicyklovať nočným Manhattanom.
4. Baví ma debatovať s čudákmi.
5. Baví ma rozmýšľať nad tým, čo ma baví.

Zdvíha sa mi tým nálada. Aj kačica mi urobila dobre. Keď mi chutí, vydávam jasné zvuky slasti, ktoré to dosvedčujú. A tak aj teraz všetci vedeli, že kačica ma prebrala z kómy. Pýtajú sa ma, či som im nedonesla borovičku:

„Tentokrát nie. Mala som toho veľa. Sorry.“

„Tak je to asi lepšie, Anča,“ odpovie Shalamar z Jamajky.

Minule, keď som im jednu priniesla, vypili ju strašne vášnivo. Chuchu z Mexica ju prirovnal k ópiu. Všetkých prestalo všetko bolieť. A cítili sa ľahkí ako pierka. Majú pred borovičkou rešpekt. Opúšťam Casimir. Rozvážne kráčam do Les Enfants Terribles. V tieto prvé dni sa mi chodí tak neisto. Akoby som musela strážiť každý svoj krok, lebo ak stúpim vedľa, prepadnem sa.

Vyobjímali ma. Vytiahla som z tašky prekvapenie - borovičku. V Casimire už dostali dvakrát, tu ešte ani raz. Netreba ich zbytočne rozmaznávať. Decentne sme si naliali a pripili. Asi po 35-tom opakovaní otázky ‚How are you?‘ sme konečne začali komunikovať ako ľudia. A veľký objav: vlastne sa nič nezmenilo. Nič som nezmeškala. Nič sa nedeje.

Dobrá správa je, že sa môžem vrátiť do Les Enfants. Teda čoskoro ma už zase čaká prvý pracovný deň. Často začínam od začiatku. Často sa mi opakuje prvý deň, myslím si.

FUCK

Čakám na metro na Times Square. Je asi 6 hodín podvečer a ľudí milión. Neexistuje horšia kombinácia. Iba ak táto istá v lete.

Všetci sa nevieme dočkať, kedy konečne nastúpime do metra. Kedy konečne budeme, kde chceme byť. Je nás veľa. Metro prichádza. Milujem, keď sa v dialke zjaví to malé svetielko, ktoré postupne nabere obrysy a nakoniec je z neho vlak. Aj ten hluk milujem. Nástupišťom vládne vzrušenie. Dvere sa otvoria. Stojí v nich stará besná babka. Stojí presne v strede dverí a blokuje nás. Ani z voza, ani na voz. Pozerá na masu. Vychnutáva si svoj nikdy nekončiaci moment a z celého hrdla zaziapa:

„FUCK YOU ALL!!!“

Rozumieme a odpúšťame.

Zase sedím v metre. Všeobecne trávim v metre veľa času, ale je sa na čo pozeráť. Idem niekam, neviem kam. Pozrieť sa na vianočný stromček do Rockefellerovho centra. Asi. Keď môžem, vždy sa idem pozrieť na niečo pekné. Mám rada pekné veci.

Sedím a rozmýšľam o pekných veciach. Naším vozňom práve prechádza žobrák. Malý čierny špinavý žobrák. Vidím, že nielen ja, ale aj iní sa tvária, že tam nie je. Zavrú oči, ešte hlbšie sa ponoria do myšlienok alebo do knižky, alebo sa tvária, že reklama na whisky Jameson sa im tento rok výrazne vydarila a dopodrobna si ju obzerajú na reklamnej ploche vlakového vozňa.

„Give me a dollar, babe...“

Nevidím, nepočujem... Som tiež chudobná. A nežobrem. Najviac ma irituje, že v Amerike žobrujú len Američania, ktorí majú od prirod-

zenia pracovné povolenie. A takí ako ja im staviame Empire State budovy. Delím sa o svoje skromné úspory len s pouličnými muzikantmi. To je moja tichá zásada.

„Pani, dnes vyzeráte výborne. Dolár by sa nenašiel?“ prihovorí sa žobrák pani sediacej vedľa mňa.

Tá sa hrabe v kabelke, zatiaľ čo žobrák ju pozorne sleduje a čaká na svoj zárobok. Ona si však vyberie z kabelky servítky. Chce sa vysmrkať. Je tu zima, predsa.

„FUCK YOU!!! FUCK YOU ALL, YOU MOTHERFUCKERS!!! YOU'RE ALL THE SAME! FUCKING FUCKS!!!“

Niekoľko to vystraší. Ja sa tíško v duši smejem. A myslím, že je fajn, že niekto vymyslel slovo „FUCK“. Mnohým tým pomohol.

OVERWHELMING

Overwhelming. To je také pekné slovo, ktoré vyjadruje prebytok. Prebytok emócií, hlavne v pozitívnom zmysle slova.

Tak dnes som bola overwhelmed. Videla som asi sto Santa Clausov na Times Square. Ja som bola Elf. Najprv som mala byť Miss Santa, ale potom zo mňa urobili Elfa. Byť Elfom je lepšie. Myslím si.

Volala som kamarátovi Vaškovi na Slovensko a spomínala som mu, že budem Santov pomocník.

Ja: Budem Santov pomocník.

Vaško: Super. Anjel alebo čert?

Ja: Nie. Slečna Santa. Miss Santa.

Vaško: Tomu nerozumiem.

Ja: Budem akože sexi Miss Santa v santovom kostýme ušitom pre ženu.

Vaško: A kto bude anjel a čert?

Ja: Oni tu nemajú anjela a čerta, Vaško.

Vaško: Tomu nerozumiem.

Oni tu v Amerike majú Santa Clausa a pomáhajú mu Elfovia. Človek by si myslel, že Santa je len jeden, ale tu v Amerike majú radi všetkého veľa. A všetko je tu možné. Tak obliekli stovku ľudí za Santu a urobili Santa pochod. Ja som bola zmätená. Tak čo potom deti!? Ako majú veriť na Santa Clausa, keď ich vidia toľkých naraz vo všetkých farbách ľudskej rasy a všetkých možných vzrastov? Ako majú vedieť, ktorý je ten pravý a jediný Santa? Ako v neho môžu veriť?

V krčme zvanej Hard Rock café sa konala súťaž o najtalentovanej-

šieho Santa Clausa. Ja som tam bola za pekného Elfa, ani neviem načo. Niekedy sa mi zdá, že oni si tu len tak vymýšľajú nejaké joby, aby ľudia mali prácu. Ale vlastne tie „joby“ sú úplný nezmysel. Stála som dve hodiny vo výklade v Hard Rock café aj s ďalšími šiestimi peknými dievčatami, ktoré boli Elfovia alebo Miss Santa a kývali sme ľuďom z výkladu. A pritom sa po americky usmievali.

Stala sa zvláštna vec. Od momentu ako som si obliekla kostým Elfa, stala som sa Elfom. Ťažko sa to vysvetľuje, ale aj ľudia si to všimli. Pár ľudí sa pri mne zastavilo, pozrelo na mňa a po chvíli povedalo: „Ty si Magical Elf!“ A ja som len prikývla, lebo naozaj som sa cítila ako zázračný Elf. Ťažko sa to vysvetľuje. Vo výklade som sa úplne odviazala. Prebýval vo mne Elf. Ľudia sa na mne zabávali. Hovorili, že som crazy, retarded, fool, silly, hilarious ...

Medzitým na javisku prebiehala súťaž o najtalentovanejšieho Santa Clausa a víťaz mal vyhrať 2500\$. Prihlásilo sa 9 Santov. A boli príšerní. Nechcem podceňovať Santa Clausa a tvrdiť, že Elf je lepší, ale zjavne sa tam nenachádzal pravý Santa. Do poslednej chvíle som chcela vyliezť na javisko a ukázať im pravého Elfa, ale nebol vedľa mňa nik, kto by ma nakopol. Rozmýšľala som, či v súťaži o najtalentovanejšieho Santa Clausa môže vôbec súťažiť aj Elf. Okrem toho tam bolo veľa ľudí, ťažko by som sa dostala na javisko (výhovorky, samozrejme...). Nakoniec zvíťazila moja neistota a súťaž vyhrala Santa-žonglérka zo Švédska. Bola nudná. Ale aspoň bola zo severu.

Cítila som sa hrozne. Pomedzi prstami mi ušlo 2500\$. Bolo mi ľúto, že stále potrebujem nakopnúť. Bolo mi ľúto, že ma Amerika ešte stále nenaučila mať ostré lakty. Po tejto overwhelming akcii sa pri mne zastavili všetky Miss Santa a Elfovia a vyčítali mi, že som nevyskočila na javisko, lebo že som talentovanejšia ako všetci títo Santovia dokopy. Dobré mi to padlo. Ale neskoro. 2500\$ išlo do švédskej peňaženky a slovenská peňaženka zostala opäť prázdna.

Prezliekla som sa do civilu a zase sa stala zvláštna vec. Všetci na mňa čumeli. Jedna zo siedmich blondýn vykričala: „Oh God, ty nie si Elf! Veď ty si v skutočnosti umelkyňa v baretke!“

Vyšla som z Hard Rock café vystretá a pyšná s vedomím, že nie je nemožné vyhrať 2500\$ a s pocitom, že mám na viac. Len ešte neprišiel môj čas.

Bolo príjemné byť Elfom. Je príjemné byť mladou umelkyňou v baretke. Odchádzam a poberám sa hrať v poradí už svoju tretiu rolu dnešného dňa. Čašníčku.

HELLO. MY NAME IS ANČA PAGÁČOVÁ.

Mrholí. Dlho som sa premáhala vyjsť z domu, ale agentúra ma poslala na casting. Už vopred tuším, že si ma nevyberú. Hľadajú modelku svadobnej kolekcie. To nevyhrám. Ale idem. Čo budem. Už som sa aj väčších blbostí zúčastnila.

Kráčam Midtownom. Všimnem si, že oproti mne ide niekto povedomý. Do riti. Vincent. Musím sa skryť. Ulicami New Yorku prechádza mnoho ľudí, ale ulice sú široké a ľudia majú dostatok priestoru. V dave sa teda nestratím. Zakrývam si tvár dlaňou, akože sa škrabem na čele. Vidím stĺp. Schovám sa zaň a jedným okom sledujem Vincenta. Pomaly kráča popri môjmu stĺpu. Je to starší pán o paličke, má dobrých sedemdesiat. Ťahá za sebou svoj kufrík na kolieskach, s ktorým som mu v minulosti toľkokrát pomohla. Som mu otočená chrbtom, kým ma míňa. Dýcham slabo. Nedýcham. TRESK!

Nevidím, ale tuším, že Vincent treskol na zem. Nenápadne otočím hlavu, nech sa presvedčím. Áno, rozpleštil sa. Zjavne potrebuje pomoc. Ale ja len stojím. Nemám silu mu pomôcť. Nie je to až taká tragédia, myslím si. Oproti mne sa vyrúti akási hlučná Američanka a zareve na mňa: „To tomu chudákovi starému pánovi nevieš pomôcť?!“ Fakt ma vyplašila. Hrdinsky som vzala nohy na plecía a už som sa neotočila. Musela som tú pani zaraziť, ale hlavne, že Vincent ma nevidel. Nemala som na neho náladu.

Vincent. Už už som si myslela, že stojím pred dverami úspechu a peňazí ... a snáď aj sebauspokojenia. Pred dverami do kancelárie filmového producenta na 54-tej ulici a 27. poschodí.

Vincent každý rok dostáva pozvánku na udeľovanie Academy Awards, lebo v 70-tych rokoch spoluprodukoval film French Connection, ktorý bol nakoniec aj ocenený Oskarom. Kamarát sa s ním poznal a predstavil nás za účelom budúcej možnej spolupráce. Jediný spôsob, ako sa dostať do „vysokej spoločnosti“ je, že vás tam niekto uvedie. Dohodla som si stretnutie, vyparádila som sa a vstúpila do miestnosti, kde sa ešte konala nejaká pracovná schôdzka. Jeho kancelária bola celá presklená s výhľadom na Midtown East a rieku, plná suvenírov od vďačných známych. Sympatické, pomyslela som si.

V momente, ako som vstúpila, prestal rozprávať a zísal na mňa. Usmiala som sa ako hollywoodska hviezda.

„Hello. My name is Anča Pagáčová.“

Nastalo ticho v miestnosti, nespustil zo mňa zrak a prehovoril.

„Kde si bola celý môj život!?“

Povedal, že som to najkrajšie, čo kedy prešlo jeho dverami. Všetkým ma predstavil a opýtal sa ma odkiaľ som a čo chcem. Povedala som,

že zo Slovenska a že chcem byť filmová hviezda. Myslím, že som bola dosť priama, ale neskôr sa ukázalo, že asi to predsa len bolo málo.

Začali sme sa stretávať, tak dvakrát do mesiaca. Vždy sme večerali v reštaurácii za rohom jeho kancelárie a vyťahoval pikošky o Marilyn Monroe, Bukowskom, Lennonovi, o sebe a starom New Yorku. Vytušil čo na mňa funguje.

Je to zaujímavá postavička. Vyrastal natvrdo v Harleme, kde si neskôr vybudoval aj svoju policajtskú kariéru. Stal sa z neho naozajstný komisár, ktorý skutočne odhalil francúzsku spojku s najväčšou zásielkou heroínu v histórii. Napísal o tom knihu a neskôr dostal svoj príbeh na filmové plátno.

Veľa som sa s ním nasmiala, občas sme si aj poplakali. Nestihol mať svoju vlastnú rodinu, lebo sa príliš odovzdal práci, tak si hodnotu rodiny uvedomuje viac ako tí, ktorí ju majú. Ako ja si uvedomujem hodnotu svojej krajiny oveľa viac v New Yorku ako doma. Stali sme sa priateľmi. Ale postupne sa zabúdalo na hlavný dôvod nášho zoznámenia. Snažila som sa mu tu a tam pripomenúť, že chcem byť filmová hviezda. Ale moja snaha nepadala na úrodnú pôdu. Už som sa aj zmierila s tým, že k sláve mi nepomôže a že teda budeme len priatelia. Tak som sa s ním naďalej stretávala. Niekoľkokrát do týždňa mi telefonoval len preto, aby mi povedal I LOVE YOU a že je tu pre mňa ak by som čokoľvek potrebovala. A ako vždy nezabudol poznamenať: „Keep your eyes open and legs crossed.“

Nastal deň, kedy som musela vyriešiť svoj legálny pobyt v krajine. Právnička ma naviedla na O1-Artist visa, ktoré sa udeľujú nadpriemerne talentovaným umelcom. Mala som dostatok materiálov presvedčiť americkú vládu o tom, že patríam do tejto skupiny, ale nemala som dosť peňazí zaplatiť 4000\$ poplatok. Potrebovala som prvú čiastku 2500\$, odporúčacie listy, agenta a pracovnú ponuku. Napadlo ma, že nie je nik lepší naporúdzi ako Vincent. Večerali sme a ako vždy sme si pekne dišputovali. Pri dezerte som naznačila, že mám niečo na srdci. On prišiel s ponukou na sobáš, že tak získam papiere a prípadne dedičstvo. A on získa mladú opatrovatelku, čo s ním bude až do posledného dychu, pomyslela som si. To nezvládnem, môj duch je príliš slobodný na tento druh záväzku.

Zasmiala som sa a prešla k veci.

„Seriózne, keby si mi mohol pomôcť aspoň s agentom alebo prácou alebo s nejakou finančnou čiastkou... alebo len listom... ocenila by som to.“

On, že si to premyslí a zavolá.

O pár dní mi zazvonil telefón s klasickým I LOVE YOU, ale ani slovo nepadlo o mojej prosbe. O ďalších pár dní volám ja, lebo už mi naozaj horí za pätami. A na rovinu sa pýtam:

„Tak ako? Can you help me?“

A nastalo zemetrasenie. Namiesto I LOVE YOU sa na mňa vyrútili slova hystérie:

„Čo si to dovoľuješ, žiadať odo mňa peniaze? Myslíš, že ja nemám vlastnú rodinu, ktorá potrebuje pomôcť? Nemáš kamarátov? Samozrejme, že ti nedám peniaze!“

Chvíľku som sa snažila dať veci na pravú mieru, že ja si chcem predsa požičať peniaze, nie mu ich zobrať a že mám kamarátov. Ďakujem. Dovidenia.

Normálne sa mi chcelo vyvracať. Triasla som sa a pochopila, že slová I LOVE YOU nemajú ten význam ako naše slovenské MILUJEM ŤA.

Ešte posledný krát som za ním prišla do kancelárie urovnať náš vzťah. Jeho asistentka sa ma opýtala, či sa k nim pridám na večeru, na čo Vincent vtipne poznamenal: „Jasné, že sa pridá, aspoň sa naje zadarmo.“ Touto vetou premrhal svoju poslednú šancu. Odišla som so smutnou myšlienkou, že niektorí ľudia sa za celý život nenaucia slušnému správaniu a už nikdy som sa tam neukázala. A ani na striebornom plátne.

Už je to dávno. Už dávno som sa z toho poníženia povýšila. Realita je tá, že sa práve rozpleštil na zemi, chudák starý, a mne je to úplne jedno. Tak mu treba.

Trochu spotená po úteku z miesta „nečinu“ prichádzam na casting. Som na 18. poschodí. Nikdy v živote som si nemyslela, že budem taká častá návštevníčka mrakodrapov. Ale táto návšteva bola ultrarýchla.

„Hello. My name is Anča Pagáčová.“

Usmiali sa na mňa. Premerali si ma. A hneď aj zväžneli.

„Oh, you're too short. Sorry, you can go.“

Toto je jedna z viet, ktorá sa v mojom živote najčastejšie opakuje. Áno, som nízka. Často si predstavujem, že mám o päť centimetrov viac. Myslím, že môj život by sa uberal úplne iným smerom. Lepším.

Tento deň si do denníčka nezapíšem ako víťazný.

CUKRÁREŇ

Čakám na telefonát od mojich kamarátov zo Slovenska, Ivana a Ivony. Prišli na týždeň do New Yorku. Hlavne nakupovať, a potom ma navštíviť a posediť v krčmičkách. Nevedia si vynachváliť povianočné zľavy. Prepadli nákupnej horúčke, ktorá je tu v New Yorku najfrekventovanejším ochorením. Preto radšej nechodím po obchodoch, lebo nemám lieky v podobe kreditných kariet a bankoviek. Ale občas je fajn byť s ľuďmi, ktorí majú lieky a prišli sem za účelom tohto ochorenia.

Nakazila som sa. Kúpila som si texasky (rifľa, džínsy) značky Diesel za 216\$ aj s taxou. Neboli v zľave, ale poľavila som, lebo sedeli

ako uliate. Mama mi dala pred odchodom vianočný darček, 200\$. A povedala, že: „Bez texasiek sa nevracaj!“

Tak teraz sa môžem vrátiť, krásna v nových texaskách. Ivona povedala, že si ma dobre všímala, a že keby ma odfotovala od pása dolu vo všetkých nohaviciach, čo som zatiaľ mala na sebe, že by som vyzerala v týchto nových ako iný človek. Krajší a konečne sexi. Chcem byť sexi.

„Je to dobrá investícia,“ potvrdil Ivan.

Myslím, že sa k sebe výborne hodia. Mala som v minulosti pochybnosti, lebo sa rozišli asi trikrát a často riešili všelijaké drámy. Ale myľila som sa. Páčia sa im podobné veci, chutia im podobné veci, opovrhujú podobnými vecami, smejú sa na podobných veciach, bavia ich podobné veci. Podobne sa volajú. Ešte dobre, že Ivona nie je chlapec, lebo to by si asi kupovali to isté, len v iných číslach.

Rozmýšľam o nich a stále čakám na ich telefonát, ktorý neprichádza. Náhodou stojím pri malej lokálnej cukrárni vo West Village, tak si idem dať kávičku a koláčik, kým sa ozvú.

Cukráreň je aj pekáraň a majú tu koláčiky od výmyslov sveta. Chrumkavé, višňové, tvarohové, čokoládové a krásne. Jeden si vyberiem a hovorím si, že tu nie som posledný krát. Chcem si sadnúť, ale neviem kam. Pri útulnom stolíku sedí teta, čo vyzerá trochu ako ježibaba. Ponúkne mi miesto vedľa nej. Neodmietam. Sadám si a debata sa začne vetou: „Mňam, to je dobrý koláčik, ako od babičky.“

Teta sa volá Lynn a začne sa ma pýtať, či moja babička ešte žije. Ja, že áno. Rozprávame sa o tom, ako moja babička nabrala po dedovej smrti nový dych, ako žúruje s kamarátkami a ako ich opalujú vdovci. Lynn sa to páči a hovorí, že to je dobré, že nikto nechce zomrieť sám.

Vo dverách cukrárne sa zjaví jej kamarát Anesto z Kuby. Elegán s klobúkom. Vyobjímá ho. Vyzerá to tak, že Anesto je jej vyvolený vdovec, pri ktorom by ona chcela zomrieť. Prisadne si k nám. Kubánek a Česko-slovenka sa neubránia téme komunizmu. Američanka Lynn je uveličená. Vyzerá, že sa rada pýta a dostáva odpovede.

Začnem pozitívnymi stránkami komunizmu, o medziludských vzťahoch, o neexistencii závidi a podpore kultúry štátom, o sociálnom systéme, o čistom humore bez vulgarizmov, sexu a politiky. Chvíľku nechápe, prečo sme teda povstali, ale keď prejdem k negatívnym stránkam, napríklad o neslobode a klamstve a ukončím debatu príhodou, ako môjho kamaráta bývalého futbalistu prehľadávali na hraniciach, ako ho vyzliekli donaha a kontrolovali mu análny otvor, či tam niečo neskrýva, keď išiel hrať zápas do Talianska, tak sa jej tvár zvrástila a pochopila. Pýta sa Anesta, že ako je možné, že oni na Kube nikdy proti systému nepovstali. Anesto veľmi jednoducho odpovie, že oni majú pláž, Karibik, slnko a cigary a nikoho nič iné nezaujímá.

Myslím, že tiež by som nepovstala.

Vedľa za stolíkom sedí ďalší dedko Bill, sympatický intelektuál s okuliarmi. Jedným uchom nás počúval, natočí si stoličku a vyhlási, že svet je v slepej uličke. Že sa neposúva, len na jednom mieste poskakuje a nevie, čo so sebou. Že posledných desať rokov sa všetko len zhoršuje. A že je rád, že čoskoro zomrie. A pritom sa usmieva. Lynn sa zapojí do debaty, a sťažuje sa, že celý život žije v New Yorku, a že zažila toto mesto v úžasnom rozkvetu. A že z toho všetkého už zostalo len zopár cukrární. A zopár dobrých ľudí. Aj ona sa usmieva. Dojíma ma, keď sa ľudia pri smutných vetách usmievajú.

Lynn ma chytí za ruku a ukáže na muža v čiernom, čo sedí sám s kartami v rohu cukrárne.

„To je veštec. Chodí. Je to zadarmo. Every Friday.“

Zo zvedavosti idem.

Lynn, Anesto a Bill ma pohľadom odprevádzajú k veštcovi, akoby sa spoliehali, že tento svet zmením k lepšiemu. Akoby v kartách bola nádej.

Veštec sa volá Enrique Enriquéz a je z Venezuely. Predstavím sa a hneď na úvod poviem, že vlastne jeho radu nepotrebujem, lebo mám podrobný plán na polroka dopredu. Jemne sa usmeje.

Je to charizmatiký tajuplný muž v čiernom s veľkými hlbokými očami a obrúčkou.

Podá mi karty, nech si vyberiem, ktorá sa mi najviac páči. Vyberiem si päť kariet. Nikdy sa neviem rozhodnúť len pre jednu vec. Ale predsa, k jednej karte ma to tiahne najviac. La luna - mesiac. A začne:

„Si plná kreativity a energie. Niečo silné je pod pokrývkou, buble to a čaká, kým to vyjde von. A keď to vyjde, bude to veľké. Tvoje podporné štyri karty ukazujú, že si v kompletnej rovnováhe a pripravená. Len nič nesíľ. Prirodzene sa nechaj unášať pohybom života a reality, príde to. Bude to, ako keď sa narodí dieťa.“

„Yo sé,“ hovorím mu.

„Pero es bueno escucharlo de tí.“

Viem, ale dobre sa to od neho počúva.

Dám mu päť dolárov, kvôli obrúčke. A bolo mi s ním príjemne.

Zvoní telefón.

„Vymakane sme nakúpili. Kde si?“

„Stretnime sa na Union Square pred Dieselom.“

„OK.“

Orientujeme sa podľa obchodov. Sú veľké a farebne perfektne rozlíšiteľné.

Idem sa rozlúčiť s Lynn, Anestom a Billom.

„Tak ako?“ pýta sa Lynn.

„It's gonna be all good,“ hovorím.

Vždy, keď sa vrátim na Slovensko (ako každý, kto sa vracia domov), odolávam tlaku rodiny a priateľov, ktorí mi donekonečna kladú otázky typu: Podarilo sa ti už konečne niečo? Dokázala si to? Kedy budeš hviezda? Pripomínajú mi, že nežijem len pre seba. Vtedy mám chuť navždy zostať anonymná čašníčka v New Yorku, ktorú nikto nehodnotí a neposudzuje, ktorá nikomu nič nedlží a žije si s ľahkosťou len pre seba. Ale to nepôjde. Tak si sedím a rekapitulujem si doterajšie úspechy v USA. Nech viem, čo mám nabudúce povedať.

Spomenula som si na to, ako mi pred tromi rokmi zazvonil telefón:

„Toto je callback. Gratulujeme vám. Ste jedna zo 17 ľudí z celých Spojených štátov, ktorí postúpili do úzkeho výberu na film Games people play!“ oznámil mi niekto neznámy.

„Ok. Kedy a kde?“ opýtala som sa neznámeho.

Povedal, že vtedy a tam.

Zložila som slúchadlo a premýšľala, ktorý konkurz to bol, kedy a kde. Vypátrala som to v pamäti asi o hodinku.

Prišla som. Do režisérovho dvojpodlažného exkluzívneho bytu v časti zvanej Tribeca. Po 20-tich komplimentoch a premietnutí svojho prezentačného videa na domácom kinoplátne, kde mu Anthony Hopkins odovzdával prestížnu cenu Emmy, nás všetkých presvedčil o serióznosti projektu a na terase svojho bytu vyzliekol donaha, nútil plakať, následne poskakať do svojho bazéna a navzájom sa herecky (čiže autenticky) oblizovať. 17 mladých ambiciózných ctížiadostivých kandidátov na 10 000\$.

„... a viac,“ povedal režisér, keď som sa bližšie informovala na honorár.

Pozval ma do ďalšieho kola, ktoré sa konalo na strope mrakodrapu MTV, kde som sa opäť vyzliekla a dovolila aj hviezdam, aby sa na mňa pozerali. Po niekoľko hodinovej námahe mnou charakterizovanej ako vyzliekanie tela i duše, som pristúpila opäť k režisérovi s finančnou otázkou. Možno som skazená, ale cítila som sa zrejme zneužitá a tak jediné, čo ma zaujímalo bolo za akú cenu.

„10 000\$ a viac...“ opakoval sa.

Neurčito som sa usmiala. Som slušne vychovaná. A rozlúčila som sa slovom „Bye-Bye“.

Vo výťahu som mala potrebu overiť si túto odpoveď. Tak sa pýtam asistenta tú istú otázku.

„10 000\$ a viac...“ zopakoval v malom výťahu napratanom mladou nádejou Ameriky.

Čo tu robím? To bola moja ďalšia otázka, ktorú som sa už neopýtala, lebo asistent sa rozrečnil. Žasol, akí sme všetci skvelí, že to bude ťažké rozhodovanie vybrať šiestich z posledných desiatich najlepších. A že všetci by sme si zaslúžili 10 000\$ dolárov a viac, a že aká škoda,

že ich môže vyhrať v tejto reality show len jeden z nás.

„Aký jeden?!“ nechápala som.

„No predsa ten najodvážnejší urobiť čokoľvek pred očami celej Ameriky,“ povedal, aby nás ešte viac motivoval.

Trvalo to presne 58 sekúnd, kým nás výťah z 35. poschodia priviedol k zemi. Všetci vystúpili, len ja jediná som zostala vo výťahu a opakovane stlačila gombík s číslom 35.

Chcela som dve veci:

1. Nájsť režiséra.
2. Kričať.

Režisér sa medzičasom vytratil, tak zostávalo len kričať. Tak som kričala.

Kričala som z 35. poschodia na hviezdy, aby už zavreli oči, lebo mi pripomínajú aká som hlúpa.

Kričala som na všetkých tých ľuďoch, ktorí zneužívajú sny a túžby iných ľudí.

Kričala som na celý Manhattan, na všetky tie svetlá, na tú plytvajúcu energiu.

Kričala som na pripečenú civilizáciu, ktorá kašle na globálne otepľovanie.

Kričala som na Kena, aké je zbabelé kuracie hovno.

Kričala som z plného hrdla, že idem domov.

Ešte som dlho kričala, lebo som vládala. Niekedy nie je kriku dosť.

A potom som zmlkla, lebo sa mi už nechcelo.

Prechádzala som sa po streche. Potichu. Pozerala som sa na svet z tej výšky. A zrazu mi bolo dobre.

V ten deň som už nič nepovedala. Len som sa opila. A domov som nešla.

To bol napríklad jeden z mojich úspechov. To mi tak napadlo, keď sa už pýtajú....

kritika

ČLOVEK A KULTÚRA V DIELE DOMINIKA TATARKU I.

215

TEORETICKÁ DOMINIK TATARKA

REFLEXIA TEORETICKO-FILOZOFICKEJ
A LITERÁRNOKRITICKEJ ČINNOSTI SPISOVATEĽA
A FILOZOFA DOMINIKA TATARKU V ROKOCH 1940-1944

JÁN VIŠŇOVSKÝ

Tento rok, presnejšie 14. marca, sme si pripomenuli 95. výročie narodenia Dominika Tatarku, človeka, ktorý, dovoľm si tvrdiť, prežil zložitý príbeh ešte zložitejšieho, v mnohých aspektoch protirečivého 20. storočia doslova na vlastnej koži. Jeho dve desaťročia trvajúcu násilnú odmlku v oficiálnom kultúrnom a literárnom živote (represie v osobnom živote nevnímajúc) počas rokov 1969–1989 ukončili novembrové demokratické procesy a obdobie po nich nasledujúce, keď sa organizačný a realizačný mechanizmus literárneho života opätovne otvoril tým autorom, ktorí ho museli z rôznych dôvodov, no hlavne nedobrovoľne opustiť. Napriek skutočnosti, že Tatarkov návrat do slovenskej literatúry a vydávanie jeho tvorby pôvodne publikovanej v samizdate alebo v exilových vydavateľstvách sprevádzalo niekoľko paradoxov (na ktoré okrem iného výstižne upozornil Jozef Bžoch v článku s príznačným titulkom Čakanie na Dominika Tatarku¹), umelecká a publicistická činnosť Dominika Tatarku sa dostala do širšieho komunikačného obehu.²

Spisovateľstvo vždy bolo a ako sa zdá, aj naďalej zostane tou oblasťou, s ktorou si budeme vari najužšie spájať Dominika Tatarku. Popri prozaickom diele však pred nami stojí pomerne široký súbor jeho teoretickej a literárnokritickej realizácie sa, ktorej intenzívnejšie poznávanie markantne rozširuje, a to bez akéhokoľvek bagatelizovania, striktno vyčlenený rámec literatúry, do ktorého Tatarku primárne zaradujeme. Pochopiteľne, tak v umeleckej ako aj teoretickej a filozoficky orientovanej či recenzentskej činnosti ide o prejavy jedného tvorivého subjektu, avšak okrem rozličností vyplývajúcich z ich tematického zamerania, žánrového stvárnenia a funkčnej podstaty v nich nachádzame isté súvislosti. Tým, čo prestupuje prózami, filozoficky orientovanými úvahami a esejami či literárnou kritikou a kreuje fundament – a právom sa môžeme domnievať, že i cestu a cieľ – Tatarkovej

¹ BŽOCH, Jozef: Čakanie na Dominika Tatarku. In: BŽOCH, Jozef: Zo zápisníka kritika (1990 – 2000). Bratislava: Kalligram, 2001, s. 164-165.

² TATARKA, Dominik: Hovory o kultúre a obcovaní. Praha: Ipef, 1995. 169 s. TATARKA, Dominik: Kultúra ako obcovanie. Bratislava: Nadácia M. Šimečku, 1996. 327 s. TATARKA, Dominik: Písačky pre milovanú Lutéciiu. Praha: Labyrint, 1999. 277 s.

tvorby je človek a kultúra ako aj vzťahy prameniace z tejto relácie.

Dominik Tatarka ako začínajúci spisovateľ vstúpil na prahu 40. rokov do diskusie o situácii a smerovaní slovenskej literatúry, beletrie obzvlášť, programovo ladenými článkami *Neznáma tvár* (1940) a *O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii* (1940), pôvodne publikovanými na stránkach *Slovenských pohľadov*, ktoré v tom čase šéfredaktorsky viedol vtedajší tajomník Matice slovenskej a Tatarkov priateľ Stanislav Mečiar. Pozoruhodné je, že texty mladého umelca, ktorý mimochodom v tom čase ešte nemal uverejnený svoj knižný debut, neunikli pozornosti literárnej vedy a rovnako boli súčasťou, ak nie explicitne ťažiskom niektorých tatarkovských štúdií publikovaných v 90. rokoch i neskôr.³ Ako sám Tatarka konštatoval, filozofickým východiskom k úvahám mu bol kresťanský dualizmus, konkretizovaný ako dualizmus ducha a hmoty, v kontexte ktorého realizoval tak reflexívne uvažovanie o príčinách stagnácie slovenskej prózy, markantne sa prejavujúcej v literárnej produkcii 30-tych a na začiatku 40-tych rokov, ako aj filozofickú interpretáciu ľudskej existencie.

„Človek, ohrozený neistotou vonkajšieho sveta, zvieraný vystupňovaným pocitom tragickej skúsenosti, vnára pohľad do seba, vypína, ba i prepína svoju tvorivú schopnosť, ktorej treba i pre prostý život.“⁴ Tatarkova reakcia na dobové politické a sociálne zmeny, ktoré markantne poznačili jednotlivca i národ tragickou skúsenosťou bez akejkoľvek istoty životného bytia, signalizovali neustále pretrvávajúcu potrebu vypätia duchovných (i duševných) síl umožňujúcich vzdorovať vonkajším deštruktívnym vplyvom. Uvedomujúc si pritom postulát kresťanského dualizmu, že „... realita zmyslov a ducha je rôznorodá, ba protikladná...“⁵ pripisoval ťažiskové postavenie tvorivej aktivity ducha, ktorý vnucuje zmysel prítomnému daniu.

Dominik Tatarka z pozície kresťanského dualizmu problematizoval pozíciu človeka vo svete a dokonca aj jeho vlastnú existenciu, a to v zmysle unamunovského tragického pocitu zo života: „*Tragické je byť človekom*.“⁶ Východisko z pesimistickej životnej situácie, v ktorej sa človek kvôli „ohrozenosti neistotou sveta“ na prahu 40. rokov ocitol, Tatarka našiel v „neprestajnom lopotení a borbe“. Tvorivá schopnosť, výstižnejšie povedané, činnosť ducha, zabezpečuje človeku dosaho-

³ Bližšie: HAMADA, Milan: Tatarkova koncepcia kultúry. In: *Slovenská literatúra*, 1993, č. 2-3, s. 81-90. BOMBÍKOVÁ, Petra: Estetické a filozofické názory Dominika Tatarku na prelome 30. a 40. rokov. In: PETRÍK, Vladimír (ed.): *Tvorba T* (zborník), 1996, s. 18-20.

JANČOVIČ, Ivan: *Tvorivé začiatky Dominika Tatarku*. Banská Bystrica: UMB, Fakulta humanitných vied, 1999, 156 s.

⁴ TATARKA, Dominik: *Neznáma tvár*. In: TATARKA, Dominik: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 24.

⁵ TATARKA, Dominik: *O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii*. In: TATARKA, Dominik: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 29.

⁶ TATARKA, Dominik: *O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii*. In: TATARKA, Dominik: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 30.

vanie hodnoty definovanej ako istota životného bytia, nikdy však nie v zmysle jej konečného dosiahnutia. Táto aktivita vychádza z vnútra jednotlivca, ktorý aj v „...obyčajnom svojom živote musí byť stvoriteľom, ustavičným, každo denným tvoriteľom...nemožno netvoriť, to by bola jeho smrť“.⁷

Tatarkova idea človeka ako neustáleho tvorcu, ktorého vnútorná duchovná aktivita predstavuje organizačný element navonok chaotického prostredia a sveta, odkazuje k jej inšpiračnému zdroju: „A v čo skutočne verím po celý život, to sú myšlienky stredovekého teológa o večnom tvorení – creatio perpetua.“⁸ Creatio perpetua, creatio perfectio - filozofický názor Augustina Aurelia, jedného zo zakladateľov kresťanskej filozofie, predstavuje pilier Tatarkovej duchovnej koncepcie kultúry a zároveň nosný bod filozoficko-noetickej základne jeho uvažovania o človeku, literatúre a kultúre všeobecne. Explicitne ho vyjadril práve v eseji O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii: „Svet nebol raz a definitívne stvorený, ale je tvorený s väčšou alebo menšou intenzitou každým z nás. V človeku a okolo neho prebieha ustavičná tvorba duchom, ktorý vnucuje zmysel prítomnému daniu. Creatio perpetua pokračuje.“⁹

V nadväznosti na Augustinov princíp večnej tvorby duchom (creatio perpetua), Tatarka presúva postulát tvorby a funkciu tvoriteľa na človeka, definujúc ju ako znak, cestu i cieľ jeho života s extenzívnou orientáciou. Smeruje tak do vnútra jednotlivca ako aj do okolitého sveta, keď vypätím vnútorných tvorivých síl dokáže vzdorovať neistote bytia, vnucovať zmysel prítomnému daniu a dotvárať nesformované prostredie, ktoré ho obklopuje. V tomto atribúte je Tatarkova koncepcia jednoznačne antropocentrická - jedinou témou, na ktorú sa zameriava, je človek.¹⁰ Príčinou ambivalentnej, v niektorých momentoch až schizofrenickej pozície človeka je na jednej strane už spomínané ohrozenie vonkajšou skutočnosťou, a to predovšetkým v dôsledku súdobých spoločensko-politických procesov, na strane druhej vnútorná tragická skúsenosť subjektu.

V nadväznosti na ideu človeka ako tvorcu, ktorú v Tatarkovej koncepcii kultúry determinuje aktivita ducha a nepochybne aj dualistický pohľad na svet, predstavuje prírodné dianie vo svojej podstate proces charakteristický spontaneitou a nepredvídateľnosťou. „*Príroda a prirodzenosť sama o sebe brutálna, chorá, vo svojom dianí nelogická, plná nevysvetliteľných a protikladných katastrof, ktoré sú popre-*

⁷ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 30.

⁸ ŠTOLBOVÁ, Eva: Navrávačky s Dominikom Tatarkom. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2000, s. 159.

⁹ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 31.

¹⁰ BOMBÍKOVÁ, Petra: Estetické a filozofické názory Dominika Tatarku na prelome 30. a 40. rokov. In: PETRÍK, Vladimír (ed.): Tvorba T (zborník), 1996, s. 19.

tím kauzality a zmyslu.¹¹ Podľa Tatarku môže dať zmysel chaotickej prírode, teda ju sformovať, výlučne činnosť človeka a jeho tvorivého ducha. Tento vedomý zásah ľudskej činnosti do prírodného diania riadiaceho sa imanentnou zákonitosťou korešponduje s Božou „creatio“ Augustinovej koncepcie, keď sa okolitý svet prostredníctvom tvorivej aktivity človeka sformuje: „V protiklade k prírode a prirodzenosti dielo ducha je mi pravdivejšie i skutočnejšie ako príroda, lebo dielo je korekciou, opravou i dotvorením prírody.“¹² Tatarkove naznačené stanovisko jasne deklaruje, že príroda vyvíjajúca sa z vnútorných síl a podľa vlastných zákonitostí môže prestúpiť hranice svojej potenciality – transcendentovať – výlučne prostredníctvom človeka.

Presah prírody z materiálneho sveta do vyššej ontologickej sféry sa môže uskutočniť cez človeka a jeho morálne, kultúrne a duchovné dimenzie. „Hmotná príroda...môže byť pojatá do vyššej formy,... dvihnutá ponad svoju hmotnosť na vyššiu rovinu, môže sa stať inštrumentálnou spolupríčinou vyššej kauzality, no nie z potencie vlastnej, ale z potencie ducha. Ale tu vstupuje už do iného poriadku, vďaka človekovi.“¹³ V tomto smere je prirodzenosť prírody a jej procesov protipólom k človeku a kultúre so signifikantne tenzívnou reláciou: človek sa racionálnou činnosťou od počiatku z prírodného prostredia vydeľuje, aby z náprotivnej pozície čerpal a prírodu spätne formoval a obohacoval. V recenzii prekladu Montesquieuovho diela Úvahy o príčinách veľkosti a úpadku Rimanov (1943) píše: „Nie príroda predovšetkým podmieňuje človeka, ale človek svojou aktivitou pretvára prírodu. Udalosti, nech sa akokoľvek navzájom podmieňujú, človek vždy ovplyvňuje a usmerňuje svojím rozhodnutím a skutkom.“¹⁴ V obdobných súvislostiach treba v Tatarkových esejach interpretovať aj pojem „prirodzenosť“, ktorý je sémanticky spätý s pojmom „prírodného,“ a to predovšetkým v zmysle osobitosti princípu bytia akoby „samého osebe a pre seba“ dejúceho sa vnútornou determinovanosťou bez zásahu organizujúceho a formujúceho elementu – človeka.

Dialektika Tatarkom prezentovaného ponímania vzťahu prírody a človeka, diferentného od jeho antropologického chápania ako čírej prírodnej bytosti, zreteľne vymedzuje oblasť kultúry, vrátane umenia, ako protipól k „anarchii a chaosu“ prírody, lebo „dielo je korekciou, opravou i dotvorením prírody“. „Creatio perpetua,“ tvorivá aktivita človeka prebieha prostredníctvom ducha a zhmotnenie nachádza v umeleckom diele, konkrétne v jeho forme.

Aplikácia dualistického filozofického východiska v Tatarkovej refle-

¹¹ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 30.

¹² TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 31.

¹³ HANUS, Ladislav: Človek a kultúra. Bratislava: Lúč, 1997, s. 137.

¹⁴ TATARKA, Dominik: O veľkosti Rimanov a ich úpadku. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 75.

xii literatúry a kultúry na jednej strane diverzifikovala prírodu a človeka, na strane druhej „*dualita prírodného a kultúrneho v človeku či spolu s Tatarkom povedané podvojnú zmyslov a ducha sú v jeho filozofickom koncepte určujúce*“.¹⁵ Creatio perpetua ako spôsob sformovania a ozmyselňovania prírodnej matérie expanduje i do oblasti existencie človeka – ktorý je jej hodnotovo vyššou súčasťou – so svojou imanentnou problematikou, ktorou je otázka konštituovania formy, tvaru, a to obzvlášť v umení. „*Zdôrazňujem znovu, slovenská literatúra ako ktorákoľvek iná národná literatúra nemá inej problematiky ako problematiku vlastnú umeniu, t. j. problematiku formy*“.¹⁶ Otázky formy umeleckého diela vo svojej funkčnej podstate predstavovali pre Dominika Tatarku imanentný problém literárno-teoretického uvažovania. Nedostatky realizmu a impresionizmu podstatne spochybňovali duchovnú tvárnosť literatúry, čo smerovalo k nepripravenosti vzdorovať rozvratu človeka i sveta, nabádal prekonať novou duchovnou štruktúrou diela.

„*Mimo formy nemožno si predstaviť prácu tvorivého ducha, mimo formy práca ducha je nezrozumiteľná*“.¹⁷ Tatarkova požiadavka dotýkajúca sa formálnych atribútov umeleckého diela ako prostriedku nevyhnutného na sformovanie tvorivého ducha v sebe implikuje význam vzťahu obsahu a formy, prostredníctvom ktorej je artefakt stvárněný, pretože ak by dielo bolo len zmyslové, existovalo by výlučne samo pre seba a stratilo by dôstojnosť. Obdobné formulácie nachádzame v nemeckej romantickej filozofii u G. W. F. Hegla, ktorý rozvíjal obsahovú koncepciu ako reflexiu na súdobé spoločenské posuny, pričom sa vyhol formalisticky orientovanému kriticismu.¹⁸ Heglov objektívno-idealistický systém preferujúci obsahový aspekt postuloval nové požiadavky na vnútornú štruktúru umenia, osobitne voľbu témy a jej stvárněnie. Dominik Tatarka konštatuje, že „... *duchu realita zmyslov ako taká nie je prístupná priamo*“,¹⁹ vychádzajúc zo scholastickej ontologickej hierarchie, kde duchu ako najvyššiemu stupňu je zmyslovosť priamo podriadená. Preto pre Tatarku pravda vyplýva „len zo vzťahu k človeku“ a „jeho interpretácii sveta,“ korešpondujú s dominantným postavením ducha voči prírodnému daniu, ktoré popiera „kauzalitu a zmysel“.

Umelecké dielo vzniká podľa Tatarku riešením „komplexu formálnych problémov,“ ktoré sa menia „so zmenami ducha času“

¹⁵ BOMBÍKOVÁ, Petra: Estetické a filozofické názory Dominika Tatarku na prelome 30. a 40. rokov. In: PETRÍK, Vladimír (ed.): Tvorba T (zborník), 1996, s. 19.

¹⁶ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 35.

¹⁷ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 31.

¹⁸ SCHNEIDER, Norbert: Dejiny estetiky od osvietenstva po postmodernu. Heslo G. W. F. Hegel. Bratislava: Kalligram, 2002, s. 90.

¹⁹ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 30.

a individuálnym zásahom tvorivého subjektu. Z tohto hľadiska chápe dejiny umenia a kultúry ako dejiny ducha: „*Premeny a obmeny formálnych problémov, a teda aj umeleckých foriem slovesných a či výtvarných, sú alebo mali by byť predmetom dejín výtvarného umenia a literatúry.*“²⁰ Tatarkove interpretovanie dejín umenia ako premien foriem deklaruje, že v umení ako takom nedochádza k stagnácii alebo úpadku, ale neustála transformácia formálnych atribútov determinuje jeho vnútorný vývin. „*Nepretržitý vývojový prúd,*“ v ktorom sa umenie nachádza, situuje „individualitu“ do nekončiacej vývinovej reťaze, „...*a tento vývoj nie je viazaný ani kultúrou, ani všeobecnou históriou, nespravuje sa ani vopred danými estetickými normami, ale je autonómny a jeho osou sú premeny foriem.*“²¹ Historické konštituovanie estetiky ako ho poňal G. W. F. Hegel vo svojich traktátoch o symbolickej, klasickej a romantickej umeleckej forme charakterizuje práve úzke prepojenie kultúrnych významov a formálnych aspektov, ktoré sú hybnou silou vývoja umenia a základnými elementmi jeho dejín. Prednostné postavenie človeka a ľudského ducha voči prírode, a zároveň Tatarkova požiadavka tvoriť umelecké diela „umele“ a „ako protiklad života,“ udržuje Heglove idealistické formulácie prítomné vo filozofickom diskurze prvej polovice 20. storočia. Značný posun však nachádzame v duchovnej koncepcii Dominika Tatarku tam, keď na miesto, ktoré v Augustinovej filozofii patrilo výlučne Bohu a u Hegla absolútnemu duchu ako poslednému článku jeho dejinného procesu, situuje človeka – tvorcu, ktorému „... *i boh je mu nie cieľom, ale len smerom, a zmyslový svet bol mu nielen nesku-točný, ale i nepravdepodobný.*“²² Kultúrny pesimizmus motivujúci Hegla uvažovať o navrátení strateného obsahu vycíti pozorný čitateľ aj z Tatarkových teoretických formulácií, avšak s odlišnými aktivizujúcimi momentmi vyplývajúcimi z odlišných spoločensko-politických a kultúrnych posunov.

Záujem Dominika Tatarku o opätovné prehodnotenie vzťahu prírody a človeka, respektíve prírody a kultúry a následné formulovanie duchovnej koncepcie kultúry ukázalo, že protiprírodný charakter kultúry a jej dualistický vzťah k prírode je založený na tvorivej aktivite človeka, ktorá umožňuje jej transcenciu. Zároveň je tým, čo človeka vydeľuje z prírodného prostredia, chápanie ho v mantineloch ľudskej racionality, prostredníctvom ktorej nadobúda chaotický charakter prírody svoju formu a zmysel. Filozofické revízie a redefinície relácie príroda – človek – kultúra tak zostávajú aktuálne vo filozofic-

²⁰ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 32.

²¹ TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 32.

²² TATARKA, Dominik: Rilkeho zápisky Malteho Lauridsa Briggeho. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 47.

kom a duchovnom živote Slovenska aj v 20. storočí, avšak so signifikantnou antropologickou dimenziou.

Tvorivý duch a aktivita človeka ako základný kameň duchovej koncepcie kultúry i leitmotív Tatarkovho uvažovania o podstate a zmysle ľudského bytia, pevne previazaného s autorovým intenzívnym uvažovaním o kultúre a jej funkciách v 40. rokoch, možno považovať za perspektívne východisko ďalších filozoficky a kulturologicky orientovaných skúmaní esejistických textov a recenzií Dominika Tataru. Blížiac sa okrúhle 20. výročie jeho úmrtia, ktoré si pripomenieme budúci rok, je toho príležitosťou, a to tak pre domácu ako aj českú vedeckú obec.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BOMBÍKOVÁ, Petra: Estetické a filozofické názory Dominika Tataru na prelome 30. a 40. rokov. In: PETRÍK, Vladimír (ed.): Tvorba T (zborník), 1996, s. 18-20.
- BŽOCH, Jozef: Čakanie na Dominika Tataru. In: BŽOCH, Jozef: Zo zápisníka kritika (1990 – 2000). Bratislava: Kalligram, 2001, s. 164-165. ISBN 80-7149-836-X.
- HAMADA, Milan: Tatarova koncepcia kultúry. In: Slovenská literatúra, 1993, č. 2-3, s. 81-90.
- HANUS, Ladislav: Človek a kultúra. Bratislava: Lúč, 1997. 311 s. ISBN 80-7114-180-1.
- JANČOVIČ, Ivan: Tvorivé začiatky Dominika Tataru. Banská Bystrica: UMB, Fakulta humanitných vied, 1999. 156 s. ISBN 80-8055-290-8.
- SCHNEIDER, Norbert: Dejiny estetiky od osvietenstva po postmodernu. Heslo G. W. F. Hegel. Bratislava: Kalligram, 2002, s. 90-103. ISBN 80-7149-482-8.
- ŠTOLBOVÁ, Eva: Navrávačky s Dominikom Tatarom. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2000. 328 s. ISBN 80-88878-63-2.
- TATARKA, Dominik: Neznáma tvár. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 19-25.
- TATARKA, Dominik: O duchovnú orientáciu v slovenskej beletrii. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 26-35.
- TATARKA, Dominik: Rilkeho zápisky Malteho Lauridsa Briggeho. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 46-50.
- TATARKA, Dominik: O veľkosti Rimanov a ich úpadku. In: TATARKA, Dominik: Proti démonom. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1968, s. 73-75.
- TATARKA, Dominik: Hovory o kultúre a obcovaní. Praha: Ipef, 1995, 169 s. ISBN 80-901767-0-4.
- TATARKA, Dominik: Kultúra ako obcovanie. Bratislava: Nadácia M. Šimečku, 1996. 327 s. ISBN 80-967156-9-0.
- TATARKA, Dominik: Písačky pre milovanú Lutáciu. Praha: Labyrint, 1999. 277 s. ISBN 80-85935-14-7.

POZNÁMKA K OSOBNOSTI ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

JOSEF LEBEDA

Jeho jméno spojuji s velkým projevem slovenského romantismu, celoevropského směru spojeného s I. polovinou 19. století. Úsilí, které projevilo ve čtyřicátých letech 19. století o vytvoření spisovné slovenštiny podle dialektu středního Slovenska, dal základ slovenskému sebeuvědomnění. Jeho přátelé, Štúrovci, podle mého názoru, zvláště pod vlivem Štúra, usilovali již dát hlubší základy slovenské literatury. Na rozdíl od Karla Krejčího, kterého jsem přednášel 28. 4. 2005, jsem názoru, že například *Mor ho! Sama Chalupku* (to je hrdinný epos) nebo *Marína Sládkoviča* vytváří prvky oddělení slovenské literatury od české již v době čtyřicátých let 19. století. Karel Krejčí zastává názor, že k tomuto literárnímu jevu došlo o dvacet let později. Sebevědomí literárního a jazykového projevu, který dává Štúr členům své slavné Družiny, se dá odvodit srovnáním milostného pojetí splínu českého básníka K. H. Máchy s optimismem z básně lásky Sládkoviče. Máj a *Marína* dokazují i z literárně sociologického hlediska odlišný pohled na svět, Máchův český a Sládkovičův slovenský. Podobně romantické básnické pojednání vyjadřující hrdinství *Sama Chalupky*, které je vznošené, se odděluje od tzv. střízlivého českého. Zde je třeba poukázat na velký Štúrovův vliv myšlenkový, filozofický i na jeho pohled na rozdílný způsob života slovenského a českého. Třeba dodat snad ještě důležitější, péči Štúra o jazyk svých literárních přátel. Třeba přihlédnout k čistě slovenskému prostředí, ve kterém Štúr vyrůstal. Jeho vztah k Čechům byl vázán na udržení celé slovenské pospolitosti, pochopené Čechy mnohem později. Spojením východních a západních slovenských dialektů a možná mnohem lépe a správněji různým formám slovenské řeči, byl Štúrem vytvořen nejen budoucí předpoklad jednotného a neděleného Slovenska, ale již i politický slovenský vývoj. Dá se dokonce říci, že Štúr anticipoval pro Slovensko leta 1918, 1968 a 1993. Bez Štúra si nelze představit pozdější úsilí o státnost, dokonce po mnoha letech od jeho smrti jako samostatnou a úspěšnou. Potlačování projevu slovenskosti zvláště v 19. století bylo třeba čelit nejdříve kulturním programem. Ten dali Štúra a jeho Družina. Z takzvaných Horních Uher bylo třeba velikou, takřka dvousetletou úmornou prací osvobodit Slovensko, začínající na svém takzvaném začátku Štúrovci. Nejednalo se v žádném případě, jak jim bylo z různých stran nenávistně předhazováno, o politický nacionalismus, ale o základní právo na národní sebeurčení. V době potlačení bylo třeba začít opatrně, ale zároveň ve věcech (nezdajících se zahraniční veřejnosti tehdy v době jeho života) rozhodně.

Štúrovo studium v Jeně bylo předpokladem pro postupnou, zdárnou rostoucí vzdělanost Slováků. Znalost klasické německé filozofie Fichtena, Schettinga, Kanta a Hegela a jeho velký všeobecný rozhled umožnil Štúrovi konkurovat při rozběhu skutečného slovenského národního obrození s kulturami okolních národů, které měly nesrovnatelně historicky lepší podmínky.

autor/ři

VLADIMIR YURKOVIC – MAN IN THE MIDST OF WORK

VLADIMÍR SKALSKÝ

V septembri usporiadali Art City a Slovensko-český klub v Café galerii Černá labuť v Prahe výstavu Men after work. Tá vychádza z dlhoročného projektu bratislavského fotografa a dizajnéra Vladimira Yurkovica, zachytávať ľudí bezprostredne „po výkone“, keď sa na nič nehrajú, sú sami sebou, skutoční. Naftára v okamihu, keď ukončí vrt, spisovateľa po krste práve vydanej knihy, hudobníka po koncerte, chirurga po operácii, kňaza po omši... Každý z portretovaných je ešte stále vo vlastnom prostredí, no vstupuje pred sivé pozadie do štúdiového osvetlenia ako na röntgen. Kúsok ateliéru rámuje všetkých do jednotného prostredia a svetla, v ktorom sú si všetci formálne rovní. Nezáleží na tom, či hned za papierom pozadia je zákulisie Národného divadla, sakristia kostola, lekárska izba, obrovská montážna hala alebo maringotka v strede blata ropných vrtov na Záhorí pri teplote okolo 4°C. Autorovým cieľom je zachytiť autentické pocity ľudí po práci, prejavené len gestom a výrazom tváre, odrážajúcej eufóriu, únavu, spokojnosť, či naopak. Stavajú sa pred kameru, aby nechali porovnať svoje úsilie s ostatnými. Sú takí, ako ich môže vidieť len málokto.

Koncepcia tohto projektu zodpovedá Yurkovicovmu celoživotnému prístupu – hľadaniu pravdy v zákulisí a súčasne neuponáhľanému perfekcionizmu okamihu.

Vladimír Yurkovic sa narodil 8. februára 1964 v Bratislave. V roku 1988 absolvoval medziodborové štúdium industriálneho dizajnu na SVŠT v Bratislave u profesorov M. Suchára a J. Vavru. Po štúdiu začal pracovať ako dizajnér pre koncern Chirana v Starej Turej. Po roku 1989 prešiel do slobodného povolania a začal pôsobiť ako grafický dizajnér. V roku 1991 založil Štúdio September, s.r.o., ktoré sa venuje grafickému dizajnu, prepressu a printmanagingu. Pôsobí v ňom dodnes ako umelecký riaditeľ. V období r. 1996–2005 vytvoril identitu a design radu výrobkov spoločnosti StandAudio. Popri týchto aktivitách sa celý život venuje fotografii. Vo svojej tvorbe sa venuje subjektívnemu dokumentu, reklamnej a výtvarnej fotografii. Od roku 2002 má vlastné fotoštúdio v Bratislave na Tomášikovej ulici. V roku 1997 získal Národnú cenu za dizajn, z ďalších ocenení spomeňme Zlatú paličku a Striebornú paličku v Portoroži 1998, v rokoch 1998 a 1999 bol víťazom a finalistom London International Advertising Awards, trikrát bodoval s najkrajšou knihou Slovenska a získal aj rad ďalších ocenení. Je tajomníkom GDC Grafic Designers Club Slovakia.

V tomto čísle Zrkadlenia sa stretnete s fotografiami Vladimira Yurkovica z najrôznejších projektov a období – predsa však vytvárajú celok.

AUTORI BLOKU SLOVENSKO MIMO SLOVENSKA

- PhDr. Krisztián Benyovszky, PhD.** (Nitra), slovenský a maďarský literárny teoretik
Doc. PhDr. Josef Blüml, CSc. (České Budějovice), český historik
Doc. PhDr. Dagmar Blümllová, CSc. (České Budějovice), česká historička
Prof. Dr. Sergio Bonazza, taliansky slavista a komparatista z Univerzity Verona
Prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc., slovenský rusista a literárny teoretik, nositeľ vysokých slovenských a ruských vyznamenaní
Prof. PhDr. Edmund Hleba, CSc. (Prešov), slovenský slovakista, emeritný profesor Prešovskej univerzity
PhDr. Zbyněk Holub, PhD. (České Budějovice), český lingvista
Doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr. (České Budějovice), český historik
Doc. PhDr. Peter Káša, CSc. (Prešov, Piliscsaba), slovenský slavista, literárny vedec
Prof. PhDr. Marta Kerulová, CSc. (Nitra), slovenská literárna historička
PhDr. Petr Kučera, PhD. (Plzeň), český bohemista, literárny vedec
Doc. PhDr. Květuše Lepilová, CSc. (Brno), česká rusistka, teoretička a metodička
Doc. PhDr. Natália Muránska (Nitra), slovenská rusistka, literárna vedkyňa
Prof. PhDr. Jana Nemcová, CSc. (Nitra), slovenská literárna vedkyňa
Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc. (Brno) – český slavista, literárny vedec, vedúci Ústavu slavistiky FF MU (Brno), predseda Českej asociácie slavistov
Mgr. Angela Škovierová, PhD. (Bratislava), slovenská slavistka
Doc. PhDr. František Všetíčka, CSc., český bohemista, literárny vedec
PhDr. at PaedDr. Anna Zelenková, PhD. (Praha), slovenská a česká slovakistka, literárna historička
Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc. (Prešov), slovenská slovakistka, literárna vedkyňa

OSTATNÍ AUTORI:

- Anton Baláž** – slovenský prozaik a organizátor literárneho života
Lubomír Feldek – slovenský básnik, dramatik, prozaik a prekladateľ, žijúci v Prahe a Bratislave
Egon T. Lánský – slovenský politik, diplomat a publicista, žijúci v Prahe, bývalý podpredseda vlády ČR, veľvyslanec a senátor
Josef Lebeda – česko-lužickosrbský publicista
Tatjana Lehenová – slovenská poetka, žijúca v Prahe, civilným povoláním právnička
Dušan Malota – slovenský publicista a spisovateľ, žijúci v Prahe, tajomník Slovenského literárneho klubu v ČR
Lucia Sipošová – slovenská herečka a prozaička, čerpajúca zo svojho pobytu v USA
Vladimír Skalský – slovenský novinár, básnik a esejista žijúci v Prahe, predseda Svetového združenia Slovákov v zahraničí, editor Zrkadlenia-Zrcadlení
Zdenka Sojková – česká literárna historička, autorka početných štúdií a kníh o Ludovítovi Štúrovi
Andrej Stankovič – slovenský básnik, knihovník a filmový kritik, ktorý pôsobil v Česku
Nataša Tanská – slovenská poetka, prozaička a autorka literatúry pre deti a mládež, žijúca v Prahe
Ján Višňovský – slovenský historik
Nada Vokušová – slovenská novinárka a fejtonistka, žijúca v Prahe, predsedníčka Slovensko-českého klubu, šéfredaktorka Slovenských dotykov

Pozn.: Respondenti ankety k výročiu Mníchovskej dohody sú predstavení v texte

Takmer každý mladý človek robil počas štúdií často nadbytočnú prácu, aby nemusel robiť tú, ktorú musel. Medzi takéto činnosti nepochybne patrí aj vypracúvanie ťahákov. Sú pravda ľudia, ktorí vyštudovali bez jediného ťaháku. Poznám takých. Tvrdia to o sebe buď zo zásady, alebo aby sa urobili krajšími. Niektorým to aj verím – ale väčšinou sú to ľudia úplne bez fantázie. Prišla skúška, tak vzali knihu a naučili sa. Nie tak my ostatní, študenti s bohatou fantáziou a neuveriteľnou fyzickou zručnosťou. Lebo to oboje ste museli mať, aby ste vymysleli dokonalý ťahák. Vysokoškolskí profesori totiž boli skúsení a vytrénovaní v odhaľovaní ťahákov akéhokoľvek druhu. Niektorí tým boli vyložene povestní. Len zopár sa dalo ľahko oblafnúť. Dejiny žurnalistiky nás napríklad učila pani profesorka, ktorá bola trpaslica a ešte k tomu s hrbom. Sama takto postihnutá bola veľmi pozorná k akýmkoľvek zdravotným problémom svojich študentov. Ak niekomu zostalo nevoľno uprostred skúšky, poslala ho na pár minút nadýchať sa čerstvého vzduchu. A že nám teda bolo nevoľno často! Druhá finta, ktorá na ňu zaberala, bola tá klasická. Nech sme si vytiahli otázku akúkoľvek, vždy sme nejakou okľukou dospeli k ruskému literárnemu kritikovi, publicistovi a filozofovi zo začiatku 19. storočia V. G. Belinskému, ktorého pani profesorka doslova zbožňovala. Niekedy to bolo neuveriteľné orátorské umenie dopracovať sa k nemu z naprosto nesúvisiacej témy, ale zato jeho život a dielo sme tým pádom ovládali dokonalo...

Ale späť k ťahákom. Dnes z pohľadu skúseného človeka naozaj nevychádzam z údivu, čo všetko sme boli schopní podniknúť, koľko času nám to zabralo, úporného rozmyšľania a radenia sa s kolegami. Vziať knihu a naučiť sa bolo naozaj asi omnoho jednoduchšie. Ale nemyslíte si, že ste sa vlastne takýmto spôsobom danú látku nenaučili. Kým ste napríklad miniatúrnym písmom vypracovali svoje ťaháky, nota bene sa ich potom ešte učili po sebe čítať, tak ste ich vlastne už ani nepotrebovali. Išlo len o akúsi istotu! Nebol však až taký problém ťaháky vypracovať, väčší ich bolo ukryť na vlastnom tele. Spolužiačka, dnes šéfka jedného významného periodika, takže ju nemôžem menovať, vymyslela systém dômyselných vrecúšok, ktoré sme si našívali zvnútra na svetre či saká, a v ktorých boli ťaháky roztriedené podľa tém či čísel otázok, kvôli rýchlej orientácii a úspore času, keďže pochopiteľne ťahák bolo treba vybrať v zlomku sekundy. Niektorí ďalší zasa dal k lepšiemu teóriu, že je nezmysel robiť malinké ťaháky, ktoré potom treba celý čas skrývať a ešte aj prepisovať a začal vytvárať ťaháky rovno na veľký papier, na akom sme si robili prípravu a ten v príhodnej chvíli vymenil za pôvodný čistý. To už však chcelo, pochopiteľne, viac šikovnosti.

Spomínam si zo svojich vysokoškolských štúdií na dve pekné príhody s ťa-

hákmi, ktoré som zažila na vlastné oči. Prvá bola komplikovaná tým, že išlo o požičané ťaháky. Jeden z frajerov, ktorí si mysleli, že sa stačí len učiť, tesne pred skúškou spanikáril a skoro prosil na kolenách svojho spolužiaka vybaveného pekne spracovanými ťahákmi, aby mu ich požičal. Ten napokon súhlasil s podmienkou, že mu ich musí nejako hneď dopraviť nazad, lebo aj on bude za chvíľu na rade. Dohodli sa, že ich strčí do jednej z tašiek, ktoré sme museli odkladať na lavicu pri vchode, a potom ju jednoducho vezme a príde. Keďže dotyčný žiadnu tašku nemal, bolo dohovorené, že ju strčí do hociktorej inej, vynesie a potom vráti majiteľovi. Aj sa tak stalo. Teda skoro. Otázky sa mu podarilo zodpovedať a po oznámkovaní sa akože balil a do prvej tašky strčil svoju prípravu aj s ťahákmi. Pozdravil slušne a odchádzal. „Kam idete s tou taškou?“ obrátila sa na neho profesorka filozofie so vskutku filozofickou otázkou. „Nooo, von...“ zmätene zakoktal. „A prečo odnášate moju tašku?!“ uzemnila ho. Stál akoby do neho udrel hrom a v celej miestnosti by ste počuli spadnúť špendlík. „To nie je moja taška?“ ešte skúsil zachrániť situáciu naprosto dezorientovaný. „Nie, to je moja taška!“ už doslova zahrmela profesorka. No, čo dodať? Odišiel bez tašky a čo si musel vypočuť od spolužiaka, ktorý mu ťaháky požičal, nebudem ani reprodukovat.

Druhá príhoda mala úplne iný priebeh. To iný spolužiak pokojne prišiel na skúšku, sadol si a začal sa pripravovať. Nervózny profesor behal po učebni, až sa zrazu víťazoslávne zastavil za jeho chrbtom. „Ááááá, mladý muž, vy máte v lavici ťaháky. Môžete sa vziať a odísť, ste vyhodенý zo skúšky!“ Spolužiak zbledol a vydesene sa pozrel do lavice. Vskutku tam nejaké ťaháky ležali, zrejme ich tam nechal niekto z predchádzajúcich skúšaných. „Aaa...le, to nie sú moje ťaháky,“ zakoktal. „To by mohol povedať každý!“ trval na svojom profesor. „Sú vo vašej lavici a ja vás vyhadzujem!“ Spolužiak darmo presviedčal, darmo prisahal, dušoval sa, predvádzal dôkaz v podobe úplne iného písma, profesor zostával neoblomný. Náš kamarát sa napokon dožral. „Ja mám svoje ťaháky tu!“ skríkol do prekvapenej tváre profesora a roztvoril sako. Na jeho oboch vnútorných stranách sme uvideli starostlivo špendlíkmi popripínané desiatky husto popísaných papierikov. Profesor sa rozosmial a spolužiak skúšku predsa len robil... I keď bez ťahákov.

MOJE CESTY VLAKOM

Moje povestné chaotické cestovanie a najmä cesty vlakom som už opísala v niekoľkých fejtónoch. Spomenula som si nedávno ešte na jednu. Prichádzala som vtedy zo zahraničia, mala plno kufrov, tašiek, a aby som to nemala až také jednoduché, aj jedno obrovské drevené auto, ktoré som z výletu viezla svojmu dieťaťu. Podarilo sa mi prestúpiť bez akejkoľvek ujmy na zdraví na vlak, ktorý mal namierené do Leopoldova, kde som mala opäť prestupovať na Nitru. Išla som za rodičmi. Všetko by asi prebehlo hladko, nebyť toho, že vlaky v tom čase bývali nesmierne natrieskané. Možno sú i dnes, neviem, akosi

menej nimi chodím... Keď som nastúpila na východných hraniciach nášho štátu, ešte to ako-tak išlo. Nie že by som sedela, to chráň boh, stála som na svojich a aj dýchať sa ešte pomerne dalo. Zaujala som strategickú polohu pri okne asi uprostred vagóna. Neskôr sa ukázalo, že práve to mi bolo osudné. Ludí pribúdalo, boli sme natlačení ako haringy, ktosi už zo zúfalstva sedel aj na mojom drevenom aute, bolo leto, horúco, nedýchatelno. A čím ďalej viac nepohyblivo. Vedela som, kedy by sme tak, plus-mínus, mali byť v Leopoldove a ako sa ten čas blížil, znervóznela som. Na stanici tohto mesta som nikdy nebola, nejaké hlásenie neexistovalo, sprievodca sa k nám už dlhé hodiny nedokázal prebiť... Čo robiť, než sa vypytovať okolostojacich. V jednej zo zastávok sa mi dostalo odpovede, že to ešte nie je Leopoldov. Akýsi pán však nesúhlasil a s presvedčením vedca bádajúceho danú problematiku už roky, povedal: „Ale ba, to je Leopoldov, veď to tu poznám... né? Veď tadáľto už roky chodím...“ Prepadla som panike. Vlak sa mal každú chvíľu pohnúť a ja som stála zovretá medzi ludmi ako v kliešťoch aj so svojou početnou batožinou. Poznáte to – ani tam, ani nazad. Darmo som prosila ludí, aby trochu uhli, jednoducho nebolo kam. Chvíľu ma pozoroval neďaleko stojaci mladý muž a napokon sa nado mnou zlutoval a rozhodol sa konať. Schmatol jeden kufor i drevené auto a začal mi nimi raziť cestu k východu – aj za cenu modrín na nohách cestujúcich. Červení a zadychčaní sme dorazili ku dverám, keď sa vlak už začal pomaličky hýbať. Rýchlo som vyskočila so svojimi taškami a mladík, pretože by mi veci už nedokázal podať, vzápätí za mnou. Padol mi kameň zo srdca. Zjavne sa však prevalil na mladého muža vedľa mňa. „Mám tam všetku batožinu i s dokladmi,“ povedal ponuro, dívajúc sa za odchádzajúcim vlakom. Obdaroval ma veľmi nevraživým pohľadom, v ktorom bolo zjavne napísané, že pomáhal niekomu naposledy v živote a odbehol do staničnej miestnosti telefonovať. Viac som ho nevidela. Bolo mi ho ľúto, ale... Zrak mi v tú chvíľu padol na tabuľu nad hlavou, ktorá jasavou modrou farbou hlásala: PIEŠŤANY. Niečo som vykričla, už neviem čo a radšej na to chcem zabudnúť. Bol večer, ja bez peňazí a smerom na Nitrú najbližšie hodiny už nešiel žiadny vlak. No, aby som vás dlho nenapínala, napokon som ešte v ten deň úprimne potešila rodičov – vzala som si totiž z Piešťan taxík, ktorý museli zaplatiť...

A ešte jedna vlaková príhoda. To som už mala na svete obe deti a keďže sme v tom čase nemali auto, cestovali sme na Slovensko vlakom. Syn Martin bol ešte malý, a tak sme chodievali vyzbrojení aj nočným. V ten deň, na ktorý spomínam, mal nejaké žalúdočné problémy, ktoré bývajú u detí celkom bežné. Obligátna situácia – vlak ako vždy na prasknutie napchatý. Našťastie sme sedeli. Ďalší štyria ľudia, ktorí si mysleli, že majú šťastie, lebo tiež sedeli v našom kupé, veľmi rýchlo pochopili svoj tragický omyl. Syn musel chodiť veľmi často na nočníček a to, čo produkoval, ako by som to povedala, no, bolo to len pre veľmi silné a trénované žalúdky. Akoby už sám spomínaný fakt nebol stačil, nemohli sme túto nádobu vlastne ani vyniesť,

keďže cez uličku sa nedalo prejsť. Vyriešili sme to pomerne jednoducho. Manžel strčil nočník prvému človeku pri dverách s tým, nech ho pošle ďalej a posledný vyleje do záchoda. Nuž, pohľad na tváre ľudí, ku ktorým nočník aj so svojim nevábny obsahom doputoval, stál za to. To sa vari ani nedá popísať. Zhodou okolností stál celkom pri záchodových dverách černocho. Keď mu ktosi strčil nočník pod nos, veľmi sa zľakol a hľadel na tú vec pomerne nechápavo a podozrievavo. Cestujúci mu rukami-nohami vysvetlili, čo sa od neho očakáva. Vyzeral zdesene, ale úlohu splnil. Zjavne mu odľahlo, keď posielal nočník nazad. To však nevedel, že sa celá procedúra zopakuje ešte šesťkrát! Myslím, že vo svojej krajine potom dlho a ublížene rozprával o zakuklenom a veľmi rafinovanom československom apartheide...

NEVYSTAVUJTE AKTY!

Náš klub pripravuje pomerne veľa výstav z najrôznejších odvetví umenia a robíme ich radi. A ony robia radosť nám. Teda väčšinou... Zažili sme však zopár i takých, ktoré nás strašili po bezsenných nociach.

Nebudem vari ani spomínať našu slávnu historku o tom, ako sme usporadúvali prvú väčšiu výstavu fotografií Roberta Vana po jeho návrate z Ameriky, a na ktorej istá pani riaditeľka prikázala zvesiť mužské akty. Tento príbeh sa stal všeobecne známym. Médiá totiž venovali neuveriteľnému zásahu do výstavy náležitú pozornosť a väčšiu reklamu si Robert naozaj nemohol želať. Z tohto škandálu preto spomeniem len jednu pikantnú historku, o ktorej vie len málokto. Keď pani riaditeľka prikazovala generálskym hlasom, ktoré fotografie mužských aktov (treba poznamenať, že ženské akty jej boli celkom lahostajné) treba deň pred vernisážou zvesiť, podišla i k fotografii jednej kvetiny a zavelila: „Aj túto!“ „A to, pre boha, prečo?“ zdúpnel Robert. Pani riaditeľka sa na neho prísne zadívala a ukázala prstom na blíznu vystupujúcu z okvetných lístkov. „Ja veľmi dobre viem, čo týmto naznačujete!!!“ Robert cívil na fotografiu naozaj nechápajúc, čo ako autor daným záberom naznačil. Keď to pochopil, zdúpnel ešte viac. Tá príroda je ale mrcha!

Treba vari dodať, že výstavu sme neskôr obnovili v iných priestoroch a prišla na ňu hádam celá Praha a nielen tá – davy ľudí sa takmer udupali a mnohí sa dovnútra ani nedostali. Nuž aj tak niekedy končia niektoré zákazy...

Robili sme tiež v priestoroch Café Teatra Čierna labuť výstavu mladej slovenskej fotografky Nadi Rovderovej a jej priateľky Fínky Minne Pyyhkala pod názvom „In love“. Boli na nej, pravda, i akty, ale tento raz výhradne ženské, tak sme boli pomerne pokojní a nič zlé netušili. Treba na vysvetlenie dodať, že bar v Čiernej labuti si vždy prenajíma nejaký súkromník, ktorý ho obhospodaruje a má zmluvu s prevádzkovateľmi Café Teatru. V tom čase to bol akýsi vrtký Talian, ktorý si bar „vyčančal“ všakovakými talianskymi kávovar-mi, zákuskami a nápojmi. Bol stále veselý, úslužný a kšeft, pokiaľ viem, mu išiel dobre. Ibaže... ibaže to bol bigotný katolík, čo sa dovtedy nijako nepre-

javovalo a aj keby sme to vedeli, tak by nám to nebolo vadilo. Nech si každý verí v čo len chce. Pokiaľ, pravda, tým nekomplikuje život iným... No ale dosť už na margo náboženstva. Taliansky katolík prišiel v deň vernisáže do svojho baru a taktiež zdúpnel. Viseli tam fotky žien a niektoré boli dokonca nahé! Fuj!!! Nehorázne!!! Asi tolko povedal, ale v päťminútovom monológu a s talianskym temperamentom. Mával pritom rukami a gúľal očami, až sme mali strach, že sa o neho pokúša infarkt. „Neexistuje! Tu tá výstava nebude!“ zaznel jeho ortiel. Láskavo sme mu vysvetlili, že ho do programu nič nie je. On je tam len barman... Začal nadávať. S nami však nehol a tak s buchnutím dverí a výkrikom, nech si na vernisáži obsluhujeme za takýchto podmienok sami, odišiel. Narýchlo sme teda zohnali brigádu do baru. Výstava bola nabitá, pripravená bola príjemná hudba a aj moderátor Marek Vašut. Ten sa široko usmial na prítomných a začal ich vítať. Vtom sa v kaviarni s rachotom rozleteli dvere a dnu vletel taliansky barman, rozčúlený až do nepríčetnosti a s polmetrovým nožom v ruke. Všetci ztuhli. Barman sa vrhol k fotografiám a začal ich jednu po druhej odrezávať zo silonových nití, na ktorých viseli. Čosi pri tom vykrikoval v taliančine, lebo v češtine mu zjavne chýbala znalosť istých šťavnatých slov. Niektorí z prítomných sa ho snažili slovné zastaviť, ale na dosah noža sa nikomu nechcelo. Ba ani slávny detektív Tomsa alias Marek Vašut sa nijako nemal k zásahu. Ktosi zavolať políciu a tá bola pomerne rýchlo na mieste. Schmatli milého Taliana, ktorý kopal okolo seba a nemilosrdne ho vliekli preč. Po ceste ešte so šikovnosťou sebe vlastnou vykopol sklenené dvere. Novinári, prítomní na výstave, boli nadšení. Celý čas fotografovali ako šialení a vystrájanie cudzokrajného barmana sa na druhý deň ocitlo na prvých stránkach novín. Pravda, treba povedať, že Markovi Vašutovi sa veru nedostalo žiadneho uznania, že sa do ničoho neplietol. Na prvej strane istých, v tom čase dokonca ešte pomerne seriózných novín, vyšiel článok s palcovým titulkom KAM CHODÍ MAREK VAŠUT NA PORNO. A ako ilustráciu autor pridal skutočný záber akejsi pornohviezdy. Nuž tak... Vystavujete potom umelecké akty!

„KULIŠÁRNY“ MÔJHO KOLEGU

O našich príjemných a neraz humorne ladených zážitkoch v Moravskej Třebovej, kde sa zrodili prvé Dni slovenskej kultúry po českých mestách a kam pravidelne chodievame už jedenásť rokov, som už niekoľkokrát písala. Predsa som však niečo vynechala, niečo, čo mi evokoval práve ten ostatný ročník, ktorý sa konal prednedávnom. Úvodný program totiž uvádzal známy slovenský mím českého pôvodu Vlado Kulíšek. A v tom bol ten pes zakopaný, ba dokonca zakopaný dvakrát, pretože to bolo už po druhýkrát, čo takýto slovensko-český večer v Moravskej Třebovej konferoval...

Neviem, aké máte vy skúsenosti s mímami. Nuž čo, rozhodne sa im nedá uprieť, že sú hraví. Na môj vkus prívlemlí extrovertní. A tiež príslušne infan-

tilní... Je mi jasné, že bez takýchto vlastností by sa nikto vlastne ani mímom stať nemohol. Pantomíma sa totiž nepochybne často snaží o nadviazanie čo najužšieho kontaktu s divákom. Pokiaľ je divák ešte dieťa, väčšinou (lebo sú aj výnimočne plaché deti) sa z tohto kontaktu úprimne teší. Tlieska ručičkami, nahlas sa smeje, a keď je nebudaj vyvolané na pódium, jeho radosť neberie konca-kraja. Trochu inak sa to však zvrtné, keď mím prestane brať do úvahy, že vek jeho divákov je, povedzme, trochu usadnutejší. A to sa nám stalo práve prednedávnom. Sedeli sme s kolegom ako spolurorganizátori festivalu na čestných miestach v prvom rade, v dobrom rozmare, tešiaca sa na program. Vtom bujaro radostne zo zákulisia „vyskotal“ na pódium Vlado Kulíšek. Kolegom to hrklo a viditeľne zbledol. „Preboha, dúfam, že nás zasa nebude vyvolávať!“ zasipel na mňa. Aj ja som si až v tejto chvíli spomenula, ako pred rokmi nemilosrdným svetlom reflektora vytiahol na pódium práve jeho (a to mal kolega ešte zalepený nos, ktorý si zlomil a rozrazil jedným vydareným skokom z rozbiehajúceho sa vlaku – neskôr to trpkó komentoval slovami: „No, vyzvala by si takto ty mrzáka?!“). S flajstrom a zelenou dezinfekciou na nose a čele potom hral na podanú metlu, prinútený sa tváriť, že drží gitaru. Bol trochu kľčovitý a ja som od škodoradostného smiechu po prvýkrát v živote spadla zo stoličky. Pre spravodlivosť treba dodať, že hral v v dobrej skupine. Tú totiž (s najrôznejšími nezmyselnými predmetmi v rukách) tvorili okrem iných aj dnešný minister pre miestny rozvoj, starostovia okolitých miest a zástupcovia družobného mesta. Všetci vyzerali trochu skormútene...

Nuž, aby som sa vrátila k nedávnemu večeru a skrátila to – vyvolával. Ba celý program bol koncipovaný tak, že náš dobre známy mím je učiteľ a my, diváci, jeho žiaci. (Žiačkou bola aj Yvetta Blanarovičová, ktorú spovedal cez prestávky a sem-tam nám zaspievala, čo bola jediná chvíľa, kedy si publikum ulahčene vydýchlo). Začala hodina zemepisu, Kulíšek si vzal notes a široko sa na nás usmial. Prvé rady stuhli a všetci sa uprene pozerali na zem. Jeden z nás mal však smolu a bol vyvlečený na pódium. Tu musel pantomimicky (v slávnostnom večernom obleku) predvádzať pitie vodky, tancovanie kozáčka, nútené práce na Sibíri (ako dôvtipný čitateľ iste pochopil, preberalo sa práve Rusko). Kolega vedľa mňa ticho stonal. Nastali pesničky, chvíľa úľavy. A znova hrozivý notes v ruke. Aj mne po chrbte prebehli zimomriavky, o ktorých som si myslela, že som na ne, odkedy som opustila školské lavice, zabudla. Znovu jeden vyvolaný, vzápätí bzučiaci ako mucha a lietajúci ako motýl (áno, správne, biológia!) Mím potom naznačil, že sa ďalší z nás môže tešiť na telesnú výchovu. Kolega, ktorý už nejakú tú chvíľu nervózne klepal nohou a pošklbávalo mu plecóm, vyskočil a vrhol sa k východu. Obzrela som sa a videla ho v otvorených dverách, ako ešte v celkom mrazivom počasí beží len v saku nočnými ulicami Moravskej Třebovej (my všetci sme si okrem iného za chvíľu zahrli symfonický orchester...). Vrátil sa dlho po skončení programu, premrznutý a vystresovaný. Tvrdil, že musel vybaviť nejaký vážny telefónát a na raute po očku vydesene sledoval Vlada Kulíška...